

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History

ACTA HISTORIAE ARTIS
SLOVENICA

27|2·2022

Založba ZRC

LJUBLJANA 2022

Izdajatelj / Issued by
ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta /
ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History

Založnik / Publisher
Založba ZRC

Glavna urednica / Editor-in-chief
Katarina Mohar

Uredniški odbor / Editorial board
Renata Komić Marn, Tina Košak, Katarina Mohar, Mija Oter Gorenčič, Blaž Resman, Helena Seražin

Mednarodni svetovalni odbor / International advisory board
Günter Brucher (Salzburg), Ana María Fernández García (Oviedo), Hellmut Lorenz (Wien),
Milan Pelc (Zagreb), Sergio Tavano (Gorizia-Trieste), Barbara Wisch (New York)

Lektoriranje / Language editing
Oliver Currie, Tjaša Plut

Prevodi / Translations
Borut Praper, Helena Seražin, Katarina Šmid, Sara Turk Marolt, Rebeka Vidrih

Celostni strokovni in jezikovni pregled / Expert and language editing
Blaž Resman

Oblikovna zasnova in prelom / Design and layout
Andrej Furlan

Naslov uredništva / Editorial office address
Acta historiae artis Slovenica
Novi trg 2, p. p. 306, SI -1001 Ljubljana, Slovenija
ahas@zrc-sazu.si; https://ojs.zrc-sazu.si/ahas

Revija je indeksirana v / Journal is indexed in
Scopus, ERIH PLUS, EBSCO Publishing, IBZ, BHA

Letna naročnina / Annual subscription: 35 €
Posamezna enojna številka / Single issue: 25 €
Letna naročnina za študente in dijake: 25 €
Letna naročnina za tujino in ustanove / Annual subscription outside Slovenia, institutions: 48 €

Naročila sprejema / For orders contact
Založba ZRC
Novi trg 2, p. p. 306, SI-1001, Slovenija
E-pošta / E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

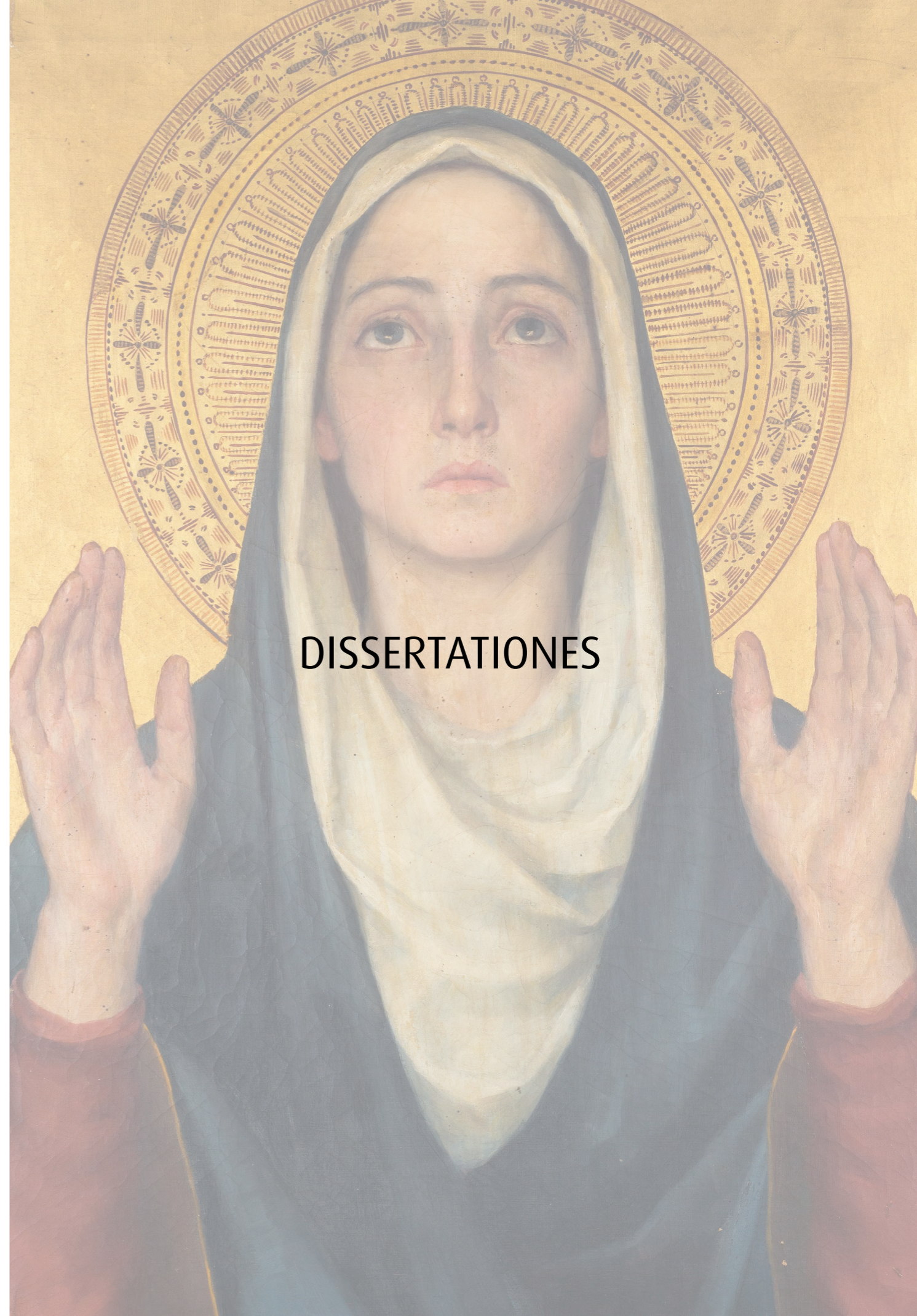
AHAS izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
AHAS is published with the support of the Slovenian Research Agency.

VSEBINA CONTENTS

DISSERTATIONES

Katarina Šmid <i>Petovionska Medeja kot odmev Evripidove drame in Timomahove slike</i>	7
<i>The Poetovian Medea as an Echo of both Euripides' Play and Timomachos' Painting</i>	20
Sara Turk Marolt <i>Freske iz prve polovice 14. stoletja v cerkvi sv. Mihaela v Biljani</i>	21
<i>The Mural Paintings from the First Half of the 14th Century in the Church of St Michael in Biljana</i>	44
Helena Seražin <i>Plemiško javno umetnostno naročništvo v Kopru. Vloga mestnega urada prokuratorjev in nekdanjih študentov univerze v Padovi pri gradnji koprške stolnice</i>	45
<i>Public Art Commissions by Koper/Capodistria Noblemen. The Role of the City Procurators and of University of Padua Graduates in the Construction of Capodistria Cathedral</i>	78
Boris Golec <i>Zadnji člani Dizmove bratovščine po seznamu iz leta 1801 – dejanski in potencialni umetnostni naročniki</i>	81
<i>Last Members of the Noble Society of St Dismas According to the List of 1801 – Actual and Potential Commissioners of Artworks</i>	144
Beti Žerovc <i>Nekaj drobcev o Kobilčini sliki Madona gospe Souvan v kontekstu naročništva in razstavljanja</i>	147
<i>Some Observations on Ivana Kobilca's Painting the Souvan Madonna in the Light of Contemporary Commissioning and Exhibiting Practices</i>	164
Rebeka Vidrih <i>Postavke Cankarjevega »razvoja stila« v razmerju do Dvořákove »zgodovine duha«</i>	167
<i>The Indebtedness of Izidor Cankar's 'Evolution of Style' to Max Dvořák's Geistesgeschichte</i>	182

DISSERTATIONES

Petovionska Medeja kot odmev Evripidove drame in Timomahove slike

Katarina Šmid

Doc. dr. Katarina Šmid, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije,
Titov trg 5, SI-6000 Koper, katarina.smid@fhs.upr.si

Izvleček:

Petovionska Medeja kot odmev Evripidove drame in Timomahove slike

1.01 Izvirni znanstveni članek

Sodeč po ohranjenih upodobitvah, je bil v likovni umetnosti rimske dobe najbolj priljubljen prizor iz sicer razvejane Medejine zgodbe tisti, ko Medeja z mečem v roki okleva pred ubojem svojih otrok. Za najbolj znano upodobitev je v antiki veljala danes izgubljena slika Timomaha iz Bizantija, neposredno pa govorijo o priljubljenosti prizora številne upodobitve v stenskem slikarstvu, gliptiki, na sarkofagih ali v prostostoječih kipih, ki so se z največ primerki ohranili v provinci Panoniji. Upodobitvi iz Petovione in Akvinka se v Medejini drži, atributih in opravi ujemata z upodobitvijo iz Herkulaneja, ki velja za ikonografsko najzvestejšo repliko Timomahovega dela. Obstoječi oljenki z identično zasnovano figuro Medeje kaže na možnost prenosa kompozicije preko lahko prenosljivih predmetov.

Ključne besede: Medeja, Petoviona, Evripid, Timomah iz Bizantija, rimska doba, Noršinci, Panonija, ekfrazna, Herkulanej

Abstract:

The Poetovian Medea as an Echo of both Euripides' Play and Timomachos' Painting

1.01 Original scientific article

In Roman art – according to the surviving depictions – the most popular episode from Medea's turbulent life was the one in which she already holds the sword but hesitates a moment before killing her own children. The most famous artwork bearing this image was the (lost) painting by Timomachos of Byzantium, though the popularity of the scene in visual arts is also shown by numerous depictions in wall paintings, glyptics, sarcophagi or free-standing statues. The latter have been preserved in the highest number in the province of Pannonia. The statues from Poetovio and Aquincum in particular resemble the painting from Herculaneum, which is regarded as the most faithful reproduction of Timomachos' painting, in terms of Medea's posture as well as her attributes and garments. Oil-lamps with an identically designed figure of Medea indicate the possibility of a motif-transfer via small, easily transportable objects.

Keywords: Medea, Poetovio, Euripides, Timomachos of Byzantium, Roman era, Noršinci, Pannonia, ecphrasis, Herculaneum

Epizode iz življenja Kolhidčanke Medeje so bile v likovni umetnosti rimske dobe dobro zastopane. Izmed številnih upodobitev po priljubljenosti izstopa prizor, ki se nanaša neposredno na Evripidovo istoimensko tragedijo, ko protagonistka v notranjem boju pred ubojem svojih otrok za hip okleva o svojem maščevalnem načrtu (prim. Eur. *Med.* 1021–1080).¹

Po literarnih omembah sodeč je največjo slavo doživela nedokončana² tabelna slika Timomaha (Τιμόμαχος) iz Bizantija (Βυζάντιον) iz 3. ali 1. stoletja pr. Kr.,³ ki je prikazovala Medejo, kako stoji z mečem v rokah, razpeta med jezo na nezvestega moža Jazona in ljubeznijo do svojih otrok, ter razmišlja o njihovi usodi, ki jim jo je sicer iz želje po maščevanju že začrtala.⁴ Kakor se je domnevalo za večino v virih izpričanih del grškega slikarstva, naj bi tudi ta slika botrovala nastanku številnih rimskodobnih kopij, ki so se ohranile predvsem v odkopanih mestih Kampanije.⁵

Brez dvoma je bila Timomahova Medeja v rimski dobi dobro znana. Kot poroča Plinij Starejši (*Nat. Hist.* 35.26, 35.136), naj bi jo skupaj s Timomahovim Ajantom kupil Gaj Julij Cezar in jo namestil v svetišče Venere Roditeljice (*Venus Genetrix*) na svojem forumu. Če ne prej, naj bi vsaj od tega trenutka dalje nedvomno postala dobro znana po rimskem cesarstvu, saj so replike, tako v slikarstvu kot v drugih zvrsteh, pričele nastajati že v avgustejski dobi. Ovidij (*Tr.* 2.525–527), denimo, poroča, da naj bi domove Rimljanov pogosto krasili prav posnetki obeh Timomahovih del, o čemer ne nazadnje posredno pričajo tudi ohranjene stenske poslikave Herkulaneja in Pompejev.

Po sloviti Evripidovi tragediji naj bi tako bile navdahnjene slike iz Pompejev in Herkulaneja iz 1. stoletja po Kr. ter stoletje kasneje še številne reliefne upodobitve na sarkofagih in nekateri polnoplastični kipi. Med ohranjenimi stenskimi slikami v obeh pokopanih mestih se jih je ohranilo vsaj šest, ki se povezujejo s Timomahovo Medejo kot izhodiščno podobo, pri čemer pa vse v prikazu matere

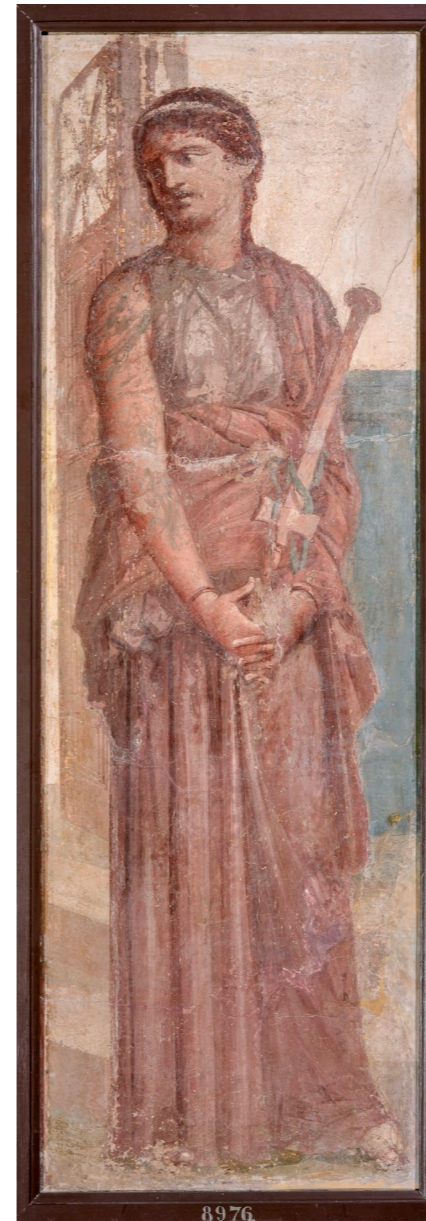
¹ Prim. William ALLAN, *Euripides. Medea*, London 2008 (Duckworth Companions to Greek and Roman Tragedy), str. 89–93. Po nekaterih mnenjih naj bi bil Medejin infanticid celo Evripidov avtorski dodatek, kar se zdi malo verjetno (prim. Donald J. MASTRONARDE, *Euripides Medea*, Cambridge 2002, str. 52–53; Sabina TOSO, *Le cattive ragazze. Le Amazzoni, Onfale e Medea, Iconografia 2001. Studi sull'immagine* (ur. Isabella Colpo, Irene Favaretto, Francesca Ghedini), Roma 2002, str. 300, op. 80).

² Plin. *Nat. Hist.* 35.145. O tem, kaj točno naj bi ostalo nedokončano, viri molčijo. Glede na siceršnjo prakso antičnega slikarstva se na povsem hipotetični ravni domneva, da je morda z izjemo Medeje glave manjkalo koloriranje večjega dela slike (Sean Alexander GURD, *Meaning and Material Presence. Four Epigrams on Timomachus's Unfinished "Medea"*, *Transactions of the American Philological Association*, 137/2, 2007, str. 309–311).

³ Še zmeraj ni soglasja o tem, v katerem stoletju naj bi avtor ustvarjal. Po Pliniju Starejšem (*Nat. Hist.* 35.136) naj bi bil Cezarjev sodobnik, ki je zanj napravil kopijo originala iz 3. stoletja, čeprav se zdi verjetnejša postavitev tako Timomaha kot te slike v prvo polovico 3. stoletja (prim. Margot SCHMIDT, *Medeia, Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, 6/1, Zürich-München-Düsseldorf 1992, str. 388, št. 7; Kathryn J. GUTZWILLER, *Seeing Thought. Timomachus' Medea and Ecphrastic Epigram*, *American Journal of Philology*, 125/3, 2004, str. 344, op. 11; Balbina BÄBLER, Heinz-Günther NESSELRATH, *Ars et Verba. Die Kunstbeschreibungen des Kallistratos*, München-Leipzig 2006, str. 128; Rosanna LAURIOLA, *Medea, Brill's Companion to the Reception of Euripides* (ur. Rosanna Lauriola, Kyriakos N. Demetriou), Leiden-Boston 2015 (Brill's Companion to Classical Reception, 3), str. 407–408, op. 95).

⁴ Gottfried KINKEL, *Euripides und die bildende Kunst. Ein Beitrag zur griechischen Litteratur- und Kunstgeschichte*, Berlin 1871 (Abhandlungen zur Grammatik, Lexikographie und Literatur der alten Sprachen, 2), str. 65; Roger LING, *Roman Painting*, Cambridge 1991, str. 135; GUTZWILLER 2004 (op. 3), str. 342–344. O literarnih virih: GURD 2007 (op. 2), str. 316–329; Olga PALAGIA, *The Peplos Figure Athens National Museum 3890. Roman Copy of a Classical Medea?*, *Κλασική παράδοση και νεωτερικά στοιχεία στην πλαστική της Ρωμαϊκής Ελλάδας. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Θεσσαλονίκη* (ur. Theodosia Stephanidou-Tiveriou, Pavlina Karanastassi, Dimitris Damaskos), Thessaloniki 2012, str. 94.

⁵ Prim. Jürgen HODSKE, *Mythologische Bildthemen in den Häusern Pompejis. Die Bedeutung der zentralen Mythenbilder für die Bewohner Pompejis*, Ruppolding 2007 (Stendaler Winckelmann-Forschungen, 6), str. 20–21.

v nekaj podrobnostih odstopajo druga od druge.⁶ Največ sorodnosti z originalom naj bi – sodeč po ujemanjih med opisi in ohranjenimi spomeniki – kazala Medeja iz Herkulaneja (Neapelj, Museo Nazionale Archeologico, inv. št. 8976; sl. 1), postavljena v flavijsko dobo.⁷ Na njej protagonistka stoji z mečem z navzgor usmerjeno konico v roki in tesnobno pogleduje proti levi.

Prizor razmišljujoče Medeje pred umorom otrok je bila nedvomno širše priljubljena epizoda, na kar posredno namiguje tudi dejstvo, da je iz sicer nadvse razvejane Medejeine zgodbe gliptika (z izjemo ene same do sedaj znane geme, pri kateri Medeja že vrši usodno dejanje)⁸ z gotovostjo posvojila edinole ta prizor.⁹ Podobno kot za kampanijske stenske poslikave se je tudi za primerke iz gliptike običajno predpostavljajo, da vse izhajajo iz slavne Timomahove slike.¹⁰

Timomahova slika pa ni bila edino slovito delo, ki podaja podobo premišljujoče Medeje pred ubojem otrok. Pri grškem sofistu Kalistratu (Καλλίστρατος) iz 3. oziroma 4. stoletja se je v trinajsti ekfrazi (Ἐκφράσεις) ohranil opis polnoplastičnega kipa Medeje iz Makedonije, v katerem upodobljenka v rokah stiska meč, lase ima nepočesane, na sebi pa že nosi žalno obleko, kar se povsem sklada z ohranjenimi stenskimi poslikavami in posredno kaže na veliko priljubljenost motiva v drugih medijih.¹¹ Kakor v ustrezni ekfrazi avtor celo sam omeni, se je kipar pri upodabljanju njenega čustvenega stanja naslonil prav na Evripidovo dramo.

1. Medeja, flavijsko obdobje, Museo Nazionale Archeologico, Neapelj

⁶ LING 1991 (op. 4), str. 135; HODSKE 2007 (op. 5), str. 238.

⁷ Zsolt KISS, *Médée sur les deux lampes romaines du Musée national de Varsovie*, *Rocznik Muzeum narodowego w Warszawie*, 28, 1984, str. 37–39; SCHMIDT 1992 (op. 3), str. 388–389, št. 11; Bettina Ann BERGMANN, *The Pregnant Moment. Tragic Wives in the Roman Interior, Sexuality in Ancient Art. Near East, Egypt, Greece, and Italy* (ur. Natalie Kampen, Bettina Ann Bergmann), Cambridge-New York 1996 (Cambridge Studies in New Art History and Criticism), str. 199; Hans G. FRENZ, *Medeia, Akten des IV. internationalen Kolloquiums über Probleme des provinziäl-römischen Kunstschaffens/Akti IV. Mednarodnega kolokvija o problemih rimske provincialne umetnosti* (ur. Bojan Djurić, Irena Lazar), Ljubljana 1997 (= Situla, 36), str. 123–124; BÄBLER, NESSELRATH 2006 (op. 3), str. 127–128; GUTZWILLER 2007 (op. 3), str. 342–344, op. 8 (s starejšo literaturo).

⁸ Sabina TOSO, *Fabulae graecae. Miti greci nelle gemme romane del I secolo a.C.*, Roma 2007 (Rovine circolari, 9), str. 159, op. 184.

⁹ TOSO 2002 (op. 1), str. 300; TOSO 2007 (op. 8), str. 158.

¹⁰ TOSO 2002 (op. 1), str. 301, op. 87; TOSO 2007 (op. 8), str. 159.

¹¹ BÄBLER, NESSELRATH 2006 (op. 3), str. 123–131; PALAGIA 2012 (op. 4), str. 94.

Ne iz klasične dobe ne iz helenizma naj bi se z gotovostjo ne ohranila prav nobena kiparska upodobitev Medeje, navdahnjena po dotični drami,¹² a je v novejšem času Olga Palagia prav s pomočjo primerjav med upodobitvami Kolhidčanke v stenskem slikarstvu ter na gemah oziroma kamelah kot rimsko kopijo iz poznega 1. stoletja pr. Kr. oziroma zgodnjega 1. stoletja po Kr., narejeno po izhodiščni podobi iz grške klasične dobe, označila ženski kip, oblečen v značilni grški peplos, ki so ga prej zaradi bližine pokopališča zmotno imeli za nagrobni kip iz rimske dobe (Atene, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, inv. št. 3890).¹³ Z izjemo zgornje so se vse ostale polnoplastične upodobitve ohranile šele iz 2. in 3. stoletja, in sicer vse prihajajo iz provinc: iz Narbonske Galije (*Gallia Narbonensis*), Zgornje Germanije (*Germania Superior*) ter obeh Panonij (*Pannonia Superior*, *Pannonia Inferior*).¹⁴

Med kiparska dela, ki jih lahko povežemo z upodobitvijo Medejinega notranjega boja, se uvršča delno ohranjeni kip s Ptuja (79 x 41 x 13 cm; Gradec, Universalmuseum Joanneum, inv. št. 91; sl. 2).¹⁵ Najden je bil med izkopavanji leta 1893 skupaj s še nekaterimi drugimi marmornatimi fragmenti, ki so prav tako končali v graškem muzeju.¹⁶ Prvotno je najbrž kronal nagrobni spomenik,¹⁷ morda stelo z vodoravnim zaključkom.¹⁸ Čeprav se glava, eden od otrok in del dlani niso ohranili in je na nekaterih mestih površina obdrnjena, se v ženski figuri ob primerjavah s stenskimi slikami in gemami zlahka prepozna oklevajočo Medejo.

Upodobljenka stoji v rahlem kontrapostu z levo nogo pred desno. Z obema rokama drži ročaj meča, ki ga pritiska ob svojo levo roko, tako da je konica usmerjena proti levi rami. Na sebi ima do tal segajočo tuniko s plaščem, ki ji pada preko leve roke in pušča – enako kot pri herkulanejski – desno roko razgaljeno. Na levi so razvidni sledovi podob otrok, ki se ju zaradi slabe ohranjenosti ne da z gotovostjo opisati. Zdi se, da tisti ob Medeji sedi (?) in v levici nekaj drži, medtem ko od drugega ni ostalo praktično nič.

Psihološki trenutek petovionskega kipa je bil zagotovo premišljeno izbran, k čemur – kljub neohranjeni glavi – napeljuje meč z navzgor uperjeno konico, ki ga Medeja z obema rokama čvrsto stiska k sebi. Tako po drži kot po atributih (navzgor usmerjen meč, dolga obleka) figura povsem ustreza zlasti herkulanejski freski. Zanimivo je, da je pri herkulanejski Medeji meč očitno še varno shranjen v nožnici, česar pri ostalih polnoplastičnih provincialnih upodobitvah ne poznamo, pač pa je to zaslediti na stenskih slikah in na pokrovu sarkofaga iz Masilije (*Massilia*; Marseille, Musée Borély, inv. št. 172).¹⁹ Hipotetično bi ta detajl lahko bil prisoten tudi pri upodobitvi petovionske

Medeje. Zgornji del meča se sicer ni ohranil, a sodeč po enako oblikovanem ročaju, kakršnega ostale provincialne upodobitve nimajo, bi lahko bil meč tudi tu shranjen v nožnici, zaključeni s kroglastim okrasjem, kar bi še dodatno poudarilo likovno odvisnost obeh del.

Ikonografska povezanost s širšim ozemljem rimskega cesarstva in spomeniki iz drugih večjih ali manjših središč je bila pri petovionski Medeji zgodaj poudarjena, saj jo je že Mihovil Abramić označil kot delo, nastalo pod italsko-helenističnim vplivom, ki je prvotno verjetno tvorilo del nagrobnega okrasja.²⁰ Za njim je Silvio Ferri opozoril, da poglobitvi atributi upodobitev Medeje iz provinc (meč v rokah, razpuščeni in razmršeni lasje, žalna obleka, otrok ob nogah) – pri čemer je izpostavil kipa iz Petovione in Arelata (*Arelate*; Arles, Musée départemental Arles Antique, inv. št. P 445)²¹ ter relief na že omenjenem pokrovu sarkofaga iz Masilije – nastopijo tudi na številnih upodobitvah barbark cesarske dobe na nagrobnih spomenikih.²²

Na neizpodbitne sorodnosti v drži petovionskega kipa z že omenjeno herkulanejsko fresko je prva opozorila Erna Diez, njene teze je kasneje v leksikalnem geslu ponovila Margot Schmidt. Isti upodobitveni shemi, ki naj bi koreninila v izgubljeni sliki Timomaha iz Bizantija, naj bi pripadala še Medeja iz Akvinka (*Aquincum*; Budimpešta, Aquincumi Múzeum, inv. št. K 11, 64.11.165; sl. 3), velika podobnost med njimi pa naj bi bila eden od posrednih dokazov za obstoj t. i. vzorčnih knjig (*Musterbücher*). Kot *terminus ante quem non* je Schmidtova postavila 3. stoletje.²³ Vasiliki Gaggadis-Robin je menila, da tako petovionska Medeja kot tudi spodnjepanonski različici iz Akvinka in vojaškega tabora *Vetus Salina* v okolici Intercize (*Intercisa*; Budimpešta, Magyar Nemzeti Múzeum, inv. št. 62.114.1; sl. 4) po drži in otrocih ob nogah sledijo rešitvam na sarkofagih. Za petovionsko Medejo je še dodala, da je za razliko od upodobitev na sarkofagih bistveno bolj okorno in nespretno izdelana,

2. Medeja, Universalmuseum Joanneum, Gradec

¹² Prim. SCHMIDT 1992 (op. 3), str. 396.

¹³ PALAGIA 2012, (op. 4), str. 89, 94–97.

¹⁴ BÄBLER, NESSELRATH 2006 (op. 3), str. 129.

¹⁵ Jocelyn Mary Catherine TOYNBEE, Greek Myth in Roman Stone, *Latomus*, 36, 1977, str. 395, št. 3; SCHMIDT 1992 (op. 3), str. 390, št. 22; FRENZ 1997 (op. 7), str. 124; Erich HUDECZEK, *Die Römersteinsammlung des Landesmuseums Joanneum. Ein Führer durch das Lapidarium*, Graz 2004, str. 77, št. 54; 1729 Medea, Ubi erat lupa. Bilddatenbank zu antiken Steindenkmälern, <http://lupa.at/1729> (15. 7. 2022).

¹⁶ *Jahresbericht des Steiermärkischen Landesmuseums Joanneum*, 82, 1893 (izšlo 1894), str. 45.

¹⁷ Erna DIEZ, Mythologisches Relief in Poetovio, *Kunstprovinzen im römischen Imperium. Ausgewählte Schriften Erna Diez*, Wien 2006 (Veröffentlichungen des Instituts für Archäologie der Karl-Franzens-Universität Graz, 7), str. 86.

¹⁸ SCHMIDT 1992 (op. 3), str. 390, št. 22; HUDECZEK 2004 (op. 15), str. 77, št. 54; BÄBLER, NESSELRATH 2006 (op. 3), str. 129.

¹⁹ Émile ESPÉRANDIEU, *Alpes maritimes. Alpes cottiennes. Corse. Narbonnaise*, Paris 1907 (Recueil Général des Bas-Reliefs de la Gaule Romaine, 1), str. 60–61, št. 64.

²⁰ Mihovil ABRAMIĆ, *Poetovio. Führer durch die Denkmäler der römischen Stadt*, Wien 1925, str. 21.

²¹ Prim. op. 41.

²² Silvio FERRI, Sul motivo della "Peliade maggiore" nel rilievo lateranense, *Bollettino d'arte*, 30, 1937, str. 303–305.

²³ Erna DIEZ, Studien zum provinzialrömischen Kunstschaffen, *Kunstprovinzen im römischen Imperium. Ausgewählte Schriften Erna Diez*, Wien 2006 (Veröffentlichungen des Instituts für Archäologie der Karl-Franzens-Universität Graz, 7), str. 35; SCHMIDT 1992 (op. 3), str. 390, št. 22.

3. Medeja, Aquincumi Múzeum, Budimpešta

4. Medeja, Magyar Nemzeti Múzeum, Budimpešta

kar naj bi bilo zlasti opazno pri njeni desnici, ki je pomaknjena nekoliko v levo. Časovno jo je postavila na začetek druge polovice 3. stoletja.²⁴

Relativno redek detajl v siceršnjih upodobitvah Medeje, ki si ga delijo izpostavljene panonske upodobitve in herkulanejska freska, so roke, ki se sklepajo na ročaju navzgor uperjenega meča. V slikarstvu je ta detajl prisoten le na herkulanejski sliki, vsebujejo pa ga še nekatere geme iz 1. stoletja pr. Kr.²⁵ Motiv tako sklenjenih rok se nahaja že na nagrobnih spomenikih 4. stoletja pr. Kr.; tam naj bi simbolizirale kontemplacijo oziroma žalost ob smrti.²⁶ Na sarkofagih oziroma na drugih kamnitih spomenikih ga ni zaslediti.

Skoraj identična drža kot petovionsko in herkulanejsko Medejo zaznamuje tudi upodobitvi na dveh oljenkah v varšavskem muzeju (Muzeum Narodowe w Warszawie, inv. št. 228018 MN in 228019 MN; sl. 5), časovno postavljenih med konec 1. stoletja in 2. stoletje po Kr. Poleg oblačila si protagonistke delijo tudi držo rok, sklenjenih približno v višini pasu na njihovi levi strani, v katerih stiskajo držaj meča, s konico usmerjenega navzgor.²⁷ Žal sta obe oljenki le deloma ohranjeni; tudi

na njih Medeji manjka glava, celotna kompozicija pa je na desni razširjena z drevesom in oltarjem, ob katerem sta otroka.

Več upodobitev nesrečne Medeje se je ohranilo v sosednji Spodnji Panoniji (*Pannonia Inferior*).²⁸ Med njimi največ ujemanj s petovionsko izkazuje že omenjeni apnenčasti kip nekoliko slabše kvalitete iz spodnjepanonskega Akvinka (Budimpešta, Aquincumi Múzeum, inv. št. K 11, 64.11.165; sl. 3).²⁹ Okvirno je datiran med 2. stoletje in prvo tretjino 3. stoletja.³⁰ Tudi pri njem se glava žal ni ohranila, s petovionsko junakinjo pa si delita v višini pasu sklenjene roke, ki stiskajo meč, in primerljivo držo oziroma oblačilo. Zanimiva je upodobitev otrok, ki imata noge prekrižane ter pogled upirata v tla. V tej drži spominjata na Atisa³¹ oziroma genija smrti, ki sta oba pogosta zlasti na nagrobnih spomenikih.

Iz neposredne bližine Akvinka sta se sicer ohranila še dva apnenčasta kipa Medeje, ki pa že kažeta večja odstopanja. Nekoliko bliže je delno ohranjeni kip iz *Vetus Salina* (Budimpešta, Magyar Nemzeti Múzeum, inv. št. 62.114.1; sl. 4) iz poznega 2. oziroma zgodnjega 3. stoletja,³² na katerem je Medeja prikazana s po enim otrokom na vsaki strani, meč z navzgor obrnjenim rezilom pa pritiska ob levi bok. Bolj oddaljena je reliefna upodobitev nižje kvalitete iz Intercize iz 3. stoletja (Budimpešta, Magyar Nemzeti Múzeum, inv. št. 16.1906.6),³³ na kateri se Medeja že pripravlja na usodno dejanje; meč drži le z desno roko, z drugo pa privzdiguje rob draperije.

5. Oljenka z upodobitvijo Medeje, Narodni muzej, Varšava

²⁴ Vassiliki GAGGADIS-ROBIN, *Jason et Médée sur les sarcophages d'époque impériale*, Rome 1994 (Collection de l'École française de Rome, 191), str. 162–163, op. 48.

²⁵ Npr. gemi v Firencah (Museo Archeologico, inv. št. 14805; SCHMIDT 1992 (op. 3), str. 389, št. 16) in Berlinu (Staatliche Museen, inv. št. FG 4354; SCHMIDT 1992 (op. 3), str. 389, št. 15).

²⁶ Theodor DOHRN, *Gefaltete und verschränkte Hände*, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, 70, 1955, str. 70; GUTZWILLER 2007 (op. 3), str. 352.

²⁷ KISS 1984 (op. 7), str. 39, sl. 4–5.

²⁸ Prim. TOYNBEE 1977 (op. 15), str. 394–395; Luca BIANCHI, *Intorno un rilievo d'Intercisa con scena di battaglia eroica*, *La Pannonia e l'Impero romano. Atti del convegno internazionale "La Pannonia e l'Impero romano"* (ur. Gábor Hajnóczy), Roma 1995 (Annuario dell'Accademia d'Ungheria, 1995), str. 327–328.

²⁹ Julius ZIEHEN, *Römische Bildwerke im Nationalmuseum zu Pest*, *Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn*, 13, 1890, str. 43–47; TOYNBEE 1977 (op. 15), str. 394, št. 1; SCHMIDT 1992 (op. 3), str. 390, št. 21; BIANCHI 1994 (op. 28), str. 327–328; GAGGADIS-ROBIN 1994 (op. 24), str. 162, op. 46; FRENZ 1997 (op. 7), str. 124; Christine ERTEL, *Bestandteile von römischen Grabbauten aus Aquincum und dem Limesabschnitt im Stadtgebiet von Budapest*, Budapest 2010 (Corpus signorum imperii romani. Ungarn, 9), str. 83, št. 120; 2931 Medea, Ubi erat lupa. Bilddatenbank zu antiken Steindenkmälern, <http://lupa.at/2931> (15. 7. 2022).

³⁰ ERTEL 2010 (op. 29), str. 83, št. 120.

³¹ Fernand BENOIT, *La légende de Médée à Arles et à Marseille. Scène d'histoire celtique ou scène mythologique?*, *Revue archéologique*, 2, 1959, str. 143.

³² TOYNBEE 1977 (op. 15), str. 394–395, št. 2; SCHMIDT 1992 (op. 3), str. 389–390, št. 20; BIANCHI 1994 (op. 28), str. 328; FRENZ 1997 (op. 7), str. 125; Mihály NAGY, *Lapidarium. Guide to the Archaeological Exhibitions in the Hungarian National Museum. Roman Stones*, Budapest 2012, str. 74, št. 72; 3872 Medea, Ubi erat lupa. Bilddatenbank zu antiken Steindenkmälern, <http://lupa.at/3872> (15. 7. 2022). Vassiliki Gaggadis-Robin jo je širše postavila med 2. in 3. stoletje (GAGGADIS-ROBIN 1994 (op. 24), str. 162, op. 47).

³³ TOYNBEE 1977 (op. 15), str. 395, št. 4; BIANCHI 1994 (op. 28), str. 328; GAGGADIS-ROBIN 1994 (op. 24), str. 160–161, op. 44; NAGY 2012 (op. 32), str. 74, št. 73; 3992 Medea beim Kindermord, Ubi erat lupa. Bilddatenbank zu antiken Steindenkmälern, <http://lupa.at/3992> (15. 7. 2022).

6. Ženski kip iz Noršincev,
Pomurski muzej, Murska Sobota

Poleg spodnjepanonskih primerkov je Hans G. Frenz v isti upodobitveni tip hipotetično pristel še del kipa, najden leta 1983 med kopanjem stavbnih temeljev v Noršincih (Murska Sobota, Pomurski muzej Murska Sobota, inv. št. 2957; sl. 6).³⁴ Kip je postavljen med konec 2. in zgodnje 3. stoletje.³⁵ Ohranil se je le spodnji del, po katerem sodeč gre za žensko, oblečeno v do tal segajoče oblačilo. Na njeni desni se nahajata otroka, kar namiguje na to, da bi lahko šlo za Medejo. Meč oziroma njegove sledi sicer niso razvidne, a bi ga – primerljivo s petovionsko upodobitvijo – lahko držala nad pasom.³⁶ Iva Mikl Curk je Frenzovo razlago zavrnila, češ da lika ob nogah nikakor ne predstavljata otrok, temveč gre za starejšega in mlajšega moškega. Hipotetično je z dobršno mero skepse sprva predlagala identifikacijo z Ifigenijo in Orestom³⁷ ter kasneje z Enejem in Anhizom, v poglavitnem ženskem liku pa je prepoznala Didono.³⁸

Zlasti v prikazu otrok ta kip sicer odstopa od Medejinih upodobitev, kjer sta vselej upodobljena dva fanta, nenavadno pa je tudi, da eden od obeh sedi, medtem ko drugi stoji za njim in ga očitno objema. Kljub nekonvencionalnemu tipu upodobitve morda prav kip iz Petovione nakazuje možnost, da ženska soha iz Noršincev dejansko prikazuje Medejo.

Ohranjeni del otrok petovionske Medeje namreč namiguje na to, da bi eden od njiju lahko sedel – z noršinskim primerkom si delita tudi v komolcu skrčeno levico – poleg tega pa, kot je opozoril že Hans G. Frenz, Medeja drži ključni atribut, meč, nad pasom, zaradi česar bi ga lahko v rokah stiskala tudi ženska figura iz Noršincev. Proti tej identifikaciji sicer govori dejstvo, da sedeči lik v levici drži neki predmet (vrč?), ki ga drugod ne najdemo, oblečen pa je v do tal segajoče oblačilo in zato najverjetneje predstavlja žensko figuro, medtem ko sta na ostalih upodobitvah oba sinova običajno gola. Sinova sicer izrecno omenja prav Evripid, medtem ko omemba pri Pavzaniju (Παυσανίας), kjer se, kot sam pove, sklicuje na zgodnjega epskega pisca Kinajtona iz Lakedajmona (Κιναιθων ὁ Λακεδαιμόνιος), poroča, da naj bi z Jazonom imela sina Meda in hčer Eriopo (prim. Paus. 2.3.9). Morebiti bi pri kipu iz Noršincev lahko šlo za upodobitev, nastalo kot spoj več literarnih virov, kar v rimskodobni umetnosti ni nič nepričakovanega.³⁹ Žal se upodobitev Eriope ni niti hipotetično ohranila na nobeni od ostalih upodobitev motiva, saj se vse očitno naslanjajo na bolj razširjeno različico. Morda je nepričakovani izbiri spola otroka botrovala naročnikova želja in v njej denimo odmeva spomin na pokojno hčer?

Kip je v primerjavi s petovionskim, ki je med provincialnimi polnplastičnimi upodobitvami sicer najbolj kakovostno izdelan, a seveda manj večje kot reliefne upodobitve na sarkofagih iz prestolnice, sicer nekoliko slabše kvalitete in je bliže bolj stiliziranim spodnjepanonskim upodobitvam, kar bi lahko namigovalo na to, da je osnovni zgled za panonske upodobitve predstavljal prav petovionski kip, ne gre pa seveda izključiti, da niso vsi sledili neki neohranjeni provincialni predlogi.

V isto skupino polnplastičnih kipov, navdahnjenih po Evripidovi Medeji, verjetno sodi tudi ženski torzo iz Mogontiake (*Mogontiacum*) oziroma njegove neposredne bližine (Mainz, Landesmuseum Mainz, inv. št. S 833). Kljub delni ohranjenosti tako oblačilo kot predvsem meč z navzgor proti desni uperjenim rezilom, ki ga upodobljena enako kot na herkulanejski freski in pri kipih iz Petovione in Akvinka stiska v rokah, sklenjenih nad levim bokom, nakazujeta, da je tudi tu dejansko predstavljena Medeja.⁴⁰

Očitno po drugem vzoru kot panonske upodobitve je bila izdelana Medeja z nekropole Arelata (*Arelate*) v Narbonski Galiji (Arles, Musée départemental Arles Antique, inv. št. P 445). Za razliko od njih ta ne tehta več svoje odločitve, temveč z roko že vleče meč iz nožnice. Z zgornjim delom telesa se nagiba v levo in pogled upira v enega od otrok, medtem ko se drugi skuša skriti v gube njenega oblačila. Njena datacija niha med 2. in 3. stoletjem.⁴¹

Kot je izpostavila Vassiliki Gaggadis-Robin, naj bi panonski kipi sledili rešitvam na metropolitanskih sarkofagih 2. stoletja, na katerih sicer Medejina zgodba spada med bolj priljubljene mitološke

³⁴ Irena ŠAVEL, Noršinci, *Varstvo spomenikov*, 27, 1985, str. 236; Irena ŠAVEL, Katalog razstavljenih del. Del kipa, *Pokrajinski muzej Murska Sobota. Katalog stalne razstave* (ur. Janez Balažic, Branko Kerman), Murska Sobota 1997, str. 349, št. 193.

³⁵ Iva MIKL CURK, Rimljani ob Muri, *Pokrajinski muzej Murska Sobota. Katalog stalne razstave* (ur. Janez Balažic, Branko Kerman), Murska Sobota 1997, str. 34.

³⁶ FRENZ 1997 (op. 7), str. 124, op. 31.

³⁷ MIKL CURK 1997 (op. 35), str. 34.

³⁸ Iva MIKL CURK, "Infelix fati exterrita Dido". Še k rimskemu kipu iz Noršincev, *Zbornik soboškega muzeja*, 5, 1998, str. 149–155; Iva MIKL CURK, Dum lucet – bibamus sodales. Ali kako arheologi razumemo Stare. Nekaj primerkov iz Slovenije, *Keria. Studia Latina et Graeca*, 6/2, 2004, str. 10–12.

³⁹ Prim. npr. Ifigenijin cikel na grobnici Spektatijev v Šempetru v Savinjski dolini, ki se večinoma naslanja na Evripidovo dramo, a posamični prizori očitno koreninijo v nekem neohranjenem izročilu (prim. Margherita BONANNINO ARAVANTINOS, Il mito di Ifigenia in Tauride sui sarcofagi attici di età romana, *Grabeskunst der römischen Kaiserzeit*, Mainz am Rhein 1993, str. 70–71; Katarina ŠMID, Fragment pripovednega reliefa na grobnici Spektatijev v Šempetru, *Acta historiae artis Slovenica*, 19/1, 2014, str. 14–15.

⁴⁰ FRENZ 1997 (op. 7), str. 125.

⁴¹ KINKEL 1871 (op. 4), str. 65–66; ESPÉRANDIEU 1907 (op. 19), str. 124, št. 143; FERRI 1937 (op. 22), str. 304–305; BENOIT 1959 (op. 31); TOYNBEE 1977 (op. 15), str. 395–396, št. 5; SCHMIDT 1992 (op. 3), str. 389, št. 19; FRENZ 1997 (op. 7), str. 122.

pripovedi. Njihov ikonografski program na čelni strani sledi ustaljenim smernicam: predaja poročnega darila Jazonovi nesojeni nevesti Kreuzi, Kreuzina smrt, Medeja pred ubojem otrok ter Medeja, ki beži na kočiji z zmajsko vprego in pušča za seboj trupli otrok. V obravnavanem prizoru je upodobljena na dva načina: bodisi sede bodisi stoje. V slednji različici sta ob njej v večini primerov oba fantka. Medeja v eni roki stiska meč, glavo ima rahlo nagnjeno navzdol in pogled upira proti otrokoma, ki se brezskrbno igrata ob njenih nogah.⁴² Tudi podoba na sarkofagih naj bi odmevala Timomahovo sliko, četudi v manj poudarjeno razburkanem čustvenem stanju in drugačnem položaju rok odstopa od Medeje na herkulanejski freski, ki naj bi najbolj zvesto posnemala slavno delo,⁴³ in pa tudi od panonskih primerkov.

Eden ključnih trenutkov Evripidove drame je bil – sodeč po ohranjenih spomenikih – v upodabljanju umetnosti rimske dobe pomemben vir navdiha, saj najdemo Medejo, ki še zadnjič pred infanticidom motri svojo odločitev, v skoraj vseh medijih v več primerkih. V oči zbode dejstvo, da so se prostostoječe upodobitve nesrečne Kolhidčanke v provincialnem okolju v večjem številu ohranile prav v Panoniji, pri čemer se petovionska upodobitev ujema zlasti z upodobitvami iz Akvinka, Herkulaneja in z obema oljenkama v Varšavi. Nesporne upodobitvene sorodnosti z daljno herkulanejsko fresko bi lahko pojasnili prav z obstojem sorodnih kompozicij na lažje prenosljivih predmetih, ki bi lahko služili kot posredniki, na kar namigujeta tudi oljenki. Zaradi pomanjkanja arheološkega konteksta in širokega časovnega razpona ustreznih primerjav, ki segajo vse od 1. do 3. stoletja, je petovionski kip težko natančneje časovno opredeliti. Zanimivo je, da relativno številne upodobitve na sarkofagih kažejo določena odstopanja v ključnih detajlih in bi neposreden naslon nanje težje domnevali.

Glede na številne literarne omembe je bila slika Medeje Timomaha iz Bizantija dobro poznana po rimskem cesarstvu in kot je omenjeno v dveh epigramih, naj bi celo predstavljala svoj lasten ikonografski tip (τύπος).⁴⁴ Njen najbližji odmev naj bi izžarevala slika iz Herkulaneja, kompozicijsko nedvomno sorodno zasnovani kipi iz Petovione, Akvinka, Mogontiaka ali prizori na umetnoobrtnih izdelkih pa posredno gotovo pričajo o veliki priljubljenosti dotične epizode Evripidove drame in njeni bogati recepciji v raznolikih zvrsteh spomenikov likovne umetnosti.

Literatura

- ABRAMIĆ, Mihovil, *Poetovio. Führer durch die Denkmäler der römischen Stadt*, Wien 1925.
- ALLAN, William, *Euripides. Medea*, London 2008 (Duckworth Companions to Greek and Roman Tragedy).
- BÄBLER, Balbina, NESSELRATH, Heinz-Günther, *Ars et Verba. Die Kunstbeschreibungen des Kallistratos*, München-Leipzig 2006.
- BENOIT, Fernand, La légende de Médée à Arles et à Marseille. Scène d'histoire celtique ou scène mythologique?, *Revue archéologique*, 2, 1959, str. 137–146.
- BERGMANN, Bettina Ann, The Pregnant Moment. Tragic Wives in the Roman Interior, *Sexuality in Ancient Art. Near East, Egypt, Greece, and Italy* (ur. Natalie Kampen, Bettina Ann Bergmann), Cambridge-New York 1996 (Cambridge Studies in New Art History and Criticism), str. 199–218.
- BIANCHI, Luca, Intorno un rilievo d'Intercisa con scena di battaglia eroica, *La Pannonia e l'Impero romano. Atti del convegno internazionale "La Pannonia e l'Impero romano"* (ur. Gábor Hajnóczy), Roma 1995 (Annuario dell'Accademia d'Ungheria, 1995), str. 313–334.
- BONANNO ARAVANTINOS, Margherita, Il mito di Ifigenia in Tauride sui sarcofagi attici di età romana, *Grabeskunst der römischen Kaiserzeit*, Mainz am Rhein 1993, str. 67–76.
- DIEZ, Erna, Mythologisches Relief in Poetovio, *Kunstprovinzen im römischen Imperium. Ausgewählte Schriften Erna Diez*, Wien 2006 (Veröffentlichungen des Instituts für Archäologie der Karl-Franzens-Universität Graz, 7), str. 83–87.
- DIEZ, Erna, Studien zum provinzialrömischen Kunstschaffen, *Kunstprovinzen im römischen Imperium. Ausgewählte Schriften Erna Diez*, Wien 2006 (Veröffentlichungen des Instituts für Archäologie der Karl-Franzens-Universität Graz, 7), str. 29–52.
- DOHRN, Theodor, Gefaltete und verschränkte Hände, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, 70, 1955, str. 50–80.
- ERTEL, Christine, *Bestandteile von römischen Grabbauten aus Aquincum und dem Limesabschnitt im Stadtgebiet von Budapest*, Budapest 2010 (Corpus signorum imperii romani. Ungarn, 9).
- ESPÉRANDIEU, Émile, *Alpes maritimes. Alpes cottiennes. Corse. Narbonnaise*, Paris 1907 (Recueil Général des Bas-Reliefs de la Gaule Romaine, 1).
- FERRI, Silvio, Sul motivo della "Peliade maggiore" nel rilievo lateranense, *Bollettino d'arte*, 30, 1937, str. 296–306.
- FRENZ, Hans G., Medeia, *Akten des IV. internationalen Kolloquiums über Probleme des provinzialrömischen Kunstschaffens/Akti IV. Mednarodnega kolokvija o problemih rimske provincialne umetnosti* (ur. Bojan Djurić, Irena Lazar), Ljubljana 1997 (= Situla, 36), str. 119–126.
- GAGGADIS-ROBIN, Vassiliki, *Jason et Médée sur les sarcophages d'époque impériale*, Rome 1994 (Collection de l'École française de Rome, 191).
- GURD, Sean Alexander, Meaning and Material Presence. Four Epigrams on Timomachus's Unfinished "Medea", *Transactions of the American Philological Association*, 137/2, 2007, str. 305–311.
- GUTZWILLER, Kathryn J., Seeing Thought. Timomachus' Medea and Ecphrastic Epigram, *American Journal of Philology*, 125/3, 2004, str. 339–386.
- HODSKE, Jürgen, *Mythologische Bildthemen in den Häusern Pompejis. Die Bedeutung der zentralen Mythenbilder für die Bewohner Pompejis*, Ruppolding 2007 (Stendaler Winckelmann-Forschungen, 6).
- HUDECEK, Erich, *Die Römersteinsammlung des Landesmuseums Joanneum. Ein Führer durch das Lapidarium*, Graz 2004.
- Jahresbericht des Steiermärkischen Landesmuseums Joanneum*, 82, 1893 (izšlo 1894).

⁴² Prim. Carl ROBERT, *Die antiken Sarkophagreliefs. 2. Mythologische Cyklen*, Berlin 1890, str. 205–217; Ernst KÜNZL, Der augusteische Silbercalathus im Rheinischen Landesmuseum Bonn, *Bonner Jahrbücher*, 169, 1969, str. 380; Guntram KOCH, Hellmut SICHTERMANN, *Römische Sarkophage*, München 1982 (Handbuch der Archäologie), str. 159–160; GAGGADIS-ROBIN 1994 (op. 24), str. 151–152 z naštetimi primerki.

⁴³ KÜNZL 1969 (op. 42), str. 388.

⁴⁴ Salvatore SETTIS, Immagini della meditazione, dell'incertezza e del pentimento nell'arte antica, *Prospettiva. Rivista di storia dell'arte antica e moderna*, 2, 1975, str. 12, op. 57.

- KINKEL, Gottfried, *Euripides und die bildende Kunst. Ein Beitrag zur griechischen Litteratur- und Kunstgeschichte*, Berlin 1871 (Abhandlungen zur Grammatik, Lexikographie und Literatur der alten Sprachen, 2).
- KISS, Zsolt, Médée sur les deux lampes romaines du Musée national de Varsovie, *Rocznik Muzeum narodowego w Warszawie*, 28, 1984, str. 35–41.
- KOCH, Guntram, SICHTERMANN, Hellmut, *Römische Sarkophage*, München 1982 (Handbuch der Archäologie).
- KÜNZL, Ernst, Der augusteische Silbercalathus im Rheinischen Landesmuseum Bonn, *Bonner Jahrbücher*, 169, 1969, str. 321–392.
- LAURIOLA, Rosanna, Medea, *Brill's Companion to the Reception of Euripides* (ur. Rosanna Lauriola, Kyriakos N. Demetriou), Leiden-Boston 2015 (Brill's Companion to Classical Reception, 3), str. 377–442.
- LING, Roger, *Roman Painting*, Cambridge 1991.
- MASTRONARDE, Donald J., *Euripides Medea*, Cambridge 2002.
- MIKL CURK, Iva, Rimljani ob Muri, *Pokrajinski muzej Murska Sobota. Katalog stalne razstave* (ur. Janez Balažic, Branko Kerman), Murska Sobota 1997, str. 23–36.
- MIKL CURK, Iva, "Infelix fatis exterrita Dido". Še k rimskemu kipu iz Noršincev, *Zbornik soboškega muzeja*, 5, 1998, str. 149–156.
- MIKL CURK, Iva, Dum lucet – bibamus sodales. Ali kako arheologi razumemo Stare. Nekaj primerkov iz Slovenije, *Keria. Studia Latina et Graeca*, 6/2, 2004, str. 7–32.
- NAGY, Mihály, *Lapidarium. Guide to the Archaeological Exhibitions in the Hungarian National Museum. Roman Stones*, Budapest 2012.
- PALAGIA, Olga, The Peplos Figure Athens National Museum 3890. Roman Copy of a Classical Medea?, *Κλασική παράδοση και νεωτερικά στοιχεία στην πλαστική της Ρωμαϊκής Ελλάδας. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Θεσσαλονίκη* (ur. Theodosia Stephanidou-Tiveriou, Pavlina Karanastassi, Dimitris Damaskos), Thessaloniki 2012, str. 89–97.
- ROBERT, Carl, *Die antiken Sarkophagreliefs. 2: Mythologische Cyklen*, Berlin 1890.
- SCHMIDT, Margot, Medeia, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, 6/1, Zürich-München-Düsseldorf 1992, str. 386–398.
- SETTIS, Salvatore, Immagini della meditazione, dell'incertezza e del pentimento nell'arte antica, *Prospettiva. Rivista di storia dell'arte antica e moderna*, 2, 1975, str. 4–17.
- ŠAVEL, Irena, Katalog razstavljenih del. Del kipa., *Pokrajinski muzej Murska Sobota. Katalog stalne razstave* (ur. Janez Balažic, Branko Kerman), Murska Sobota 1997, str. 349, št. 193.
- ŠAVEL, Irena, Noršinci, *Varstvo spomenikov*, 27, 1985, str. 236.
- ŠMID, Katarina, Fragment pripovednega reliefa na grobnici Spektatijev v Šempetru, *Acta historiae artis Slovenica*, 19/1, 2014, str. 7–16.
- TOSO, Sabina, Le cattive ragazze. Le Amazzoni, Onfale e Medea, *Iconografia 2001. Studi sull'immagine* (ur. Isabella Colpo, Irene Favaretto, Francesca Ghedini), Roma 2002, str. 289–307.
- TOSO, Sabina, *Fabulae graecae. Miti greci nelle gemme romane del I secolo a.C.*, Roma 2007 (Rovine circolari, 9).
- TOYNBEE, Jocelyn Mary Catherine, Greek Myth in Roman Stone, *Latomus*, 36, 1977, str. 343–412.
- ZIEHEN, Julius, Römische Bildwerke im Nationalmuseum zu Pest, *Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn*, 13, 1890, str. 43–72.

Viri ilustracij

- 1: © Museo Archeologico Nazionale di Napoli (foto: Giorgio Albano).
- 2: © Universalmuseum Joanneum, Archäologie & Münzkabinett, Graz (foto: Nicolas Lackner).
- 3: © BHM Aquincumi Múzeum, Budapest (foto: Péter Komjáthy).
- 4: © Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.
- 5: © Muzeum Narodowe w Warszawie (foto: Jakub Płoszaj).
- 6: © Pomurski muzej Murska Sobota (foto: Tomislav Vrečić).

The Poetovian Medea as an Echo of both Euripides' Play and Timomachos' Painting

Summary

In the visual arts of the Roman era one of the most popular episodes from the life of Medea is the moment, which is well-described in Euripides' *Medea*, when Medea briefly hesitates before her final act of revenge, the killing of her and Jason's two sons.

According to Greek and Roman written sources, the most famous and highly regarded artwork portraying that scene was the lost painting by Timomachos of Byzantium, which is thought to have influenced surviving wall-paintings in Herculaneum and Pompeii from the 1st century A.D, of which the painting from Herculaneum (now in the Museo Nazionale Archeologico in Naples, inv. no. 8976) is considered to be the most faithful reproduction.

However, Medea contemplating revenge has not been represented only in the painting, but also in sculpture, and indeed this figure is a recurrent part of the "Medea cycle" which features on sarcophagi from the 2nd century A. D. onwards. Interestingly, all the preserved free-standing statues come from the provinces, with the majority of them originating from Pannonia. The Poetovian (Graz, Universalmuseum Joanneum, inv. no. 91) and Aquincum (Budapest, Aquincumi Múzeum, inv. no. K 11, 64.11.165) statues resemble each other quite closely and are also strikingly similar to the wall-painting from Herculaneum as well as the figure of Medea in two oil lamps (Warsaw, Muzeum Narodowe w Warszawie, inv. nos. 228018 MN, 228019 MN). They share the posture, long garment and upwards turned sword, held by both hands.

The female statue from Noršinci (Murska Sobota, Pomurski muzej Murska Sobota, inv. no. 2957) could, possibly, with some caveats also be added to the "Pannonian group". It has been preserved only up to the waist and could theoretically have shown arms clasping a sword, as Medea is usually shown holding it at waist height or higher. The female baby by her legs could be explained with reference to other literary sources than Euripides' *Medea*, which, unlike Euripides' play, do not always mention two sons, but a son, Medos, and a daughter Eriope (cf. Paus. 2.3.9). The girl instead of the boy could perhaps also be an allusion to a real-life lost daughter of the commissioner of the statue.

Since the fame of Timomachos' Medea was widespread throughout the Empire and it also spawned its own iconographical type (τύπος), whose most faithful replica would be represented in the painting from Herculaneum, it is more than possible that also kindred compositions from Poetovio or Aquincum could follow the same archetype. Similarities with two oil lamps in Warsaw speak in favour of a possible motif-transfer via small, easily transportable, objects.

Freske iz prve polovice 14. stoletja v cerkvi sv. Mihaela v Biljani

Sara Turk Marolt

Asist. Sara Turk Marolt, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino, Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana, sara.turk@ff.uni-lj.si

Izvleček:

Freske iz prve polovice 14. stoletja v cerkvi sv. Mihaela v Biljani

1.01 Izvirni znanstveni članek

V cerkveni ladji sv. Mihaela v Biljani so v devetdesetih letih 20. stoletja odkrili dve plasti stenskih poslikav iz 14. stoletja. Fragmenti najstarejšega sloja, ki jim je članek posvečen, se nahajajo v kotu na stiku severne ladijske in severnega dela slavoločne stene in na južnem delu slavoločne stene za oltarjem sv. Janeza Krstnika. Kažejo značilnosti gotskega linearnega sloga, na podlagi podrobnejših slogovnih primerjav pa jih lahko pripišemo mojstru, ki je poslikal tudi fasado in oratorij bližnje cerkve sv. Jurija (San Giorgio in Vado) v Rualisu pri Čedadu. S pomočjo analize oblačilne kulture in ikonografskih elementov jih lahko časovno umestimo v drugo desetletje ali najkasneje na začetek tretjega desetletja 14. stoletja.

Ključne besede: srednjeveško stensko slikarstvo, gotika, linearni slog, Biljana, 14. stoletje, Rualis

Abstract:

The Mural Paintings from the First Half of the 14th Century in the Church of St Michael in Biljana

1.01 Original scientific article

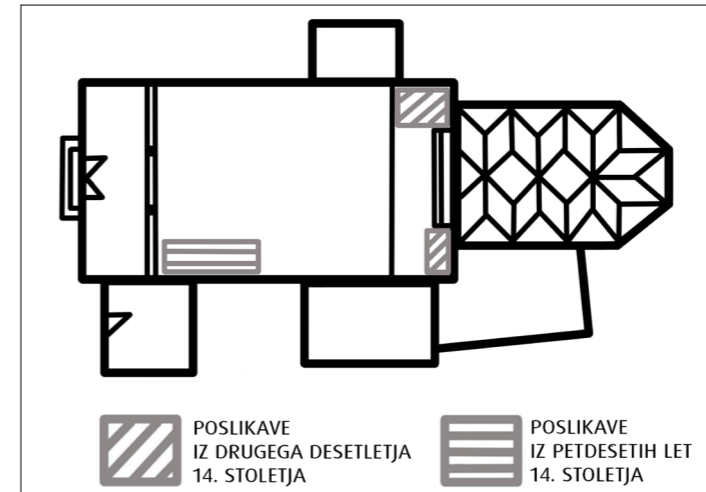
Two layers of 14th century wall paintings were discovered in the church of St Michael in Biljana during restoration and renewal works carried out in the 1990s. The remains of the oldest layer are located in the north-eastern corner of the nave (on the north nave wall and the northern part of the triumphal arch wall) and on the southern part of the triumphal arch wall behind the altar of St John the Baptist. The murals show characteristics of Gothic linear style and, based on their stylistic features, can be attributed to the master who painted the façade and oratorio of the nearby church of St George in Rualis (Cividale del Friuli). In addition to the stylistic comparison, an analysis of clothing culture and iconographic elements suggests an early 14th century date, possibly the second decade or at the latest the beginning of the third decade of the 14th century.

Keywords: medieval mural painting, Gothic, linear style painting, Biljana, 14th century, Rualis

Zahvaljujoč konservatorsko-restavratorskim raziskavam, izvedenim v devetdesetih letih,¹ lahko danes cerkev sv. Mihaela v Biljani prepoznamo kot eno najpomembnejših srednjeveških sakralnih stavb v Goriških brdih. Temu ne botrujejo zgolj za tisti čas izjemne dimenzije njene ladje, temveč tudi odkriti fragmenti stenskih poslikav iz 14. stoletja. Te za zadaj predstavljajo edini znan ohranjen primer poslikav iz tega časa na območju Brd in v širšem goriškem okolju, zaradi česar je njihov prispevek k našemu poznavanju srednjeveškega slikarstva na Goriškem izjemnega pomena.

Glede na podatke iz ohranjenih pisnih virov bi lahko prvotna cerkev v Biljani stala že v 11. stoletju. Patriarh Ulrik I. Eppensteinski (ali njegov brat Henrik) je namreč okoli leta 1090 podelil na novo reformiranemu benediktinskemu samostanu sv. Petra v Rožacu pražupnijo sv. Jurija v Bračanu z vsemi podružnicami, med njimi verjetno tudi biljansko.² Cerkev je sicer v virih prvič omenjena leta 1233 posredno z župnijo,³ v letih 1405 in 1445 pa zasledimo tudi omembo njenega patrocinja sv. Mihaela.⁴ Župnija je do konca 15. stoletja pripadala benediktinskemu samostanu v Rožacu, ki je izvajal tudi arhidiakonsko oblast, potem pa je prešla pod patronat cesarja oz. deželnega kneza.⁵

Do danes ohranjena srednjeveška cerkvena ladja izvira vsaj iz začetka 14. stoletja, leta 1534 pa ji je bil prizidan monumentalni gotski prezbitერიj.⁶ Cerkvena notranjščina je največ sprememb doživela v baroku, ko sta ji bili po vsej verjetnosti prizidani obe stranski kapeli,⁷ takrat pa je

1. Tloris cerkve sv. Mihaela v Biljani z označenimi mesti odkritih srednjeveških stenskih poslikav

dobila tudi novo kamnito oltarno opremo.⁸ Ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja je bila ladja povišana in podaljšana za globino pevskega kora, cerkev je dobila novo fasado, zgrajen pa je bil tudi nov zvonik.⁹ Leta 1903, ko je bila na novo prekrita streha prezbitერიja, je Clemente Del Neri poslikal obok prezbitერიja, leta 1910 pa še cerkveno ladjo.¹⁰

Pri dataciji in določanju prvotnih dimenzij cerkvene ladje so v veliko pomoč fragmenti dveh plasti gotске stenske poslikave, ki so bili odkriti

v času konservatorsko-restavratorskih del v devetdesetih letih 20. stoletja (sl. 1). Po sanaciji cerkvene strehe leta 1993¹¹ so namreč v drugi polovici devetdesetih let začeli z obnovo notranjščine, ki je bila precej poškodovana zaradi zamakanja.¹² S sondiranjem sten, opravljenim med obnovo Del Nerijeve poslikave, je bila na južni steni ladje proti pevskega kora odkrita stenska poslikava z Adamom in Evo ter Kristusom v predpeklju (sl. 2), za oltarno sliko desnega stranskega oltarja sv. Janeza Krstnika pa je bila evidentirana tudi srednjeveška freska Janeza Krstnika (sl. 3).¹³ V nadaljevanju

¹ Dokumentarno gradivo o konservatorsko-restavratorskih delih v cerkvi hrani Zavod za varstvo kulturne dediščine, območna enota Nova Gorica (ZVKDS, OE Nova Gorica).

² Gl. Janez HÖFLER, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*, Ljubljana 2016², str. 158; Janez HÖFLER, *Historična topografija predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska (Oglejski patriarhat, Tržaška škofija)*, Ljubljana 2022 (Razprave I. razreda SAZU, 41), str. 9, 84–85.

³ Leta 1233 je patriarh Bertold rešil spor med Konradom, arhidiakonom oglejske cerkve, in opatom v Rožacu glede jurisdikcije nad cerkvami *de Albana, Bricana et Villana* v korist rožaškega opata (Francesco SWIDA, *Documenti friulani e goriziani dal 1126 al 1300, Archeografo Triestino*, n. s. 14/2, 1888, str. 408–410, op. 7; Franc KOS, Milko KOS, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. 5: 1201–1246*, Ljubljana 1928, str. 290; HÖFLER 2022 (op. 2), str. 85). Tako je v desetiškem seznamu iz leta 1296 briška cerkev navedena med rožaškimi vikariati (*vicarius de Beliano*); gl. Pietro SELLA, Giuseppe VALLE, *Venetiae, Histria, Dalmatia. Rationes decimarum Italiae nei secoli XIII e XIV*, Città del Vaticano 1941 (Studi e testi, 96), str. 18–19; Alessandro QUINZI, "Et capella tota sanctorum figuris depicta est". K srednjeveški podobi cerkve svetega Mihaela v Biljani, *Acta historiae artis Slovenica*, 4, 1999, str. 5, op. 3; HÖFLER 2022 (op. 2), str. 85.

⁴ Prva omemba patrocinja leta 1405 je vezana na družino Orzon, katere predstavniki so se kasneje uveljavili kot pomembni donatorji cerkve. Med poslednjimi željami Jakoba iz Dobrove, sina *Yonamo de Orzono habitatore in Dobraw*, je v oporoki omenjen tudi pokop *apud ecclesiam sti Michaelis de Bigliana, parochialem ecclesiam in Belvano*. Gl. QUINZI 1999 (op. 3), str. 5; Franc KOS, Iz arhiva sig. Attemsa v Podgori, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, 12/5, 1902, str. 107, op. 53; HÖFLER 2022 (op. 2), str. 85.

⁵ HÖFLER 2016² (op. 2), str. 160; HÖFLER 2022 (op. 2), str. 85. Za več o župniji Biljana po prehodu pod Habsburžane gl. Peter STRES, *Biljana. Oris preteklosti župnije in občine Biljana ter naselij Biljana in Zali Breg-Šlombek od prve omembe vasi Biljana leta 1205 do priključitve k Jugoslaviji septembra 1947*, Gorica 2015, str. 28–39.

⁶ Prezbitერიj je z letnico 1534 datiran na sklepniku. Najnovejše raziskave so pokazale, da eno od ohranjenih mojstrskih znamenj priprada mojstru Štefanu, ki je delal tudi v Spodnjih Praprečah, Oprtalju in Buzetu; gl. Samo ŠTEFANAC, Maister Stefan aus Krainburg, der letzte Vertreter der spätgotischen Architektur in Oberkrain, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 52, 2016, str. 57–83. Za starejšo literaturo gl. Robert PESKAR, *Gotska arhitektura na Goriškem. Stavbarske delavnice (1460–1530)*, Nova Gorica 1999, str. 83–85, 364–367, kat. 45; Ivan KOMELJ, *Gotska arhitektura na Slovenskem. Razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora*, Ljubljana 1973, str. 232, 235.

⁷ V severni stranski kapeli stoji kamnit baročni stebni oltar sv. Blaža z oltarno sliko Sveti Blaž med svetim Janezom Nepomukom in svetim Frančiškom Ksaverjem, ki jo je Alessandro Quinzi pripisal goriškemu slikarju Johannu Michaelu Lichtenreiterju (QUINZI 1999 (op. 3), str. 5, op. 44). V južni stranski kapeli pa se nahaja oltar Rožnovenske Matere Božje, izdelan pred sredino 18. stoletja. Na oltarni sliki je Quinzi prepoznal tudi biljansko, še srednjeveško, cerkveno ladjo. O stranskih kapelah in opremi gl. QUINZI 1999 (op. 3), str. 16–17.

⁸ Ob južnem delu slavoločne stene stoji oltar sv. Janeza Krstnika, ki je pripisan goriški delavnici Pacassi (Sergej VRIŠER, *Baročno kiparstvo na Primorskem*, Ljubljana 1983; STRES 2015 (op. 5), str. 23). Oltar je dal leta 1695 postaviti Janez Dominik Collussi, tretji kaplan cerkve. Nad oltarno sliko Jezusovega krsta v Jordanu se nahaja grb, razdeljen na dve kartuši. Levo polovico zavzema grb družine Orzon, desno po vsej verjetnosti grb barona Bernarda Zaletela (Saleteu), ki je leta 1750 v virih omenjen kot ustanovitelj beneficija pri oltarju sv. Janeza Krstnika (za več o tem gl. QUINZI 1999 (op. 3), str. 8, 13–14, 16; Karel Mihael ATTEMS, *Atti delle visite pastorali negli arcidiocesi di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia/Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije/Die Berichte der Pastoralvisitationen in den Archidiakonaten Görz, Tolmin und Duino der Erzdiözese Görz. 1750–1759* (ur. Franc Kralj, Luigi Tavano), Gorizia 1994, str. 75–77). Ob severnem delu slavoločne stene je baročni oltar sv. Katarine, glavni oltar pa je dal leta 1774 postaviti kanonik Andrej Friderik Zupančič (And[reas] Frid[ericus] Suppanzigh) z Zalega Brega; gl. Božidar PREMRL, *Briški teri. Zgodbe cerkva in zvonikov v Brdih*, Sežana 2011, str. 38).

⁹ Te podatke je mogoče razbrati iz napisa nad slavolokom v prezbitერიju *NAVIS / ECCLESIAE / PROLONGATA, EXALTATA / ATQUE PRESBYTERIO / NOVUM TECTUM IMPOSITUM / FUIT ANNO D[OMI]NI 1903 / PRESBYTERIUM VERO FUIT / PINCTUM ANNO D[OMI]NI 1905 / PAROCHO / LUDOVICO KUMAR*. Cit. po PREMRL 2011 (op. 8), str. 37. Za gradnjo zvonika po letu 1891 gl. predvsem STRES 2015 (op. 5), str. 52–54 (s starejšo bibliografijo).

¹⁰ Slikar se je podpisal na začetku oboka v sredinskem polju na napisnem traku angela *Pinxit Cl[emente] Del Neri a[nno] 1905* in *NAVIS ECCLESIAE PINCTA a[nno] d[omini] 1910 C[LEMENTE] DELNERI p[inxit]*. Cit. po PREMRL 2011 (op. 8), str. 38.

¹¹ ZVKDS, OE Nova Gorica, ž. c. sv. Mihaela v Biljani, Edvard Mihelj, predračun za sanacijo sten v cerkvi, 24. 9. 1996.

¹² Za več o sanacijskih posegih gl. ZVKDS, OE Nova Gorica, ž. c. sv. Mihaela v Biljani, Poročilo o opravljenem delu na cerkvi sv. Mihaela v Biljani, 25. 2. 1998.

¹³ ZVKDS, OE Nova Gorica, ž. c. sv. Mihaela v Biljani, Mira Ličen Krmpotić, Poročilo o restavratorskih delih v ž. c. sv. Mihaela v Biljani, 20. 7. 1999.

2. Vitalejev naslednik: Kristus v predpeklju, petdeseta leta 14. stoletja, ž. c. sv. Mihaela, Biljana

del so v kotu na stiku severne stene ladje in slavoločne stene odkrili še velik fragment gotske freske, gotsko okno ter nivo originalne višine gotske cerkve (sl. 4).¹⁴ Z restavracijo gotskih poslikav in njihovo prezentacijo so zaključili leta 2006,¹⁵ iz rezultatov sondiranja pa so razvidne tudi dimenzije nekdanje gotske cerkve, ki naj bi segala nekako do današnjega pevskega kora.¹⁶

S fresko, ki prikazuje Kristusa v predpeklju, odkrito na južni steni ob pevskem kora, se je leta 1999 podrobneje ukvarjal že Alessandro Quinzi.¹⁷ Pisec je označil freskanta za nadpovprečnega mojstra, ki je svoj slikarski slog izoblikoval ob delih Vitaleja da Bologna. Ta je v letih 1348 in 1349 delal v videmski stolni cerkvi in močno zaznamoval slikarski slog druge polovice stoletja v Furlaniji.¹⁸ Konkretno slogovno primerjavo figuri Kristusa je našel v sv. Jakobu iz nekdanjega videmskega

¹⁴ ZVKDS, OE Nova Gorica, ž. c. sv. Mihaela v Biljani, Mira Ličen Krmpotić, Poročilo o restavratorskih delih v ž. c. sv. Mihaela v Biljani, 2000.

¹⁵ ZVKDS, OE Nova Gorica, ž. c. sv. Mihaela v Biljani, Mira Ličen Krmpotić, Gotska poslikava v ž. c. sv. Mihaela v Biljani. Poročilo o restavratorsko konservatorskem posegu, 2006.

¹⁶ ZVKDS, OE Nova Gorica, ž. c. sv. Mihaela v Biljani, Mira Ličen Krmpotić, Poročilo o restavratorskih delih v ž. c. sv. Mihaela v Biljani, Poročilo sondiranja, 20. 7. 1999.

¹⁷ QUINZI 1999 (op. 3).

¹⁸ Za več o Vitaleju da Bologna in njegovem delovanju v Vidmu v letih 1348 in 1349 gl. predvsem Paolo CASADIO,

3. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: sv. Janez Krstnik, ž. c. sv. Mihaela, Biljana

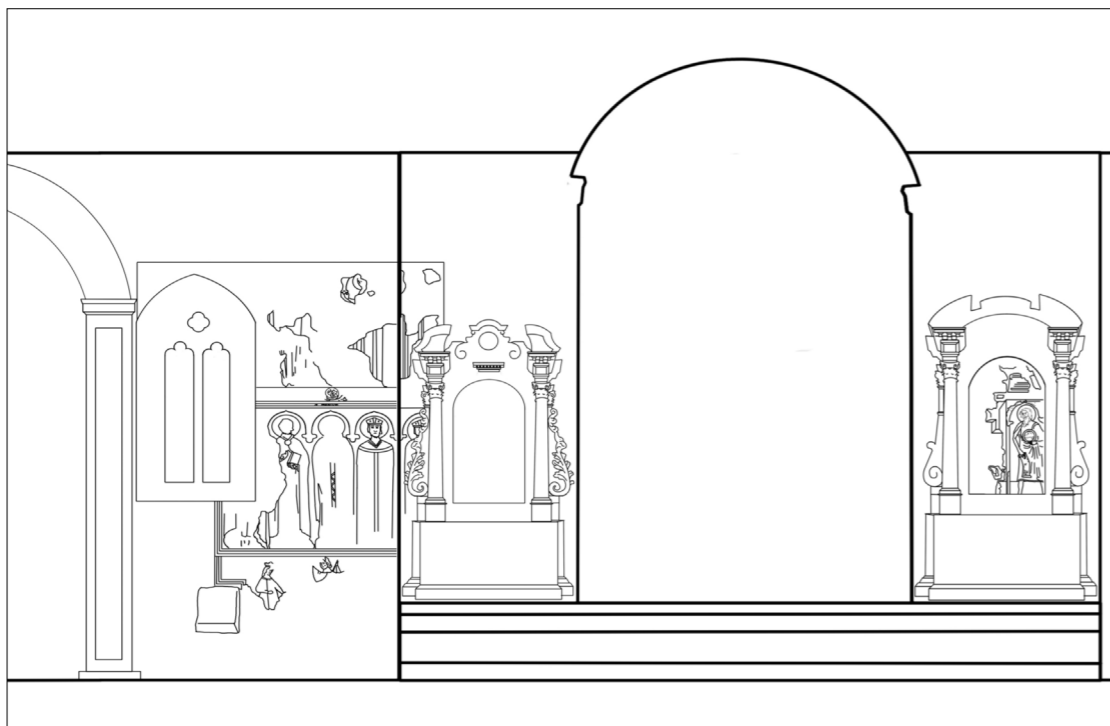
4. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: poslikave na severni steni ladje in severnem delu slavoločne stene, ž. c. sv. Mihaela, Biljana

Ospedale dei Battuti in v figuri sv. Martina iz stolnice v Pušji vasi, ki ga je Serena Skerl Del Conte pripisala Prvemu Vitalejevemu pomočniku; z njim ga družijo soroden način niansiranja, oblika mandljastih in izbočenih oči, nakazane veke in redka, v čope deljena brada.¹⁹ Na podlagi slogovnih primerjav je Quinzi tudi biljanskega freskanta umestil v prvo generacijo mojstrov, ki so se uveljavili takoj po Vitalejevem odhodu iz Vidma; po njegovem mnenju je v Brdih slikal še v petdesetih letih 14. stoletja. Zgodnjo datacijo je podkrepil z ikonografsko enakim, a slogovno mlajšim prizorom iz cerkve sv. Martina v Terzu d'Aquileia, v primerjavi s katerim je po njegovem mnenju biljanska poslikava kompozicijsko prepričljivejša in slovesnejša.²⁰ Pod fresko z Adamom, Evo in Odrešenikom je, v trebušnem delu figure Adama, viden tudi ostanek starejše plasti stenske poslikave. Zaradi fragmentarnosti vzorca ni mogoče določiti, iz katerega obdobja je spodnja poslikava, lahko pa bi

L'attività udinese di Vitale da Bologna, *Artisti in viaggio 1300–1450. Presenze foreste in Friuli Venezia Giulia*, Udine 2003, str. 33–53 (s starejšo literaturo).

¹⁹ QUINZI 1999 (op. 3), str. 11; Serena SKERL DEL CONTE, Nuove proposte per l'attività di Vitale da Bologna e della sua bottega in Friuli, *Arte Veneta*, 41, 1987, str. 9–19.

²⁰ QUINZI 1999 (op. 3), str. 12.

5. Poslikave na severni steni ladje in slavoločni steni, ž. c. sv. Mihaela, Biljana

nastala v istem času kot tiste, odkrite na stiku severne ladijske in slavoločne stene, in tista za oltarjem sv. Janeza Krstnika na južnem delu slavoločne stene (sl. 5).

Če se osredotočimo na ostanke stenske poslikave, odkrite v kotu ob stiku severne stene ladje in slavoločne stene, lahko vidimo, da se je poslikava raztezala preko celotne višine srednjeveške ladje. Organizirana je v treh pasovih: spodnji in srednji pas med seboj ločuje enostavna bordura, sestavljena iz barvnih trakov (rdeča, bela), srednji in zgornji pas pa bordura, sestavljena iz trakov in vegetabilnega vzorca (bela, rumena, rdeča) (sl. 6). Ikonografija upodobitve je zaradi slabe ohranjenosti le delno prepoznavna; v spodnjem pasu sta vidni glavi sv. Jurija (sl. 7) in princeze (sl. 8) iz fragmentarno ohranjenega prizora Sv. Jurij na konju v boju z zmajem.²¹ Prizor prepoznamo predvsem po trikotnem belem ščitcu, ki ga sv. Jurij drži v desnici, in sulici v dvignjeni levici, s katero verjetno prebada zmaja. Figura princeze je ohranjena do pasu; oblečena je v obleko z do vratu zaprtim ovratnikom, katere leva polovica je zelene, desna pa rdeče barve. V sredinskem pasu poslikave so v gotških nišah centralno postavljene prostostoječe figure svetnikov in škofov. Prvo figuro na severni steni ladje predira kasneje prebito gotško okno, preostale tri, ki sledijo, pa so zgolj fragmentarno ohranjene in brez vidnih atributov; prepoznavna je zgolj tretja svetniška figura, nad katero se je ohranil napis MARCVS. Podobe svetnikov in škofov so se nadaljevale tudi na slavoločni steni, kjer je danes viden samo fragment škofovske figure pod šilasto zaključenim lokom (sl. 9), medtem ko

6. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: fragment bordure, severna stena ladje, ž. c. sv. Mihaela, Biljana

7. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: sv. Jurij v boju z zmajem, detajl, severna stena ladje, ž. c. sv. Mihaela, Biljana

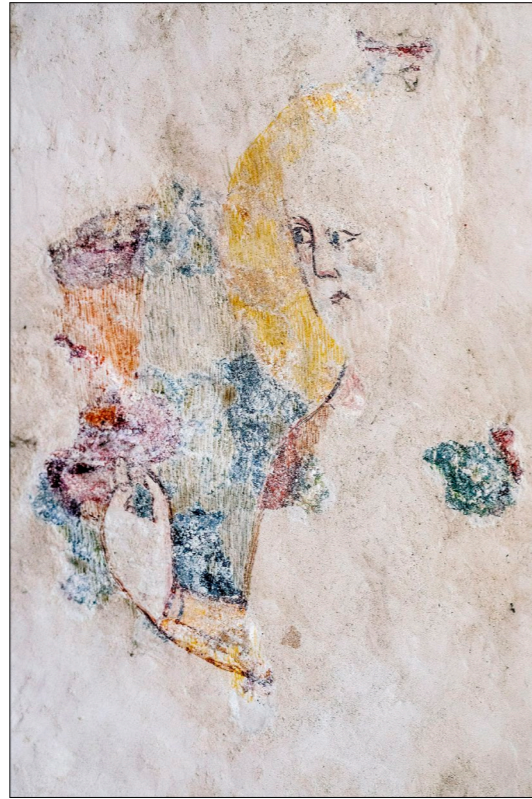
8. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: princeza, severna stena ladje, ž. c. sv. Mihaela, Biljana

nadaljevanje zakriva baročni oltar sv. Katarine. Zgornji pas poslikav je na obeh stenah zelo slabo ohranjen. Na njem bi lahko pričakovali prizore iz svetniškega cikla (morda iz življenja sv. Mihaela, sv. Katarine, Jezusa ali Marije), čeprav se zdi, da so bile tudi tu, kot v srednjem pasu, nanizane figure svetnikov in škofov: levo ob glavi skrajne desne figure na severni steni (sl. 10) je namreč mogoče opaziti arhitekturni okvir niše, enak tistim, v katere so postavljene tudi figure v srednjem pasu.

²¹ Za ikonografijo sv. Jurija gl. Otto VON TAUBE, Zur Ikonographie St. Georgs in der italienischen Kunst, *Münchner Jahrbuch der bildenden Kunst*, 6, 1911, str. 186–203; George KAFTAL, Fabio BISOGNI, St. George, *Iconography of the Saints in Italian Painting from its Beginnings to the Early XVIth Century. 3: Iconography of the Saints in the Painting of North East Italy*, Florence 1978 (Saints in Italian Art, 3), stp. 347–374, kat. 113; Sigrid BRAUNFELS, Georg, *Lexikon der christlichen Ikonographie*, 6, Rom-Freiburg-Basel-Wien 1974, stp. 365–390.

9. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: škof, slavoločna stena, ž. c. sv. Mihaela, Biljana

10. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: fragment svetniške figure, severna stena ladje, ž. c. sv. Mihaela, Biljana

11. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: sv. Janez Krstnik, detajl, ž. c. sv. Mihaela, Biljana

12. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: sv. Janez Krstnik, detajl, ž. c. sv. Mihaela, Biljana

Istočasno kot poslikave v severovzhodnem kotu ladje je nastala tudi stenska slika sv. Janeza Krstnika na južnem delu slavoločne stene, ohranjena za istoimenskim oltarjem (sl. 11). Svetnik je upodobljen v tričetrtinskem profilu in stoji pod gotskim šilastim lokom, ki je enak tistim na severni ladijski steni. Krstnik ima daljše rjave lase in razmršeno brado, oblečen je v rjav plašč, ki mu v zgornjem delu telesa pokriva zgolj ramena, potem pa v gubah pada od pasu navzdol. V levi roki drži disk, na katerem je upodobljeno jagnje, v desnici pa odvit svitek s kanoničnim napisom [ECC] E / [AGNU]S / DE[I] / Q[UI TOLLIT PE]CHATA / MUN/DI (sl. 12).

Odkrite freske v veliki meri odražajo slogovne značilnosti gotskega linearnega sloga. Gre za odmeve na francoske oblike visoke gotike, ki so s svojim širjenjem v Anglijo, Belgijo in zahodno Nemčijo (Köln, Zgornje Porenje) razvile različne lokalne variante ter se ob koncu 13. stoletja razširile vse do Avstrije in alpskih dežel.²² Zaznamuje jih predvsem močna linija, ki v celoti definira figure,

njihovo telo, obrazne poteze, jih obroblja in jim daje bistvo, medtem ko ostaja barva v drugem planu. V Biljani figure definira temno rdeča linija, svetniki so upodobljeni posamično na ploskovitem, enobarvnem ozadju. Gre za celopostavne podobe v frontalni drži ali tričetrtinskem profilu, ki med seboj ne komunicirajo, njihova postavitve je statična, obrazna mimika ni izrazna in njihovi proporci niso skladni.²³ Poslikave zaznamujejo enostaven kolorit, sestavljen iz zemeljskih pigmentov (rdeča, zelena in rumena) in svinčeve bele, enobarvne površine, ploskoviti svetniški siji in enostavne bordure z večbarvnimi linijami, ki med seboj ločujejo posamezne pasove. Določene slogovne značilnosti nakazujejo tudi na ostanek romanske slikarske tradicije; to so na primer rdeča lica sv. Jurija in princeze ter na nekaterih mestih še viden okras posameznih detajlov s perlicami iz svinčeve bele.

Pri slikarski tehniki gotskega linearnega slikarstva gre navadno za mešano tehniko, torej začeto na svež omet in dokončano na suho, zaradi česar je ohranjenost poslikav veliko slabša kot pri pravi freski. Končna obdelava površine, okrasni detajli, končna obroba in napisi so bili v večini

²² Za južno tirolsko in Trento gl. Waltraud KOFLER ENGL, *Frühgotische Wandmalerei in Tirol. Stilgeschichtliche Untersuchung zur "Linearität" in der Wandmalerei von 1260–1360*, Bozen 1995; Waltraud KOFLER ENGL, *Il gotico lineare, Trecento. Pittori gotici a Bolzano* (ur. Andrea De Marchi, Tiziana Franco, Silvia Spada Pintarelli), Bolzano 2000, str. 27–45; Andrea DE MARCHI, *Illusionismo nordico e spazialità giottesca a Bolzano. L'interferenza di due culture in un caso esemplare, Trecento. Pittori gotici a Bolzano* (ur. Andrea De Marchi, Tiziana Franco, Silvia Spada Pintarelli), Bolzano 2000, str. 15–25; *Le vie del Gotico. Il Trentino fra Trecento e Quattrocento* (ur. Laura Dal Prà, Ezio Chini, Marina Botteri Ottaviani), Trento 2002. Za odmeve linearnega slikarstva na območju današnje Slovenije gl. predvsem France STELE, *Monumenta artis Slovenicae. 1: Srednjeveško stensko slikarstvo*, Ljubljana

1935; France STELE, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja*, Ljubljana 1969; France STELE, *Gotsko stensko slikarstvo*, Ljubljana 1972 (Ars Sloveniae); Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji. 1: Gorenjska*, Ljubljana 1996; Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji. 4: Vzhodna Slovenija*, Ljubljana 2004.

²³ Po velikosti izstopajo predvsem roke in noge, ki niso v sorazmerju z ostalimi deli telesa. To je najbolj razvidno pri edini skoraj v celoti ohranjeni figuri Janeza Krstnika na slavoločni steni.

13. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: sv. Jurij v boju z zmajem in princesa, fasada oratorija ob cerkvi sv. Jurija, Rualis

14. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: Križanje, fasada oratorija ob cerkvi sv. Jurija, Rualis

15. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: Sv. Jurij v boju z zmajem, Prva Kristusova skušnjava, vzhodna stena oratorija ob cerkvi sv. Jurija, Rualis

primerov izvedeni *al secco* in zaradi svoje neobstoynosti niso več vidni.²⁴ Najbolje ohranjeni figuri v Biljani sta princesa v prizoru s sv. Jurijem (na njenem obrazu so še razvidna že omenjena rdeča lica, na ovratniku obleke pa bele perlice) in sv. Janez Krstnik na južni strani slavoločne stene, kjer lahko delno vidimo tudi ostanke dekoracije gotskega loka. Bogato okrašena so morala biti tudi oblačila škofov: zbledle linije nakazujejo na dekorativno blago z rombastimi vzorci in na okras plašča enega izmed škofov z dragulji, viden pa je tudi okrasni vzorec na rokavicah.

Veliko primerov poslikav linearnega gotskega sloga se je ohranilo na južnem Tirolskem (Bolzano/Bozen, Bressanone/Brixen, Novacella/Neustift, Cornedo all'Isarco/Karneid, Scena/Schenna, Merano/Meran).²⁵ Določene slogovne značilnosti je mogoče prav tako prepoznati v bližnji Furlaniji, kjer pa so bili od dvajsetih let dalje močnejši vplivi *giottizma*, ki so se iz Padove razširili v furlanski prostor preko pomembne giottovske delavnice v Sestu al Reghena (1316).²⁶ V Furlaniji močna obrobnost linija in ploskovitost barvnih ploskev definirata na primer poslikave v severnem kraku transepta oglejske bazilike²⁷ ali prizor Marija na prestolu z detetom in štirimi svetniki v cerkvi sv. Martina v Terzu d'Aquileia s konca 13. stoletja.²⁸ V isti slogovni kontekst Cristina Vescul umešča tudi poslikave v cerkvi sv. Pantaleona v Rualisu pri Čedadu in tiste na fasadi in v oratoriju tamkajšnje cerkve sv. Jurija.²⁹ Ravno s slednjimi pa kažejo biljanske freske največ podobnosti.

V cerkvi sv. Jurija v Rualisu so z biljanskimi primerljive poslikave na cerkveni fasadi, kjer so nad vhodom dva prizora s sv. Jurijem (levo Sv. Jurij, ki ubija zmaja; sl. 13) in Kristusovo križanje (sl. 14).³⁰ Delo istega mojstra pa so tudi poslikave v cerkvi priključenem oratoriju, kjer se je na vzhodni in južni steni fragmentarno ohranilo šest prizorov.³¹ Na vzhodni steni prepoznamo sv. Jurija v boju z zmajem, upodobitev prve od treh Kristusovih skušnjav (sl. 15) in fragment svetniške figure v gotski arhitekturni niši v spodnjem pasu, na južni steni pa so upodobljene druga in tretja Kristusova skušnjava ter Zadnja večerja (sl. 16).³² Če primerjamo Janeza Krstnika iz biljanske cerkve z Jezusom Kristusom (sl. 17) iz prizora Druga Kristusova skušnjava na južni steni oratorija v Rualisu, vidimo, da sta si figuri skoraj identični. Gre za celopostavni figuri, upodobljeni v tričetrtinskem profilu, v enakem zasuku. Njuna leva roka je pokrčena ob telesu, medtem ko je desna roka Janeza Krstnika spuščena (v njej drži svitek), Kristusova desna roka pa je dvignjena in s kazalcem kaže na hudiča. Pri primerjavi njunih obraznih potez vidimo, da se linija, ki definira nos, nadaljuje v obrv, ki je v obeh primerih enako oblikovana. Enak je tudi malenkost podaljšan lok druge obrvi, v obeh primerih narisani v eni potezi. Podobnosti opazimo tudi pri slikanju oči, kjer mojster z linijo

²⁴ KOFLER ENGL 2000 (op. 22), str. 27.

²⁵ KOFLER ENGL 1995 (op. 22), str. 27–45.

²⁶ Za Sesto al Reghena gl. predvsem *L'Abbazia di Santa Maria di Sesto. L'arte medievale e moderna* (ur. Gian Carlo Menis, Enrica Cozzi), Pordenone 2001; Cristina GUARNIERI, Il Maestro del coro Scrovegni e la prima generazione giottesca padovana, *Bollettino del Museo Civico di Padova*, 100, 2011, str. 199–224.

²⁷ Rachele NARDINI, Affreschi di epoca gotica nella basilica di Aquileia, *Antichità altoadriatiche*, 69/2, 2010, str. 521–543.

²⁸ Giuseppe FRANCESCHIN, *La chiesa di San Martino a Terzo di Aquileia*, Udine 2015.

²⁹ O tem gl. Cristina VESCUL, *La chiesa di San Giorgio in Vado a Rualis. Le pitture murali (secoli XIII–XV)*, Udine 2010, str. 39–80.

³⁰ Drugi prizor s sv. Jurijem in del Križanja sta deloma uničena zaradi kasneje prebitega polkrožnega okna na sredini fasade.

³¹ Oratorij, nekoč posvečen sv. Uršuli, je cerkvi priključen na severni strani. O zgodovini oratorija in cerkve gl. VESCUL 2010 (op. 29), str. 13–18.

³² O ikonografiji in poslikavah v oratoriju in na cerkveni fasadi gl. VESCUL 2010 (op. 29), str. 40–70.

16. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: Druga in Tretja Kristusova skušnjava ter Zadnja večerja, južna stena oratorija ob cerkvi sv. Jurija, Rualis

17. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: Kristus, južna stena oratorija ob cerkvi sv. Jurija, Rualis

18. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: Zadnja večerja, detajl, južna stena oratorija ob cerkvi sv. Jurija, Rualis

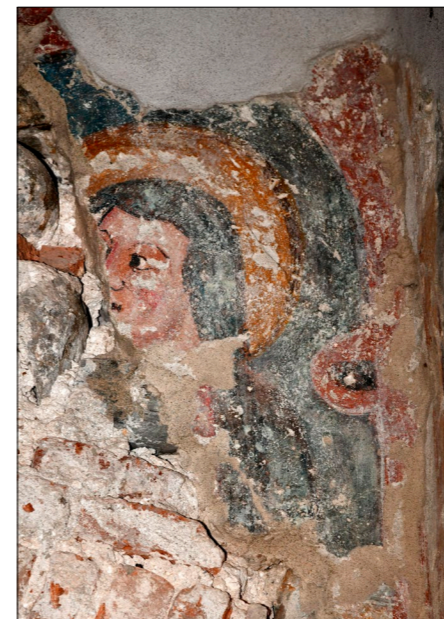
v obeh primerih nakaže veko in podočnjake, ter pri vzvalovljenih ustnicah in obrobi brade, ki se nadaljuje iz lasišča. Oblačilo, v katerega je ogrnjen Janez Krstnik, in Kristusovo vrhnje oblačilo zakrivata obe rameni in levo roko ter prosto padata do pasu. Kristus ima pod ogrinjalom tuniko, medtem ko je Janez Krstnik gol. Veliko podobnosti odkrijemo tudi pri primerjavi obraznih potez sv. Jurija ali svetnika iz zgornjega pasu poslikav na severni steni biljanske cerkve ter glave enega izmed apostolov (sl. 18) iz prizora Zadnje večerje v Rualisu: gre za enako oblikovanje nosu, obrvi, oči, enako ukrivljene linije ustnic in pričeske. Do istega zaključka pridemo tudi pri primerjavi

19. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: škof, severna stena ladje, ž. c. sv. Mihaela, Biljana

20. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: angel, južna stena oratorija ob cerkvi sv. Jurija, Rualis

21. Mojster fasade in oratorija cerkve sv. Jurija v Rualisu: svetnik/svetnica, vzhodna stena oratorija ob cerkvi sv. Jurija, Rualis

frontalno upodobljenih figur: če primerjamo edini delno ohranjen obraz enega od škofov (sl. 19) na severni steni v Biljani z obrazom enega od angelov (sl. 20) na južni steni oratorija v Rualisu ali z obrazom sv. Nikolaja s fasade cerkve v Rualisu, se ponovijo podobnosti v mandljastem oblikovanju oči, z linijo nakazanih vekah in podočnjakih, ukrivljenih ustnicah in samo na mestu nosnic začrtanem nosu. Oba škofa imata tudi enako oblikovano mitro in oblačilo, čeprav je to v Biljani zelo slabo ohranjeno. Poslikave na obeh lokacijah zaznamujejo enaka barvna skala (rdeča, zelena, rumena, svinčeva bela) in prostrane enobarvne ploskve, ki sestavljajo ozadje. Ponovijo se enostavne bordure z linijami v rdeče-beli kombinaciji in vmesna bordura, ki jo sestavlja ponavljajoč se vegetabilni vzorec. Ne glede na to, da se je od bordure z vegetabilnim motivom v Biljani ohranil zgolj fragment, lahko z natančno primerjavo ugotovimo, da gre za enak motiv, ki ga bordura v Rualisu ponavlja zgolj v drugi barvi. Ob še natančnejši primerjavi figur opazimo tudi enako oblikovanje ušes z eno linijo, ki zgoraj in spodaj spiralno zavije navznoter.

Pomemben detajl predstavlja še majhen ohranjen fragment spodnjega pasu poslikave na vzhodni steni oratorija v Rualisu (v desnem kotu pod prizorom Prva Kristusova skušnjava), kjer je upodobljena figura svetnika ali svetnice v gotski niši (sl. 21). Ta je oblikovana enako kot niše s svetniki in škofi v biljanski cerkvi sv. Mihaela. Zaradi slabe ohranjenosti fragmenta v Rualisu je pri primerjavi ključna predvsem križna oblika kapitela, katerega zunanja rdeča barva obroblja notranji oval v temnejšem odtenku. Zgoraj naštetemu lahko dodamo tudi primerjavo sv. Jurija iz biljanske cerkve,

ki deluje kot zrcalna slika tistega na fasadi cerkve v Rualisu. Na podlagi natančnih slogovnih primerjav lahko najstarejši odkriti sloj poslikav v Biljani pripišemo mojstru, ki je poslikal fasado cerkve v Rualisu in tamkajšnji oratorij.

Tudi po času nastanka bi si morale biti poslikave na obeh lokacijah blizu. Cristina Vescul na podlagi slogovnih značilnosti, ikonografskih primerjav in analize oblačilne kulture stenske slike v Rualisu datira v čas med 1315 in 1320.³³ V Biljani zaradi veliko slabšega stanja poslikav in njihove fragmentarnosti podrobna analiza oblačilne kulture ali ikonografije ni mogoča. V tem kontekstu si lahko pomagamo le z nekaj ohranjenimi detajli. Delno se je ohranila princesina obleka (*gonnella*) z dolgimi rokavi, katere polovica je zelene in polovica rdeče barve. Tak tip obleke, sešit po sredini iz dveh različnih vrst blaga, se v italijanskem slikarstvu pojavlja skozi celotno 14. stoletje. Lep primer s konca dvajsetih let 14. stoletja sta obleki sv. Julijane in sv. Marjete iz freskantskega cikla v cerkvi sv. Julijane v Castello d'Aviano v Furlaniji,³⁴ nekje iz tridesetih let je na primer oblačilo slabo ohranjene figure sv. Neže v kapeli sv. Nikolaja v videmski stolnici (sl. 22)³⁵ ali obleka sv. Uršule, naslikane na stebri v severnem kraku transepta oglejske bazilike.³⁶ Iz druge polovice stoletja lahko za primer vzamemo obleko sv. Uršule iz prizora Sv. Uršula v slavi, ki je del freskantskega cikla, nastalega pod čopičem Tommasa da Modena za cerkev Santa Margherita degli Eremitani v Trevisu med letoma 1355 in 1359,³⁷ ali obleko sv. Katarine iz cikla v severnem kraku transepta stolnice v Trentu iz osmega desetletja 14. stoletja.³⁸ Kot je razvidno že iz danih primerov, pa se glede na čas nastan-

22. Predvitaleski Mojster videmske stolnice: sv. Neža, kapela sv. Nikolaja, stolna cerkev, Videm

23. Sv. Nikolaj, Sv. Cecilija, cerkev sv. Cecilije, Chizzola

imata na primer oblačili nadangela Mihaela (sl. 24) in sv. Krištofa v nekdanji kapeli sv. Mihaela v Huminu (Gemona, Sacello di San Michele) pod stolno cerkvijo, datirani v prvo polovico tridesetih let 14. stoletja,⁴² ali obleka približno sočasne ženske figure, ohranjene na notranji fasadi cerkve sv. Frančiška v Vidmu.⁴³

ka poslikave spreminja izrez ovratnika obleke. V zadnjih desetletjih se čedalje več pozornosti posveča tudi študijam oblačilne kulture v 14. stoletju, medtem ko za avtorja temeljne raziskave velja Luciano Bellosi. Ta je, med drugim, ugotovil, da je izrez ovratnika na ženskih oblekah v 14. stoletju v Italiji pomemben indikator časa nastanka: v začetku stoletja je ovratnik ženske obleke popolnoma ob njenem vratu (kot so na primer obleke ženskih figur, ki jih je naslikal Giotto v kapeli Scrovegni v Padovi), ko se pomikamo proti sredini stoletja, pa je izrez vse širši; v drugi polovici sega vse do ramen in kasneje tudi čez ramena.³⁹ Ovratnik princese iz biljanske cerkve je še precej zaprt, tik pod vratom, prav tako kot na primer tudi ovratnika obeh princes iz ikonografsko identičnih prizorov v cerkvi sv. Jurija v Rualisu⁴⁰ ali ovratnik sv. Cecilije (sl. 23) iz istoimenske cerkve v Chizzoli pri Trentu, datirane v drugo desetletje 14. stoletja.⁴¹ Oblačila ostalih figur v Biljani so na žalost preslabo ohranjena za analizo; zgolj pri oblačilih dveh škofov so še vedno vidne linije dekorativnega blaga z rombastimi vzorci, kakršni so v prvih desetletjih 14. stoletja precej pogosti v bližnji Furlaniji. Podoben vzorec

³³ Za analizo gl. VESCUL 2010 (op. 29), str. 42–48, 57–69, 76.

³⁴ O freskantskem ciklu v cerkvi sv. Julijane v Castello d'Aviano gl. Serena SKERL DEL CONTE, Gli affreschi trecenteschi della chiesa di Santa Giuliana a Castel d'Aviano, *Aviano*, Udine 1975, pp. 35–57.

³⁵ Sara TURK, Affreschi trecenteschi previtaleschi nel duomo di Udine, *Il patriarcato di Aquileia. Identità, liturgia e arte (secoli V–XV)* (eds. Zuleika Murat, Paolo Vedovetto), Roma 2021, pp. 353–373 (s starejšo literaturo).

³⁶ NARDINI 2010 (op. 27), str. 534–536, sl. 24.

³⁷ Snete freske danes hranijo v prostorih mestnega muzeja v Trevisu (Musei Civici Treviso). Gl. Enrica COZZI, Tomaso da Modena, Storie di sant'Orsola. La gloria di sant'Orsola con le compagne, *Musei Civici di Treviso. La pinacoteca. 1: Pittura romanica e gotica*, Crocetta del Montello 2013, str. 128–129, kat. 37.

³⁸ Marina BOTTERI OTTAVIANI, 2. Trento, Duomo, *Le vie del Gotico. Il Trentino fra Trecento e Quattrocento* (ur. Laura Dal Prà, Ezio Chini, Marina Botteri Ottaviani), Trento 2002, str. 314–322.

³⁹ Luciano BELLOSI, Moda e cronologia. B) Per la pittura di primo Trecento, *Prospettiva*, 11, 1977, str. 12–27.

⁴⁰ Cristina Vescul je izrez ovratnika princese na fasadi cerkve v Rualisu primerjala s sv. Uršulo s poliptiha iz Arezza, ki ga je leta 1320 naslikal Pietro Lorenzetti, sv. Katarino Aleksandrijsko Simoneja Martinija s tabelne slike Maestà (1315–1321) iz mestne hiše v Sieni in sv. Katarino Aleksandrijsko s poliptiha, ki ga je med letoma 1319 in 1320 naslikal Simone Martini in ga hranijo v Narodnem muzeju San Matteo v Pisi; gl. VESCUL 2010 (op. 29), str. 47. Primeri so vzeti iz: BELLOSI 1977 (op. 39).

⁴¹ O freskantskem ciklu v Chizzoli gl. Ezio CHINI, Il Gotico in Trentino. La pittura di tema religioso dal primo Trecento al tardo Quattrocento, *Le vie del Gotico. Il Trentino fra Trecento e Quattrocento* (ur. Laura Dal Prà, Ezio Chini, Marina Ottaviani Botteri), Trento 2002, str. 83–87.

⁴² Clara SANTINI, La decorazione del sacello di San Michele nel Duomo di Gemona e la pittura friulana »pre-vitallesca«, *Pordenone Gemona. Dalla Serenissima agli Asburgo. L'antica strada verso l'Austria. Studi e ricerche*, Treviso 1997, str. 93–94.

⁴³ Gl. predvsem Clara SANTINI, Un'antologia pittorica del primo Trecento nella chiesa di San Francesco a Udine, *Arte Cristiana*, n. v. 82, 1994, str. 185–198; Enzo DE FRANCESCHI, L'educazione artistica dei maestri trecenteschi attivi a San Francesco, *San Francesco di Udine. Un monumento da salvare e riscoprire* (ur. Cesare Scaloni), 1, Udine 2020, str. 275–291. Rombast vzorec na tkanini pa se pojavlja že v 13. stoletju – podoben vzorec najdemo namreč

24. Nadangel Mihael, kapela sv. Mihaela, stolna cerkev, Humin

25. Sv. Janez Krstnik, severni krak transepta, bazilika Marijinega vnebovzetja, Oglej

Če se osredotočimo na ikonografske posebnosti poslikav v severovzhodnem kotu ladje, s katerimi bi si lahko pomagali pri dataciji, vidimo, da sta zgornji in spodnji pas poslikav preslabo ohranjena za podrobnejšo analizo. Ostane nam zgolj srednji pas, kjer so nanizane frontalno upodobljene figure škofov in svetnikov v gotških, šilasto zaključenih nišah. Gotsko oblikovani loki že sami po sebi postavljajo poslikave v določen časovni okvir, čeprav gre za tipološko precej tradicionalno postavitev figur. Podobne postavitve svetnikov v gotške niše najdemo na primer v cerkvi sv. Magdalene v Bolzanu iz ok. leta 1330,⁴⁴ v cerkvi sv. Cecilije v Chizzoli v Trentinu iz drugega desetletja 14. stoletja,⁴⁵ bližji primer tovrstne postavitve iz okoli leta 1330 pa je poslikava v severnem kraku transepta oglejske bazilike (sl. 25).⁴⁶ Edina skoraj v celoti ohranjena figura v biljanski cerkvi je sv. Janez Krstnik na slavoločni steni, ki drži v levici disk s podobo jagnjeta. Ta ikonografski motiv je v drugem in v tretjem desetletju 14. stoletja precej pogost. Veliko primerov najdemo prav v bližnji

na draperiji, ki prekriva naslonjalo Marijinega prestola na prizoru Marije z detetom in angeli iz servitske cerkve, posvečene Mariji, v Sieni, ki ga je naslikal Coppo di Marcovaldo leta 1261. SANTINI 1997 (op. 42), str. 92, op. 15. O tem gl. Brigitte KLESSE, *Seidenstoffe in der italienischen Malerei des 14. Jahrhunderts*, Bern 1967, str. 172.

⁴⁴ KOFLER ENGL 2000 (op. 22), str. 28.

⁴⁵ CHINI 2002 (op. 41), str. 83–87.

⁴⁶ NARDINI 2010 (op. 27), str. 526–527.

26. Indulgenčna listina, 1333, Multscherjev muzej, Vipiteno

Furlaniji: v kapeli sv. Nikolaja v videmski stolnici,⁴⁷ v cerkvi sv. Mavra v Rive d'Arcano,⁴⁸ v Ogleju imamo kar dva primera, prvi je v severnem kraku transepta bazilike, drugi pa v t. i. Chiesa dei Pagani med baziliko in krstilnico.⁴⁹ Enak ikonografski motiv je mogoče zaslediti tudi v avignonskem miniaturnem slikarstvu, npr. na indulgenčni listini iz leta 1333, ki jo trenutno hrani Multscherjev muzej v Vipitenu/Sterzingu na Južnem Tirolskem (sl. 26).⁵⁰

Analiza oblačilne kulture in ikonografskih elementov tako kot tudi slogovna analiza biljanskih poslikav kažejo na nastanek v zgodnjem 14. stoletju. Po vsej verjetnosti so bile freske naslikane v podobnem časovnem okviru kot tiste na fasadi in v oratoriju cerkve sv. Jurija v Rualisu, čas njihovega nastanka pa bi lahko omejili na prva tri desetletja 14. stoletja. Severnjaški značaj poslikav z nasloni na romansko tradicijo, italijansko vplivana oblačilna kultura in nekatere ikonografske rešitve ter ne prav visok nivo kvalitete pa nakazujejo, da bi lahko šlo za delo lokalnega mojstra, ki

⁴⁷ TURK 2021 (op. 35), str. 534–536 (s starejšo bibliografijo).

⁴⁸ Paolo CASADIO, Rive d'Arcano. Chiesa di S. Mauro, *La tutela dei beni culturali e ambientali nel Friuli Venezia Giulia* (1986–1987), Trieste 1991, str. 271–272.

⁴⁹ NARDINI 2010 (op. 27), str. 524–527.

⁵⁰ Martin ROLAND, Gabriele BARTZ, *Illuminierte Urkunden 1333-12-19_Sterzing-Vipiteno*, http://monasterium.net:8181/mom/IlluminierteUrkunden/1333-12-19_Sterzing-Vipiteno/charter, (31. 7. 2022); prim. KOFLER ENGL 2000 (op. 22), str. 42–45, kat. 4. Najdeni sta bili dve indulgenčni listini, danes hranjeni na dveh različnih lokacijah, ki ju je okrasil isti avignonski mojster. Poleg podobnosti v tipologiji upodobitve obeh Janezov Krstnikov gre tudi za podobno postavitev obeh figur. Poleg tega pa sta na drugi listini upodobljena figura sv. Jurija v gotški niši in vegetabilni okras okoli prizora Marijinega kronanja v inicialki, ki je izjemno podoben tistemu na z vegetabilnimi vzorci okrašeni borduri z južne stene oratorija v Rualisu in severne stene biljanske cerkve.

ga ne moremo povezati s kakšnim bolj prepoznavnim slikarskim središčem. Na tem mestu je treba omeniti še, da so bile v predhodni literaturi biljanske poslikave datirane v 16. stoletje – po vsej verjetnosti zaradi sklepanja, da so nastale istočasno kot gotski prezbiterij.⁵¹ Poleg slogovnih karakteristik nasprotuje takšni dataciji tudi dejstvo, da so poslikave na severni steni zagotovo nastale prej kakor med restavratorskimi posegi odkrito gotsko okno, ki jih predira.

Pri ozadju nastanka poslikav nam (zaenkrat znani) zgodovinski podatki niso v pomoč, kljub temu pa si z njimi lahko osvetlimo izgled nekdanje srednjeveške cerkve. Najstarejši znani ohranjeni vir z opisom cerkve je vizitacijski zapisnik Bartolomea Porcie iz leta 1570.⁵² Vizitator je v cerkev vstopil na duhovniški strani in najprej vizitiral dobro vzdrževano kamnito krstilnico ter glavni oltar, posvečen svetima Mihaelu in Katarini, s polihromiranim in pozlačenim nastavkom in lesenim kipom Jezusa Kristusa.⁵³ Na vizitatorjevi desni je v ladji stal oltar sv. Katarine z lesenim polihromiranim in pozlačenim kipom svetnice, na sredini cerkve je bil oltar sv. Pavla z majhnim polihromiranim nastavkom in velikim Križanim, na levi pa oltar sv. Janeza z lesenim polihromiranim in pozlačenim kipom.⁵⁴ Porcia je poleg zgoraj omenjenih oltarjev vizitiral še oltar sv. Ane, ki je imel (namesto nastavka) na steno naslikane figure in je stal na levi strani cerkve v kapeli, katere stene so bile prav tako v celoti poslikane s podobami svetnikov.⁵⁵ V isti »kapeli« je stal tudi lesen grob ali relikviarij, namenjen obredom v času vélikega tedna.⁵⁶ O samih poslikavah v cerkvi iz vizitacije torej izvemo, da so leta 1570 krasile »kapelo« na južni strani ladje. Točna lokacija t. i. kapele iz vizitacije ni povsem jasna. V srednjeveških neredovnih cerkvah so namreč samostojne »izražene« kapele v cerkveni ladji zelo redke, prav tako pa se beseda *cappella* v tem času lahko nanaša zgolj na prostor ob oltarju z določeno liturgično funkcijo. Tega včasih zaznamuje le ograja, baldahin ali kakšen drug indikator, dovolj pa je lahko že sama prisotnost oltarja.⁵⁷ Kot je sklepal že Alessandro Quinzi, bi lahko fragment odkrite poslikave s Kristusom v predpeklu na južni steni pri pevskem koru predstavljal ostanek poslikave t. i. kapele, o kateri je govoril Porcia.⁵⁸ Zelo verjetno je bil kot kapela zaznamovan sam kot med južno ladijsko steno in fasado – glede na restavratorske

raziskave pa naj bi nekdanja cerkvena ladja segala ravno do začetka pevskega kora.⁵⁹ Tako razlago podpira tudi dejstvo, da v dvajset let poznejšem vizitacijskem zapisniku Francesco Barbaro v cerkvi sicer omenja oltar sv. Ane, ne pa tudi kapele, saj po vsej verjetnosti prostora, kjer je oltar stal, ni pojmoval kot kapelo.⁶⁰ Po drugih Barbarovih podatkih se zdi, da cerkev generalnega izgleda v dvajsetih letih ni spremenila.⁶¹ Naslednji znani popis je šele s konca 17. stoletja, ko je leta 1686 cerkev vizitiral Janez Krstnik Križaj.⁶² Takrat so poleg glavnega oltarja sv. Mihaela v cerkvi stali štirje stranski oltarji z istimi patrocini, kot jih imajo še danes: sv. Janeza Krstnika, sv. Katarine, sv. Blaža in Rožnovenske Marije.⁶³ Po njeni baročni prenovi je cerkev sredi 18. stoletja vizitiral prvi goriški nadškof Karl Marija Attems.⁶⁴

Razen dveh vizitacij iz 16. stoletja o izgledu cerkve sv. Mihaela v srednjem veku nimamo podatkov. Vse od začetka 15. stoletja dalje se sicer v povezavi z biljansko cerkvijo v virih pogosto omenja furlanska plemiška rodbina Orzon.⁶⁵ Orzoni so bili morda že v srednjem veku, zagotovo pa od 16. stoletja dalje pomembni dobrotniki cerkve. Njihov grb najdemo na sklepniku novega poznogotskega prezbiterija iz leta 1534 in na baročnem oltarju sv. Janeza Krstnika s konca 17. stoletja, pri katerem je imela družina beneficij.⁶⁶ Rodbina Orzon, ki je izvirala iz okolice Čedad, se je na goriško preselila že v začetku 14. stoletja in se tam hitro uveljavila.⁶⁸ Zanimivo je, da je tudi prva znana omemba patrocinijske cerkve sv. Mihaela leta 1405 vezana na pokop enega izmed članov družine Orzon v njej.⁶⁹ V izjemno pomembni funkciji se eden od članov družine pojavi tudi

⁵¹ V Biljani v Goriških Brdih obnavljajo župno cerkev. Poslikave iz 16. stoletja, *Primorske novice*, 49, 29. junij 1999, str. 36; QUINZI 1999 (op. 3), str. 16.

⁵² Porcia je cerkev sv. Mihaela v Biljani vizitiral 20. aprila 1570. Biblioteca Civica "Vincenzo Joppi" di Udine (BCUD), Fondo Principale, ms. 1039, Bartolomeus comes Purlitiarum. Visitatio apostolica facta [...] in Civitate et Diocesi Aquileiensi in statu serenissimi Archiducis Caroli Austriaci, 1570, fol. 329v–334r.

⁵³ BCUD, Fondo Principale, ms. 1039, Bartolomeus comes Purlitiarum. Visitatio apostolica facta [...] in Civitate et Diocesi Aquileiensi in statu serenissimi Archiducis Caroli Austriaci, 1570, fol. 329v–330r.

⁵⁴ Vizitator je omenil tudi zakristijo; gl. BCUD, Fondo Principale, ms. 1039, Bartolomeus comes Purlitiarum. Visitatio apostolica facta [...] in Civitate et Diocesi Aquileiensi in statu serenissimi Archiducis Caroli Austriaci, 1570, fol. 330r.

⁵⁵ BCUD, Fondo Principale, ms. 1039, Bartolomeus comes Purlitiarum. Visitatio apostolica facta [...] in Civitate et Diocesi Aquileiensi in statu serenissimi Archiducis Caroli Austriaci, 1570, fol. 330r: *Cum figuris loco pale in pariete depictis et capella tota sanctorum figuris depicta est.*

⁵⁶ BCUD, Fondo Principale, ms. 1039, Bartolomeus comes Purlitiarum. Visitatio apostolica facta [...] in Civitate et Diocesi Aquileiensi in statu serenissimi Archiducis Caroli Austriaci, 1570, fol. 330r: *Sepulchrum ligneum per maiori hebdomada honorificum.* Za različne pomene besede *sepulchrum* gl. Charles du Fresne DU CANGE, *Sepulchrum septiforme, Glossarium mediae et infimae latinitatis*, 7, Niort 1883–1887, stp. 430a, <http://ducange.enc.sorbonne.fr/SEPULCHRUM> (31. 7. 2022).

⁵⁷ Kot na primer kapela sv. Križa v Marijini cerkvi na Ptujski Gori. Robert PESKAR, Arhitektura in arhitekturna plastika, *Marija Zavetnica na Ptujski Gori. Zgodovina in umetnostna zapuščina romarske cerkve* (ur. Janez Höfler), Maribor 2011, str. 73–112.

⁵⁸ QUINZI 1999 (op. 3), str. 9.

⁵⁹ Na enaki lokaciji je bila na primer zgolj z baldahinom zaznamovana kapela sv. Nikolaja v cerkvi sv. Barbare v Šibeniku (Igor FISKOVIĆ, Utjecaji i odrazi Jurja Dalmatinca u Šibeniku, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 3–6, 1979–1982, str. 132) ali kapela sv. Janeza Krstnika v cerkvi Marijinega Vnebovzvetja v Velesovem (Janez HÖFLER, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Kranjska*, Ljubljana 2017², str. 70). Za predlogo primerjalnih kapel se zahvaljujem dr. Samu Štefancu in ddr. Janezu Höflerju.

⁶⁰ Francesco Barbaro je cerkev obiskal 23. junija leta 1593 in v njej poleg oltarja sv. Ane na evangelijski strani vizitiral še oltar sv. Janeza Krstnika, potem glavni oltar, oltar z Imago Christi sredi cerkve, na listni strani cerkve oltar sv. Katarine. Gl. Archivio della Curia Arcivescovile Udinese (ACAU), b. 754, fasc. 4, cc. 42v–43r.

⁶¹ Sredi cerkve se je še vedno nahajal tudi oltar sv. Petra (ACAU, b. 754, fasc. 4, cc. 42v–43r), čeprav je njegovo odstranitev ob svojem obisku zahteval že Bartolomeo Porcia. Za vizitacijo Bartolomea Porcie gl. BCUD, Fondo Principale, ms. 1039, Bartolomeus comes Purlitiarum. Visitatio apostolica facta [...] in Civitate et Diocesi Aquileiensi in statu serenissimi Archiducis Caroli Austriaci, 1570, fol. 329v–334r.

⁶² ACAU, b. 753 (op. 62), fasc. 13, 3r–3v. PREMRL 2011 (op. 8), str. 33 navaja nekatere podatke, ki naj bi izhajali iz vizitacije Janeza Krstnika Križaja iz leta 1671. Tu je očitno prišlo do napake, saj navedeni podatki v resnici izvirajo iz vizitacije Francesca Barbara iz leta 1593. Križaj je leta 1671 sicer res vizitiral cerkve na Goriškem, vendar o biljanski tistega leta ne poda skoraj nobene informacije (ACAU, b. 753, Relatio, et Acta Visitationis Parochianem Canalis, Roneina, et Bigliana).

⁶³ ACAU, b. 753 (op. 62), fasc. 13, cc. 3r–3v.

⁶⁴ Leta 1759, ko je cerkev drugič vizitiral prvi goriški nadškof Karl Marija Attems, je v njej naštel *altaria quinque maius consecratum cum ecclesia sub titulo sancti Michaelis archangeli, ex cornu evangelii altare sanctae Catharinae, ex cornu epistolae sancti Johannis Baptistae, in capella laterali sanctissimi Rosarii, ex altera parte sancti Blasii episcopi martyris*. ATTEMS 1994 (op. 8), str. 674.

⁶⁵ O Orzonih in njihovi vlogi v biljanski cerkvi od 15. stoletja do baroka gl. QUINZI 1999 (op. 3).

⁶⁶ ATTEMS 1994 (op. 8), str. 75–77.

⁶⁷ Za zgodovinske podatke o rodbini Orzon gl. Giovanni Battista di CROLLALANZA, *Dizionario storico blasonico delle famiglie nobili e notabili Italiane estinte e fiorenti*, 1, Pisa 1886, str. 220; Giovanni Battista di CROLLALANZA, *Dizionario storico blasonico delle famiglie nobili e notabili Italiane estinte e fiorenti*, 2, Pisa 1888, str. 244.

⁶⁸ O njihovih posestih v Brdih gl. predvsem Igor SAPAČ, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. 4: Brda in Zgornje Posočje*, Ljubljana 2011 (Grajske stavbe, 23), str. 9; Franc KOS, *Goriška Brda v srednjem veku, Jadranski almanah*, 1923, str. 10–50; STRES 2015 (op. 5), str. 14, 19.

⁶⁹ Gl. op. 4.

v dokumentu s konca 15. stoletja, ki opisuje obred predaje ključev oglejskega vikarja de Palmulisa in goriškega grofa Lenarta rožaškemu menihu Petru Saškemu.⁷⁰ O tem, ali bi lahko bila družina Orzon donatorica biljanske cerkve že v začetku 14. stoletja, sicer nimamo podatkov, je pa to zelo verjetno. V vsakem primeru je bila biljanska cerkev že takrat zagotovo ena najpomembnejših sakralnih stavb v Goriških brdih, o čemer pričajo tako dimenzije njene srednjeveške ladje kot tudi njena funkcija.

Literatura

- L'Abbazia di Santa Maria di Sesto. L'arte medievale e moderna* (ur. Gian Carlo Menis, Enrica Cozzi), Pordenone 2001.
- ATTEMS, Karel Mihael, *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia/Visitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiaconata goriške nadškofije/Die Berichte der Pastoralvisitationen in den Archidiaconaten Görz, Tolmin und Duino der Erzdiözese Görz. 1750–1759* (ur. Franc Kralj, Luigi Tavano), Gorizia 1994.
- BELLOSI, Luciano, *Moda e cronologia. B) Per la pittura di primo Trecento, Prospettiva*, 11, 1977, str. 12–27.
- BOTTERI OTTAVIANI, Marina, 2. Trento, Duomo, *Le vie del Gotico. Il Trentino fra Trecento e Quattrocento* (ur. Laura Dal Prà, Ezio Chini, Marina Botteri Ottaviani), Trento 2002, str. 314–322.
- BRAUNFELS, Sigrid, Georg, *Lexikon der christlichen Ikonographie*, 6, Rom-Freiburg-Basel-Wien 1974, str. 365–390.
- CASADIO, Paolo, Rive d'Arcano. Chiesa di S. Mauro, *La tutela dei beni culturali e ambientali nel Friuli-Venezia Giulia (1986–1987)*, Trieste 1991, str. 271–272.
- CASADIO, Paolo, L'attività udinese di Vitale da Bologna, *Artisti in viaggio 1300–1450. Presenze foreste in Friuli Venezia Giulia* (ur. Maria Paola Frattolin), Udine 2003, str. 33–53.
- CHINI, Ezio, Il Gotico in Trentino. La pittura di tema religioso dal primo Trecento al tardo Quattrocento, *Le vie del Gotico. Il Trentino fra Trecento e Quattrocento* (ur. Laura Dal Prà, Ezio Chini, Marina Ottaviani Botteri), Trento 2002, str. 78–115.
- CROLLALANZA, Giovanni Battista di, *Dizionario storico blasonico delle famiglie nobili e notabili Italiane estinte e fiorenti*, 1, Pisa 1886.
- CROLLALANZA, Giovanni Battista di, *Dizionario storico blasonico delle famiglie nobili e notabili Italiane estinte e fiorenti*, 2, Pisa 1888.
- COZZI, Enrica, Tomaso da Modena, *Storie di sant'Orsola, La gloria di sant'Orsola con le compagne, Musei Civici di Treviso. La pinacoteca. 1: Pittura romanica e gotica*, Crocetta del Montello 2013, str. 128–129, kat. 37.
- DE FRANCESCHI, Enzo, L'educazione artistica dei maestri trecenteschi attivi a San Francesco, *San Francesco di Udine. Un monumento da salvare e riscoprire* (ur. Cesare Scaloni), 1, Udine 2020, str. 275–291.
- DE MARCHI, Andrea, Illusionismo nordico e spazialità giottesca a Bolzano. L'interferenza di due culture in un caso esemplare, *Trecento. Pittori gotici a Bolzano* (ur. Andrea De Marchi, Tiziana Franco, Silvia Spada Pintarelli), Bolzano 2000, str. 15–25.
- DU CANGE, Charles du Fresne, *Sepulchrum septiforme, Glossarium mediae et infimae latinitatis*, 7, Niort 1883–1887, <http://ducange.enc.sorbonne.fr/SEPULCHRUM> (31. 7. 2022).
- FISKOVIĆ, Igor, Utjecaji i odrazi Jurja Dalmatinca u Šibeniku, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 3–6, 1979–1982, str. 116–142.
- FRANCESCHIN, Giuseppe, *La chiesa di San Martino a Terzo di Aquileia*, Udine 2015.
- GUARNIERI, Cristina, Il Maestro del coro Scrovegni e la prima generazione giottesca padovana, *Bollettino del Museo Civico di Padova*, 100, 2011, str. 199–224.
- HÖFLER, Janez, *Srednjeveške freske v Sloveniji. 1: Gorenjska*, Ljubljana 1996.
- HÖFLER, Janez, *Srednjeveške freske v Sloveniji. 4: Vzhodna Slovenija*, Ljubljana 2004.
- HÖFLER, Janez, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*, Ljubljana 2016².

⁷⁰ Vir je komentiral in transkribiral QUINZI 1999 (op. 3), str. 5–6, 17–18, pril. 1. Za originalni vir gl. Biblioteca Provinciale Gorizia, f. Serie diverse, Affari ecclesiastici, b. 6a/b. Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta *Transformacije – iz materialnega v virtualno. Digitalni korpus stenskega slikarstva – nove razsežnosti raziskav srednjeveške umetnosti v Sloveniji* (J6-2587), ki ga iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Delo doktorske študentke Sare Turk Marolt finančno podpira ARRS preko programa »Mladi raziskovalci«.

- HÖFLER, Janez, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Kranjska*, Ljubljana 2017².
- HÖFLER, Janez, *Historična topografija predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska (Oglejski patriarhat, Tržaška škofija)*, Ljubljana 2022 (Razprave 1. razreda SAZU, 41).
- KAFTAL, George, BISOGNI, Fabio, St. George, *Iconography of the Saints in Italian Painting from its Beginnings to the Early XVIth Century. 3: Iconography of the Saints in the Painting of North East Italy*, Florence 1978 (Saints in Italian art), stp. 347–374, kat. 113.
- KLESSE, Brigitte, *Seidenstoffe in der italienischen Malerei des 14. Jahrhunderts*, Bern 1967.
- KOFLER ENGL, Waltraud, *Frühgotische Wandmalerei in Tirol. Stilgeschichtliche Untersuchung zur "Linearität" in der Wandmalerei von 1260–1360*, Bozen 1995.
- KOFLER ENGL, Waltraud, *Il gotico lineare, Trecento. Pittori gotici a Bolzano* (ur. Andrea De Marchi, Tiziana Franco, Silvia Spada Pintarelli), Bolzano 2000, str. 27–45.
- KOMELJ, Ivan, *Gotska arhitektura na Slovenskem. Razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora*, Ljubljana 1973.
- KOS, Franc, Iz arhiva sig. Attemsa v Podgori, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, 12/5, 1902, str. 97–131.
- KOS, Franc, Goriška Brda v srednjem veku, *Jadranski almanah*, 1923, str. 10–50.
- KOS, Franc, KOS, Milko, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. 5: 1201–1246*, Ljubljana 1928.
- NARDINI, Rachele, Affreschi di epoca gotica nella basilica di Aquileia, *Antichità altoadriatiche*, 69/2, 2010, str. 521–543.
- PESKAR, Robert, *Gotska arhitektura na Goriškem. Stavbarske delavnice (1460–1530)*, Nova Gorica 1999.
- PESKAR, Robert, Arhitektura in arhitekturna plastika, *Marija Zavetnica na Ptujski Gori. Zgodovina in umetnostna zapuščina romarske cerkve* (ur. Janez Höfler), Maribor 2011, str. 73–112.
- PREMRL, Božidar, *Briški teri. Zgodbe cerkva in zvonikov v Brdih*, Sežana 2011.
- QUINZI, Alessandro, "Et capella tota sanctorum figuris depicta est". K srednjeveški podobi cerkve svetega Mihaela v Biljani, *Acta historiae artis Slovenica*, 4, 1999, str. 5–19.
- ROLAND, Martin, BARTZ, Gabriele, *Illuminierte Urkunden 1333-12-19, Sterzing-Vipiteno*, http://monasterium.net:8181/mom/IlluminierteUrkunden/1333-12-19_Sterzing-Vipiteno/charter (31. 7. 2022).
- SANTINI, Clara, Un'antologia pittorica del primo Trecento nella chiesa di San Francesco a Udine, *Arte Cristiana*, n. v. 82, 1994, str. 185–198.
- SANTINI, Clara, La decorazione del sacello di San Michele nel Duomo di Gemona e la pittura friulana »pre-vitalesca«, *Pordenone Gemona. Dalla Serenissima agli Asburgo. L'antica strada verso l'Austria. Studi e ricerche*, Treviso 1997, str. 89–99.
- SAPAČ, Igor, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. 4: Brda in Zgornje Posočje*, Ljubljana 2011 (Grajske stavbe, 23).
- SELLA, Pietro, VALLE, Giuseppe, *Venetiae, Histria, Dalmatia. Rationes decimarum Italiae nei secoli XIII e XIV*, Città del Vaticano 1941 (Studi e testi, 96).
- SKERL DEL CONTE, Serena, Gli affreschi trecenteschi della chiesa di Santa Giuliana a Castel d'Aviano, *Aviano*, Udine 1975, str. 35–57.
- STELE, France, *Monumenta artis Slovenicae. 1: Srednjeveško stensko slikarstvo*, Ljubljana 1935.
- STELE, France, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja*, Ljubljana 1969.
- STELE, France, *Gotsko stensko slikarstvo*, Ljubljana 1972 (Ars Sloveniae).
- STRES, Peter, *Biljana. Oris preteklosti župnije in občine Biljana ter naselij Biljana in Zali Breg-Šlomberk od prve omembe vasi Biljana leta 1205 do priključitve k Jugoslaviji septembra 1947*, Gorica 2015.

- SWIDA, Francesco, Documenti friulani e goriziani dal 1126 al 1300, *Archeografo Triestino*, n. v. 14/2, 1888, str. 399–425.
- ŠTEFANAC, Samo, Maister Stefan aus Krainburg, der letzte Vertreter der spätgotischen Architektur in Oberkrain, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 52, 2016, str. 57–83.
- TURK, Sara, Affreschi trecenteschi previtaleschi nel duomo di Udine, *Il patriarcato di Aquileia. Identità, liturgia e arte (secoli V–XV)* (ur. Zuleika Murat, Paolo Vedovetto), Roma 2021, str. 353–373.
- V Biljani v Goriških Brdih obnavljajo župno cerkev. Poslikave iz 16. stoletja, *Primorske novice*, 49, 19. junij 1999, str. 36.
- VESCUL, Cristina, *La chiesa di San Giorgio in Vado a Rualis. Le pitture murali (secoli XIII–XV)*, Udine 2010.
- Le vie del Gotico. Il Trentino fra Trecento e Quattrocento* (ur. Laura Dal Prà, Ezio Chini, Marina Botteri Ottaviani), Trento 2002.
- TAUBE, Otto von, Zur Ikonographie St. Georgs in der italienischen Kunst, *Münchener Jahrbuch der bildenden Kunst*, 6, 1911, str. 186–203.
- VRIŠER, Sergej, *Baročno kiparstvo na Primorskem*, Ljubljana 1983.

Viri ilustracij

- 1, 5–6, 8, 15–22, 24–25: Sara Turk Marolt.
- 2–4, 9–12: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (foto: Andrej Furlan).
- 7: Mira Ličen Krmpotič.
- 13–14: C. Vescul, *La Chiesa di San Giorgio in Vado a Rualis*, Udine 2010.
- 23: *Le vie del gotico. Trentino fra Trecento e Quattrocento*, Trento 2002.
- 26: *Trecento. Pittori gotici a Bolzano*, Bolzano 2000.

The Mural Paintings from the First Half of the 14th Century in the Church of St Michael in Biljana

Summary

Conservation and restoration work in the parish church of St Michael in Biljana carried out in the 1990s led to the discovery of two layers of medieval mural paintings. A fresco depicting Christ in Limbo with Adam and Eve was uncovered on the south wall of the nave, near the choir loft. It was dated, after a detailed study by Alessandro Quinzi, to the 1350s and attributed to one of the followers of Vitale da Bologna in Friuli. The present paper, however, focuses on the older layer of murals, up to now dated to the 16th century, which was found in the north-eastern corner of the nave (on the north nave wall and northern part of the triumphal arch wall) and on the southern part of the triumphal arch wall behind the altar of St John the Baptist. These murals extend over the entire height of the medieval nave wall and are divided into three sections. The bottom section shows the head of St George and figure of a princess preserved down to the waist, from a fragmentarily preserved scene of St George Slaying the Dragon. The middle section depicts centrally placed standing figures of saints and bishops in Gothic niches which continued along the triumphal arch wall. Sadly, the main part of the murals here is concealed by the Baroque altar of St Catherine. Nevertheless, it appears that the same motif is repeated in the poorly preserved top section as well, since a part of a Gothic niche still remains visible to the left of a figure at the right end. Besides these paintings, the figure of St John the Baptist, preserved behind the altar to the same saint on the southern part of the triumphal arch wall, also belongs to the same layer of paintings.

The oldest layer of murals in Biljana shows features of the Gothic linear style. The most characteristic quality is the strong borderline in dark red that defines the figures, while the colour and shading remain in the background. The figures are positioned frontally or in a three-quarter profile and are painted individually on flat monochromatic backgrounds. They lack facial expressions, their body placement is very static, and their arms and legs are not in accurate proportion to the rest of the body. Similar stylistic features can be discerned in mural paintings in certain locations in the nearby Friuli region. The Biljana frescoes seem to be particularly close to the ones on the façade of the Church of St George and in the adjacent oratory in Rualis (Cividale del Friuli). Similarities can be seen in the use of colour scale, border types (consisting of simple lines and a band with recurring plant-derived motif), flat monochromatic backgrounds, and figure placement (depicted mostly frontally or in three-quarter profiles). Comparing, for example, the figure of St John the Baptist from the church in Biljana with the Christ in the scene representing The Second Temptation of Christ on the south wall of the oratory in Rualis, we can detect a close resemblance. Both full-body images are depicted in a three-quarter profile, their left arm is bent close to the body, while both figures' garments cover their shoulders and left arm and fall down freely under the waist. Even more similarities can be found in their facial features: the line defining the nose continues into an eyebrow, and the arches of both eyebrows are slightly elongated and drawn in a single stroke. Both figures have the same wavy lips, the same shape of the eyes; their eyelids, and bags under the eye are indicated by a thin line and their beard continues directly from the hair. Further similarities can be found by comparing other figures and details from both locations, which leads to the conclusion that the murals in Biljana and Rualis were painted by the same master. Analysis of the clothing culture depicted in the Biljana frescoes and research into their iconography show that they can be dated to the 1310s or early 1320s at the latest. Their northern character mixed with Romanesque tradition, the Italian influences in the clothing culture and iconographic solutions, as well as the not particularly high quality indicate that the paintings could be the work of a local master.

Plemiško javno umetnostno naročništvo v Kopru Vloga mestnega urada prokuratorjev in nekdanjih študentov univerze v Padovi pri gradnji koprške stolnice

Helena Seražin

Dr. Helena Seražin, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta,
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana, helena.serazin@zrc-sazu.si

Izvleček:

Plemiško javno umetnostno naročništvo v Kopru. Vloga mestnega urada prokuratorjev in nekdanjih študentov univerze v Padovi pri gradnji koprške stolnice

1.01 Izvirni znanstveni članek

V članku je na primeru doslej manj raziskanega mestnega urada prokuratorjev ali oskrbnikov koprške stolnice (*Procuratore della Fabrica della Cattedrale di Capodistria*) predstavljena vloga koprškega plemstva pri javnem umetnostnem naročništvu. Največji vpliv na izbiro arhitektov in izvajalcev umetnostnih naročil in s tem na končno podobo koprške stolnice v prvi polovici 18. stoletja so imeli prokuratorji Benvenuto markiz Gravisi (1679–1746), Alvisse grof Tarsia (1697–1774) in Francesco Barbabianca (1695–1753). Pri izbiri arhitektov, kot sta Giorgio Massari (1687–1766) in Domenico Schiavi (1718–1795), so si pomagali z nasveti in povezavami koprskih izobražencev, kot sta Girolamo markiz Gravisi (1720–1812) in Gian Rinaldo grof Carli (1720–1795), ki so jih ti vzpostavili med študijem na univerzi v Padovi ali preko članstev v akademijah. Tako so se prokuratorji v letih 1748–1749 lahko v zvezi s prezidavo kora koprške stolnice posvetovali tudi s tedaj vodilno avtoriteto na arhitekturnem področju v Beneški republiki, Giovannijem markizom Polenijem (1683–1761), profesorjem eksperimentalne fizike na univerzi v Padovi.

Ključne besede: stolnica Marijinega vnebovzjetja, Koper/Capodistria, prokurator, Benvenuto Gravisi, Alvisse Tarsia, Francesco Barbabianca, Giorgio Massari, Gian Rinaldo Carli, Giovanni Poleni, Univerza v Padovi

Abstract:

Public Art Commissions by Koper/Capodistria Noblemen. The Role of the City Procurators and of University of Padua Graduates in the Construction of Capodistria Cathedral

1.01 Original scientific article

The article discusses the role of the Capodistria nobility in public art commissions, using the example of the hitherto little researched municipal office of procurators or advocates of the Cathedral of Capodistria (*Procuratore della Fabrica della Cattedrale di Capodistria*). The procurators Benvenuto Marquis Gravisi (1679–1746), Alvisse Count Tarsia (1697–1774) and Francesco Barbabianca (1695–1753) had the greatest say in the selection of architects and contractors and thus significantly influenced the final appearance of Capodistria Cathedral, which was rebuilt in the first half of the 18th century. When selecting architects such as Giorgio Massari (1687–1766) and Domenico Schiavi (1718–1795), they made use of the advice of educated people from Koper such as Girolamo Marquis Gravisi (1720–1812) and Gian Rinaldo Count Carli (1720–1795) as well as the connections which they had made during their studies at the University of Padua or as members of academies. Thus, in 1748–1749, the procurators were able to consult the then leading authority in architecture in the Republic of Venice, Giovanni Marquis Poleni (1683–1761), professor of experimental physics at the University of Padua, in connection with the reconstruction of the choir of the Cathedral of Capodistria.

Keywords: Cathedral of the Assumption of Mary, Koper/Capodistria, Procurator, Benvenuto Gravisi, Alvisse Tarsia, Francesco Barbabianca, Giorgio Massari, Gian Rinaldo Carli, Giovanni Poleni, University of Padua

Večina dosedanjih raziskav, ki obravnavajo umetnostna naročila plemstva v slovenskih obalnih mestih v času Beneške republike, je izpostavila posamezne predstavnike ali celotne plemiške rodbine, vendar predvsem kot zasebne naročnike mestnih palač, podeželskih vil ali umetnin,¹ medtem ko je bila vloga plemstva pri javnih umetnostnih naročilih doslej raziskana le sporadično.² Plemiči so namreč zaradi sistema državne uprave *Serenissime* imeli pri javnih umetnostnih naročilih ključno vlogo, saj so bile plačane službe vseh državnih in mestnih uradov razdeljene izključno med pripadnike beneškega in lokalnega plemstva, ki takega imenovanja niso smeli odkloniti, saj so z opravljanjem javne službe dokazovali svojo lojalnost državi, po drugi strani pa so bile javne službe pogosto tudi pomemben vir družinskih dohodkov.³ Delovanje beneške državne uprave se je v določeni meri odražalo tudi v upravah mest beneške *terraferme* in t. i. *Stato da Mar*, v katero je teritorialno sodil beneški del Istre, vendar pa je istrskim mestom v večji meri uspelo obdržati avtonomno komunalno upravo s statuti izpred beneške zasedbe, na čelu katere pa so bili iz Benetk ali drugih delov Beneške republike poslani vodilni uradniki iz vrst beneškega plemstva, ki so tako nadzorovali in vodili lokalno politično, gospodarsko, pravno in cerkveno politiko predvsem v skladu z interesi *Serenissime*.⁴

V članku bo na primeru doslej manj raziskanega mestnega urada prokuratorjev ali oskrbnikov koprške stolnice (*Procuratore della Fabrica della Cattedrale di Capodistria*)⁵ predstavljena vloga

koprškega plemstva pri javnem umetnostnem naročnistvu. Pri tem bo osvetljena tudi vloga na padovanski univerzi izobraženih koprskih plemičev in akademikov Girolama Gravisija (1720–1812)⁶ in Gian Rinalda Carlja (1720–1795)⁷ pri prenovi koprške stolnice (1737–1749).⁸

Urad prokuratorja koprške stolnice

Skoraj vsi višji uradniki koprškega komuna so bili pripadniki koprškega plemstva in hkrati člani Velikega sveta (*Maggior consiglio*), ki mu je v 12 do 16 mesecev trajajočem mandatu predsedoval iz Benetk napoteni *podestà* in kapitan. Člani Velikega sveta oziroma svetniki so uradnike komuna po beneškem vzoru volili iz svojih vrst, pri tem pa so, vsaj na papirju, v Kopru veljale določene omejitve, da bi s tem preprečili nepotizem in korupcijo ter omogočili pravično porazdelitev javnih služb med vse koprške plemiške družine.⁹ Prepovedim navkljub se je pogosto zgodilo, da so svetniki za javne funkcije izbirali svoje bližnje ali daljne sorodnike,¹⁰ predvsem zaradi majhnosti koprške plemiške skupnosti, v kateri so vladale močno prepletene sorodstvene vezi.

Čeprav funkcija prokuratorja ali oskrbnika koprške stolnice vsaj do prve polovice 18. stoletja ni sodila med najpomembnejše službe komuna, je iz dokumentov razvidno, da je bila dovolj prestižna, da so si jo med seboj podajale najuglednejše koprške plemiške rodbine, kot so del Tacco, Gravisija, Tarsia in Barbabianca.¹¹ Določila o tej službi so zapisana v petem poglavju tretje knjige Statuta koprškega komuna, iz katerega sledi, da sta na to funkcijo (za dobo treh let) s strani koprškega plemstva, o predlaganih kandidatih pa se *podestà* predhodno posvetuje s koprskim škofom. Predlagana kandidata mora nato z večino glasov izvoliti Veliki svet. Izvoljena prokuratorja morata vsako leto svojega mandata o svojem delu poročati tako *podestàju* kot škofu. Škof lahko izbere tudi svojega prokuratorja, ki deluje sočasno z izvoljenima, vendar o vseh laičnih zadevah v zvezi s

¹ Navajam le nekaj primerov: Francesco SEMI, *Il palazzo dei marchesi Gravisii-Barbabanca a Capodistria*, Capodistria 1935; Edvilijo GARDINA, Koprška družina Tarsia v službi beneške republike, *Slovensko morje in zaledje*, 4–5, 1981, str. 105–136; Edvilijo GARDINA, Koprška rodbina Tarsia, *Antonio Tarsia. 1643–1722. 350 let*, Koper 1993, str. 11–24; Edvilijo GARDINA, Plemiška družina Tarsia, *Muzikološki zbornik*, 30, 1994, str. 11–15; Mojca KOVAČ, *Palača Besenghi degli Ughi v Izoli*, Ljubljana 1981 (tipkopis diplomske naloge); Marjana LIPOGLAVŠEK, *Palača Besenghi degli Ughi v Izoli, Primorska srečanja*, 39–40, 1983, str. 157–161; *Palača Tiepolo-Gravisii v Kopru. Odstiranje mestne zgodovine* (ur. Aleksander Panjek, Urška Železnik), Koper 2015; Tim MAVRIČ, *Stavbni fond družine Barbabianca v Kopru. Poskus umetnostno-zgodovinske opredelitve dveh palač družine Barbabianca v Kopru ter še nekaterih povezanih stavb*, Ljubljana 2017 (tipkopis magistrske naloge); Helena SERAŽIN, Poskus umetnostnozgodovinskega orisa palače Bruti v Kopru, *Palača in družina Bruti v Kopru. S knjižnimi deli škofa Agostina grofa Brutija/Il palazzo e la famiglia Bruti. Coi libri del vescovo Agostino conte Bruti* (ur. Peter Štoka), Koper 2014, str. 13–44; Salvator ŽITKO, Nekdanji slikarski dekor stopnišča palače markizov Gravisii-Barbabanca v Kopru. Umetniško delo kot zgodovinsko pričevanje, *Annales. Series historia e sociologia*, 22/1, 2012, str. 21–31.

² Navajam le nekaj primerov: Vesna KAMIN KAJFEŽ, Piranska bratovščina Rožnovenske matere božje v 18. stoletju, *Annales. Series historia e sociologia*, 22/1, 2012, str. 77–84; Vesna KAMIN KAJFEŽ, Piranska bratovščina sv. Rešnjega telesa in njena umetnostna naročila v Benetkah: Matteo Ponzoni, *Annales. Series historia e sociologia*, 19/1, 2009, str. 31–38; Vesna KAMIN KAJFEŽ, Piranske bratovščine v 18. stoletju in njihova umetnostna naročila: Bratovščini sv. Rešnjega telesa in sv. Jurija – njune devocionalne prakse in vloga v socialni strukturi Pirana v 18. stoletju, *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 2011, str. 183–194; Vesna KAMIN KAJFEŽ, *Življenje in delo beneškega slikarja med Benetkami, Rimom in Piranom. Angelo de Coster (1680–1736)*, Ljubljana 2012 (tipkopis doktorske disertacije); Vesna KAMIN KAJFEŽ, Štiri pomembnejša naročila piranske bratovščine Sv. Rešnjega telesa v 17. in v začetku 18. stoletja, *Acta Histriae*, 20/1–2, 2012, str. 63–80; Helena SERAŽIN, *Arhitekt Giorgio Massari (1687–1766). Sakralna arhitektura na Goriškem, v Furlaniji, Istri in Dalmaciji*, Ljubljana 2007; Helena SERAŽIN, Arhitekturna prenova koprške stolnice v prvi polovici 18. stoletja, *Acta Histriae*, 9/2, 2002, str. 489–504; Helena SERAŽIN, Massarijeva prenova koprške stolnice, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 40, 2004, str. 178–220; Helena SERAŽIN, Javno arhitekturno naročništvo v Benetkah. Izbrani primeri iz prve polovice 18. stoletja, *Arhitekturna zgodovina*, 2 (ur. Renata Novak Klemenčič, Martina Malešič), Ljubljana 2014, str. 50–59.

³ Frederic Chapin LANE, *Storia di Venezia*, Torino 1991, str. 129–130; Darko DAROVEC, *Vendetta in Koper 1686*, Koper 2021, str. 1, https://zdjp.si/wp-content/uploads/2021/02/e-Knjiga_Vendetta-in-Koper-1686_2021.pdf (18. 3. 2022).

⁴ Flavio BONIN, *Vloga beneških funkcionarjev v primorskih mestih v 16. in 17. stoletju*, Izola 2005 (tipkopis magistrske naloge), str. 75–77.

⁵ BONIN 2005 (op. 4) v svojih seznamih javnih služb koprškega komuna službe prokuratorjev koprške stolnice nikjer ne omenja.

⁶ Škofijski arhiv Koper (ŠAK), Ž Kps MKK 14, fol. 112: *Adi 22 Giugno 1720. Girolamo, e Vito figlio dell' Illmo Sig.^r Marchese Dionisio Gravisii, e dell' Illma Sig.^{ra} Maria sua Consorte, nato li 15 d.^a fù batezato da me D. Giovanni Manzioli Can.^{co}, Com.^{re} l' Illmo Sig.^r Marchese Pietro Gravise del Sig.^r Antonio, in Compagnia del Nob: Sig.^r Alvise Tarsia del Sig.^r Zuanne, Comre l' Illma Sig.^{ra} Contessa Maria Borisi*. Za Girolama Gravisija gl. Pietro STANCOVICH, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, 2, Capodistria 1888², str. 336–341; Virgilio GIROMANI, Gravisii, Gerolamo, *Dizionario biografico degli Italiani*, 58, 2002, https://www.treccani.it/enciclopedia/gerolamo-gravisii_%28Dizionario-Biografico%29/ (18. 3. 2022); Zdenka BONIN, Deborah ROGOZNICA, *Rodbina Gravisii. Inventar fonda v Pokrajinskem arhivu Koper (1440–1933)*, Koper 2012; Isabella FLEGO, *Girolamo Gravisii. Sparso in dotte carte*, Capodistria 1998; Domenico VENTURINI, *Il casato dei marchesi Gravisii*, Parenzo 1907; Salvator ŽITKO, Plemiška družina Tiepolo-Gravisii v družbenem in kulturnem okolju Kopra med 17. in 18. stoletjem, *Acta Histriae*, 29/3, 2021, str. 755–778.

⁷ STANCOVICH 1888² (op. 6), str. 297–329; Elio APIH, Carli, Gian Rinaldo, *Dizionario biografico degli Italiani*, 20, 1977, [https://www.treccani.it/enciclopedia/gian-rinaldo-carli_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/gian-rinaldo-carli_(Dizionario-Biografico)) (18. 3. 2022).

⁸ Za podrobnejšo stavbno zgodovino koprške stolnice gl. Antonio MASSARI, *Giorgio Massari. Architetto veneziano del Settecento*, Vicenza 1971, str. 79–83; Helena SERAŽIN, Arhitekturna prenova koprške stolnice v prvi polovici 18. stoletja, *Acta Histriae*, 9/2, 2002, str. 489–504; Helena SERAŽIN, *Arhitekt Giorgio Massari (1687–1766). Sakralna arhitektura na Goriškem, v Furlaniji, Istri in Dalmaciji*, Ljubljana 2003 (tipkopis doktorske disertacije), str. 112–135; SERAŽIN 2004 (op. 2); SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 134–161.

⁹ BONIN 2005 (op. 4), str. 95. Med prepovedmi najdemo naslednje: brat ni smel glasovati za brata in sin ne za očeta; na isto funkcijo nista smela biti istočasno izvoljena sorodnika; član Velikega sveta ni smel biti hkrati izvoljen na dve funkciji; izvoljeni svetnik funkcije ni smel odkloniti, sicer je plačal kazen, izjema so bili le tisti, ki so bili več kot 15 dni odsotni iz mesta.

¹⁰ BONIN 2005 (op. 4), str. 96.

¹¹ Gl. priloگو 1. V obdobju med letoma 1680 in 1787 se je zvrstilo 39 prokuratorjev koprške stolnice.

stolnico odločata zgolj slednja. Prokuratorja sta se dolžna vsak mesec v uradu vicedominov pozanimati glede raznih volil, zapuščinskih in drugih, namenjenih koprski stolnici, pri tem pa smeta prekoračiti omejitve iz drugih poglavij statuta.¹²

Prokuratorja sta torej zastopala *podestà* in mestni Veliki svet v vseh laičnih, predvsem materialnih zadevah v zvezi z upravo koprške stolnice, saj so jo meščani imeli za javno mestno dobro, za katero so skrbeli sami; škof in kanoniki so smeli dajati predloge v zvezi s stolnico in nakupom opreme zanjo, vendar pa sta o teh predlogih odločala izvoljena prokuratorja. To je v praksi pomenilo, da sta prokuratorja skrbela za dohodke stolnice, ki so se redno letno stekali iz raznih volil, od najemnin zemljišč in prihodkov solin, dajatev mestnih laičnih verskih bratovščin ipd., po drugi strani pa sta skrbela za nakup cerkvene opreme in drugih potrebščin, sklepala pogodbe z izvajalci v primeru raznih popravil v cerkvi in nadzirala njihovo izvedbo ter skrbela za plačilo opravljenega dela.¹³ Pri odločitvah, nakupih in izbiri izvajalcev sta imela bolj ali manj proste roke, le pri večjih in pomembnejših projektih v zvezi s stolnico sta potrebovala soglasje *podestàja* in Velikega sveta. To je veljalo tudi v primeru večjih gradbenih posegov, ki so v prvi polovici 18. stoletja popolnoma spremenili videz stare koprške stolnice.¹⁴

Prenova stare koprške stolnice in vloga njenih prokuratorjev

Stavba koprške stolnice Marijinega vnebovzjetja, kakršno poznamo danes, je rezultat temeljite prenove srednjeveške bazilike; prenova je potekala postopoma, v treh ločenih gradbenih fazah.¹⁵ Pri vseh treh so imeli ključno vlogo prokuratorji oziroma oskrbniki ali odvetniki stolnice, vsi po vrsti predstavniki najuglednejših koprskih plemiških družin,¹⁶ posamezne gradbene faze pa so bile tako ali drugače povezane s škofovskimi sinodami.

Škof Paolo Naldini (1686–1713),¹⁷ ki je pomembno vplival na pastoralno, kulturno in pedagoško življenje v škofiji,¹⁸ je mdr. po več desetletjih maja 1690 obudil običaj sinode, starodavne oblike škofijskih cerkvenih zborov, na katerih so se zbrali vsi duhovniki, ki so skrbeli za pastoralo v koprski škofiji. Sinoda je v skladu s tradicijo potekala v prezbiteriju stare koprške stolnice¹⁹ in najbrž se

¹² Statut Koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668/Lo statuto del comune di Capodistria del 1423 con le aggiunte fino al 1668 (ur. Luj Margetič), Koper-Rovinj 1993, str. 119. Za ustrezní člen, ki se nanaša na prokuratorje koprške stolnice, gl. prilogo 2.

¹³ Prokuratorja sta vodila blagajniško knjigo prihodkov in odhodkov stolnice, medtem ko so blagajniške knjige za maše, pogrebe idr. cerkvene prihodke stolni kanoniki vodili ločeno od urada prokuratorjev *della Fabbrica della chiesa Cattedrale*.

¹⁴ Prim. sklep Velikega sveta in najpomembnejših mestnih uradov, da finančno podprejo gradnjo koprške stolnice po predloženih načrtih, ki so vsebovali ladjo in novi kor, gl. prilogo 3.

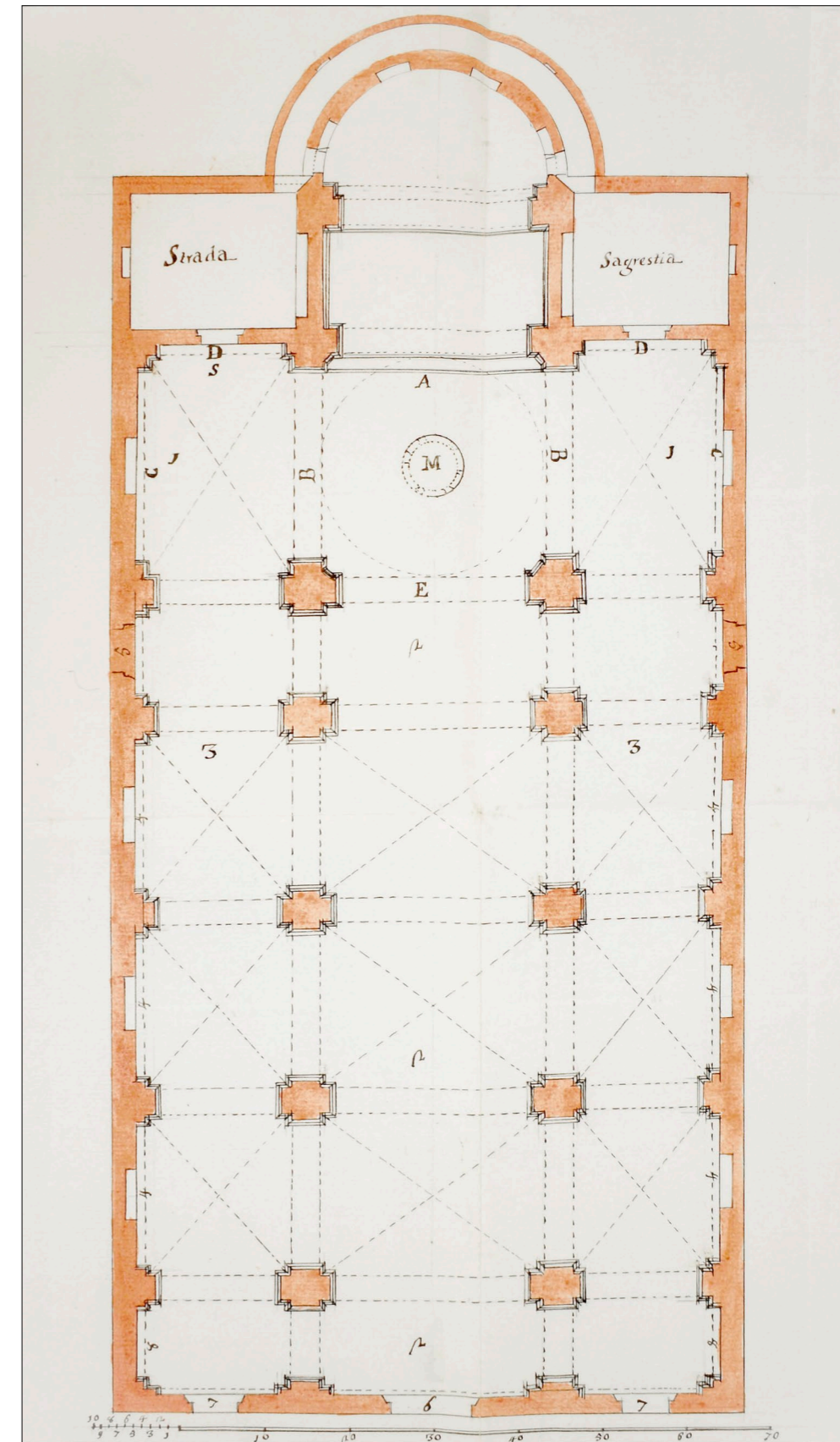
¹⁵ MASSARI 1971 (op. 8), str. 79–83; SERAŽIN 2002 (op. 8); SERAŽIN 2004 (op. 2); SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 134–161.

¹⁶ Gl. prilogo 1.

¹⁷ Gedeone PUSTERLA, *I rettori di Egida Gistinopoli Capo d'Istria. Cronologie, elenchi, genealogie, note, appendice*, Capodistria 1891, str. 31. Paolo Francesco Naldini je bil rojen leta 1632 v Padovi.

¹⁸ Vesna KAMIN KAJFEŽ, Vloga koprškega škofa Paola Naldinija (1632–1713) v cerkvenem in kulturnem življenju Kopra v začetku 18. stoletja, *Eremita doctus – episcopus Iustinopolitanus Paulus Naldini (1686–1713). Zapuščina koprškega škofa Paola Naldinija* (ur. Vesna Kamin Kajfež), Koper 2014, str. 91–123.

¹⁹ Vesna KAMIN KAJFEŽ, Gregor POBEŽIN, Koprski škof Paolo Naldini (1632–1713), njegova oporoka in njegovo zadnje počivališče v cerkvi sv. Blaža v Kopru, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 48, 2012, str. 72, op. 16. Sinoda je potekala 29. in 30. maja 1690.

1. Giorgio Massari: načrt za prezidavo koprške stolnice, 1738, Biblioteca civica di Bassano del Grappa

je ravno ob pripravah nanjo pokazala potreba po novem, večjem in svetlejšem kornem delu cerkve, v katerem bi se ob podobnih priložnostih in večjih cerkvenih praznikih lahko zbrali vsi pomembni cerkveni dostojanstveniki in duhovščina škofije. K temu sklepu napeljuje predvsem podatek, da so bili istega dne, kot je bilo objavljeno škofovo vabilo na koprsko sinodo,²⁰ plačani stroški za v Benetkah naročene načrte za prenovo kornega dela cerkve.²¹ Prota Francesca,²² ki je osebno prišel v Koper, stolnico izmeril ter nato narisal načrte obstoječe stavbe, novega kora in novega velikega oltarja sv. Rešnjega telesa ter nastavek za sarkofag sv. Nazarija, je v Benetkah najverjetneje poiskal Antonio Sabini, ki je od 1. januarja 1690 tam služboval kot koprski poslanec;²³ Sabini je bil namreč pred imenovanjem na to funkcijo skupaj z Giovannijem Andreo Barbabianco prokurator koprške stolnice. Prokuratorstvo je do konca njunega triletnega mandata, ki se je zaključil 30. junija 1690, opravljal Barbabianca sam, vendar se je pri iskanju arhitekta oziroma kamnoseka za novi kor in opremo stolnice za pomoč gotovo obrnil na svojega dolgoletnega kolega Sabinija,²⁴ saj je šlo za pomembno in zahtevno naročilo, ki je presehalo zmožnosti lokalnih mojstrov.

Vsem pripravam navkljub so novi kor in zakristijo koprške stolnice zgradili šele v času Naldinijevega naslednika, škofa Antonia Marie Borromea (1713–1733).²⁵ Nad gradnjo, ki se je uradno začela konec leta 1715, so bedeli prokuratorji Francesco Grisoni, Nicolò Manzioli in Nicolò Gravisi,²⁶ ki so ndr. pri rezbarju fra Vincenzu delle Scuole Pie naročili leseni model cerkve, za gradnjo pa leta 1720 najeli furlanskega prota Bernardina Martinuzzija (1669–1735) in njegovo delavnico.²⁷ Prva sinoda v 18. stoletju, ki jo je sklical škof Borromeo, je tako 4. in 5. maja 1722 že potekala v novo-zgrajenem kornem delu cerkve.²⁸

Naslednja sinoda, ki jo je sklical novi koprski škof Agostino Bruti (1733–1747),²⁹ je v stolnici potekala od 6. do 8. maja 1737³⁰ in verjetno ni naključje, da sta prokuratorja Alvisse Tarsia in Benvenuto Gravisi, morda celo na škofovo pobudo, pri »slovitem arhitektu«³¹ Giorgiu Massariju (1687–1766) še istega leta naročila načrte za novo cerkveno ladjo, saj je bila ob slovesnem dogodku diskrepanca med novim kornim in starim bazilikalnim delom cerkve še posebej očitna, ker je prenova stare cerkve ostala nedokončana. Do zastoja v prenovi stolnice je prišlo predvsem zaradi pomanjkanja sredstev, vendar pa je zagnanima prokuratorjema s podporo Velikega sveta, finančno pomočjo mestnih uradov ter radodarnostjo škofa Brutija in vernikov uspelo zagotoviti potreben denar za gradnjo.³¹ Massariju sta verjetno pisala kmalu po zaključku sinode ter mu, na podlagi arhitektove pripravljenosti za sodelovanje, 23. avgusta 1737 v Benetke poslala ob prenovi kora izdelani leseni model cerkve, Massari pa je načrte z obrazložitvijo (tloris, vzdolžni in prečni prerez cerkve ter načrt za novi kor krožne oblike) v Koper poslal 5. februarja 1738.³² Poleti 1738 so tako pod vodstvom prota Lorenza Martinuzzija (1704–1779)³³ že začeli podirati ladijski del stare cerkve in kopati temelje za novega,³⁴ gradnja pa je bila bolj ali manj zaključena spomladi 1742.³⁵ Iz ohranjenih dokumentov je razvidno, da Massari nikoli ni osebno obiskal Kopra, vsa komunikacija z njim pa je potekala preko korespondence s prokuratorjema Tarsio in Gravisijem.³⁶

Očitno so že v času gradnje novega kora (1716–1722) v Velikem svetu iz praktičnih razlogov sklenili, da so lahko prokuratorji koprške stolnice v isto funkcijo izvoljeni več mandatov zapored, saj so tako lažje nadzirali celotni potek gradnje. Enako odločitev je Veliki svet sprejel tudi v primeru prokuratorjev Tarsie in Gravisija, saj sta bila na to funkcijo izvoljena trikrat zapored, s čimer se je njuno skrbništvo razpotegnilo na dobo devetih let,³⁷ vendar pa je bil zaradi zapleta ob nadaljevanju gradnje koprške stolnice v letih 1743–1747 njun zadnji mandat nepričakovano predčasno prekinjen.

²⁰ KAMIN KAJFEŽ 2014 (op. 18), str. 93, op. 5: škof Naldini je vabilo na sinodo objavil 25. aprila 1690.

²¹ ŠAK, KA Kps Ms 14, fol. 28, vpis pod 25. 4. 1690; prepis objavljen v SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 135.

²² Identifikacija prota Francesca še vedno ni razrešena: Massari ga je skušal identificirati s Francescom Continom, vendar je ta živel v letih 1586–1654 (MASSARI 1971 (op. 8), str. 83, op. 2). Francesco Comin, ki je živel in ustvarjal v drugi polovici 17. stoletja, pa je bil po poklicu kamnosek in kipar, znan predvsem po oltarjih in kiparski opremi zanje ter po kamnoseški opremi za kapele (Alessandro BEVILACQUA, Comin, *Dizionario biografico degli Italiani*, 27, 1982, https://www.treccani.it/enciclopedia/comin_%28Dizionario-Biografico%29 (2. 2. 2022)).

²³ ŠAK, KA Kps Ms 14, fol. 26v: *L. D. 1690. Amministrazione che doveva fare il Sig.^r Co: Antonio Sabini mio Collega, mà [per] la sua lontananza dà questa Città, e dimora in Venetia come Ambasciatore elletto dà q:^{to} Spe[ttabi]le Mag:^r Consiglio sarà tenuta dà me Gio: And.^a Barbabianca Proc.^r con permissione dell' Ill[ustriss]mo et Ecc.^{mo} Sig.^r Costantin Soranzo Pod.^a e Cap.^{mo} / principia P:^{mo} Genaro.*

²⁴ Gl. prilogo 1.

²⁵ PUSTERLA 1891 (op. 17), str. 31. Škof Antonio Maria Borromeo (1666–1738) je leta 1733 zaradi zdravstvenih težav odstopil in se kot zaslužni škof umaknil v samostan sv. Marije Carmignanske, kjer je tudi umrl (Peter ŠTOKA, Borromeo, Anton Maria. (1666–1738), *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj, 2020, <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/borromeo-anton-maria> (14. 9. 2022); Francesco BABUDRI, *Cronologia dei vescovi di Capodistria, Archeografo triestino*, s. 3, 5/2, 1909, str. 232–233).

²⁶ Gl. prilogo 1.

²⁷ SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 137–139.

²⁸ Ivan LIKAR, *Liturgija v Kopru in v vsej škofiji v 18. stoletju*, *Acta Histriae*, 9/1, 2001, str. 181; *Dioecesis synodus prima justinopolitana, quam Illustrissimus, et Reverendissimus DD. Antonius Maria Borromeo episcopus Justinopolis &c. In sua Ecclesia Cathedrali diebus 4. & 5. Maii celebravit Anno MDCCXXII. Innocentio XIII. Pontefice*, Patavi 1723.

²⁹ PUSTERLA 1891 (op. 17), str. 31; STANCOVICH 1888² (op. 6), str. 154; BABUDRI 1909 (op. 25), str. 233–234. Škof Agostino Bruti se je rodil leta 1682 v koprski plemiški družini albanskega porekla in tu tudi umrl (ŠAK, Ž Kps MKU 6, fol. 54v: *Adi 7 Settembre 1747. Monsig.^r Illmo e Rmo Vescovo Agostino Co: Bruti d'anni 65 c.^a munito de SSmi Sacramenti ed Asoluzione Pontifica passò da questo all'altra miglior vita li 5 cor:^{te} all'ore 2 della notte, e fu posto in deposito in questa Cattedrale.*)

³⁰ LIKAR 2001 (op. 28), str. 182.

³¹ Gl. prilogo 3.

³² MASSARI 1971 (op. 8), str. 80; SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 139.

³³ Helena SERAŽIN, *Goriške in gradišanske stavbarske delavnice v 18. stoletju, Vita artis perennis. Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca*, Ljubljana 2000, str. 397.

³⁴ ŠAK, KA Kps Ms 14, fol. 149 v, 150. 27. 6. 1738 so izkopali temelje za štiri velike pilastre glavne ladje.

³⁵ SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 151, op. 824.

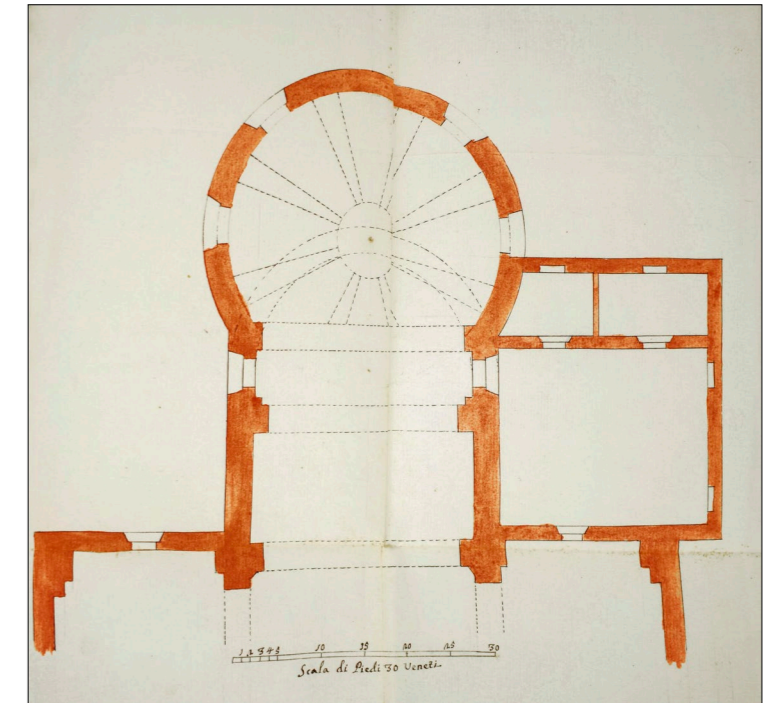
³⁶ ŠAK, A. *Per Mag:ca Città di Capodistria. Chiesa. N.º 20, fol. 10v–11: Alla fabrica del Coro presente, che segue nel 1716 – Suscesse la rifabrica della Chiesa, secondo il disegno spedito dall'Architetto Massari da cui poi, senza esser sul luogo, fù fatto il disegno anche del Coro, che si diuisa di fare.*

³⁷ Gl. prilogo 1. V obdobju med letoma 1680 in 1787 se je zvrstilo 39 prokuratorjev, od tega jih je bilo 14 članov koprške akademije *dei Risorti*, kar predstavlja dobro tretjino (36 %); zanimivo je, da akademike najdemo na tej funkciji pretežno pred gradnjo koprške stolnice in po njej, medtem ko je bil v času gradnje prvega kora akademik le prokurator Francesco Grisoni. Vodenje gradnje oziroma prokuratorstva funkcija je bila očitno tako zahtevna, da je članom akademije onemogočala ustvarjalno delo na akademskem področju.

Zaplet zaradi Massarijevih načrtov za prenovo novega kora stolnice

Massari je leta 1738 poleg načrtov za ladijski del koprške stolnice na lastno pobudo narisal tudi načrt za nov, večji kor, pri čemer je od prvega, zgrajenega pred petnajstimi leti, nameraval obdržati le prezbitერი in zakristijo, zato so bili njegovi načrti mišljeni kot izboljšava obstoječega in ne kot gradnja novega kora z namenom, da se oba dela cerkve povežeta v harmonično celoto. Veliki svet je na pobudo prokuratorjev Tarsie in Gravisija skupaj z žitno zbornico (*Collegio delle Biave*), ki je upravljala Fontik, sindiki in z dovoljenjem vicedominov že leta 1738 sklenil, da se bodo naslednjih dvajset let zbirala sredstva za gradnjo stolnice s posebej v ta namen izločenimi sredstvi iz fonda urada kapitana Slovanov. Denar bi se začel nakazovati z računa Fontika takoj, ko bi bili poplačani stroški za prenovo Pretorske palače,³⁸ sklep, da se ustanovi poseben beneficij za gradnjo stolnice iz naslova prihodkov urada kapitana Slovanov, pa je nato 8. februarja 1740 potrdil tudi *Senato Mare* v Benetkah.³⁹ Tako je koprski *podestà*, ki je z dovoljenjem prej omenjenega beneškega Senata odobril vsa posojila za javne namene, na prošnjo obeh prokuratorjev 14. avgusta 1743 odobril posojilo pri Fontiku v višini 800 dukatov *affine di perfezionare il coro della chiesa stessa*.⁴⁰ Prokuratorja sta posojilo potrebovala zgolj za plačilo izvajalcev gradnje, saj sta gradbeni material za prezidavo kora zagotovila že prej.⁴¹

Tako so zidarji jeseni leta 1743 po naročilu cerkvenih oskrbnikov Gravisija in Tarsie že začeli kopati temelje novega kora,⁴² vendar pa se je gradnja kmalu ustavila: škofu Agostinu Brutiju se je predelava obstoječega kora zdela nepotreben strošek, zato je novi gradnji nasprotoval.⁴³ Prokuratorja sta mu svojo odločitev za gradnjo skušala obrazložiti v pismu, poslanem 3. novembra 1743,⁴⁴ iz katerega je mdr. razvidno tudi, da sta Gravisija in Tarsia leta 1737 sama in ob odobravanju meščanov (najverjetneje predvsem koprškega plemstva) izbrala arhitekta Giorgia Massarija in mu poslala v pregled načrte za prenovo koprške stolnice iz leta 1690 ter že omenjeni model cerkve, Massari pa je poslal nove, tudi v zvezi s prenovo kora, ki ga je ocenil kot *deforme et in nulla corrispondente al resto della fabrica*. Še posebej zanimiv je razlog, zakaj sta izbrala prav tega arhitekta: ... *Sig.^r Zorzi Massari, quale [per] le chiese costrutte nella Dominante, et altre cospicue Città merita il vanto del più segnalato de nostri tempi*. Prokuratorja sta torej za prenovo koprške stolnice zavestno izbrala tedaj najboljšega arhitekta za gradnjo cerkva v državi, ki si je do takrat že ustvaril ugled s projekti za beneške cerkve, kot so Santa Maria della Consolazione – Fava, Gesuati, San Marcuola in SS. Biaggio e Cataldo, ter z zmago na javnem natečaju za sirotišnico in cerkev Pietà, v ne tako oddaljenem Vidmu (Udine) pa je naredil načrte za fasado patriarhove kapele San Antonio Abbate ter za samostanski cerkvi Beata Vergine delle Sette Dolori in Santo Spirito.⁴⁵ Massarijeve načrte sta prokuratorja nato

2. Giorgio Massari:
načrt za prezidavo kora koprške stolnice, 1738, Biblioteca civica di Bassano del Grappa

pritrčila na notranjo stran cerkvenih vrat in jih s tem postavila na ogled širši javnosti, ki je bila nad njimi v celoti navdušena, potrdili pa so jih tako škof Bruti⁴⁶ in člani mestnega Velikega sveta kot *podestà* in kapitan ter Senat, pri čemer so svetniki prav v zvezi z načrti za večji kor imeli poleg praktičnih v mislih tudi svoje, povsem politične razloge.⁴⁷

Škof se je v zvezi s sporom glede po njegovem nepotrebne predelave kora koprške stolnice že 8. oktobra 1743 pritožil pri najvišji instanci oblasti, beneškem dožu Pietru Grimaniju (1677–1752, dož od 1741), ta pa se je v sporu med prokuratorjema oziroma koprsko mestno upravo in škofom postavil na stran slednjega in s pooblastili, utemeljenimi na starejših podobnih primerih v drugih mestih *Serenissime*, 18. aprila 1744 z dekretom gradnjo novega kora ustavil.⁴⁸

Doževo vmešavanje v zadeve komuna med mestnimi svetniki ni naletelo na odobravanje, ampak so ravno nasprotno, dekretu navkljub, sprejeli odločitev, da s prenovo kora nadaljujejo,⁴⁹ saj so s tem branili ne le pravico komuna do samostojnega in neodvisnega odločanja v laičnih zadevah v

³⁸ Gl. prilogo 3.

³⁹ Senato Mare. *Cose dell'Istria, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, 17/1–2, 1901, str. 42.

⁴⁰ Senato Mare 1901 (op. 39), str. 52. Koprski *podestà* je tako moral mdr. leta 1733 preveriti, ali so v Rovinju kreditno dovolj sposobni za najem posojila 2000 dukatov za gradnjo tamkajšnje nove stolnice; Senato Mare je najem posojila rovinjskim meščanom odobril 1. januarja 1734 (Senato Mare 1901 (op. 39), str. 31–32).

⁴¹ ŠAK, KA 752, P. Proc.^{ri} la Fabrica della Citta di Capodistria. C. Chiesa: Il Vescovo, N.° 25, fol. 99–101v. Gl. prilogo 4.

⁴² SERAŽIN 2004 (op. 2), str. 207, priloga 1.

⁴³ SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 151.

⁴⁴ Gl. prilogo 4.

⁴⁵ MASSARI 1971 (op. 8); SERAŽIN 2007 (op. 2).

⁴⁶ Gl. prilogo 4. Iz pisma je tudi razvidno, da leta 1738 na severni strani načrtovanega cerkvenega kora še ni bilo sedanje palače Bruti, temveč le pokopališče.

⁴⁷ SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 150. Z novim korom stolnice, zgrajenim do leta 1722, se je porušila stara prostorsko izražena hierarhija cerkvenih in mestnih oziroma državnih dostojanstvenikov, ki so prisostvovali obredom, saj za laične predstavnike oblasti ni bilo več prostora v neposredni bližini velikega oltarja. Zato so svetniki zagovarjali povečanje stolničnega kora, da bi lahko sprejel vse predstavnike Cerkve, vključno z duhovniki, in s tem sprostil prostor ob oltarju za koprsko plemstvo.

⁴⁸ SERAŽIN 2004 (op. 2), str. 208. Dož Grimani je še posebej izpostavil, *chè la Fabrica del Coro di cotesta Chiesa Cathedrale ideata dalli Procuratori della Fabrica della Chiesa stessa vendasi superflua, et inutile [per] esser sufficiente il già eretto con molta spesa l'ano 1716*.

⁴⁹ ŠAK, KA Ms 15, fol. 31. Veliki svet je sklep, da se kor zgradi v skladu z Massarijevimi načrti, sprejel 4. novembra 1744.

zvezi s stolnico, temveč tudi mestni statut, na katerem je temeljila vsa mestna uprava.⁵⁰ Kljub podpori članov Velikega sveta sta prokuratorja Tarsia in Gravisi dožvevo in škofovo nasprotovanje izvedbi Massarijevih načrtov razumela kot nezaupnico in 23. maja 1744 odstopila s položaja prokuratorjev koprške stolnice, posle pa predala mestnim sindikom.⁵¹ Njun odstop je izzval krajšo politično krizo ne le v laični upravi koprške stolnice, temveč tudi v odnosih med mestno upravo in Benetkami. Čeprav je *podestà* Francesco Minotto v soglasju s škofom Brutijem predlagal Velikemu svetu več kandidatov za nove prokuratorje koprške stolnice, le-ti v Velikem svetu tudi po več poskusih niso bili potrjeni, saj jim ni uspelo dobiti za izvolitev potrebne večine glasov.⁵² Še 16. januarja 1745 je moral koprski *podestà* Senatu poročati, da novih stolničnih prokuratorjev še vedno niso izvolili.⁵³

To se je končno zgodilo 1. aprila 1745,⁵⁴ ko sta bila izvoljena Mattio Gravisi in Giacomo del Tacco, pri čemer je drugi že kmalu po nastopu funkcije umrl, tako da je zadeve v zvezi s stolnico večino časa vodil Gravisi sam.⁵⁵ Iz dokumentov je razvidno, da je škof Bruti do konca svojega življenja nasprotoval gradnji novega kora koprške stolnice, tako da tudi v času teh dveh prokuratorjev do nje ni prišlo.⁵⁶

Zadeve so se začele premikati šele z nastopom novih protagonistov: leta 1747 je mesto dobilo novega *podestà* in kapitana Giovannija Gabriela Badoerja,⁵⁷ 18. decembra istega leta pa je bil imenovan tudi novi koprski škof Giovanni Battista Sandi (1747–1756).⁵⁸ Veliki svet je 17. marca 1748 za prokuratorja koprške stolnice ponovno izvolil Alviseja Tarsio in poleg njega novega oskrbnika Francesca Barbabianco⁵⁹ ter 11. julija skupaj s *podestajem* in kapitanom sprejel odločitev o gradnji novega kora v koprski stolnici.⁶⁰ Najbrž zato, da bi se zavarovali pred ponovnim vmešavanjem doža Grimanija in njegovim morebitnim nasprotovanjem gradnji, sta prokuratorja Tarsia in Barbabianca po nasvetu *gli voti universali di questa Città* 10. avgusta 1748 poslala pismo Giovanniju Poleniju (1683–1761), profesorju astronomije, matematike in eksperimentalne fizike na univerzi v Padovi

in tedaj eni najpomembnejših avtoritet Beneške republike na arhitekturnem področju,⁶¹ s prošnjo, da bi pregledal in ocenil Massarijeve načrte, ki sta jih priložila pismu, in mu ponudila tudi kritje potnih stroškov, če bi se učenjak odločil obiskati Koper in si stavbo ogledati na kraju samem.⁶²

Zaplet s koprsko stolnico in arhitektova »samovoljna« izdelava načrtov za predelavo kora, za katere ni bil naprošen,⁶³ sta namreč v očeh doža Pietra Grimanija postavila pod vprašaj tako Massarijev arhitekturni ugled kot njegova druga javna naročila v Benetkah. Tako je Marc' Antonio Grimani po naročilu svojega brata, beneškega doža in tedanjega glavnega upravnika beneške sirotišnice *della Pietà*, 8. decembra 1744 pisal Poleniju⁶⁴ v Padovo in ga prosil, naj pride v Benetke in si še enkrat ogleda Massarijeve načrte za sirotišnico in cerkev, ki sta bili tedaj v gradnji;⁶⁵ načrti so bili na javnem natečaju izbrani že leta 1736, potrdil pa jih je Grimanijev predhodnik, dož Alvisse Pisani (1664–1741).⁶⁶ Poleni se je v Benetke odpravil skupaj s kolegom in prijateljem, matematikom in inženirjem Bernardinom Zandriniem (1679–1747)⁶⁷ v času karnevala leta 1745, obisk pa sta nameravala izkoristiti tudi za ogled drugih stavb v mestu.⁶⁸ Svoje mnenje o Massarijevih načrtih sta podala že drugič po letu 1742 in tudi tokrat sta jih pohvalila ter dodala nekaj predlogov za izboljšave v zvezi z akustiko cerkve in višino njene fasade.⁶⁹

Koprski prokuratorja sta si od Polenija verjetno obetala podobno potrditev Massarijevih načrtov za koprsko stolnico kot v primeru beneških za sirotišnico, vendar pa sta odgovor od padovanskega učenjaka prejela šele potem, ko je v njunem imenu pri njem posredoval njun rojak Giovanni Rinaldo Carli, kot je razvidno iz Polenijevega odgovora 16. januarja 1749.⁷⁰ Poleni je v zvezi z novim korom koprške stolnice predlagal postavitev optične ovire, ki bi uravnotežila proporice kora z la-dijskim delom cerkve, in s tem naročnikom dal smernice, na podlagi katerih je Massari moral del svojih načrtov spremeniti.⁷¹

⁵⁰ Gl. prilogo 5.

⁵¹ Gl. prilogo 5.

⁵² Gl. prilogo 5.

⁵³ Senato Mare 1901 (op. 39), str. 54: *Rifiutati dal Cons.º di Capodistria i due procuratori della fabbrica di quella Chiesa Cattedrale proposti in luogo dei due primi rinunciatarii, il Pod. Diconcerto con Mons. Vescovo ne proponga due altri.*

⁵⁴ ŠAK, Stampa della Curia episcopale di Capodistria, pag. 65: 1745. 16. Febbraio In Pregadi. Al Podestà, e Cap. di Capodistria. Essendo stati dal Consiglio di cotesta Città reggetti li due Procuratori della Fabrica della Chiesa Cattedrale, che da Voi erano stati proposti in luogo delli due primi, quali han rinoncato all'impiego, siccome intendemo per le vostre 2. del passato Ottobre, è publica volontà, che deuenir abbiate senza ritardo, di concerto con cotesto Monsign. Vescouo alla nomina d'altri due Soggetti di qualità, e capaci di ben supplire l'incarico, per auerli secondo il solito à proporli al Cons., da cui confidiamo, siamo persuasi, che saranno approuati. Tuttauia se per auentura venissero ad esser di nuouo ricusati, come li due precedentemente eletti, douerete immediate portarsene le notizie per quelle vltteriori rissolutioni, che conuenissero. /.../ Capo d'Istria dalla Cancellaria Episcopale li 12. Febraro 1745 Francesco Venier Canc. Episc.

⁵⁵ Gl. prilogo 1.

⁵⁶ ŠAK, Stampa della Curia episcopale di Capodistria.

⁵⁷ PUSTERLA 1891 (op. 17), str. 14.

⁵⁸ Škof Giovanni Battista Sandi (1704–1785) je v času svojega škofovanja v Kopru poskusil zatreti češčenje sv. Nazarija in bil zaradi upora Koprčanov prestavljen za škofa v Belluno; gl. BABUDRI 1909 (op. 25), str. 234.

⁵⁹ ŠAK, KA Ms 15, fol. 26v.

⁶⁰ Senato Mare 1901 (op. 39), str. 59.

⁶¹ Poleni je bil izrazit teoretik, ki se je ukvarjal predvsem z eksperimentiranjem struktur, konstrukcijsko statiko in zakoni, ki jo opredeljujejo, zato so ga povabili tudi v Rim, da bi dal svoje mnenje o prenovi Michelangelove kupole na baziliki sv. Petra. Njegovo najpomembnejše delo je traktat o Vitruvijevi teoriji arhitekture (1739–41), ki kaže, da se je osebno nagibal k preprostosti in treznosti prihajajočega novega arhitekturnega stila, s svojimi pogledi pa je pomembno vplival tudi na svojega učenca Tommasa Temanzo (*Illuminismo e architettura del '700 veneto* (ur. Manlio Brusatin), Resana 1969, str. 61, 183, 185).

⁶² SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 234.

⁶³ SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 233, priloga 21. Giorgio Massari je v zvezi z zapletom glede predelave kora koprške stolnice 12. julija 1744 koprskemu škofu Agostinu Brutiju napisal posebno izjavo, v kateri je potrdil, da je načrte za novi kor narisal na lastno pobudo.

⁶⁴ Poleni je bil 1732 imenovan za zunanjega strokovnega svetovalca *Magistrato alle Aque* (Joseph RYKWERT, *I primi moderni. Dal classico al neoclassico*, Milano 1994², str. 401, op. 106), Zandrini pa je bil proto tega upravnega organa Beneške republike in je 17. novembra 1745 ocenil tudi Massarijeve načrte za zaključek fasade rezidenčnega poslopja vile Manin v Passarianu (Biblioteca Comunale di Udine, Manin, Ms. 1114).

⁶⁵ Biblioteca del Museo Correr (BMC), Codice Cicogna 2320, III. Intorno la nuova Fabbrica del Pio Luogo della Pietà di Venezia, pag. 1, pismo Marc'Antonia Grimanija Giovanniju Poleniju, 8. 12. 1744.

⁶⁶ MASSARI 1971 (op. 8), str. 71.

⁶⁷ Giulio NATALI, Zandrini, Bernardino, *Dizionario biografico degli Italiani*, 1937, https://www.treccani.it/enciclopedia/bernardino-zandrini_res-b901fa57-8bb8-11dc-8e9d-0016357eee51_%28Enciclopedia-Italiana%29 (15. 9. 2022).

⁶⁸ BMC, Codice Cicogna 2320, III. Intorno la nuova Fabbrica del Pio Luogo della Pietà di Venezia, pag. 2, pismo Bernardina Zandrinija Giovanniju Poleniju, 29. 1. 1745.

⁶⁹ BMC, Codice Cicogna 2320, III. Intorno la nuova Fabbrica del Pio Luogo della Pietà di Venezia, pag. 3, poročilo Giovannija Polenija in Bernardina Zandrinija za doža Pietra Grimanija, 4. 2. 1745.

⁷⁰ SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 236, priloga 23.

⁷¹ SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 152–153.

Gradnja stolnice se je s tem končno lahko nadaljevala: že 25. junija 1749 so začeli podirati del sten starega kora, s posvetitvijo temeljnega kamna, ki ga je deset dni kasneje slovesno položil novi koprski škof Giovanni Battista Sandi,⁷² pa se je pod vodstvom prota Domenica Schiavija (1718–1795) in njegove delavnice iz Tolmezza začela gradnja novega.⁷³ Z odkritjem velike slike v kornem zaključku 25. junija 1750 je bila arhitekturna prenova koprške stolnice, ki je pripeljala do današnje podobe cerkve, končana.⁷⁴

Prokuratorji, odgovorni za Massarijeve načrte koprške stolnice

Iz kratkega povzetka zgodovine gradnje nove koprške stolnice je razvidno, da so imeli ključno vlogo pri izbiri arhitektov in gradbenikov prokuratorji koprške stolnice, med njimi pa so bili daleč najpomembnejši Benvenuto markiz Gravisija, Alvise grof Tarsia in Francesco Barbabianca.

Gravisija in Tarsio je na to funkcijo aprila 1736 izvolil *podestà* in kapitan Giovanni Alvise Bragadin, službo pa sta opravljala tri zaporedne mandate vse do svojega predčasnega odstopa leta 1744.⁷⁵ O Benvenuto Iseppu Gravisiju je zaenkrat znanega bolj malo: rodil se je leta 1679 Giovanniju Battisti in Heleni Gravisija, roj. Petronio.⁷⁶ Funkcijo prokuratorja koprške stolnice je tako rekoč nasledil od svojega strica Giovannija Nicolòja Gravisija, še prej pa na tej funkciji lahko zasledimo tudi Benvenutovega bratranca Dionisija Gravisija.⁷⁷ Pred prokuratorstvom koprške stolnice je Benvenuto v letih 1709–1713 izterjeval livele za koprsko bratovščino Križanega pri Sv. Tomažu,⁷⁸ do smrti leta 1746⁷⁹ pa je opravljal tudi funkcijo prokuratorja bratovščine sv. Roka in poskrbel, da so za načrte za novi oltar, ki ga je bratovščina imela v stolnici, uporabili tiste, ki jih je Giorgio Massari leta 1743 pripravil za oltar sv. Marka; Gravisija je za izdelavo oltarja sv. Roka v svoji oporoki, katere izvršitelj je bil Alvise

Tarsia, namenil posebno volilo.⁸⁰ Tarsia je kamnoseku Giovanniju Battisti Bettiniju iz Portogruara v letih 1748 in 1751 na račun za izdelavo oltarja sv. Roka izplačal predujem, kamen za oltar so kupili pri beneškem kiparju Gaetanu Susaliju,⁸¹ kljub temu pa je oltar do začetka 19. stoletja ostal nedokončan.⁸²

Prokuratorja Alvise grof Tarsia in Francesco Barbabianca sta službo prokuratorjev koprške stolnice nastopila 17. marca 1748: na to funkcijo ju je predlagal tedanji koprski *podestà* in kapitan Giovanni Gabriel Badoer,⁸³ njegovo izbiro pa je še istega dne potrdil koprski Veliki svet.⁸⁴ Vpis v računsko knjigo koprške stolnice, s katerim se leta 1748 začne mandat zgoraj omenjenih prokuratorjev, je delo Alviseja Tarsie, ki je odslej v računsko knjigo redno vpisoval prihodke in odhodke stolnice, medtem ko se je Francesco Barbabianca podpisal na dnu vsake strani in s tem potrdil pravilnost Alvisejevega računovodstva. Tarsia in Barbabianca sta stolnična prokuratorja ostala do leta 1751, ko sta ju zamenjala Girolamo Gravisija in Francesco Verzi, ki ju je na to funkcijo predlagal *podestà* in kapitan Francesco Mocenigo.⁸⁵

O prokuratorju Francescu Barbabianci (1695–1753) prav tako ni veliko znanega. Bil je sin Giovannija Andree in Chiare, roj. del Tacco.⁸⁶ Skupaj s starejšim bratom Anteom (1688–1753) in bratrancom Mariom (1694–1754) so bili dediči fidejkomisa, ki ga je leta 1619 z oporoko ustanovil njihov prednik Girolamo Barbabianca.⁸⁷ Francesco je bil leta 1745 poročna priča nečakinje Chiare (1723–1797),⁸⁸ Anteove hčere, ki se je poročila z Girolamom Gravisijem; najdemo ga tudi med podpisniki njune poročne pogodbe,⁸⁹ medtem ko ni videti, da bi si tudi sam kdaj ustvaril dru-

⁷² ŠAK, KA Ms 15, fol. 31: *L. D. S. a 5 Lug.° 1749. In questo giorno fù dà S. E. MonSig. Gio: Batta: Sardi Digniss:mo Nostro Vescovo assistito da Molti Reud:mi SS:ri Can:ri, et altri Mol: Reud: Sacerdotti Pontificalm:te vestito benedeta, e posta in opera la p:ma Pietra del Nouo Coro /.../.*

⁷³ Helena SERAŽIN, Schiavi in Istria, *Domenico Schiavi. Arte e architettura di una bottega friulana tra XVIII e XIX secolo* (ur. Gianluca Paron), Trieste 2020, str. 361–364.

⁷⁴ ŠAK, KA Ms 15, fol. 49.

⁷⁵ ŠAK, KA Ms 15, fol. 1v: *L. D. 1741. Amministrazione di me Aluise Tarsia Proc.° della Fabrica della Chiesa Cathedrale eletto dall'Ecc.° Sig. Gio: Aluise Bragadin Pod.°, e Cap.° lan[n]o 1736 e confermato nel Ap[ri]lle Magg.° Cons.°, e riconfermato lan[n]o 1739 – 26 Ap[ri]lle, e 1742 22 Ap[ri]lle, essendo mio Collega il Sig. M.° Benvenuto Gravisija quale [per] giuste cause non hauendo potuto accettare d.ia amministrazione, sarà dello stesso sott.°. Gl. prilogo 1.*

⁷⁶ ŠAK, Ž Kps MKK 11, Matična knjiga krščenih, zvezek XI (1675–1686), fol. 58: *Adi 7 Agosto 1679. Benvenuto et Isseppo figliolo del Sig. Gio Batta Gravisija Marchese et della S.™ Elina sua moglie e statto batezatto da me P. Fran.° Manzuli C. S. Ecc.mo Sig. D.° Nicolò del Tacco Com.e con S.™ Incinta, figl.ª del Ecc.mo S.° Nicolò Gravisija.*

⁷⁷ Gl. prilogo 1. Družinsko drevo Benvenuta Gravisija do njegovega starega očeta Benvenuta Gravisija (1610–1670), poročenega z Letizio Sabini, je narisano ob oporoki slednjega 10. 11. 1663 (Pokrajinski arhiv Koper (PAK), Družinski arhiv Gravisija, škatla 32, SI_PAK/0299/015).

⁷⁸ Zdenka BONIN, *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*, Koper 2011, str. 283.

⁷⁹ ŠAK, Ž Kps MKU 6, Matična knjiga umrlih, zvezek VI (1740–1772), fol. 45v: *13 Marzo 1746. Nob. Sig. M.° Benvenuto Gravisija d'anni 66 c.ª sacramentato passò da q.ia all'altra Miglior vita, e fù posto in deposito nella Chiesa de R.R. P.P. Capucini. Z ženo Alviso Gravisija (1680–1758) je bil pokopan v koprski kapucinski samostanski cerkvi sv. Marte (Melih FAJIC, Pokopavanje koprškega plemstva v škofijskih in redovnih cerkvah ter na pokopališčih. Izsledki analize podatkov koprskih mrliških matičnih knjig med letoma 1700–1799, Koper 2015 (tipkopis prispevka na konferenci), str. 7, https://www.academia.edu/31072131/Faji%C4%87_Meliha_2015_Pokopavanje_koprškega_plemstva_v_%C5%A1kofijskih_in_redovnih_cerkvah_ter_na_pokopali%C5%A1%C4%8Du_izsledki_analize_podatkov_koprskih_mrl%C5%A1kih_mati%C4%8Dnih_knjig_med_letoma_1700_in_1799 (13. 4. 2022).*

⁸⁰ ŠAK, KA Ms 15, fol. 1.

⁸¹ SERAŽIN 2007 (op. 2), str. 184–186.

⁸² Sara TURK, Baročni oltarji v koprski stolnici in njihova provenienca, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 52, 2017, str. 112–113. Kamnosek Bettini naj bi izdelal le kamnito menzo oltarja, leseni nastavek pa je bil najbrž dodan okoli leta 1806.

⁸³ PUSTERLA 1891 (op. 17), str. 14. Giovanni [Zan] Gabriele Badoer je bil koprski *podestà* in kapitan v letih 1747–1748.

⁸⁴ ŠAK, KA Kps Ms 15, pag. 26: *L[aus] D[io] S[anto] 1748 17. Marzo. Amministrazione delle rendite della Chiesa Cathedral tenuta da me Alvise Tarsia Proveditore eletto da S[ua] E[ccellenza] Podestà e Capitano Zan Gabriel Badoer e confermato in questo giorno dal Spettabile Maggiore Consiglio, essendo mio Collega il Sig[nor] Francesco Barbabianca mio cognato dal quale sarà sottoscritto per non hauer egli potuto scriver la presente e Deue Dar, come segue.*

⁸⁵ ŠAK, KA Kps Ms 15, fol. 52v.

⁸⁶ ŠAK, Ž Kps MKK 13, Matična knjiga krščenih, zvezek XIII (1689–1707), fol. 92v: *Adi 31 Maggio 1695. Furono [per] me D. Dom.° Mazzetti Decano, et Can.° fatte le cerimonie del Battesimo alla Crescenia Francesco, et Bartolomeo figliolo dell'ill.mo S.° q.ª Andrea Barbabianca, et della Ill.ma S.™ Chiara sua Consorte naque li p.™ Gen.° Cad.º gli fù data l'acqua in casa in periculo morir d'licentia Decani del S.° D.° Gio. Del Tacco Can.° furono Comp.ª all'Aqua l'ill.mo S.° d.ª Mattio Barbabianca con la assistenza della S.™ Lucretia Gravisija fia del Ec. S.° Iseppo Mar.ª et alli ... l'ill.mo S.° Nicolò Manziol [per] Procura, et la Sg.™ S.™ Lucretia Gravisija. ŠAK, Ž Kps MKU 6, Matična knjiga umrlih, zvezek VI (1740–1772), fol. 90v: *Adi 26 Maggio 1753. Il Nob. Sig. Fran.° Barbabianca d'anni 58 Sacramentato fù sepolto à S. Fran.°.**

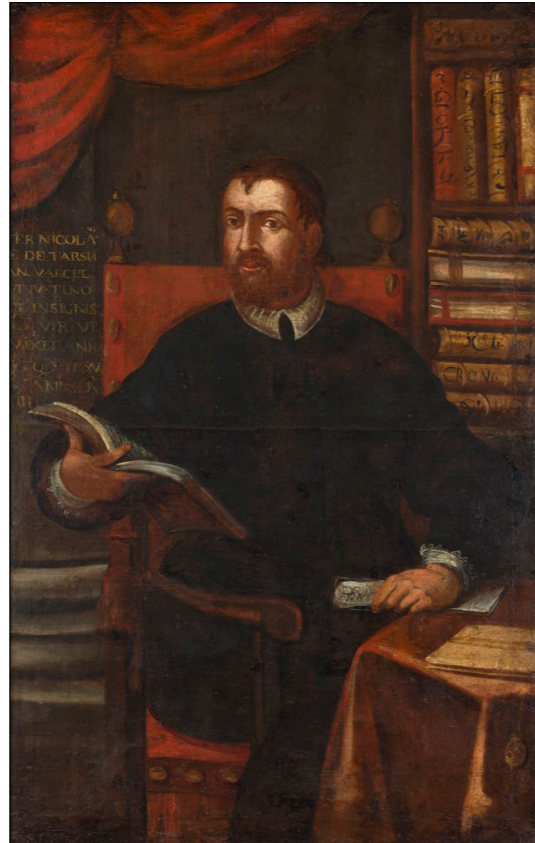
⁸⁷ MAVRIČ 2017 (op. 1), str. 31–32, 38.

⁸⁸ ŠAK, Ž Kps MKK 14, Matična knjiga krščenih, zvezek XIV (1707–1730), fol. 141v: *Adi 9 Settembre 1723. Chiara Rosa Maria figlia dell'ill.mo Sig. Anteo Barbabianca, e dell'ill.ma Sig.™ Ellena Petronio sua Consorte nata li 30. Agosto prossimo passato fù battezzata dal Rmo Sig. Agostin Brutti Abbatte d'Asolo, Comp.ª il Sig. Nicolò Fiseral Gouvernator dell'Armi, Comre l'ill.ma Sig.™ Anna Maria Grisoni, Assistente il Nob. Sig. And.ª del Tacco del Sig. Giacomo. ŠAK, Ž Kps MKU 7, Matična knjiga umrlih, zvezek VII (1773–1798), fol. 151: *Adi 28 Ottobre 1797. La Nob. Sig.™ Chiara Moglie del Nob. Sig. Girolamo M.° Gravisija, nata Barbabianca d'anni 74. c.ª munita de SS.mi Sacramenti sepolta in questa Cattedrale.**

⁸⁹ ŠAK, Ž Kps MKP 5, Matična knjiga poročenih, zvezek V (1689–1755), fol. 253: *Adi 12 7bre 1745. Dispensati dalla S. Sede us in Offi passati Io R. Andrea del Vaccovic Gnl in nella Chiesa di S. Cristofforo Testimonij il Nob. Sig. Francesco Barbabianca, e l'illmo Sig. Antonio Bochinna servarij servandio ho congiunto nel Santo Matrimonio il Nob. Sig. M.° Girolamo Gravisija q.ª Dionisio con la Nob. Sig.ª Chiara Barbabianca de Nob. Sig. Anteo li 18 cor.ª*

žino. Leto pred tem (1744) je bil vpisan na sezname naročnikov, ki jih je na koncu zvezkov *Poesie drammatiche* Apostola Zena (1668–1750) objavil založnik Giambatista Pasquali,⁹⁰ kar bi lahko kazalo na njegov interes za poezijo in dramatiko ali vsaj za avtorja, saj je Apostolov starejši brat Nicolò del otroštva preživel v Kopru pri svojem stricu, škofu Francescu Zenu (1660–1680).⁹¹ Na teh seznamih, na katerih lahko zasledimo številne akademike – pesnike, literate, zgodovinarje in druge učenjake –, so poleg Francesca vpisani še nekateri drugi njegovi rojaki iz Kopra, npr. Gian Rinaldo Carli, Giuseppe Gravisi in Cristoforo Tarsia,⁹² vsi trije člani koprške akademije *dei Risorti*.⁹³

Iz zapisa v stolnični računski knjigi ob prevzemu funkcije leta 1748 izvemo še pomemben podatek, ki nam pomaga pri identifikaciji prokuratorja, ki je imel med vsemi tremi najdaljši staž: Francesco Barbabianca in Alvisse Tarsia sta bila namreč svaka,⁹⁴ saj je bil Alvisse poročen s

3. Portret kanonika Nicolòja Tarsie iz nekdanje zbirke portretov v palači Tarsia, prva polovica 16. stoletja, Pokrajinski muzej Koper

nella Chiesa di S. Tomaso li fa da me nella Messa impartita la consueta Benedizione. PAK, Rodbina Gravisi, škatla 31, SI_PAK/0299/014, Poročne pogodbe članov rodbin Gravisi, Barbabianca in Bocchina 1574–1871, Poročna pogodba med Chiaro Barbabianca in Girolanom Gravisijem 1745.

⁹⁰ Marco BIZZARINI, Zeno, Apostolo, *Dizionario biografico degli Italiani*, 100, 2020, https://www.treccani.it/enciclopedia/apostolo-zeno_%28Dizionario-Biografico%29 (16. 7. 2022). Apostolo Zeno, nečak koprškega škofa Francesca Zena, je bil pesnik, libretist, novinar in zgodovinar, ki je leta 1691 v Benetkah ustanovil akademijo *degli Animosi*, združbo izobražencev, ki so se srečevali, da bi razpravljali o literaturi, estetiki, filozofiji in glasbi. Akademija je delovala do 1711, nato pa se je 1716 reaktivirala. Zeno je 1718 šel na Dunaj, da bi postal dvorni pesnik, in se vrnil v Benetke leta 1731. Leta 1710 je skupaj s Scipionem Maffejjem, Antoniom Vallisnerijem in Pier Cateirinom Zenom ustanovil časopis *Giornale de' letterati d'Italia*, v katerem sta bila urednika za področje matematike Giovanni Poleni in Bernardino Zendrini; časopis je izhajal do 1740.

⁹¹ Francesco NEGRI, *La vita di Apostolo Zeno*, Venezia 1816, str. 26–29. Apostolovega brata Nicolòja je škof Francesco Zeno (1623–1680) po smrti svojega brata Pietra, njunega očeta, leta 1670 vzel k sebi v Koper, ko je bil ta star pet let, in tam skrbel za njegovo izobrazbo. Nicolò Zeno se je v Benetke vrnil šele po škofovi smrti leta 1680 in šolanje nadaljeval s tri leta mlajšim bratom Apostolom na *Collegio di Castello*. Škof Zeno je poskrbel tudi za njuno mlajšo sestro Mario in jo zaupal v varstvo koprskim avguštinkam pri sv. Blažu.

⁹² Prim. Apostolo ZENO, *Poesie drammatiche di Apostolo Zeno. Già Poeta e Istorico di Carlo VI. Imperadore e ora della S. R. Maestà di Maria Teresa Regina d'Ungheria, e di Boemia ec. ec.*, 3, Venezia 1744, str. 436–437.

⁹³ Baccio ZILLOTTO, *Accademie ed Accademici di Capodistria (1478–1807), Archeografo Triestino*, s. 4, 7, 1944, str. 162–163, 205. O delovanju koprške akademije *dei Risorti* v Carlijevem času gl. tudi Salvator ŽITKO, Carlijevo delovanje v koprških akademijah 18. stoletja, *Acta Histriae*, 5, 1997, str. 59–78.

⁹⁴ ŠAK, KA Ms 15, fol. 26. ŠAK, Ž Kps MKP 5, Matična knjiga poročenih, zvezek V (1689–1755): 31 Ag.to 1727. *Dispensato da Monsig.^r Borromeo le 3 putt.^m e dalla S. Sede l'impedimento del 4.º grado, et distantio 2.^{di} di affinità tra essi assist: Io Decano Gerardini nella Chiesa de PP. Cappuccini Interogai il Sig.^r Conte Alvisse Tarsia del Sig.^r Conte Giovanni, et la N. Sig.^a Ariadena Barbabianca V.^a in primo uoto dal N. Sig.^r Nicolò Gauvardo, intorno al loro Mutuo*

Francescovo sestro Ariadeno (1691–1758).⁹⁵ V Kopru sta v času gradnje nove stolnice namreč živela dva grofa z imenom Alvisse Tarsia, ki sta pripadala dvema različnima vejama te družine. Predstavnik prve so stanovali v hiši v kontradi di San Pietro, na ulici Cappuccini v bližini kapucinske cerkve sv. Marije Magdalene in Marte.⁹⁶ Zadnji predstavnik te veje, dr. Alvisse grof Tarsia (1721–1803),⁹⁷ imenovan tudi Tarsietto, je bil sin Giacoma in Chiare, roj. Contesini, in pravnuk skladatelja in stolničnega organista Antonia Tarsie.⁹⁸ Morda je prav on leta 1728 postal član tretjega reda sv. Frančiška in bratovščine vrvarjev (kordilijerji) v minoritski cerkvi sv. Frančiška v Kopru.⁹⁹ Študij prava na univerzi v Padovi je zaključil leta 1743 in je poslej v uradnih dokumentih uporabljal doktorski naziv.¹⁰⁰ Umril je neporočen in brez potomcev ter bil pokopan v koprski cerkvi sv. Frančiška,¹⁰¹ skoraj vse svoje premoženje pa je zapustil v pobožne namene in za mestno bolnišnico sv. Nazarija.¹⁰²

Druga veja družine Tarsia je živela v kontradi Ponte-piccolo, v palači na ulici Orti grandi,¹⁰³ ki jo je dr. Andrea Tarsia, stric skladatelja Antonia Tarsie, kupil od družine Pecico iz Oprtalja in jo v letih

consenso di contrahere il S. Matrimonio, et autolo da ambidue aff.^o li conguinsi nel S. Vincolo presenti li R.R. P.P. Santi da Venetea Guardiano, et Raimondo da Pordenon di Famiglia de Cappuccini.

⁹⁵ ŠAK, Ž Kps MKK 13, Matična knjiga krščenih, zvezek XIII (1689–1707), fol. 43v: *Adi 8 7bre 1691. Ariadena et Maria figliola dell'ill.mo S.r Cesare Barbabianca, et della Ill.ma S.^{ra} Ariadena sua Consorte, hebbe la acqua in Casa in pericolo di morte da me Sig.^r decano sotto li 4 d.to furono supplite le ceremonie da me Sup.to nella Chiesa del Carmine li 2.do Luglio 1692 Comp.^{ta} l'ill.mo Sr Cos.^{te} Marin Borisi, et l'ill.mo Sr Dr Raimondo Fini.* ŠAK, Ž Kps MKU 6, Matična knjiga umrlih, zvezek VI (1740–1772), fol. 110v: *Adi 13 Feb.^o 1758. La Nob. Sig.^a Ariadena Barbabianca d'anni 60 Sacramentata fù sepolta a S. Fran.^o*

⁹⁶ Andrea TOMMASICH, *Famiglie capodistriane esistenti nel secolo XVI. Con cenni storico-biografici*, Capodistria 1886, str. 16. Hišo so kasneje posedovali dediči Giuseppeja Schera. Po Edviliju Gardini naj bi bila hiša Tarsia na današnji Goriški ulici št. 5 (GARDINA 1994 (op. 1), str. 13, op. 15).

⁹⁷ ŠAK, Ž Kps MKK 14, Matična knjiga krščenih, zvezek XIV (1707–1730), fol. 118v: *Alvisse, e Valentin figlio del Nob. Sig.^r Giacomo Tarsia, e della Nob. Sig.^{ra} Chiara sua Consorte, nato li 14 corrente fù battezzato da me D. Girolamo Gravise, Comp.^{re} il Sig.^r Co.^{te} Carlo Tacco, Comre fa Sig.^{ra} Regina Mar.^{se} Gravise con l'assistenza del Sig.^r Mar.^{se} Pietro Gravise.* TOMMASICH 1886 (op. 96), str. 16. Alvisse Tarsia, im. Tarsietto, naj bi umrl 1. 9. 1803 v Kopru in bil naslednji dan pokopan v cerkvi sv. Frančiška.

⁹⁸ PAK, KP, 312, Družina Tarsia, šk. 1, 1715–1719. Mapa 2, Tarsia, anonimna genealogija 18.–19. stoletje. Giacomo Tarsia je potem, ko je bil grofovski naslov priznan njegovim sorodnikom iz druge veje družine, tudi sam zaprosil za priznanje naslova za svojo družinsko vejo in ga dobil potrjenega 6. 9. 1727; gl. GARDINA 1993 (op. 1), str. 23–24.

⁹⁹ PUSTERLA 1891 (op. 17), str. 21. Minoritski samostan v Kopru je bil ukinjen leta 1806. Na seznamu tretjerednikov in članov bratovščine vrvarjev je leta 1728 zapisan *Dr. Alvisse conte Tarsia fù Giovanni – Gentiluomo*. Akademski naslov ga identificira s tem Alvisijem Tarsio, medtem ko navedba imena očeta kaže, da bi lahko šlo za Alvisa iz druge veje te družine. Pusterla je pri navajanju podatkov tu naredil napako.

¹⁰⁰ *Studenti istriani e fiumani all'Università di Padova dal 1601 al 1974* (ur. Luciana Sitran Rea, Giuliano Piccoli), Treviso 2004 (Contributi alla storia dell'Università di Padova, 38), str. 74.

¹⁰¹ ŠAK, Ž Kps MKU 8, Matična knjiga umrlih, zvezek VIII (1799–1806), fol. 26v: *Adi 12 Agosto 1803. Il Nob. Sig.^r Co. Alvisse Tarsia q.^m Giacomo d'anni 82, munito de SS.^m Sagram.ⁱ, e Pontif.^a, mori li 10 Corrente alle 11 ½ della notte, e fatte l'esequie nella Cattedrale fu sepolto nella Chiesa di S. Francesco.*

¹⁰² TOMMASICH 1886 (op. 96), str. 16; GARDINA 1981 (op. 1), str. 112, op. 15. Začetek oporoke dr. Alvisseja Tarsie z dne 4. 9. 1803 je objavljen v GARDINA 1993 (op. 1), str. 22. PAK, Družinski arhiv Madonizza, šk. 23, kopija oporoke dr. Alvisseja Tarsie.

¹⁰³ TOMMASICH 1886 (op. 96), str. 16. GARDINA 1981 (op. 1), str. 113: Ta veja družine Tarsia je izumrla s Francescom Tarsio, ki je svoje premoženje, vključno s palačo, zapustil gospe Moreschi-Giorgio, konec 19. stoletja pa so palačo podedovali baroni-markizi Polesini iz Poreča; v začetku 20. stoletja je bil njen lastnik Biagio Cobol, kapitan pri avstrijskem Lloydju, pred drugo svetovno vojno pa družina Scampicchio. Kapitan Cobol je zbirko 15 portretov družine Tarsia v dvajsetih letih 20. stoletja podaril koprskemu muzeju, vendar sta se dva izgubila. Pokrajinski muzej Koper tako danes hrani 13 portretov članov družine Tarsia.

1669–1670 temeljito predelal v razkošno rezidenco s poslikano vhodno vežo in bogato okrašeno glavno fasado. Poleg lepo klesanega portala z letnico 1669 in balkona nad njim jo krasita še napis *Andreas Tarsia I. U. D. Eredit Anno Dni MDCLXX* na konzolah, ki nosijo kip orla z razprtimi krili, ostanek nagrobnika slavnega prednika te družine, vojskovodje Giacoma Tarsie. Ta je za svoje izjemne vojaške zasluge od cesarja Friderika III. prejel grofovski naslov, ki ga je *Magistrato supremo sopra feudi* v Benetkah tej veji družine priznal 10. januarja 1726.¹⁰⁴ Alvisse Tarsia (1697–1774), ki je bil član te veje družine, je bil sin Giovannija in Angele, roj. Contesini.¹⁰⁵ Leta 1727 se je poročil z Ariadeno Barbabianca, vendar tudi on ni zapustil potomcev.¹⁰⁶ Edvilijo Gardina navaja, da naj bi prav Alvisse v čast potrditve plemiškega naziva dal leta 1726 prirediti 15 portretov pomembnih članov družine, naslikanih večinomoma v 17. stoletju, tako, da so jih lahko vdělali v štukirane okvirje na stenah velike dvorane v prvem nadstropju palače in v sosednjem manjšem salonu.¹⁰⁷ Med njimi je bil tudi njegov, danes žal izgubljeni portret, od katerega se je ohranil le prepis napisa, ki je bil del slike: *ALOYSIUS COMES / DE TARSIA XENODO / CHY PROVISOR / ELLEMO / SYNIS EMENDICATIS HANC / DIVIS NAZARIO ET / BASSO DICAVIT / ET NATALIS BARTOLINI PINXIT / ANNO DNI MDCCXXXII*.¹⁰⁸ Kot je razvidno iz napisa, je bil Alvisse leta 1732 skrbnik koprškega hospica oziroma bolnišnice sv. Nazarija, kar kaže na njegovo aktivno vlogo pri upravljanju karitativnih ustanov v mestu. Leta 1758 je odkupil dolgo izgubljeni kodeks, ki je vseboval mariegolo bratovščine sv. Nazarija iz leta 1488, prvotno hranjeno v stolničnem arhivu, kar bi lahko kazalo na njegovo zbirateljsko žilico.¹⁰⁹ V blagajniški knjigi koprške javne knjižnice akademije *dei Risorti*, ki jo je od njene ustanovitve leta 1760 vodil njegov krščenelec Girolamo Gravis, lahko Alvisseja Tarsio zasledimo med rednimi plačniki prispevkov zanj, ne pa tudi na seznamu vplačil članov te akademije; večkrat je omenjen kot *cancelliere* ali komunski pisar, leta 1765 pa je opravljal tudi funkcijo vicedomina.¹¹⁰

Izbira arhitekta Giorgia Massarija za avtorja načrtov prenove koprške stolnice in izbira stavbarskega izvedenca Giovannija Polenija za oceno arhitekturnih načrtov kažeta na to, da so bili vsi trije prokuratorji na arhitekturnem in umetnostnem področju dobro izobraženi in razgledani. Temeljno izobrazbo so najbrž pridobili na plemiškem kolegiju (*Collegio dei nobili*) v Kopru, šolanja pa iz različnih razlogov niso nadaljevali.¹¹¹ Čeprav nobeden od omenjenih prokuratorjev koprške stolnice ni bil vpisan na doslej znane sezname članov koprških akademij *degli Operosi* in *dei*

Risorti,¹¹² so se zaradi sorodstvenih vezi vsi trije gibali v krogih vodilnih koprških izobražencev:¹¹³ člani akademije *dei Risorti* so bili stric Francesca Barbabianca Mattia (1648–1717), dr. prava, Francescov brat Carlo (1686–1709), ki je bil celo predsednik akademije, in Francescov nečak Giovanni Andrea (1718–1782).¹¹⁴ Njegova nečakinja Tereza Barbabianca (1716–1795)¹¹⁵ je bila neke vrste zunanja članica koprške akademije,¹¹⁶ saj ni bila le slikarka,¹¹⁷ temveč tudi spoštovana pesnica,¹¹⁸ ki je po svoji smrti zapustila javni knjižnici akademije *dei Risorti* vsoto 600 lir za nakup knjig.¹¹⁹ V ta krog lahko prištejemo še moža Francescove druge nečakinje Chiare Girolama Gravisija in njegovega bratranca Gian Rinalda Carlia, oba ustanovitelja koprške akademije operozov (1739–1742) in člana ter predsednika akademije *dei Risorti*, ki sta bila v drugem kolenu v sorodu tudi z Benvenutom Gravisijem. V času gradnje koprške stolnice so bili akademiki tudi drugi člani družine Gravis, med njimi sta bila najvidnejša pesnika Cristoforo¹²⁰ in Giuseppe (1704–1774), Girolamov bratranec, ki je umrl prav med opravljanjem funkcije prokuratorja koprške stolnice.¹²¹ Sorodniki

¹¹² ZILLOTTO 1944 (op. 93).

¹¹³ Za delovanje koprške akademije *dei Risorti* gl. tudi Isabella FLEGO, *Accademie e associazioni culturali a Capodistria e dintorni. (Il Settecento)*, *Archeografo triestino*, s. 4, 70/1, 2010, str. 17–77; Baccio ZILLOTTO, *Salotti e conversari capodistriani del Settecento*, *Archeografo triestino*, s. 3, 3/2, 1907, str. 317–340.

¹¹⁴ ŠAK, Ž Kps MKK 14, Matična knjiga krščenih, zvezek XIV (1707–1730), fol. 93v: *Adi 31 Maggio 1718. Gio. Andrea, e Gregorio figlio del Nob. Sig. Anteo Barbabianca, e della Sig.^{ra} Elena sua Consorte nato li 8 d.^{to} fù battezzato da me D. Fran.^{co} Petronio Comp.^{re} il Sig.^r Conte Fran.^{co} Sabini, Comre la Sig.^{ra} Meltide Moglie di Sig.^r N. Cancelier Pretorio, con l'assistenza del Nob. Sig.^r Dr Pietro Grisoni*. ŠAK, Ž Kps MKU 7, Matična knjiga umrlih, zvezek VII (1773–1798), fol. 62: *Adi 31 Genaro 1782. Il Nob. Sig.^r Gio. Andrea Barbabianca d'anni 64.^{ca} l'assoluzione è l'estrema unzione, et assoluzion Pontificia passò all'altra vita, e fatte le solite esequie nella Cattedrale fù sepolto a S. Franco. Giovanni Andrea Barbabianca je bil verjetno tudi član akademije *dei Operosi*; gl. ŽITKO 1997 (op. 93), str. 67.*

¹¹⁵ ŠAK, Ž Kps MKK 14, Matična knjiga krščenih, zvezek XIV (1707–1730), fol. 77v: *Adi 19 Luglio 1716. Teresa Fortunata figlia del Nob. Sig.^r Anteo Barbabianca, e della Sig.^{ra} Helena sua Consorte, nata li 12 corrente, fù battezzata da me D. Gio. Del Tacco Archidiacono Comp.^{re} il Nob. Sig.^r Nicolò del Bello per Nome del Sig.^r Co. Pietro Borisi, come Procura fatta in Venetia negl'atti di Dno Vettor Todeschini de di 13 Maggio passatto, con l'assistenza del Sig.^r Con. Rinaldo Carli Comre la Nob. Sig.^{ra} Appolonia Moglie del Nob. Sig.^r Andrea Fini per Nome della nob. D. Elisabetta Moglie del N. H. Sr Domenico Gritti, come per Procura rogata in questa Città negl'atti del Sig. Gasparo Corte de di 16 Aprile*. ŠAK, Ž Kps MKU 7, Matična knjiga umrlih, zvezek VII (1773–1798), fol. 132v: *Adi 13 Aprile 1795. La Nob. Sig.^{ra} Teresa Barbabianca d'anni 79 morta all'improvviso fatte le solite esequie nella Cattedrale fù sepolta a S. Francesco*.

¹¹⁶ Kot kaže primer Sante grofice Borisi Gavardo, so bile v 18. stoletju nekatere ženske tesne sodelavke akademij; prim. Savo MARKOVIĆ, *Kontesa Santa Borisi Gavardo književna urednica, 1771., Matica. Časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu*, 20/77–80, 2019, str. 233–254.

¹¹⁷ Giuliano PICCOLI, *Gli studenti istriani nell'Università di Padova inquadri nella cultura regionale dell'epoca*, *Acta Histriae*, 5/1, 1997, str. 187.

¹¹⁸ ZILLOTTO 1944 (op. 93), str. 205.

¹¹⁹ PAK, Družinski arhiv Gravis, šk. 4, SI_PAK/0299/002/001-00003, Blagajniška knjiga javne knjižnice akademije *dei Risorti* (1760–1804), fol. 7v: *1804 – 12 Ap[ri]lle dalla Sig.^a Teresa Barbab.^{ca} 600:-.*

¹²⁰ Pietro STANCOVICH, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, 2, Trieste 1829, str. 285.

¹²¹ ŠAK, Ž Kps MKK 13, Matična knjiga krščenih, zvezek XIII (1689–1707), fol. 205: *Adi 29 Marzo 1704. Iseppo Filippo Gio. Batta figlio dell'ill.mo S.^e Me Franc.^o Gravis, e dell'ill.ma S.^{ra} Susana sua mog.^e nato li 16 Gen.^{ro} pross.^{mo} passatto fu batt[ezat]o del Sud.^o Sr D. Ferdinando [R.^{do} Sr P. Gravis], Comp.^e l'ill.mo Sr Lucio del Bello, Assist.^e l'ill.mo Sr Dr Nicolò Manzioli*. ŠAK, Ž Kps MKU 7, Matična knjiga umrlih, zvezek VII (1773–1798), fol. 111: *Adi 7 Giugno 1774. Il Nob. Sig.^r Me Giuseppe Gravis actual Procurator alla Fabrica di questa Cattedrale d'anni 70 ricevuti li SS.^{mi} Sacramenti della Penitenza Comunione ed Estrema Unzione passò a miglior vita, e fatte prima le solite esequie nella Chiesa Cattedrale e Parrocchiale ad istanza delli Ill.mi Ill.mi SS.^{ri} Sindici di questa Città, dell'altro Collega Procurator alla Fabrica, e da Ill.i SS.^{ri} Eredi del Defonto, fù di poi il di lui Cadavere accompagnato dalli due corpi di Religiosi Secolari e Regolari dalla d.^a Cattedr.^{le} alla Chiesa delli RR. PP: di S. Francesco ed ivi sepolto*. Za Giuseppeja Gravisija gl. STANCOVICH 1829 (op. 120), str. 287.

¹⁰⁴ Gedeone PUSTERLA, *I nobili di Capodistria e dell'Istria. Con cenni storico-biografici*, Capodistria 1887, str. 28.

¹⁰⁵ ŠAK, Ž Kps MKK 13, Matična knjiga krščenih, zvezek XIII (1689–1707), fol. 126: *Adi 9 Sett.^{re} 1697. Alvisse et Ant.^o Figliolo del Ill.mo Sr Zuanne Tarsia, e dell'ill.ma S.^{ra} Anzola sua Consorte, nato li 26 Luglio passatto, e stato batto dal Sr Dr D. Giovanni Can.^{co} del Tacco. Comp.^{re} l'ill.mo S.^{re} Dr Raimondo Fini Com.^{re} l'ill.ma S.^{ra} Chiara Moglie del Sr Conte Fran.^{co} Sabini*. ŠAK, Ž Kps MKU 7, Matična knjiga umrlih, zvezek VII (1773–1798), fol. 9: *Adi 26 Febraro 1774. Il Nob. Sig.^r C. Alvisse Tarsia d'anni c.^a 77 ricevuti li SS.mi Sacramenti della Penitenza Comunione ed Oglio Santo passò a miglior vita, e fù sepolto nella Cattedrale*.

¹⁰⁶ PAK, KP, 312, Družina Tarsia, šk. 1, 1715–1719. Mapa 2, Tarsia, anonimna genealogija 18.–19. stoletje.

¹⁰⁷ Domenico VENTURINI, *Guida storica di Capodistria*, Capodistria 1906, str. 96; GARDINA 1981 (op. 1), str. 113, op. 20.

¹⁰⁸ GARDINA 1981 (op. 1), str. 113.

¹⁰⁹ Carlo COMBI, *Saggio di bibliografia istriana*, Capodistria 1864, str. 207. Avtor navaja, da je na koncu kodeksa pripis, datiran 12. aprila 1758, iz katerega je razvidno, da je mariegolo sv. Nazarija iz 1488, prvotno hranjeno v stolničnem arhivu, ki je bila dolgo časa izgubljena, tega dne od nekega tujega knjigarja odkupil *Conte Alvisse Tarsia del fu Giovanni*.

¹¹⁰ PAK, Družinski arhiv Gravis, šk. 4, SI_PAK/0299/002/001-00003, Blagajniška knjiga javne knjižnice akademije *dei Risorti* (1760–1804). Alvisse Tarsia je kot *cancelliere* naveden v letih 1764, 1765, 1767, 1768, 1769 in 1771.

¹¹¹ Francesco Barbabianca je bil za univerzitetni študij morda že od rojstva preveč bolehen.

Alviseja Tarsie so se sicer odlikovali predvsem kot dragomani oziroma beneški tolmači na turškem dvoru v Istanbulu,¹²² medtem ko lahko med akademiki zasledimo le njegovega drugega bratranca Cristoferja Tarsio.¹²³

Po pisavi sodeč je Giovanniju Poleniju v imenu obeh prokuratorjev pisal Francesco Barbabianca, kar bi lahko kazalo na to, da je z učenjakom in članom padovanske akademije *dei Ricovrati* lažje navezal stike. Francesco si je namreč mdr. dopisoval z opatom Giuseppejem Binijem (1689–1773),¹²⁴ pesnikom in zgodovinarjem ter članom rimske akademije *degli Arcadi*,¹²⁵ ki je bil tudi pomemben član akademije *degli Sventati* v Vidmu in si je dopisoval s številnimi člani drugih italijanskih akademij, mdr. tudi z Apostolom Zenom (1668–1750) v Benetkah.¹²⁶

Med Binijevimi korespondenti iz Kopra najdemo poleg Francesca Barbabianca tudi njegovega brata Antea in nečaka Giovannija Andreo, Binijevega učenca, ter Giuseppeja Gravisija in Gian Rinalda Carlija, ki se je pri opatu v Flamburu pripravljaj na študij v Padovi.¹²⁷ Bini je imel namreč kot posrednik med akademiki pomembno vlogo že v Carlijevem primeru, ko ga je pred odhodom na študij prava v Padovo povezal s furlanskim rojakom Giacomom Stellinijem (1699–1770), profesorjem moralne filozofije na padovanski univerzi.¹²⁸ Carli je bil eden od treh študentov iz Kopra, ki so se leta 1739 vpisali na univerzo v Padovi: poleg njega sta se vpisala še njegov bratranec Girolamo Gravisija in Alvise Tarsia iz veje, ki je živel na ulici dei Cappuccini.¹²⁹ Vsi trije so se vpisali na *Università dei giuristi*, na pravo, ki je tedaj veljalo za edini plemičem primeren študij: Gravisija na *Sacro Collegio*, Carli in Tarsia pa na *Collegio Veneto*.¹³⁰ Doktorirala sta le Gravisija in Tarsia, oba leta 1743,¹³¹ medtem ko je Carli študij prava opustil in se v nasprotju z očetovimi željami posvetil študiju na *Università degli artisti*, ki je med drugim obsegal študij matematike, eksperimentalne fizike, geografije, biologije, astronomije in medicine.¹³² Preko Binijevih povezav z akademiki iz Padove in

Benetk se je Carli dobro vpel v intelektualno življenje v mestu in se na podlagi svojih predhodnih objav s področja zgodovine, arheologije in numizmatike včlanil tudi v padovansko akademijo *dei Ricovrati*, preko katere se je seznanil s številnimi vplivnimi možmi Beneške republike, kot so bili Apostolo Zeno (1668–1750),¹³³ Scipione Maffei (1675–1755),¹³⁴ Bernardo Maria De Rubeis (1687–1775),¹³⁵ Marco Foscarini (1696–1763),¹³⁶ Giovanni Poleni in kasnejši dož Pietro Grimani; leta 1748 je Carli postal celo predsednik padovanske akademije.¹³⁷ Že med študijem je preko Stellinija vstopil v krog profesorjev, ki so si prizadevali reformirati študij na padovanski univerzi;¹³⁸ v njem so bili poleg Stellinija še matematik Francesco Algarotti (1712–1764),¹³⁹ profesor filozofije Giovanni Graziani, profesor matematike in eksperimentalne fizike Giovanni Poleni, matematik Giuseppe Suzzi (1701–1764)¹⁴⁰ in botanik Giulio Pontedera (1688–1757),¹⁴¹ poleg njih pa je Carli v svoj krog prijateljev vključil še profesorja astronomije, geografije in navtike Lodovico da Rivo (1698–1746).¹⁴² Vsa ta poznanstva in prijateljstva so mu 21. aprila 1745 pomagala doseči imenovanje za predavatelja na posebej zanj novoustanovljeni katedri za navtiko in pomorsko arhitekturo oziroma ladjedelništvo; za to pozicijo sta ga posebej

4. Rosalba Carriera: Portret Giovannija Polenija, pred 1761, zasebna last

¹²² Cristian LUCA, Notes on the Family Wealth and Career Progression of Cristoforo Tarsia and his Sons, Dragomans of the Venetian Embassy in Constantinople (1618–1716), *Acta Histriae*, 21/1–2, 2013, str. 39–56.

¹²³ ZILLOTTO 1944 (op. 93), str. 162.

¹²⁴ Archivio storico Diocesano, Udine, Archivio del Capitolo di Udine (ACU), Fondo BINI, vol. XX, Lettere erudite all'Abate Bini: A – D; ACU, Fondo BINI, vol. XXII, Lettere erudite all'Abate Bini: P – Z. Na tem seznamu poleg Francesca najdemo še njegovega brata Antea in nečaka Giana Andreo, ki je bil Binijev učenec. Z opatom je bil v stikih tudi njegov drugi učenec iz Kopra, *Gianrinaldo Carli, lettore pubblico di nautica all'Università di Padova*. Med dopisovalci sta bila tudi Giuseppe Gravisija, *marchese*, in Apostolo Zeno, *poeta*. Francesco Barbabianca in Gianrinaldo Carli sta si z Binijem dopisovala še v času, ko je bil ta še duhovnik (ACU, Fondo BINI, vol. XXIII, Giunta alle lettere d'erudizione all'arciprete Bini, n. I), prav tako pa tudi Gianfrancesco Muratori in Apostolo Zeno (Elio APIH, Corrispondenti capodistriani dell'abate Giuseppe Bini, *Che fastù?*, 37/1–6, 1961, str. 43–47).

¹²⁵ Cristina MORO, Bini Giuseppe (1689–1773), *Dizionario biografico dei Friulani*, <https://www.dizionariobiografico.friulani.it/bini-giuseppe> (25. 6. 2022); Armando PETRUCCI, Bini, Giuseppe, *Dizionario biografico degli Italiani*, 10, 1968, https://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-bini_%28Dizionario-Biografico%29 (25. 6. 2022).

¹²⁶ PETRUCCI 1968 (op. 125).

¹²⁷ ŽITKO 1997 (op. 93), str. 63.

¹²⁸ Simonetta BASSI, Stellini, Jacopo, *Dizionario biografico degli Italiani*, 94, 2019, https://www.treccani.it/enciclopedia/jacopo-stellini_%28Dizionario-Biografico%29 (19. 7. 2022).

¹²⁹ Luciana SITRAN REA, Studenti istriani all'Università di Padova nella prima metà del Settecento, *Acta Histriae*, 5, 1997, str. 179.

¹³⁰ *Studenti istriani* 2004 (op. 100), str. 73–74.

¹³¹ *Studenti istriani* 2004 (op. 100), str. 73–74. Markiz Girolamo Gravisija, sin Dionisija, je doktoriral 30. 5. 1743, grof Alvise Tarsia, sin Giacomina, pa 20. 5. 1743.

¹³² Luciana SITRAN REA, Giuliano PICCOLI, *La Facoltà di scienze fisiche, matematiche e naturali dell'Università di Padova. Origini e sviluppo*, Padova 1991, str. 19.

¹³³ BIZZARINI 2020 (op. 90).

¹³⁴ Gian Paolo ROMAGNI, Maffei, Scipione, *Dizionario biografico degli Italiani*, 67, 2006, [https://www.treccani.it/enciclopedia/scipione-maffei_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/scipione-maffei_(Dizionario-Biografico)) (15. 9. 2022).

¹³⁵ Paolo PRETO, De Rubeis, Bernardo Maria, *Dizionario biografico degli Italiani*, 39, 1991, https://www.treccani.it/enciclopedia/de-rubeis-bernardo-maria_%28Dizionario-Biografico%29 (15. 9. 2022).

¹³⁶ Piero DEL NEGRO, Foscarini, Marco, *Dizionario biografico degli Italiani*, 49, 1997, [https://www.treccani.it/enciclopedia/marco-foscarini_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/marco-foscarini_(Dizionario-Biografico)) (15. 9. 2022).

¹³⁷ ŽITKO 1997 (op. 93), str. 68.

¹³⁸ Piero DEL NEGRO, Giovanni Poleni e i riformatori dello studio di Padova, *Giovanni Poleni tra Venezia e Padova* (ur. Piero Del Negro), Venezia 2013, str. 145–174.

¹³⁹ Ettore BONORA, Algarotti, Francesco, *Dizionario biografico degli Italiani*, 2, 1960, https://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-algarotti_%28Dizionario-Biografico%29 (15. 9. 2022).

¹⁴⁰ Savina DEOTTO, Suzzi, Giuseppe (1701–1764), *Dizionario biografico dei Friulani*, <https://www.dizionariobiografico.friulani.it/suzzi-giuseppe> (15. 9. 2022).

¹⁴¹ Elena CANADELLI, Pontedera, Giulio, *Dizionario biografico degli Italiani*, 84, 2015, https://www.treccani.it/enciclopedia/giulio-pontedera_%28Dizionario-Biografico%29 (15. 9. 2022).

¹⁴² Piero DEL NEGRO, Alcune note su Gian Rinaldo Carli tra Padova e Venezia, *Acta Histriae*, 5, 1997, str. 138–140.

priporočila profesorja Giovanni Poleni in Lodovico da Riva.¹⁴³ Carli je postal profesor brez doseženega doktorata, saj ta tedaj ni bil potreben,¹⁴⁴ vendar pa se je že kmalu izkazal za profesorja, ki je le redko izvajal svoja predavanja. Po smrti profesorja da Rive so Carlijevi katedri v študijskem letu 1746/47 dodali še geografijo, po Carlijevem odhodu iz Padove pa je njegovo katedro v študijskem letu 1756/57 v celoti prevzel Poleni.¹⁴⁵

Carli se od odhoda na študij 1739 do leta 1758 ni vrnil v rodno mesto,¹⁴⁶ stike pa je ohranjal preko pisem, predvsem s svojim bratrancom Girolamom Gravisijem.¹⁴⁷ Tudi njega so kot sicer vnetega raziskovalca zgodovine in jezikov zanimala naravoslovne znanosti in je ob študiju prava krajši čas navdušeno sledil Polenijevim predavanjem iz eksperimentalne fizike.¹⁴⁸ Carli in Gravisija sta torej dobro poznala Polenija, zato lahko sklepamo, da se za navedbo *gli voti universali di questa Città*, ki so prokuratorjema Barbabianci in Tarsii leta 1748 priporočili, naj se za mnenje glede Massarijevih načrtov obrneta na profesorja v Padovi, verjetno skrivata predvsem Girolamo Gravisija in Gian Rinaldo Carli; še posebej slednji je ob osebnem poznanstvu doža Pietra Grimanija prokuratorjema lahko priporočil ustrezno strategijo, kako preprečiti zaplet, podoben tistemu iz leta 1744, nato pa je tudi osebno posredoval pri Poleniju, da se je sploh odzval na pismo obeh prokuratorjev.

5. Bartolomeo Nazari: Portret Gian Rinalda Carlija, 1749, Museo del Settecento veneziano, Ca' Rezzonico, Benetke

Čeprav je bila stavbna zgodovina koprške stolnice v grobem pojasnjena v številnih predhodnih objavah, natančnejša analiza arhivskih virov gradnjo v prvi polovici 18. stoletja osvetljuje s povsem novega vidika javnega naročništva. Izkazalo se je, da so največji vpliv na izbiro arhitektov in izvajalcev umetnostnih naročil in s tem na končno podobo koprške stolnice imeli koprski plemiči v službi prokuratorjev koprške stolnice. Pri njihovi izbiri so si pomagali z nasveti in povezavami koprskih izobražencev, ki so jih vzpostavili med študijem na univerzi v Padovi ali preko članstev v akademijah. Kako se je to odlikovalo tudi pri njihovih zasebnih umetnostnih naročilih, pa bo predmet nadaljnjih raziskav.¹⁴⁹

¹⁴³ DEL NEGRO 1997 (op. 142), str. 141–149.

¹⁴⁴ DEL NEGRO 1997 (op. 142), str. 140. Carli je postal profesor pri petindvajsetih letih, ne da bi diplomiral.

¹⁴⁵ DEL NEGRO 1997 (op. 142), str. 152–154.

¹⁴⁶ ŽITKO 1997 (op. 93), str. 69.

¹⁴⁷ Isabella FLEGO, Gian Rinaldo Carli e Girolamo Gravisia, *Acta Histriae*, 5, 1997, str. 109–134.

¹⁴⁸ PAK, Družinski arhiv Gravisija, 299, šk. 1, SI_PAK/0299/001/004. Ohranjeni so osnutki pisem Girolama Gravisija patru Gaetanu di S. Agnese, *lettore di Filosofia del Collegio de' PP. Delle Scuole Pie a Murano* (v letih 1740 in 1741), in duhovniku Giuseppeju Marcobruniju v Benetkah (leta 1742) z zapiski s predavanj o eksperimentalni fiziki Giovanni Polenija.

¹⁴⁹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa *PODOBA – BESEDA – ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800* (P6–0437) in raziskovalnega projekta *Umetnina kot odsev znanja in povezovanja. Pomen izobrazbe in družbene vpetosti umetnikov in naročnikov v poznem srednjem in zgodnjem novem veku* (J6–9439), ki ju iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Priloga 1

Seznam prokuratorjev koprške stolnice od 1. 1. 1680–30. 4. 1787¹⁵⁰

Nastop funkcije	Zaključek funkcije	Prokurator	Prokurator	opombe
1. 1. 1680	31. 12. 1683	dr. Andrea Tarsia	dr. Santo Grisoni	
1. 1. 1684	31. 12. 1687	Antonio Sabini	Giovanni Andrea Barbabianca	namesto Barbabianca je bil prvotno imenovan Antonio Bruti
1. 7. 1687	30. 6. 1690	Antonio Sabini	Giovanni Andrea Barbabianca	od 1. 1. 1690 Barbabianca sam, ker je Sabini postal koprski poslanec v Benetkah
1. 7. 1690	23. 12. 1693	Francesco Gravisi	dr. Olimpo Gavardo	
24. 12. 1693	29. 5. 1698	Santo Grisoni	Cristoforo Gravisi	izjemoma en mandat in pol
30. 5. 1698	31. 5. 1701	Francesco Petronio	Francesco del Tacco	
1. 6. 1701	31. 8. 1704	Mattio Barbabianca	Giovanni Nicolò Gravisi	
1. 9. 1704	28. 4. 1707	Francesco Sabini	Francesco Gravisi	
29. 4. 1707	29. 6. 1710	Agostino Tarsia	dr. Andrea Tarsia	
30. 6. 1710	30. 4. 1713	Giacomo del Tacco	Aurelio de Belli	
1. 5. 1713	1. 1. 1716	Andrea Fini Pola	Dionisio Gravisi	
1. 1. 1716	1. 11. 1718	Francesco Grisoni	Nicolò Manzioli	
1. 11. 1718	1. 5. 1721	Francesco Grisoni	Nicolò Gravisi	
1. 5. 1721	1. 5. 1724	Francesco Grisoni	Nicolò Gravisi	
1. 5. 1724	30. 4. 1727	Innocente del Bello	Giovanni Nicolò Gravisi	
1.5.1727	30. 4. 1730	Innocente del Bello	Giovanni Nicolò Gravisi	
1. 5. 1730	30. 4. 1733	Innocente del Bello	Giovanni Nicolò Gravisi	
1.5.1733	30. 4. 1736	Innocente del Bello	Giovanni Nicolò Gravisi	
1. 5. 1736	26. 4. 1739	Alvise Tarsia	Benvenuto Gravisi	

26. 4. 1739	22. 4. 1742	Alvise Tarsia	Benvenuto Gravisi	
22. 4. 1742	23. 5. 1744	Alvise Tarsia	Benvenuto Gravisi	predčasno odstopila s funkcije
1. 4. 1745	17. 3. 1748	Mattio Gravisi	Giacomo del Tacco	večino časa Gravisi sam, ker je del Tacco vmes umrl
17. 3. 1748	17. 3. 1751	Alvise Tarsia	Francesco Barbabianca	
18. 3. 1751	19. 3. 1754	Girolamo Gravisi	Francesco Verzi	
19. 3. 1754	19. 3. 1757	Giuseppe Bonzio	Giuseppe del Tacco	
19. 3. 1757	31. 4. 1760	Francesco Verzi	Mattio Gravisi	
1. 4. 1760	19. 3. 1763	Gianandrea Barbabianca	Giuseppe Gravisi	Giuseppe Gravisi umrl med opravljanjem funkcije
20. 3. 1763	19. 3. 1766	Giuseppe Boncio	Mattio Gravisi	
19. 3. 1766	20. 9. 1770	Girolamo Gravisi	Marc Antonio del Tacco	
20. 9. 1770	31. 10. 1773	Mattio Gravisi	Girolamo Gravisi	
1. 9. 1773	31. 10. 1776	Giuseppe Gravisi	Giacomo Manzini	
1. 11. 1776	30. 4. 1778	Pietro Zarotti	Giacomo Manzini	
1. 5. 1778	30. 4. 1781	Alessandro Gavardo	Girolamo Gravisi	
1. 5. 1781	30. 4. 1784	Anteo Gravisi	Cristoforo de Belli	
1. 5. 1784	30. 4. 1787	Elio Gravisi	Giacomo Manzini	

Imenski seznam prokuratorjev

Barbabianca, Francesco 1748–1751
 Barbabianca, Giannandrea 1760–1763 ♦
 Barbabianca, Giovanni Andrea 1684–1687; 1687–1690
 Barbabianca, Mattio, dr. 1701–1704
 Bonzio, Giuseppe 1754–1757; 1763–1766 ♦
 Bruti, Antonio 1684–1687*
 De Belli, Aurelio 1710–1713 ♦
 De Belli, Cristoforo 1781–1784 ♦
 Del Bello, Innocente 1724–1727; 1727–1730; 1730–1733; 1733–1736
 De Tacco, Francesco 1698–1701 ♦
 Del Tacco, Giacomo 1710–1713; 1745–1748
 Del Tacco, Giuseppe 1754–1757
 Del Tacco, Marc Antonio 1766–1770
 Fini Pola, Andrea 1713–1716
 Gavardo, Alessandro 1778–1781 ♦
 Gavardo, Olimpio 1690–1693

¹⁵⁰ Seznam temelji na podatkih, izpisanih iz dveh računskih knjig, ki so ju vodili prokuratorji koprške stolnice v teh letih in ju hrani Škofijski arhiv v Kopru: ŠAK, KA Kps Ms 14 (1680–1739); ŠAK, KA Kps Ms 15 (1739–1787).

Gravisi, Anteo 1781–1784
 Gravisi, Benvenuto 1736–1739; 1739–1742; 1742–1745*
 Gravisi, Cristoforo 1693–1698 ♦
 Gravisi, Dionisio 1713–1716
 Gravisi, Elio 1784–1787 ♦
 Gravisi, Francesco 1690–1693; 1704–1707 ♦
 Gravisi, Giovanni Nicolò 1701–1704; 1724–1727; 1727–1730; 1730–1733; 1733–1736
 Gravisi, Girolamo 1751–1754; 1766–1770; 1770–1773; 1778–1781 ♦
 Gravisi, Giuseppe 1760–1763; 1773–1776 ♦
 Gravisi, Mattio 1745–1748; 1757–1760; 1763–1766; 1770–1773
 Gravisi, Nicolò 1718–1719; 1719–1722; 1722–1724
 Grisoni, Francesco 1716–1719; 1719–1722; 1722–1724 ♦
 Grisoni, Santo 1680–1683; 1693–1698 ♦
 Manzini, Giacomo 1773–1776; 1776–1778; 1784–1787
 Manzioli, Nicolò 1716–1718*
 Petronio, Francesco 1698–1701
 Sabini, Antonio 1684–1687; 1687–1690 ♦
 Sabini, Francesco 1704–1707
 Tarsia, Agostino 1707–1710
 Tarsia, Alvise 1736–1739; 1739–1742; 1742–1745*; 1748–1751
 Tarsia, Andrea dr., 1680–1683; 1707–1710
 Verzi, Francesco 1751–1754; 1757–1760
 Zarotti, Pietro 1776–1778

* predčasno zapustil funkcijo

♦ član koprške akademije dei Risorti¹⁵¹

Priloga 2

Poglavje koprškega mestnega statuta, ki določa službo prokuratorja koprške stolnice in njegovo izvolitev.¹⁵²

DE PROCURATORIBUS ECCLESIE CATHEDRALIS ET EORUM ELECTIONE

Statuimus et ordinamus quod de cetero per dominum potestatem et capitaneum qui / pro tempore fuerit ad regimen ciuitatis Iustinopolis eligi debeant / duo boni homines qui esse debeant procuratores ecclesie cathedralis / ciuitatis Iustinopolis qui dominus potestas habere debeat consilium et colloquium cum domino episcopo qui erit in ciuitate de electione dictorum procuratorum. Qui uero procuratores sint et esse debeant per annos tres completos et finitos ita et taliter quod omni anno usque ad terminum trium annorum in maiori consilio debeat approbari et per maiorem partem dicti consilij / confirmari. Et quod omni anno annuatim ostendere debeant rationes dicte ecclesie de omni eo quod peruenerint ad manus suas domino episcopo et domino potestati qui fuerint per tempora. Et quod dominus episcopus eligere possit unum presbiterum qui sit simul procurator cum dictis procuratoribus electis perdominum potestatem. Et quod dicti procuratores dicte ecclesie cathedralis teneantur semel in mense inquirere uel inquiri facere ipsis presentibus in uice dominaria comunis bona et res dimissos dicte ecclesie per testamenta, non obstante aliquo capitulo statuti loquente in contrarium./

Priloga 3

Sklep Velikega sveta in najpomembnejših mestnih uradov, da finančno podprejo gradnjo koprške stolnice po predloženih načrtih za ladjo in novi kor.¹⁵³

A 28 Xbre 1738. Capod:

Radunato il Sple Magg:^r Consiglio al n:º di 110

Là Chiesa Cathedrale, che nella sua ruina fù accompagnata dalle lagrime de Cittadini riconobbe il principio della sua propria riparazione dalla Pietà di questo Sple Magg:^r Consiglio, che sacrificò all'indigua della med:^{ma} l'utili della Carica di Cap:º de Schiaui , [per] il corso d'an[n] 15. La fabrica [per] molto tempo [per] mancanza di soldo restò sospesa con'.... Allegreza fù ricominciata nell'an[n]o presente del zelo degl'attuali Procuratori alla Fabrica et auanzata di Molto .... Il zelo ex esemplare Pietà di Monsr Illmo Reu:^{mo} Agostin Co: Brutti Nostro Vescovo, che con larga mano profuse in'abondanti generose ellemosine à suffraggio della Chiesa. Mà [per]che i voti comuni aspirano all'ultimazione dell'opera, che ricerca rilevanti sum[m]a di danaro [per] animar il Popolo e gl'altri Ordini della Città ad'im[m]itar l'esempio del Pio, e benefico Prelato nelle misure del possibile. L'anderà presente posta dalli Spli SS:^{ti} D:^r Christoforo Vittori Gio: Batta Manzioli Sind:^{ci}, Co: Aluise Tarsia, Zarotto Zarotti; Verzo Verzi Giud:^{cio}, che siano cessi [per] an[n]i uinti à benef:^o della Cathedrale gl'utili / della Carica del Cap:º de Schiaui d'esser fatta l'ellectione d'an[n]o in in an[n]o col metodo solito, e contato il soldo, che soprauanza alle spese an[n]esse à quell'Offizio in mano de Procu:ⁱ Nostri alla Cathedrale [per] esser disposti nella Fabrica dà continuarsi sino all'ultimazione secondo il disegno già fatto dà cui non sia lecito di declinare à chiunque. E [per]chè [per] aprir una delle Porte laterali giusta al med:^{mo} è neccessita di rimouer la ViceDominanaria sia permesso di farlo con l'assistenza de Spli SS:ⁱ ViceDmi, è tradurla nel luoco, che sarà stabilito e con le cautelle, che saranno ingionte dal Sple Coll.º delle Biaue [per] il zeloso

¹⁵² Statut Koprškega komuna 1993 (op. 12), str. 119, Liber tercius, Capitulum V.

¹⁵³ ŠAK, KA 752, A. Per Mag:ca Città di Capodistria. Chiesa. N:º 20, fol. 35–35v.

¹⁵¹ Podatki povzeti po ZILLOTTO 1944 (op. 93).

trasporto douendo principiar à risquotersi dà SS:^{ri} Prov:^{ri} sud:^{ti} il soldo soprà espresso subito, che sia saldato la Cassa del Fontico delle sum[m]e sin'ora esborsate [per] riparo del Palazzo Pretoreo; Conchi anco nell'incontro presente si distingua la Pietà et il Zelo di questo Sple Magg.^r Consiglio nel dar mano possibile alla pia Opera, che seruirà di gloria à Dio, di consolatione à Cittadini, e di decoro alla Patria.

Ball.^a la sud.^{ta} Parte nel Coll.^o delle Biave radunati al n.^o di 11. ebbe P 11 C –

Nel Sple Magg.^r Consiglio al n.^o di 110 ebbe P 106 C 4

Priloga 4

Pismo prokuratorjev Benvenuta Gravisija in Alvisa Tarsie koprskemu škofu Agostinu Brutiju¹⁵⁴

Illmo e Reuerend.mo Sig.^r Sig.^r Pre Colmo

Capod.^a 3 9bre 1743.

/fol. 99/ L'ultimo del scaduto Ottobre abbiamo inchinato con pregiò.^{mo} foglio di V. Illmo, e Reuernd.^{mo} con cui rimarcarsi testimonij sempre più chiari del suo som[m]o Zelo applicatissimo ai vantaggi di questa Cattedrale sua sposa. Restò da noi con tutto il riflesso considerato, e [per] la mano rispetabile, che lo hà firmato, e perche senza sopra le nostre Dretioni nell'uso del somo patrimonio d[e]lla Chiesa stessa affidato dalla Patria alla nostra custodia. Vorrebbe il nostro rispetto, che senza repliche chinassimo il capo à qualunque suggerimento pure coll'oggetto del maggior culto d'Iddio douto tendono unicamente le nostre mire ci sia permesso di giustificare la nostra condotta, ed attegettare à saui riflessi di V. Illma e Reuerdmo la nuda verità non ad uso di Corte ne con la bassa mira di compiacere, mà col solo riguardo al dover nostro, et alla gloria d'Iddio. Ci sia dunque lecito im...tendo l'ordine del foglio pred.^{to} di passare im[m]ediate alla considerazione della vicina ristoratione del Coro. Sino ne primo momento, che ci uedemo addossato l'incarico di Procuratori d[e]lla Cattedrale nostro primo pensiero, animato anche dall'approuatione de Cittadini fù d'assogettare la pianta ai riflessi di celebre Architetto ne crediamo ci si possa imputargli la scielta, auendo auuto la buona sorte d'auer il disegno del Sig.^r Zorzi Massari, quale [per] le chiese costrutte nella Dominante, et altre cospicue Città merita il uanto del più segnalato de nostri tempi. Mandò egli il disegno in cui à lode della uerità si vede fissatto la rinouazione del Coro stimato deforme /fol. 99v/ et in nulla corrispondente al resto della fabrica. Furono quelli tempi incoerenti, mentre alla parte di Tramontana rispetto allo stesso era all'or un campo santo, ne ui era chi sospettar potesse, se non si fossero fatte pubbliche ...le doglianze dal Reudmo Sig.^r Vicario, e le Rimostranze del Sig.^r Co' Bortolamio con suoi fratelli dignissimi alle prime figure della Patria, che pensiero secolare turbar potesse il miglior sistema della casa d'Iddio. Questo disegno fù ueduto da Cittadini, restò esposto alla vista universale sù la porta interiore, restò approuato, indi datasi mano all'opera la com[m]une conpiacenza può ben desumerlo dalle copiose carità raccolte, rileuando lo speso una sum[m]a assai rimanabile, ed à quest'ora si uede l'Opera ridotta nella parte inferiore al suo termine, auendo Iddio Sig.^{re} uolonta facilitarci i mezzi, onde nella debolezza degl'Istrumenti uenisse più chiarate à rileuarsi il suo ajuto. Questo dunque è il momento di dar mano alla costruzione del Coro, uoluto espressamente dalla Parte del Consiglio Maggiore 1738, in cui ci uien prescritto à chiare note di douer proseguir la Fabrica sopra il modello formato, che rachiudeua l'ingrandimento del Coro variato solo, alla parte della Sacrestia dal Architetto medemo, quale à studio d'economia trouò modo d'erigerlo senz'intacco delle muraglie della sud.ta sacrestia. Et sebbene di questa Fabrica hà disposto sempre il solo Consiglio, pure sia noto à V. Ill.ma e Reudma, cui nulla deue restar occulto, che alla noua Fabrica

neppure /fol. 100/ manca il Reggio concorso dell'Ecclmo Senato. Che poi prima di pensare ad abelimenti interiori deua stabilirsi l'intiera fabrica, tale essendo l'uso anche delle abitazioni priuate, si assicura e ce ne porge l'Ida la gran Fabrica del Tempio di Salomone approuata dalla uoce istessa d'Iddio. Leggesi al n.o 6.o del terzo libro dei Rè per ben due uolte esser stata ridotta alla consumazione la fabrica anche ne Portici et esteriori, prima che se ne faccia parola della Costruttione del Sancta sanctorum, e dell' storia delle due Tauole figura espressa di ciò, che da noi s'adora nel Tabernacolo. Mà [per] combiudere questo punto conuien riflettere, che il soldo che si ritrahe dalla Capitanaria dalla in elemosina dal Consiglio, e le secrete carità, che ci sono som[m]inistrate da Diuoti deuno esser disposte à questo solo uso, ne à noi è permesso dissaluarle mentre il disegno approuato non rachiudeua altari, ne abilitamenti interni. Et i Deuoti sentonsi à ciò chiamati dal Zelo di ueder abilitati tutti i Religiosi ad assister decentemente à Diuini officij, rendendo scandalo il veder la notte del SSmo. Natale e nelle solennità della settimana maggiore, e di prima classe una gran parte de Sacerdoti ridursi alla Sacrestia non potendo il Coro presente esser capace di tutti. Cessi dunque il timor dello scandalo nel Popolo fatto suppor à V. Illma, e Reudma [per] detta Fabrica. Ogni giorno siamo animati ad'intraprenderla: Chi ci promette soldo, chi l'Opera, et al caso di riponer la prima pietra tutto il Popolo si lusinga di vederla decorata, dalla Pastoral Beneditione /fol. 100v/ et attende gl'impulsi della uoce del suo Prelato dicui rissuonò altre uolte il ...tuario, et animò coll'esempio alle fatiche la bassa Plebe, e con copiose elemosine i più comodi à secondar la grand' opera.

Posto così in lume euidente l'ordine della noua Fabrica, la natura del soldo, con cui deue eseguirsi le leggi della Patria, e gl'assensi sourani si rasserenò l'animo di V. Illma e Reudma dai timori del pregiudicio alla Fabrica gia compiuta. [Per] Bassamenti dei pilastri sodi nei fondamenti, nel midello perseo sono mancanti del solo estrinseco adornamento. Sarà proueduto alle naturali esigenze del Clero in forma più onesta. Per li Torchieri, che abino memorabili passarono [per] la Chiesa rimosse le pietre da Laici architraui: ...amente appoggiate alle sacre Pareti, sacra Porta fuori del piccolo recinto farà cessar l'indecenza. Il pauimento è prouisionalmente riparato; ne già douendo tradursi [per]esso sassi di molta mole pensar [per] ora à rinouarlo. Idio piccoli quadri dell'organo anco fatti non saria bene il riporli, auendo sotto occhi i funestri esempj de graui danni nell'antiche pitture cagionati dalla poluere: e [per] suonarlo quando cessi l'opera meritoria dell'attuale u'è chi assumerà il peso caritateuole. Le Porte sono raddoppiate, sebbene il disordine indicato deriuò dalla sola incuria del Custode, che trascurò di chiudere gl'interni ripari. I sacri paramenti, e le biancherie ò sono di gia ridotte alla sacrestia, ò à momenti si faranno acriuare. Mà qui conuien riuoglersi all' Autturità di V Illma, e Reudma, ed umilmente /fol. 101/ supplicarla d'ordine à chi spetta di custodir' con più cura ciò che è d'Iddio accuisando qual'ora abbisognano d'esser accomendati e di rallentare inalbi inentri il Zelo de Conuisitatai, che più ardente di quello d'Elia, ciò che poteua accomodarsi e bastaua sospendere fecero in bradino. Anche gl'armari [per] racchiudere ciò che è della Sacrestia sono sufficienti, et il di più è à peso de particolari, e del corpo Capitolare, che diuiso in litiggi non uouole condessendere ad elemosina offerita col mezzo nostro dà Persona diuota à studio di pace, e Iddio perdoni agl'auttori della ripulsa. Per li Pontificalo secondo l'antico costume della Chiesa soprabondano i paramenti pretiosi deteriorati alquanto [per] l'abuso di trasportarli fuori della Cattedrale. Il Pulpito, e banchi sono quali in tempi più felici non si crede necessità di rinouarli. Le Touaglie de sacri altari sono [per] la maggior parte à peso delle confraterne Laiche, et à queste conuien ingiongere d'adempire al suo debito. Le lampade, che in n.o di quattro ardono tutt'ora ne di Festiui nel resto furono da noi prouedute sul esempio de Precessori. Lepitafio del Patriarca Elio di felice Memoria sarà collarato decentemente et à piacer de congiunti, e li Confessionali eccedono il numero de sacri Ministri. Li Balaustri [per] chiudere il Presbiterio non sono in disegno, e se la Turba de Fanciulli causa irreuerenza con introdursi questa /fol. 101v/ sarebbe raddoppiata da tutta la bassa Plebe sedendo con le spalle riuolte all'altare.

Doppo tanti pesi e così graui à quali conuien soccombere, e le note angustie d[e]lle rendite della Cattedrale, pare impossibile, che si possa riuolger un solo pensiero all'ertitione de noui altari; e pure sia à lode di Iddio, questo non è così lontano come figurasi. La Palla di San Marco si accomoda attualmente, e si spera in breue ordinar l'Altare, sù cui deue riporsi il Tabernacolo, che stando collocato nel mezzo è impossibile riparare dalle irriuerenze. Compito il Coro si darà mano al stabilimento

¹⁵⁴ ŠAK, KA 752, P. Proc.ri la Fabrica della Citta di Capodistria. C. Chiesa: Il Vescovo, N.o 25, fol. 99–101v.

dell'altare alla romana, e de i latterali [per] uno de quali ui sarà l'ajuto del legato Grisoni, ne si trascurerà fatica, ò applicatione per ordinare il tutto, e ridurlo alla douuta decente figura. Così Iddio non si stanchi d'illuminar il cuor de Fedeli, e siano secondate le nostre fianche, mà feruorose sollecitudini dall'Autorità, e Zelo di V. Illma, e Reudma, che può imprimere con la uoce, imponere coll'esempio, e felicitare le nostre rette intentioni, con che chiedendo umilmente perdono del lungo tedio, et implorando la Pastorale sua Santa beneditione con profondo diuoto rispetto si protestiamo

Hu.^{mi} R.^{mi} Coll.^{mi} Ser.ⁱ

Benuenuto Grauisi Pro.^r

Aluise Tarsia Pro.^r

Priloga 5

Poročilo Velikega sveta, ki se nanaša na odstop prokuratorjev koprške stolnice Alviseja Tarsije in Benvenuta Gravisija, in rezultati neuspešnih volitev novih prokuratorjev¹⁵⁵

Adi 23. Maggio 1744

Costituiti in questo Offitio li Nobili Signori M. Benuenuto Grauisse, Co: Aluise Tarsia attuali Procuratori alla Fabrica della Chiesa di questa Cattedrale, & instorono annotarsi, come vedendosi /pag. 64/ impedita la continuatione della Fabrica contenuta nel Disegno, e Modello procuratosi dalla virtù, e Carità del Signor Giorgio Massari in esecuzione di parte presa in questo Spettabile Maggior Consiglio da Venerabile Decreto 27. Aprile 1744 sopra il quale si rende necessario il ricorso à Piedi del Prencipe Serenissimo per impetrare la conseruatione del Ius di questa Comunità, la continuatione della Fabrica di detta Chiesa, e l'impiego del soldo destinato da questo Consiglio, e che era per destinarsi à detta opera dalla Carità de deuoti, che però à scarico del loro Offitio notificano l'emergente, presentano le Carte, e lasciano le rissolutioni nell'affare alla prudenza de Spettabili Signori Sindici, à quali solo incombe, e quali solo anno veste di detto ricorso: Pronti per altro essi Signori Costituenti alla resa di Qualunque conto, & anche alla immediata rassegnatione della loro Carica al loro Consiglio, essendo stato anche prima di venerare il Decreto stesso, com'è notorio supplito abbondantemente à tutto ciò, che ha saputo studiare il zelo di Monsignor Illustrissimo, e Reuerendissimo Prelato per la decente Officiatura della Chiesa stessa, tanto &c. esponendoà loro indennità, & à notitia per le deliberazioni.

Adi 30 Agosto 1744

Radunato il Sp. Maggior Consiglio à suono di Campana vt mori sest doue compresa la persona di S. E. Podestà, e Capit. interuenero Votanti al nu. di 146

Omissis.

Fù andato il Scrutinio all'intorno per l'Elettione di Proueditori alla Fabrica.

Illicò.

Stante la rinoncia fatta dalli Signori Marchese Benuenuto Grauisi, e Co: Aluise Tarsia dinanzi Sua Ecc: Podestà, e Capit. dal quale gratiosamente admissa, nomina per l'elettione de nuoui Procuratori alla Fabrica della Chiesa Cattedrale.

Il Sig. March. Iseppo Grauisi -----P. 33 C. 98

Il Sig. March. Grauisse Grauisi-----P. 35 C. 99

Atteso che non sono passati li nominati da S. E. Podestà, e Cap. La metà del Consiglio nella loro Ballotatione furono d'ordine dell'Eccell. Sudetta rimandati di nuouo alla Ballotatione.

Il Sig. March. Giuseppe Grauisi ---- P. 35 C. 98

Il Sig. March. Grauisse Grauisi -----P. 31 C. 99

D'ordine di S. E. Podestà, e Capitano fù sospesa altra Ballotatione &c.

Adi 6. Settembre 1744

Radunato questo Sp. Maggior Consiglio vt mori sest al nu. 108. compresa la Persona di Sua Ecc: Podestà, e Capitano.

Illicò

/pag. 66/

Stante la rinoncia fatta dalli Signori Marchese Benuenuto Grauisi, Co: Aluise Tarsia dinanzi S. E. Podestà, e Cap. di Proueditori alla Fabrica Cattedrale fù da S. E. Podestà, e Cap. nuouamente fatta elettione dell'Officio sudetto.

Sig. March. Mattio Grauisi fù depenato stante esser in contumacia di Sindico.

Sig. Marco Marcello Vittor si depena stante l'età.

Sig. Dott. Elio Belgramoni P. 32 C. 68

Sig. March. Grauisse Grauisse P. 36 C. 63

¹⁵⁵ ŠAK, Stampa della Curia episcopale di Capodistria, pag. 63, 65.

Literatura

- APIH, Elio, Carli, Gian Rinaldo, *Dizionario biografico degli Italiani*, 20, 1977, [https://www.treccani.it/enciclopedia/gian-rinaldo-carli_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/gian-rinaldo-carli_(Dizionario-Biografico)).
- APIH, Elio, Corrispondenti capodistriani dell'abate Giuseppe Bini, *Che fastù?*, 37/1–6, 1961, str. 43–47.
- BABUDRI, Francesco, Cronologia dei vescovi di Capodistria, *Archeografo triestino*, s. 3, 5/2, 1909, str. 173–239.
- BASSI, Simonetta, Stellini, Jacopo, *Dizionario biografico degli Italiani*, 94, 2019, https://www.treccani.it/enciclopedia/jacopo-stellini_%28Dizionario-Biografico%29.
- BEVILACQUA, Alessandro, Comin, *Dizionario biografico degli Italiani*, 27, 1982, https://www.treccani.it/enciclopedia/comin_%28Dizionario-Biografico%29.
- BIZZARINI, Marco, Zeno, Apostolo, *Dizionario biografico degli Italiani*, 100, 2020, https://www.treccani.it/enciclopedia/apostolo-zeno_%28Dizionario-Biografico%29.
- BONIN, Flavio, *Vloga beneških funkcionarjev v primorskih mestih v 16. in 17. stoletju*, Izola 2005 (tipkopis magistrske naloge).
- BONIN, Zdenka, *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*, Koper 2011.
- BONIN, Zdenka, ROGOZNICA, Deborah, *Rodbina Gravisi. Inventar fonda v Pokrajinskem arhivu Koper (1440–1933)*, Koper 2012.
- BONORA, Ettore, Algarotti, Francesco, *Dizionario biografico degli Italiani*, 2, 1960, https://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-algarotti_%28Dizionario-Biografico%29.
- CANADELLI, Elena, Pontedera, Giulio, *Dizionario biografico degli Italiani*, 84, 2015, https://www.treccani.it/enciclopedia/giulio-pontedera_%28Dizionario-Biografico%29.
- COMBI, Carlo, *Saggio di bibliografia istriana*, Capodistria 1864.
- DAROVEC, Darko, *Vendetta in Koper 1686*, Koper 2021, https://zdjp.si/wp-content/uploads/2021/02/e-Knjiga_Vendetta-in-Koper-1686_2021.pdf.
- DEL NEGRO, Piero, Alcune note su Gian Rinaldo Carli tra Padova e Venezia, *Acta Histriae*, 5, 1997, str. 135–156.
- DEL NEGRO, Piero, Foscarini, Marco, *Dizionario biografico degli Italiani*, 49, 1997, [https://www.treccani.it/enciclopedia/marco-foscarini_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/marco-foscarini_(Dizionario-Biografico)).
- DEL NEGRO, Piero, Giovanni Poleni e i riformatori dello studio di Padova, *Giovanni Poleni tra Venezia e Padova* (ur. Piero Del Negro), Venezia 2013, str. 145–174.
- DEOTTO, Savina, Suzzi Giuseppe (1701–1764), *Dizionario biografico dei Friulani*, <https://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/suzzi-giuseppe/>.
- Dioecesana synodus prima justinopolitana, quam Illustrissimus, et Reverendissimus DD. Antonius Maria Borromeo episcopus Justinopolis &c. In sua Ecclesia Cathedrali diebus 4. & 5. Maii celebravit Anno MDCCXXII. Innocentio XIII. Pontefice*, Patavi 1723.
- FAJIĆ, Meliha, Pokopavanje koprškega plemstva v škofijskih in redovnih cerkvah ter na pokopališčih. Izsledki analize podatkov koprških mrljskih matičnih knjig med letoma 1700–1799, Koper 2015 (tipkopis prispevka na konferenci), https://www.academia.edu/31072131/Faji%C4%87_Meliha_2015_Pokopavanje_koprškega_plemstva_v_%C5%A1kofijskih_in_redovnih_cerkvah_ter_na_pokopali%C5%A1%C4%8Du_izsledki_analize_podatkov_koprških_mrli%C5%A1kih_mati%C4%8Dnih_knjig_med_letoma_1700_in_1799.
- FLEGO, Isabella, Accademie e associazioni culturali a Capodistria e dintorni. (Il Settecento), *Archeografo triestino*, s. 4, 70/1, 2010, str. 17–77.
- FLEGO, Isabella, Gian Rinaldo Carli e Girolamo Gravisi, *Acta Histriae*, 5, 1997, str. 109–134.
- FLEGO, Isabella, *Girolamo Gravisi. Sparso in dotte carte*, Capodistria 1998.
- GARDINA, Edvilijo, Koprška družina Tarsia v službi beneške republike, *Slovensko morje in zaledje*, 4–5, 1981, str. 105–136.
- GARDINA, Edvilijo, Koprška rodbina Tarsia, *Antonio Tarsia. 1643–1722. 350 let*, Koper 1993, str. 11–24.
- GARDINA, Edvilijo, Plemiška družina Tarsia, *Muzikološki zbornik*, 30, 1994, str. 11–15.
- GIROMANI, Virgilio, Gravisi, Gerolamo, *Dizionario biografico degli Italiani*, 58, 2002, https://www.treccani.it/enciclopedia/gerolamo-gravisi_%28Dizionario-Biografico%29/.
- Illuminismo e architettura del '700 veneto* (ur. Manlio Brusatin), Resana 1969.
- KAMIN KAJFEŽ, Vesna, Piranska bratovščina Rožnovenske matere božje v 18. stoletju, *Annales. Series historia e sociologia*, 22/1, 2012, str. 77–84.
- KAMIN KAJFEŽ, Vesna, Piranska bratovščina sv. Rešnjega telesa in njena umetnostna naročila v Benetkah: Matteo Ponzoni, *Annales. Series historia e sociologia*, 19/1, 2009, str. 31–38.
- KAMIN KAJFEŽ, Vesna, Piranske bratovščine v 18. stoletju in njihova umetnostna naročila: Bratovščini sv. Rešnjega telesa in sv. Jurija – njune devocionalne prakse in vloga v socialni strukturi Pirana v 18. stoletju, *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 2011, str. 183–194.
- KAMIN KAJFEŽ, Vesna, Štiri pomembnejša naročila piranske bratovščine Sv. Rešnjega telesa v 17. in v začetku 18. stoletja, *Acta Histriae*, 20/1–2, 2012, str. 63–80.
- KAMIN KAJFEŽ, Vesna, Vloga koprškega škofa Paola Naldinija (1632–1713) v cerkvenem in kulturnem življenju Kopra v začetku 18. stoletja, *Eremita doctus – episcopus Iustinopolitanus Paulus Naldini (1686–1713). Zapuščina koprškega škofa Paola Naldinija* (ur. Vesna Kamin Kajfež), Koper 2014, str. 91–123.
- KAMIN KAJFEŽ, Vesna, *Življenje in delo beneškega slikarja med Benetkami, Rimom in Piranom. Angelo de Coster (1680–1736)*, Ljubljana 2012 (tipkopis doktorske disertacije).
- KAMIN KAJFEŽ, Vesna, POBEŽIN, Gregor, Koprski škof Paolo Naldini (1632–1713), njegova oporoka in njegovo zadnje počivališče v cerkvi sv. Blaža v Kopru, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 48, 2012, str. 67–91.
- KOVAČ, Mojca, *Palača Besenghi degli Ughi v Izoli*, Ljubljana 1981 (tipkopis diplomske naloge).
- LANE, Frederic Chapin, *Storia di Venezia*, Torino 1991.
- LIKAR, Ivan, Liturgija v Kopru in v vsej škofiji v 18. stoletju, *Acta Histriae*, 9/1, 2001, str. 179–200.
- LIPOGLAVŠEK, Marjana, Palača Besenghi degli Ughi v Izoli, *Primorska srečanja*, 39–40, 183, str. 157–161.
- LUCA, Cristian, Notes on the Family Wealth and Career Progression of Cristoforo Tarsia and his Sons, Dragomans of the Venetian Embassy in Constantinople (1618–1716), *Acta Histriae*, 21/1–2, 2013, str. 39–56.
- MARKOVIĆ, Savo, Kontesa Santa Borisi Gavardo književna urednica, 1771., *Matica. Časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu*, 20/77–80, 2019, str. 233–254.
- MASSARI, Antonio, *Giorgio Massari. Architetto veneziano del Settecento*, Vicenza 1971.
- MAVRIČ, Tim, *Stavbni fond družine Barbabianca v Kopru. Poskus umetnostno-zgodovinske opredelitve dveh palač družine Barbabianca v Kopru ter še nekaterih povezanih stavb*, Ljubljana 2017 (tipkopis magistrske naloge).
- MORO, Cristina, Bini Giuseppe (1689–1773), *Dizionario biografico dei Friulani*, <https://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/bini-giuseppe/>.
- NATALI, Giulio, Zandrini, Bernardino, *Dizionario biografico degli Italiani*, 1937, https://www.treccani.it/enciclopedia/bernardino-zandrini_res-b901fa57-8bb8-11dc-8e9d-0016357eee51_%28Enciclopedia-Italiana%29.
- Palača Tiepolo-Gravisi v Kopru. Odstiranje mestne zgodovine* (ur. Aleksander Panjek, Urška Železnik), Koper 2015.

- PETRUCCI, Armando, Bini, Giuseppe, *Dizionario biografico degli Italiani*, 10, 1968, https://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-bini_%28Dizionario-Biografico%29.
- PICCOLI, Giuliano, Gli studenti istriani nell'Università di Padova inquadrati nella cultura regionale dell'epoca, *Acta Histriae*, 5/1, 1997, str. 183–188.
- PRETO, Paolo, De Rubeis, Bernardo Maria, *Dizionario biografico degli Italiani*, 39, 1991, https://www.treccani.it/enciclopedia/de-rubeis-bernardo-maria_%28Dizionario-Biografico%29.
- PUSTERLA, Gedeone, *I nobili di Capodistria e dell'Istria. Con cenni storico-biografici*, Capodistria 1887.
- PUSTERLA, Gedeone, *I rettori di Egida Giustinopoli Capo d'Istria. Cronologie, elenchi, genealogie, note, appendice*, Capodistria 1891.
- ROMAGNI, Gian Paolo, Maffei, Scipione, *Dizionario biografico degli Italiani*, 67, 2006, [https://www.treccani.it/enciclopedia/scipione-maffei_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/scipione-maffei_(Dizionario-Biografico)).
- RYKWERT, Joseph, *I primi moderni. Dal classico al neoclassico*, Milano 1994².
- SEMI, Francesco, *Il palazzo dei marchesi Gravisi-Barbabanca a Capodistria*, Capodistria 1935.
- Senato Mare. Cose dell'Istria, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, 17/1–2, 1901, str. 1–79.
- SERAŽIN, Helena, Goriške in gradiščanske stavbarske delavnice v 18. stoletju, *Vita artis perennis. Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca*, Ljubljana 2000, str. 387–402.
- SERAŽIN, Helena, Arhitekturna prenova koprsk stolnice v prvi polovici 18. stoletja, *Acta Histriae*, 9/2, 2002, str. 489–504.
- SERAŽIN, Helena, *Arhitekt Giorgio Massari (1687–1766). Sakralna arhitektura na Goriškem, v Furlaniji, Istri in Dalmaciji*, Ljubljana 2003 (tipkopis doktorske disertacije).
- SERAŽIN, Helena, Javno arhitekturno naročništvo v Benetkah. Izbrani primeri iz prve polovice 18. stoletja, *Arhitekturna zgodovina*, 2 (ur. Renata Novak Klemenčič, Martina Malešič), Ljubljana 2014, str. 50–59.
- SERAŽIN, Helena, Massarijeva prenova koprsk stolnice, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 40, 2004, str. 178–220.
- SERAŽIN, Helena, *Arhitekt Giorgio Massari (1687–1766). Sakralna arhitektura na Goriškem, v Furlaniji, Istri in Dalmaciji*, Ljubljana 2007.
- SERAŽIN, Helena, Poskus umetnostnozgodovinskega orisa palače Bruti v Kopru, *Palača in družina Bruti v Kopru. S knjižnimi deli škofa Agostina grofa Brutija/Il palazzo e la famiglia Bruti. Coi libri del vescovo Agostino conte Bruti* (ur. Peter Štoka), Koper 2014, str. 13–44.
- SERAŽIN, Helena, Schiavi in Istria, *Domenico Schiavi. Arte e architettura di una bottega friulana tra XVIII e XIX secolo* (ur. Gianluca Paron), Trieste 2020, str. 351–374.
- SITRAN REA, Luciana, Studenti istriani all'Università di Padova nella prima metà del Settecento, *Acta Histriae*, 5, 1997, str. 157–182.
- SITRAN REA, Luciana, PICCOLI, Giuliano, *La Facoltà di scienze fisiche, matematiche e naturali dell'Università di Padova. Origini e sviluppo*, Padova 1991.
- STANCOVICH, Pietro, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, 2, Trieste 1829.
- STANCOVICH, Pietro, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, 2, Capodistria 1888².
- Statut Koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668/Lo statuto del comune di Capodistria del 1423 con le aggiunte fino al 1668* (ur. Lujko Margetič), Koper-Rovinj 1993.
- Studenti istriani e fiumani all'Università di Padova dal 1601 al 1974* (ur. Luciana Sitran Rea, Giuliano Piccoli), Treviso 2004 (Contributi alla storia dell'Università di Padova, 38).
- ŠTOKA, Peter, Borromeo, Anton Maria. (1666–1738), *Obrazi slovenskih pokrajin. Mestna knjižnica Kranj*, 2020, <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/borromeo-anton-maria>.
- TOMMASICH, Andrea, *Famiglie capodistriane esistenti nel secolo XVI. Con cenni storico-biografici*, Capodistria 1886.
- TURK, Sara, Baročni oltarji v koprski stolnici in njihova provenienca, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 52, 2017, str. 99–129.
- VENTURINI, Domenico, *Guida storica di Capodistria*, Capodistria 1906.
- VENTURINI, Domenico, *Il casato dei marchesi Gravisi*, Parenzo 1907.
- ZENO, Apostolo, *Poesie drammatiche di Apostolo Zeno. Già Poeta e Istorico di Carlo VI. Imperadore e ora della S. R. Maestà di Maria Teresa Regina d'Ungheria, e di Boemia ec. ec.*, 3, Venezia 1744.
- ZILLOTTO, Baccio, Accademie ed Accademici di Capodistria (1478–1807), *Archeografo Triestino*, s. 4, 7, 1944, str. 116–278.
- ZILLOTTO, Baccio, Salotti e conversari capodistriani del Settecento, *Archeografo triestino*, s. 3, 3/2, 1907, str. 317–340.
- ŽITKO, Salvator, Carlijevo delovanje v koprskih akademijah 18. stoletja, *Acta Histriae*, 5, 1997, str. 59–78.
- ŽITKO, Salvator, Nekdanji slikarski dekor stopnišča palače markizov Gravisi-Barbabanca v Kopru. Umetniško delo kot zgodovinsko pričevanje, *Annales. Series historia e sociologia*, 22/1, 2012, str. 21–31.
- ŽITKO, Salvator, Plemiška družina Tiepolo-Gravisi v družbenem in kulturnem okolju Kopra med 17. in 18. stoletjem, *Acta Histriae*, 29/3, 2021, 755–778.

Viri ilustracij

- 1–2: © Biblioteca civica di Bassano del Grappa.
- 3: © Pokrajinski muzej Koper (foto: Aleš Rosa).
- 4: N. Jeffares, Dictionary of Pastellists before 1800, <http://www.pastellists.com/Articles/Carriera1a.pdf>.
- 5: Wikimedia Commons.

**Public Art Commissions by Koper/Capodistria Noblemen
The Role of the City Procurators and of University of Padua Graduates
in the Construction of Capodistria Cathedral**

Summary

Although the architectural history of Capodistria Cathedral has been broadly outlined in a number of previous publications, a more detailed analysis of the archival sources can shed light on its construction in the first half of the 18th century from the completely new perspective of the public art commission. The greatest influence on the selection of architects and contractors for art commissions, and thus on the final appearance of Capodistria Cathedral, was exerted by individual Capodistria noblemen who held the public office of procurators of Capodistria Cathedral (*Procuratore della Fabbrica della Cattedrale di Capodistria*). The procurators represented the *Podestà e Capitano di Capodistria* and the *Maggior consiglio* in all secular matters relating to the administration of the Cathedral, since the citizens considered it a public asset of the city. The two procurators managed both the cathedral's income which regularly accrued annually from various legacies, rents and levies, and oversaw its physical upkeep and related expenditure, including the purchase of church furnishings, concluding contracts with contractors for various repairs, supervising their execution and arranging payment for the completed work. They had a relatively free hand in their decision-making, purchases as well as in the selection of contractors, only requiring the approval of the *Podestà e Capitano* and *Maggior consiglio* for the larger and more important projects affecting the Cathedral. This was also true for the major structural interventions that changed the appearance of the old Capodistria Cathedral in the first half of the 18th century. The construction of the Cathedral took place in three separate building phases. In the first phase from 1716 to 1722, the medieval basilica was added a new choir based on plans from 1690, commissioned by the procurators Antonio Sabini and Giovanni Andrea Barbabianca in Venice; in the second phase from 1737 to 1743 a new nave was built, and in the third phase from 1749 to 1750 the choir was rebuilt.

From the surviving archival material, it appears that three procurators had a decisive role in the renovation of Capodistria Cathedral in the period 1737–1750 and are thus largely responsible for its present appearance: Benvenuto Marquis Gravisi, Alvise Count Tarsia and Francesco Barbabianca. The first two were elected to the office for three consecutive terms (1736–1744) and are credited with choosing Giorgio Massari (*quale [per] le chiese costrutte nella Dominante, et altre cospicue Città merita il vanto del più segnalato de nostri tempi*) from among all the architects of the Republic of Venice. Their collaboration was based on correspondence, as the architect never visited Capodistria. In 1738, the architect sent plans for the new nave and, on his own initiative, also drew plans for the renovation of the choir, which were approved by the *Maggior consiglio* as well as the procurators and were also supported by Bishop Agostino Bruti. However, when the construction of the choir began after the construction of the nave in 1743, the bishop objected, considering it an unnecessary expense. He was supported by the Doge of Venice, Pietro Grimani, and the construction was halted by decree in 1744. This caused a minor political crisis in the city administration, as the procurators Gravisi and Tarsia resigned before the end of their term and the members of the *Maggior consiglio* did not elect new procurators for the cathedral for a long time in protest against the Doge's interference in Capodistria's municipal affairs.

The construction of the cathedral continued only after the appointment of the new *Podestà e Capitano* Giovanni Gabriele Badoer and the new bishop Giovanni Battista Sandi in 1747, and of new procurators Alvise Count Tarsia and Francesco Barbabianca in 1748. In order to obviate the repeated interference of Doge Grimani and his possible opposition to the construction, in 1748 the procurators Tarsia and Barbabianca sent Massari's plans for review to Giovanni Poleni (1683–1761), professor of

astronomy, mathematics and experimental physics at the University of Padua and at the time one of the most important authorities in architecture in the Republic of Venice. In the eyes of Doge Pietro Grimani, the complications associated with Capodistria Cathedral and the architect's 'haphazard' preparation of the plans for the reconstruction of the choir called into question not only Massari's reputation as an architect but also his other public commissions in Venice. Thus, in 1745, at the invitation of the Doge, Poleni had to re-examine Massari's plans for the orphanage and the Pietà church under construction in Venice; the plans had already been selected in a public competition in 1736 and approved by Grimani's predecessor, the Doge Alvise Pisani, and Poleni examined and approved them for the first time in 1742.

A closer look at the lives of the procurators Tarsia and Barbabianca shows that they were connoisseurs of art and educated noblemen who moved in Capodistria's academic circles. They were in-laws and also related to Girolamo Gravisi and Gian Rinaldo Carli, important members of the Capodistria Academies *degli Operosi* and *dei Risorti*, who studied law at the University of Padua between 1739 and 1743 and attended lectures by Poleni, among others. On Poleni's recommendation, Carli became professor of nautical science and shipbuilding at the University of Padua in 1745. His appointment was facilitated mainly by his connections to the circle of the *Accademia dei Ricovrati* in Padua. Archival sources indicate that it was Carli who was responsible for acting as intermediary between the procurators and the illustrious professor from Padua.

Zadnji člani Dizmove bratovščine po seznamu iz leta 1801 – dejanski in potencialni umetnostni naročniki

Boris Golec

Prof. dr. Boris Golec, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
boris.golec@zrc-sazu.si

Izvleček:

Zadnji člani Dizmove bratovščine po seznamu iz leta 1801 – dejanski in potencialni umetnostni naročniki

1.01 Izvirni znanstveni članek

Akademija združenih (*Academia unitorum*) ali bratovščina sv. Dizme je v pripravi na srečno smrt ter v molitvi in darovanju maš za pokojne člane od leta 1688 do začetka 19. stoletja povezovala predvsem plemiče, a tudi akademsko izobražene ljudi, cerkvene odličnike in visoke uradnike na Kranjskem, posebej v Ljubljani. Prispevek obravnava zadnjo znano sestavo članstva po seznamu iz leta 1801, na katerem je 52 imen oseb, sprejetih v bratovščino med letoma 1755 in 1801. Glavni namen je kratek prikaz njihovih življenjskih poti, s čimer bo zapolnjena velika vrzel v vedenju o kranjski družbeni eliti 18. stoletja, med katero glede na njeno duhovno naravnost najdemo tako dejanske kot potencialne naročnike umetniških del. Zadnja sestava članstva je bila zelo heterogena, od zunaj dežele živečih častnikov iz rodbin, ki so bile tradicionalno povezane z bratovščino, prek različno premožnih in dejavnih graščakov ter uradnikov do visokih duhovnikov in pomembnih osebnosti za kulturno zgodovino, muzealstvo in domoznastvo. Naročništvo umetnostnih del si je pri članih Dizmove bratovščine vse bolj podajalo roko z zavestnim ohranjanjem umetnostne in kulturne dediščine.

Ključne besede: družba (bratovščina) sv. Dizme, Ljubljana, Kranjska, plemstvo, umetniška dela, naročništvo umetniških del, biogrami, zapuščinski inventarji, oporoke

Abstract:

Last Members of the Noble Society of St Dismas According to the List of 1801 – Actual and Potential Commissioners of Artworks

1.01 Original scientific article

From 1688 to the beginning of the 19th century, the *Academia unitorum* or the Noble Society of St Dismas brought together primarily aristocrats but also academically educated intellectuals, ecclesiastical notables, and high-ranking officials of Ljubljana in preparation for a happy death and in prayer and celebration of masses for its deceased members. The article examines the last known membership according to the 1801 list, which contains 52 names of the individuals admitted to the Society between 1755 and 1801. The main goal is to provide a brief account of their lives, thus filling a major gap in our knowledge of the 18th-century Carniolan social elite, which, depending on their spiritual orientation, included both the actual and potential commissioners of artworks. The Society's final membership was exceedingly heterogeneous, ranging from officers who lived outside the province but came from families traditionally associated with the Brotherhood to more or less wealthy and active lords, officials, senior clergy, and prominent figures in the field of cultural history, museology, and local history. The art patronage of the Noble Society of St Dismas members was becoming increasingly closely associated with conscious efforts to preserve art and cultural heritage.

Keywords: Noble Society (Brotherhood) of St Dismas, Ljubljana, Carniola, nobility, artworks, art patronage, biograms, probate inventories, testaments

V prispevku v prejšnji številki *Acta historiae artis Slovenica* je bilo predstavljenih 95 članov ljubljanske bratovščine sv. Dizme, ki so to postali v polstoletju od leta 1719 do leta 1771, po smrti njenega prvega tajnika in prizadevnega kronista Janeza Gregorja Dolničarja (1655–1719), ko se je končal tudi dotedanji princip dokumentiranja članstva in delovanja družbe. O članih iz obdobja po Dolničarju smo tako poznali le nekaj osnovnih podatkov, vsebovanih v vpisih oziroma upodobljenih grbih, prispevek pa je postregel z biogrami s posebnim ozirom na ugotovljeno ali potencialno naročništvo umetniških del.¹

Leto 1771 pomeni v poznavanju članstva še veliko večjo cezuro, saj so odtlej v bratovščinski spominski knjigi ali t. i. Dizmovi kroniki zastopani z vpisnimi listi samo še trije člani, sprejeti tri desetletja pozneje, v letih 1800 in 1801.² Precej verjetno je, da je družba v osemdesetih letih 18. stoletja z začasno jožefinsko odpravo bratovščin zamrla in jo je bilo treba proti koncu stoletja obuditi. Da je v teh treh desetletjih pridobivala nove člane, priča članski seznam z letnico 1801, ki se je ohranil v arhivu najbrž najprepoznavnejšega člana, kulturnega zgodovinarja in mecena Jožefa Kalasanca barona Erberga (1771–1843), graščaka v Dolu pri Ljubljani (gl. biogram št. 36).³

Preden se posvetimo samemu seznamu, ki predstavlja izhodišče za prozopografsko obravnavo zadnje znane sestave članstva na začetku 19. stoletja, kaže opozoriti na doslej prezrta dejstva o ohranitvi in hrampi iluminirane spominske knjige Dizmove bratovščine 1688–1801, danes shranjene v Zbirki rokopisov Arhiva Republike Slovenije.⁴ Knjiga in seznam sta se ohranila po Erbergovi zaslugi in prišla v njegov dolski arhiv zelo verjetno sočasno, morda že takoj leta 1822, ko je knjigo od vdove maloprej umrlega tajnika Friderika Vanina prevzel tedaj najstarejši član bratovščine, 63-letni Vencelj Mihael Gandini (1759–1834) (gl. biogram št. 25). Bratovščina je po navedbi v prevzemnem potrdilu pred tem že zamrla (*leider der Zeit aufgelaßenen dis falls bestandenen Löbl: adeligen Congregation*).⁵ Vanino je bil njen zadnji tajnik, ne vemo pa, kdaj natanko je družba prenehala delovati. Kot je razvidno iz biogramov v nadaljevanju, je do leta 1822 poleg tajnika Vanina, umrlega 15. decembra 1821,⁶ odšla v večnost že večina članov iz leta 1801. Tedaj je potrjeno živelo le še 16 od 52 članov, pa morda še trije, katerih smrtnih podatkov ne poznamo.⁷ Najmlajši znani podatek o tem, da bratovščina še deluje, najdemo v oporoki njenega člana Antona Medarda pl. Wiederkehrja leta 1804, kjer naroča, naj bratovščina zanj opravi pogrebne svečanosti, in izrecno omenja »gospoda Vanina«.⁸ Konec bratovščine je zelo verjetno kmalu zatem pospešila štiriletna francoska zasedba.

Na članskem seznamu iz leta 1801 (sl.1), ki je bil leta 2001 objavljen skupaj s faksimilom spominske knjige,⁹ je 52 imen, od tega deset znanih iz spominske knjige – sedem članov je pristopilo med letoma 1755 in 1760 ter omenjeni trije v letih 1800–1801.¹⁰ Članstvo je bilo v tem času že dolgo omejeno na 51 oseb, zato je zadnji, 52. član, označen kot nadštevilčni. Gre za tržaškega duhovnika Vincenca barona Argenta, ki je bil po spominski knjigi sprejet 13. junija 1801.¹¹ Kmalu zatem, še v istem letu 1801, je moral nastati tudi seznam, ki si v primerjavi s spominsko knjigo resnično zasluži samo oznako seznam oziroma imenik, ponuja pa kronološko zadnji pregled nad članstvom. V primerjavi s članskimi podatki v spominski knjigi je podatkovno nadvse skromen, saj pri veliki večini članov razen imena, priimka in plemiškega naslova ni nobenega drugega podatka. Nobene opore nimamo za časovno orientacijo o sprejemih, razen da s pomočjo podatkov o času sprejema desetih članov, ki so vpisani tudi v spominsko knjigo, z veliko verjetnostjo sklepamo, da je seznam z majhnimi odstopanji kronološki. Navedba poklica oziroma naziva je redka. Tako izvemo, da je bil Jurij Jakob grof Hohenwart, sicer prvi na seznamu in sprejet že leta 1757, vicepredstojnik bratovščine. Zanimivo je, da ne izvemo, kdo je bil v tem času njen vodja. Drugi tovrstni podatki so navedeni samo pri duhovnikih (11) in častnikih (5). Od vojaštva so to: stotnik Filip baron Apfaltrer, ki je (po pomoti) naveden celo brez osebnega imena, višji stražni mojster Maksimilijan baron Raigersfeld, generalmajor Vajkard baron Posarelli, major Vencelj baron Apfaltrer in stotnik Anton baron Apfaltrer. Od dvakrat številčnejših duhovnikov pa: stolni prošt Sigfrid grof Auersperg, tržaški škof Ignac Kajetan pl. Buset, kanonik Sigfrid grof Gallenberg, kanonik Janez Nepomuk baron Taufferer, Sigmund grof Hohenwart, tedaj škof v St. Pöltnu, ljubljanski knezonadškof Mihael baron Brigido, kanonik Franc Ksaver baron Codelli pl. Fahnenfeld, duhovnik Ernest baron Apfaltrer, kanonik Bernard pl. Schluderbach, duhovnik Ludvik baron Ravbar in kot nadštevilčni, 52. član bratovščine tržaški prošt in generalni vikar Vincenc baron Argento.¹²

Uporabnih orientacijskih podatkov za ugotavljanje identitete članov je tako, gledano v celoti, zelo malo, skupaj le za slabo tretjino članov (16), kar je v izogib pomotam zahtevalo precej več preverjanja. Nazadnje pa za štiri člane še vedno ne vemo, ne kdaj ne kje so umrli, med njimi sta dva leta 1801 po dostopnih podatkih sploh zadnjič omenjena kot živa.

Biogrami članov v nadaljevanju so sestavljeni po enakih načelih kakor za članstvo iz polstoletja 1719–1771. Ne ukvarjajo se z vrednotenjem vloge članov bratovščine kot naročnikov umetniških del niti ne temeljijo na načrtnem zbiranju in analiziranju tovrstnih podatkov. Sta pa pri vsakem članu navedena dva za umetnostnega zgodovinarja ključna vira, če sta ohranjena – njegova oporoka in zapuščinski inventar. Pri nastajanju kratkih življenjepisov je bilo prednostno vodilo poiskati primarne vire oziroma vire prve roke, še posebej za podatke o rojstvu in smrti, za vse ostalo pa dovolj zanesljive in preverjene podatke, ki temeljijo na takšnih virih.

Biogrami vsebujejo posameznikove osebne podatke (rojstvo, poroka, smrt, mašniško posvečenje),¹³ kratek oris njegovega izvora in socialnega zaledja, pridobitve formalne izobrazbe,¹⁴

¹ Boris GOLEC, Člani Dizmove bratovščine v polstoletju 1719–1771 – dejanski in potencialni naročniki umetnostnih del, *Acta historiae artis Slovenica*, 27/1, 2022, str. 167–279.

² *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801. 1: Transkripcija besedila, prevod, spremno besedilo* (ur. Lojze Gostiša), Ljubljana 2001, str. 224–225.

³ Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 127, Izvlečki iz biografij v Dizmovi kroniki in Breckerfeldove pripombe k biografijam, s. d. (1801). Objava seznama: *Spominska knjiga 2001* (op. 2), str. 329–332.

⁴ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/1.

⁵ ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 127, Izvlečki iz biografij v Dizmovi kroniki in Breckerfeldove pripombe k biografijam, 15. 1. 1822.

⁶ Po mrliški matici je umrl tega dne za kapjo v Kapucinskem predmestju kot 79-letni upokojenec (*Pensionist*) (Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), ŽA Ljubljana Marijino oznanjenje, Matične knjige, M 1803–1825, pag. 269–270).

⁷ Kot zadnji se je leta 1849 poslovil Sigmund pl. Gandini, Erberg pa kot predpredzadnji leta 1843 (gl. biograme v nadaljevanju).

⁸ ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-W-117, 15. 5. 1804. Oporočitelj je umrl 25. novembra 1805 v Ljubljani (GOLEC 2022 (op. 1), str. 270).

⁹ *Spominska knjiga 2001* (op. 2), str. 329–332 (331–332).

¹⁰ Marijan SMOLIK, Pregled članstva ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma, *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801. 2: Razprave* (ur. Lojze Gostiša), Ljubljana 2001, str. 274–275.

¹¹ *Spominska knjiga 2001* (op. 2), str. 224–225.

¹² *Spominska knjiga 2001* (op. 2), str. 331–332.

¹³ Po možnosti so bili podatki o rojstvu, eni ali več porokah in smrti preverjeni v matičnih knjigah, podatki o posvečenjih pa v škofijskih ordinacijskih zapisnikih.

¹⁴ Temeljni viri za to vprašanje so univerzitetne in šolske matrike. Večina obravnavanih oseb je obiskovala ljubljansko

premoženjskega stanja in udejstvovanja v javnem življenju. Pri premoženju je poudarek na zemljiški posesti vključno z lastništvom gradov in dvorcev,¹⁵ niso pa upoštevane hiše v mestih. Posameznikovo udejstvovanje v javnem življenju je omejeno na navedbe služb in funkcij, ki so večinoma le lapidarne in raztresene po različnih virih.

Z vidika naročništva umetniških del so bili pregledani testamenti in zapuščinski inventarji članov bratovščine, shranjeni v dveh zbirkah Deželnega sodišča v Ljubljani v Arhivu Republike Slovenije. Zadnja volja in zapuščina sta dokumentirani neprimerno redkeje kakor pri članih, sprejetih v obdobju 1719–1771, še posebej malo je zapuščinskih inventarjev, ki s francosko dobo ugašajo. Tako je za člane s seznama iz leta 1801 na voljo le pet inventarjev iz let 1803–1808, pa še od teh se trije nanašajo na starejše člane bratovščine, sprejete že v letih 1757–1760, ki so bili vpisani tudi v spominsko knjigo in obravnavani že v prejšnjem prispevku. Veliko več, a še vedno malo je oporok, skupaj 18, med temi najmlajša iz leta 1834, medtem ko je zadnja evidentirana oporoka, Erbergova iz leta 1843, pogrešana.¹⁶

Tudi v tem prispevku je bil namen zgolj podati informacijo o ohranjenosti in hraniščih obeh vrst virov, ki lahko umetnostnozgodovinski stroki služi kot kažipot. Kot zelo malopoveden vir so se v tem pogledu še enkrat pokazale oporoke. Nobeden od oporočiteljev namreč svojih oporočnih volil ni pospremil s kakšno izrecno željo, ki bi jo lahko povezali z naročništvom. Komajda je vredno omembe, da je Aleksander grof Auersperg z oporoko leta 1815¹⁷ zapustil svojemu glavnemu dediču, sinu Antonu Aleksandru, poznejšemu znanemu pesniku Anastasiusu Grünu, poleg družinskih portretov in zlate doze tudi dozo iz slonovine s podobo svoje žene, torej delo, ki ga je skoraj brez dvoma naročil sam. V zapuščinskih inventarjih je na naročena umetniška dela mogoče sklepati zlasti pri slikah, posebej ko gre za upodobitve člana Dizmove bratovščine in njegovih najožjih družinskih članov, in pri cerkvenem ornatu (za grajske kapele). Ugotavljanje, katera dela so naročena in ne kupljena, je mogoče praktično samo pri portretih družinskih članov, vendar na portrete ne naletimo niti v enem od obravnavanih zapuščinskih inventarjev. Več danes ohranjenih in neohranjenih portretov članov bratovščine in njihovih svojcev poznamo iz objav.

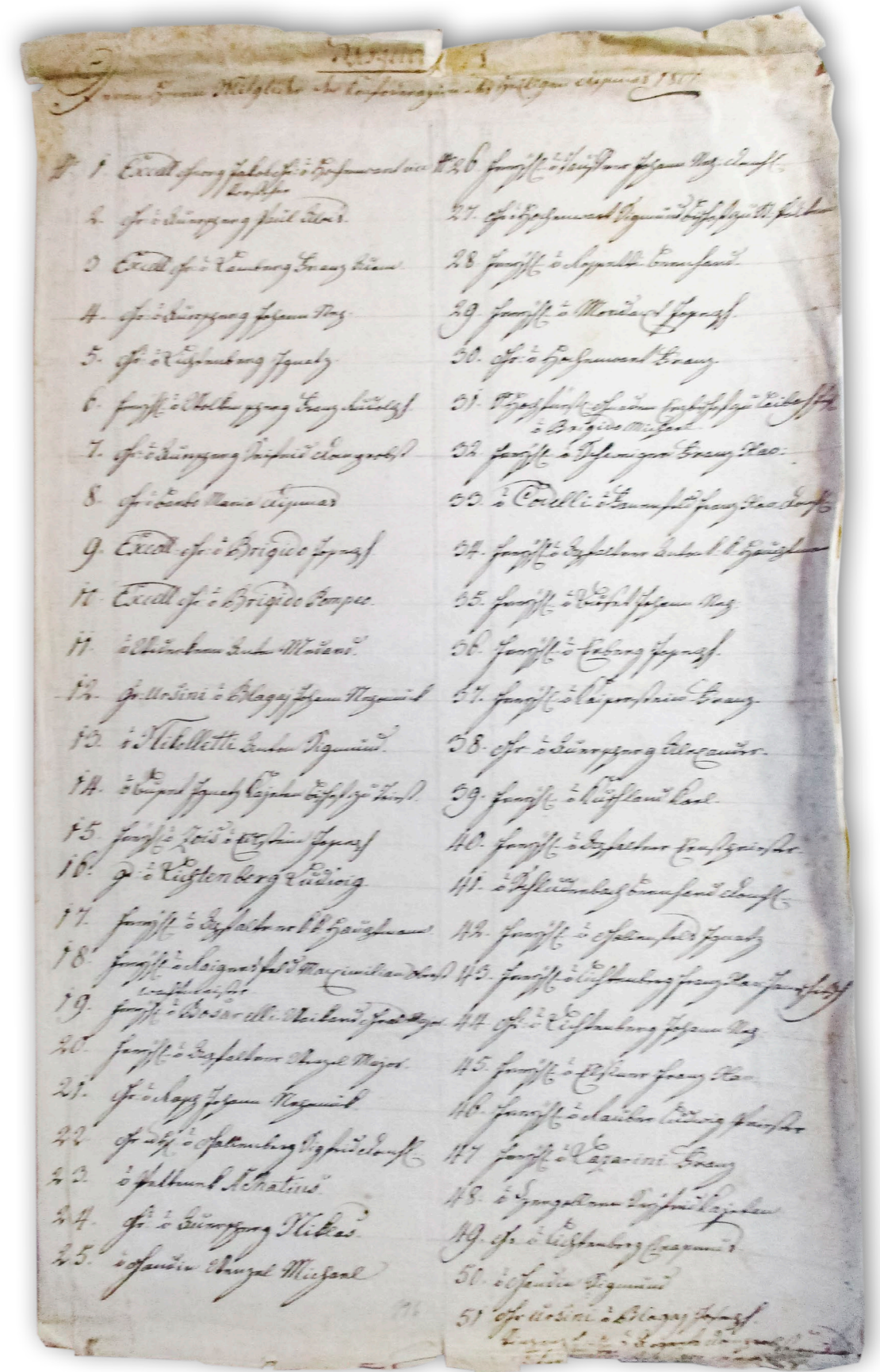
Ne preseneča, da se nobeden od oporočiteljev ni spomnil Dizmove bratovščine, razen že omenjenega Antona Medarda pl. Wiederkehra (1804), ki pa ji ni ničesar zapustil, ampak jo je samo spomnil na njeno obvezo do umrlih članov. Glede na prenehanje pokopavanja v cerkvenih grobnicah v jožefinski dobi (razen izjem) pa je povsem razumljivo, da v prvi polovici 19. stoletja nihče več ni mogel biti pokopan v grobnici sv. Dizme v ljubljanski stolnici, tudi če bi izrazil takšno željo.

jezuitsko gimnazijo, za katero tovrstnih virov nimamo, jih pa v veliki meri nadomeščata rokopisna matrikula jezuitske kongregacije Marije Vnebozete ter objava evidenc alumnov in konviktorjev jezuitskega kolegija. Sistematično so bile pregledane tudi objavljene graške in dunajske matrike, katerih objave segajo le v šestdeseta oziroma sedemdeseta leta 18. stoletja, in objavljena evidenca gojencev dunajske terezijanske viteške akademije.

¹⁵ Monografija Majde Smole, temeljno delo o lastnikih zemljiških gospodstev in imenj na Kranjskem (Majda SMOLE, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana 1982), je za to obdobje veliko zanesljivejši vir kakor za čas pred sredo 18. stoletja (natančneje o tem v: GOLEC 2022 (op. 1), str. 169–170), zato je bilo treba manjkraj poseči po primarnih referenčnih virih.

¹⁶ ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani; AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani.

¹⁷ ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-A-91, 1. 5. 1815.

1. Seznam članov Dizmove bratovščine iz leta 1801, Arhiv Republike Slovenije

Biogrami članov iz leta 1801

Sedem članov s seznama, ki so vpisani v spominsko knjigo in zanje vemo, da so v bratovščino vstopili med letoma 1755 in 1770, je bilo obravnavanih že v prispevku v prejšnji številki AHAS, zato so zanje navedeni samo najosnovnejši podatki s kazalko na stran(i) v omenjenem prispevku.

Št. 1

Hohenwart, Jurij Jakob, pl., od 1767 grof (1724–1808), sprejet leta 1757 – zemljiški gospod, dedni miznik, deželni svetnik, vicepredstojnik.

O njem gl. GOLEC 2022 (op. 1), str. 243–244.

Št. 2

Auersperg, Pavel Alojzij, grof (1729–1810), sprejet 9. avgusta 1755 – zemljiški gospod, deželni maršal.

O njem gl. GOLEC 2022 (op. 1), str. 250.

Št. 3

Lamberg, Franc Adam, grof (1730–1803), sprejet 4. februarja 1756 – zemljiški gospod, dedni konjušnik na Kranjskem, pravi cesarsko-kraljevi komornik, deželnoknežji svetnik pri deželni pravdi in komercialnem konsesu na Kranjskem, deželni glavar in deželni predsednik.

O njem gl. GOLEC 2022 (op. 1), str. 251.

Št. 4

Auersperg, Janez Nepomuk, grof (1735–1811), sprejet verjetno med 1756 in 1759¹⁸ – zemljiški gospod, vrhovni dedni deželni komornik in maršal na Kranjskem, cesarsko-kraljevi komornik, glavni prejemnik kranjskih deželnih stanov.

Izviral je iz vodilne kranjske plemiške rodbine grofov Auerspergov, ki je grofovski naslov pridobila leta 1630.¹⁹ Rodil se je 6. oktobra 1735 v Ljubljani kot sin grofa Antona Jožefa s Križa pri Komeni in Jožefe Antonije, rojene grofice Kaiserstein, in bil naslednji dan krščen na ime Janez Nepomuk Franc Erazem.²⁰ Gimnazijo je najbrž začel obiskovati v Ljubljani,²¹ nato pa ga med letoma 1751 in 1755 srečamo na novoustanovljeni terezijanski viteški akademiji na Dunaju.²² Ker je njegov oče Anton Jožef zapustil popolnoma zadolženo gospostvo Križ, ki je bilo zato leta 1763 prodano na dražbi,²³ njegovemu edinemu sinu ni preostalo drugega kakor javna služba. Po dedni liniji je

nosil naslova vrhovnega dednega deželnega komornika in maršala na Kranjskem, imenovan je bil za cesarsko-kraljevega komornika, sicer pa je opravljal službo stanovskega glavnega prejemnika.²⁴ Slednjič je postal tudi manjši zemljiški gospod. Leta 1783 je na dražbi kupil dvorec Jama v Zgornji Šiški pri Ljubljani, naslednje leto pa od barona Raigersfelda še sosednji dvorec Zizaburg, ki ju je leta 1785 s privolitvijo deželnega sodišča združil pod skupnim imenom Pepensfeld ali Fajfarjev grad. Jamo je že leta 1788 prodal, toda brez posesti, ki je ostala združena s posestjo Fajfarjev grad. Tudi te ni obdržal prav dolgo, samo dobro desetletje do prodaje leta 1796, ko jo je odkupila njegova žena Jožefa in jo slednjič leta 1803 prodala.²⁵

Grof Janez Nepomuk se je poročil 1. maja 1769 v Ljubljani z Jožefo baronico Schweiger pl. Lerchenfeld, ki mu je rodila dvanajst otrok. Z družino je pretežno bival v Ljubljani.²⁶ Po prodaji Fajfarjevega gradu ga srečamo v stanovski službi, na mestu glavnega prejemnika.²⁷ Svojo življenjsko pot je sklenil nenadne smrti v 76. letu starosti 26. marca 1811 v Podčetrtku, kjer je tudi pokopan.²⁸

Člani Dizmove bratovščine so pred njim in pozneje postali številni drugi Auerspergi, vseh skupaj 13, med njimi leta 1734 njegov oče Anton Jožef. Poleg njega in očeta so kot člani izpričani: Wolfgang Engelbert (od 1707–1709),²⁹ Adam Anton Sigfrid (od 1710), Aleksander, (od 1739), Volf Engelbert Ignac (od 1741), Pavel Alojzij (od 1755), Rajmund (od 1757), Rihard (od 1757), Karel (od 1759), Sigfrid (od 1760), Nikolaj (član še 1801) in Aleksander (član še 1801).³⁰

Št. 5

Lichtenberg, Franc Ignac, grof (1723–1804), sprejet 25. oktobra 1759 – zemljiški gospod, prisednik ogradnega sodišča.

O njem gl. GOLEC 2022 (op. 1), str. 258–259.

Št. 6

Wolkensperg, Franc Rudolf, pl., od 1753 baron (1725–1803), sprejet 19. maja 1760 – zemljiški gospod, deželni svetnik.

O njem gl. GOLEC 2022 (op. 1), str. 261–263.

Št. 7

Auersperg, Sigfrid, grof (1734–1806), sprejet 25. oktobra 1760 – duhovnik, doktor teologije, stolni kanonik in prošt.

O njem gl. GOLEC 2022 (op. 1), str. 263.

¹⁸ Čas sprejema je v takih primerih določen glede na časovno opredeljene sprejeme članov (SMOLIK 2001 (op. 10), str. 274–275), ki so na seznamu iz leta 1801 navedeni pred njim in za njim.

¹⁹ Miha PREINFALK, *Auerspergi. Po sledih mogočnega tura*, Ljubljana 2005 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 4), str. 378.

²⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1731–1740, pag. 167; PREINFALK 2005 (op. 19), str. 453.

²¹ Med ljubljanskimi gimnazijci višjih razredov ga ni najti (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, kongregacijska knjiga Marije Vnebovzete).

²² Max GEMMEL-FLISCHBACH, Camillo MANUSSI MONTESOLE, *Album der k. k. Theresianischen Akademie (1746–1913). Verzeichnis sämtlicher Angehörigen der k. k. Theresianischen Akademie (ehemals k. k. Theresianische Ritterakademie) von der Gründung durch die Kaiserin Maria Theresia im Jahre 1746 bis zum 1. november 1912 mit kurzen biographischen Daten*, Wien 1913, str. 25.

²³ SMOLE 1982 (op. 15), str. 241.

²⁴ PREINFALK 2005 (op. 19), str. 453.

²⁵ SMOLE 1982 (op. 15), str. 144, 200.

²⁶ PREINFALK 2005 (op. 19), str. 182–183.

²⁷ *Schematismus für Krain, Görz und Gradiska auf das Jahr 1807*, Laibach 1807, str. 219.

²⁸ PREINFALK 2005 (op. 19), str. 184–185, 453. V mrliški matici je datum smrti ali pokopa 28. marec 1811 (Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), Matične knjige, Podčetrtek, M 1785–1816, fol. 70).

²⁹ Pri Volkangu Engelbertu grofu Auerspergu je letnica na vpisnem listu pomotoma popravljena na 1700, verjetno s slabo vidne prvotne 1708 (*Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 125), v zaporedju članov pa se je znašel med dvema, sprejetima leta 1707 oziroma 1709 (*Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 125–126; SMOLIK 2001 (op. 10), str. 270–271).

³⁰ SMOLIK 2001 (op. 10), str. 267–275; *Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 332.

Št. 8

Barbo, Marija Dizma (tudi Dizma Ksaver), grof (1737–1802), sprejet med letoma 1760 in 1770 – zemljiški gospod, cesarsko-kraljevi komornik, direktor Kranjske kmetijske družbe.

Izhajal je iz kranjske plemiške rodbine Barbo pl. Waxenstein, ki je grofovski naslov pridobila leta 1674 in bila v slovenskem prostoru dolga stoletja ena najbolj prepoznavnih in premožnih plemiških rodbin.³¹ Rodil se je 26. januarja 1737 v Ljubljani kot prvorojenec Jošta Vajkarda grofa Barba in Izabele Rozine, rojene grofice Auersperg, in dobil pri krstu ime Marija Dizma Maksimilijan Polikarp Ksaver.³² Njegov oče, graščak na Rakovniku pri Mirni, je bil zelo dejaven v deželni političnem življenju in od leta 1742 tudi član Dizmove bratovščine.³³ Dizma Ksaver se je šolal pri ljubljanskih jezuitih, kjer ga leta 1752 srečamo v petem, predzadnjem razredu,³⁴ o morebitnem nadaljnjem šolanju pa ni podatkov.³⁵ V političnem in javnem življenju je bil manj viden kakor oče. Glede na pedigre je dobil naziv cesarsko-kraljevega komornika in deloval kot tajnik in direktor Kranjske kmetijske družbe.³⁶

Grofova mlajša leta je precej zaznamoval spor z očetom. Ta mu je na vse načine preprečeval poroko z Ivano Marijo Nepomuceno baronico Billichgrätz, ker ni ustrezala njegovi predstavi o stanovsko primerni nevesti. Očetova posredovanja na deželnih instancah in na dvoru niso bila uspešna, slednjič pa je mlademu paru dovolil poroko apostolski nuncij.³⁷ Poročila sta se 20. oktobra 1764 v nevestinem domačem Polhovem Gradcu. Ivana je bila namreč hči polhograjskega graščaka Marka Antona barona Billichgrätz, prav tako člana Dizmove bratovščine (od 1748).³⁸ Prvi otrok grofovskega para se je rodil v Trstu, naslednji štirje v Ljubljani, zadnja dva pa na Rakovniku.⁴⁰

Nesoglasja z očetom in tastom Joštom Vajkardom se po poroki niso polegla. Ko je oče Jošt Vajkard leta 1766 za 55.000 goldinarjev prodal združeni gospostvi Rakovnik in Dob, sta ju sin Dizma Ksaver in njegova žena Marija Ivana Nepomucena istega leta pridobila nazaj po predkupni pravici in ob zavezi, da bosta očetu poravnala kupnino 32.615 goldinarjev. Dokler znesek ne bi bil poravnat, bi imel Jošt Vajkard vso pravico razpolaganja z gospostvom in bi ga smel dati v zakup.⁴¹ Rakovnik in Dob sta ostala v lasti grofa Dizme Ksaverja dobrih trideset let, dokler ju ni leta

1797 za 84.000 goldinarjev prodal najstarejšemu sinu Vajkardu.⁴² Medtem se je Dizma Ksaver po ženini smrti vnovič oženil, in sicer leta 1789 neznanu kje s tri desetletja mlajšo Viljemino grofico Auersperg s Šrajbarskega turna.⁴³ Umrl je daleč od rodne Kranjske, 8. marca 1802 v St. Pöltnu, njegova vdova pa se je nato v Ljubljani poročila s svojim svakom Jožefom grofom Ursini-Blagajem z Boštanja,⁴⁴ ki je prav tako postal član Dizmove bratovščine (1801) (gl. št. 51).

Dizma grof Barbo je bil zadnji član Dizmove bratovščine iz svojega rodu. Pred njim so se ji pridružili štirje Barbi: njegov ded Andrej Danijel (1704), Vajkard Ferdinand iz druge rodbinske veje (1702), oče Jošt Vajkard Anton (1742) in daljni sorodnik Jožef Viljem (1759).⁴⁵

Št. 9

Brigido, Jožef, baron, od 1777 grof (ok. 1732–1817),⁴⁶ sprejet med letoma 1760 in 1770 –predsednik Kranjske kmetijske družbe, cesarsko-kraljevi svetnik in komornik, guverner Galicije in Vladimirskega.

Rodil se je okoli leta 1732 staršema Janezu Hieronimu baronu Brigidu iz Lupoglava in Brezovice (pri Gradinu) in Mariji Poliksni, rojeni baronici Prihovski.⁴⁷ Na svet je verjetno prišel v očetovem dvorcu Lupoglav⁴⁸ v tedaj kranjski, danes hrvaški Istri ali pa morda v Trstu, kjer se je rodil njegov mlajši brat, prvi ljubljanski nadškof Mihael (gl. št. 31). Rodbina Brigido je izvirala iz Capue in dobila plemiški naslov leta 1592.⁴⁹ Njena glavna posest na Kranjskem je bil Lupoglav, ki ga je leta 1637 kupil Jožefov praded Pompej pl. Brigido, za očetom Janezom Hieronimom pa leta 1767 podedoval mlajši brat Pompej,⁵⁰ prav tako član Dizmove bratovščine (gl. št. 10). Po Lupoglavu so Brigidi od leta 1639 nosili baronski naslov s predikatom »von Mahrenfels«.⁵¹

Jožef se je šolal pri ljubljanskih jezuitih, kjer ga kot gimnazijca srečamo leta 1746 s pripisom, da je pozneje postal »viceguverner Poljske«.⁵² O njegovem morebitnem nadaljnjem študiju ni poročil.⁵³ V mlajših letih je bil dejaven v javnem življenju Kranjske, kjer je leta 1767 postal prvi predsednik novoustanovljene Kranjske kmetijske družbe. Pozneje je kot uradnik služboval v Banatu in Galiciji, postal prostozidar in eden od podpornikov leta 1811 ustanovljenega graškega Joanneuma.⁵⁴

³¹ Miha PREINFALK, *Plemiške rodbine na Slovenskem. 16. stoletje. 1: Od Barbov do Zetschkerjev*, Ljubljana 2016 (Blagoslovljeni in prekleti, 5), str. 9–10.

³² NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1731–1740, pag. 222–223; PREINFALK 2016 (op. 31), str. 49.

³³ O njem GOLEC 2022 (op. 1), str. 228–229.

³⁴ V kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete je naveden z imenom Dizma (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 657).

³⁵ Prim. Johann ANDRITSCH, *Die Matrikeln der Universität Graz. 4: 1711–1765*, Graz 2002; Kurt MÜHLBERGER, *Die Matrikel der Universität Wien. 8: 1746/47–1777/78*, Wien-München 2014; GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22).

³⁶ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 34, 49.

³⁷ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 33.

³⁸ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 49. Polhograjska poročna matična knjiga iz tega časa je izgubljena.

³⁹ O njem GOLEC 2022 (op. 1), str. 235–236.

⁴⁰ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 49, 52.

⁴¹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 415. Malo pred tem je imel Rakovnik v zakupu Janez Matija Šivic, sedemkrat praded avtorja tega besedila (Boris GOLEC, *Slovenska posebnost – dvorec Podšentjur v Podkumu. Od nenavadnega nastanka do desetih rodov rodbine Čop*, Ljubljana 2020 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 14), str. 192), ki je bil tako neposredna priča medgeneracijskemu sporu v Barbovi družini.

⁴² SMOLE 1982 (op. 15), str. 415.

⁴³ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 49. Poroke ni v poročni matici župnije Leskovec pri Krškem (NŠAL, ŽA Leskovec pri Krškem, Matične knjige, P 1784–1816).

⁴⁴ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 34, 49.

⁴⁵ GOLEC 2020 (op. 41), str. 192.

⁴⁶ O njem gl. Miha PREINFALK, Brigido. *Novi Slovenski biografski leksikon*, 3, Ljubljana 2018, str. 375.

⁴⁷ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 33, Brigido.

⁴⁸ V vrsti krstnih matic župnije Lupoglav v Istri je vrzel za čas 1722–1744 (<https://www.familysearch.org/search/image/index?owc=9R2C-MNL%3A391644801%2C392371601%3Fcc%3D2040054>; 1. 2. 2022).

⁴⁹ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 33, Brigido; Karl Friedrich von FRANK, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblände bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 1: A–E*, Schloss Senftenegg 1967, str. 129.

⁵⁰ SMOLE 1982 (op. 15), str. 276.

⁵¹ FRANK 1967 (op. 49), str. 129.

⁵² ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 657.

⁵³ Ne najdemo ga med študenti v Gradcu ali na Dunaju (ANDRITSCH 2002 (op. 35), MÜHLBERGER 2014 (op. 35)).

⁵⁴ PREINFALK 2018 (op. 46), str. 375. Po Koširju (Matevž KOŠIR, *Prostozidarstvo v habsburški monarhiji v 18. stoletju*

V uradniški hierarhiji se je povzpел visoko. Bil je pravi cesarsko-kraljevi svetnik in komornik ter guverner Galicije in Vladimirskega do leta 1795, ko je funkcijo odložil.⁵⁵ Skupaj z bratom Pompejem je bil 28. junija 1777 povzdignjen v grofovski stan, prejel pa je tudi grofovski naslov v Galiciji, prenesen leta 1784 še na njegove brate.⁵⁶

Po rodovniku rodbine Brigido je ostal samski.⁵⁷ Njegova življenjska pot se leta 1817⁵⁸ skoraj gotovo ni iztekla na Kranjskem,⁵⁹ glede na to, da ni v gradivu Deželnega sodišča za Kranjsko ne njegove oporoče ne zapuščinskega inventarja.⁶⁰

Skupaj z njim ali malo pozneje je postal član Dizmove bratovščine starejši brat Pompej (gl. št. 10), pozneje pa še mlajši brat Mihael, ljubljanski nadškof (gl. št. 31).

Št. 10

Brigido, Pompej, baron, od 1777 grof (1729–1811),⁶¹ sprejet med letoma 1760 in 1770 – zemljiški gospod, okrožni glavar v Postojni, svetnik v guberniju Galicija, upravitelj Banata, guverner v Trstu.

Bil je starejši brat Jožefa barona oziroma grofa Brigida in v Dizmovo bratovščino po vsem sodeč sprejet skupaj z njim. Rodil se je leta 1729, najbrž v istrskem Lupoglavu ali v Trstu, kjer se je rodil mlajši brat Mihael (gl. št. 31). Leta 1744 ga srečamo na ljubljanski jezuitski gimnaziji s pripisom v kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete, da gre za poznejšega guvernerja Trsta.⁶² O njegovem morebitnem nadaljnjem šolanju ni podatkov.⁶³ Lupoglav je po očetu podedoval leta 1767, ga obdržal do smrti in ga zapustil sinu Pavlu.⁶⁴ Služboval je kot državni uradnik, in sicer je kot glavar postojnskega okrožja podpiral uporabo slovenščine v šolstvu. Bil je tudi svetnik v galicijskem guberniju in upravitelj Banata, nazadnje pa guverner v Trstu ter Goriški in Gradiški. Lupoglavsko gospostvo je vključno z gradom preuredil in posodobil.⁶⁵ V starosti 43 let se je leta 1772 oženil s Terezijo grofico Thurn-Valsassina, ki mu je rodila vsaj tri otroke.⁶⁶ Umrl je pri 72 letih 21. avgusta 1811;⁶⁷ njegova življenjska pot se je najbrž končala v Trstu.

Sočasno z njim je postal član Dizmove bratovščine mlajši brat Jožef (gl. št. 9), pozneje pa še brat Mihael, ljubljanski nadškof (gl. št. 31).

ter prostožidarski loži »Združena srca« v Mariboru in »Dobrodelnost in stanovitnost« v Ljubljani, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 46/1–2, 1998, str. 56) je bil najprej gubernijski svetnik na Kranjskem, v letih 1774–1777 predsednik v Banatu in 1793 guverner v Trstu.

⁵⁵ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 33, Brigido.

⁵⁶ FRANK 1967 (op. 49), str. 129.

⁵⁷ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 33, Brigido.

⁵⁸ PREINFALK 2018 (op. 46), str. 375.

⁵⁹ Prim. Ludwig SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*, Görz 1905.

⁶⁰ Prim. ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, popis; AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, popis.

⁶¹ O njem gl. PREINFALK 2018 (op. 46), str. 374–375.

⁶² ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 657.

⁶³ Njegovega imena ni zaslediti med študenti v Gradcu ali na Dunaju (ANDRITSCH 2002 (op. 35), MÜHLBERGER 2014 (op. 35)).

⁶⁴ SMOLE 1982 (op. 15), str. 276.

⁶⁵ PREINFALK 2018 (op. 46), str. 374–375.

⁶⁶ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 33, Brigido.

⁶⁷ Datum smrti navaja SMOLE 1982 (op. 15), str. 276, po kranjski deželni deski.

Št. 11

Wiederkehr, Anton Medard pl. (1724–1805), sprejet leta 1770 – zemljiški gospod.

O njem gl. GOLEC 2022 (op. 1), str. 269–270.

Št. 12

Ursini-Blagaj, Janez Nepomuk, grof (1732–1810), sprejet verjetno ne pred letom 1771 – cesarsko-kraljevi komornik, gubernijski svetnik in vitez florentinskega reda sv. Štefana.

Izviral je iz srednjeveškega hrvaškega (slavonskega) plemiškega rodu Baboničev, ki so pozneje po svojem gradu prevzeli ime Blagaj in za njim v 16. stoletju še ime rimske patricijske rodbine Ursini (Ursini). Sredi 16. stoletja so se tudi za več stoletij zasedrali na Kranjskem.⁶⁸ Janez Nepomuk se je rodil 10. aprila 1732 v Ljubljani in dobil krstno ime Janez Nepomuk Ignac Ksaver Jožef. Bil je sin grofa Sigmunda Antona in njegove druge žene Cecilije Suzane, rojene baronice Teuffenbach.⁶⁹ Oče je bil tretja generacija grofov Ursini-Blagajev na gospostvu Boštanj pri Žalni. Ko je leta 1755 umrl, je Boštanj dobro leto upravljala njegova vdova, dokler ni sin Janez Nepomuk dosegel polnoletnosti.⁷⁰ Mladeniča srečamo leta 1746 na ljubljanski jezuitski gimnaziji v petem ali šestem razredu,⁷¹ o njegovem morebitnem nadaljnjem šolanju pa ni podatkov.⁷² V javnem življenju se je udeleževal kot cesarsko-kraljevi komornik, gubernijski svetnik in vitez florentinskega reda sv. Štefana, bil pa je tudi na čelu direkcije za ceste.⁷³

Še preden je lahko prevzel gospodarjenje, se je pri 23 letih prvič oženil, in sicer 19. novembra 1755 v Šmarju z Marijo Cecilijo baronico Neuhaus iz Gorice, hčerjo barona Jožefa Vida, po njeni smrti pa zelo hitro, 8. januarja 1776, v Ljubljani z Marijo Terezijo pl. Zergollern, hčerjo Janeza Sigfrida pl. Zergollerna. Vseh pet otrok se mu je rodilo v prvem zakonu v Ljubljani.⁷⁴ Življenje v deželnem glavnem mestu oziroma njegovi neposredni okolici mu je bilo bližje kakor podeželska idila. Verjetno je to vzrok, da je leta 1781 od dr. Janeza Pollinija kupil dvorec Rakovnik pri Ljubljani s skromno posestjo, Boštanj pa v nasprotju z rodbinsko tradicijo že zgodaj, leta 1783, prepustil edinemu sinu Jožefu.⁷⁵ Leta 1806 je sinu prodal še obe ljubljanski hiši in se odselil v Gradec,⁷⁶ kjer je umrl 19. marca 1810 »zaradi kamnov« kot nekdanji gubernijski svetnik, star 78 let.⁷⁷

⁶⁸ Miha PREINFALK, *Plemiške rodbine na Slovenskem. 17. stoletje. 1: Od Billichgrätzov do Zanettijev*, Ljubljana 2014 (Blagoslovljeni in prekleti, 4), str. 255–259.

⁶⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1731–1740, pag. 33; PREINFALK 2016 (op. 31), str. 272.

⁷⁰ SMOLE 1982 (op. 15), str. 98.

⁷¹ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 657.

⁷² Njegovega imena ni zaslediti med študenti v Gradcu ali na Dunaju (ANDRITSCH 2002 (op. 35), MÜHLBERGER 2014 (op. 35)), prav tako ne na dunajski terezijanski viteški akademiji (GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22)).

⁷³ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 264, 272.

⁷⁴ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 272–275. Ob prvi poroki v Šmarju je kot kraj bivanja enega ali obeh zakoncev navedeno Šmarje (NŠAL, ŽA Šmarje-Sap, Matične knjige, P 1728–1770, fol. 198v), ob drugi leta 1776 pa je ženin označen kot komornik, svetnik in višji cestni direktor (NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1771–1812, pag. 38).

⁷⁵ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 264–265; SMOLE 1982 (op. 15), str. 98, 413.

⁷⁶ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 265.

⁷⁷ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 272. Diözesanarchiv Graz-Seckau (DAG), Altmatriken, Graz Graben, Sterbebuch I, 1786–1825, fol. 59. Prim. Ludwig SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*, Graz 1909, str. 394.

Bil je prvi član Dizmove bratovščine iz Ursini-Blagajevga rodu, za njim pa je to leta 1801 postal še njegov sin Jožef (gl. št. 51). Od leta 1800 je bil član tudi zet Franc Ksaver baron Lichtenberg-Janežič (gl. št. 43).

Št. 13

Nicoletti (Nikoletti), Anton Sigmund, pl. (ok. 1743–1802), sprejet verjetno ne pred letom 1771 – zemljiški gospod.

O njem je znanega malo, pa tudi sicer ni mogel biti posebno viden v poslovnem in javnem življenju. Glede na to, da je živel in umrl v Postojni, se je kot pravilno izkazalo sklepanje, da gre za bližnjega sorodnika Jožefa pl. Nicolettija, ki je leta 1738 kupil 22 hub imenja Prestranek pri Postojni, leta 1749 pa prosil deželnega knjigovodjo za popravek, naj jih v kranjski imenjski knjigi ne vodijo pod Prestrankom, ker ni kupil dvorca, ampak pod imenom Mühlhoffen v Postojni.⁷⁸ Podatek, da je Jožef prošnja za popravek datiral v Lipici na Krasu, ga je neposredno povezal z rodobino tamkajšnjih pl. Nicolettijev, upraviteljev cesarske kobilarne. Tudi Jožef je bil lipiški upravitelj, Anton Sigmund pa njegov najmlajši otrok iz zakona s Katarino Terezijo, rojen 27. oktobra 1742 v Lipici in krščen v tamkajšnji podružnični cerkvi župnije Lokev.⁷⁹ Oče Jožef je kot Janez Jožef, kobilarniški mojster v Lipici, leta 1732 prejel donacijsko pismo cesarja Karla VI.,⁸⁰ plemiški naslov pa je generacijo prej, leta 1700 pridobil predstojnik lipiške kobilarne Janez Gašper Oktavijan Nicoletti, nakar se je predikat leta 1716 razširil še na njegovega brata Janeza.⁸¹ Eden ali drugi je moral biti oče Jožefa pl. Nicolettija in ded Antona Sigmunda. Družina se je okoli leta 1750, ko je bil Anton Sigmund še otrok, preselila v Postojno, v trški dvorec pri župnijski cerkvi, imenovan Mühlhoffen.⁸² Nicolettijeve namreč odtlej srečujemo v Postojni kot krstne botre.⁸³ O Antonu Sigmundu vemo, da je bil ob smrti leta 1802 lastnik Mühlhoffna, katerega posest je popisana med njegovo zapuščino.⁸⁴ Iz oporoke, sestavljene leto prej, je razvidno, da je imel brata Karla Ferdinanda in sestro Katarino, poročeno pl. Jeršinovič.⁸⁵ Karla pl. Nicolettija, najverjetneje omenjenega brata Karla Ferdinanda, najdemo v petem razredu jezuitske gimnazije v Ljubljani leta 1742, sedemnajst let pred Antonom (Sigmundom), ki je bil v istem razredu leta 1759.⁸⁶ O slednjem je nato znanega komaj kaj. Vsekakor

⁷⁸ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 618v.

⁷⁹ Škofijski arhiv Koper (ŠAK), Župnije, Lokev, Matične knjige, R 1733–1775, s. p.

⁸⁰ Pismo je znano iz popisa listin v zapuščini Antona Sigmunda pl. Nicolettija (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 76, fasc. XXXIII, N-30, 8. 8. 1803, pag. 67).

⁸¹ Karl Friedrich von FRANK, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 3: K–N*, Schloss Senftenegg 1972, str. 298.

⁸² »Pri cerkvi je župnijsko poslopje in poleg tega grajščinica Mühlhofen, sezidana 1. 1672.« (Postojnsko okrajno glavarstvo. *Zemljepisni in zgodovinski opis*, Postojna 1889, str. 2). O nekem mlinu na Pivki pravi isti vir druge roke, da »je pripadal 1. 1672 k grajščinici Mühlhofen kot lastnina g. pl. Nicoletti-ja« (Postojnsko okrajno glavarstvo 1889 (op. 82), str. 13), a je Nicolettijevo lastništvo v tem času najbrž napaka.

⁸³ ŠAK, Župnije, Postojna, Matične knjige, R 1747–1785, pag. 41, 85; SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 272–273.

⁸⁴ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 76, fasc. XXXIII, N-30, 1. 12. 1801. Prim. SMOLE 1982 (op. 15), str. 308.

⁸⁵ ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-N-25, 23. 6. 1801.

⁸⁶ Med njima je kot gimnazijec izpričan Franc pl. Nicoletti, ki je bil na poetiki leta 1751 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 687).

se ni nikoli poročil, saj ga postojnska mrliška matica označuje kot samskega.⁸⁷ Leta 1790, ko mu še ni bilo petdeset let, je bil že trdno odločen, da se ne bo ženil, saj je v dednem dogovoru z bratom imenoval za dedinjo bratovo hčerko, poročeno baronico Codelli. Vrednost 4000 goldinarjev si je pridržal in v oporoki večino namenil otrokom sestre pl. Jeršinovičeve, ki je dobila užitninsko pravico do svoje smrti.⁸⁸ Zdi se, da se je Anton Sigmund vseskozi zadrževal v Postojni⁸⁹ in živel od dedovane podložniške posesti Mühlhoffna ter raznih zemljišč, podložnih različnim gospodvom.⁹⁰

Dokumenti o njegovem premoženju in zapuščini nikjer ne navajajo, da bi imel kakšno službo ali funkcijo. Umrl je v 60. letu starosti 23. septembra 1802 v Postojni za vodenico.⁹¹ V njegovi zapuščini zmanjšamo slike in druge z umetnostjo povezane predmete, zato pa knjige in nekateri predmeti, kot so »električni stroj«, *camera obscura* in mikroskop, kažejo na ljubiteljskega znanstvenika.⁹²

Št. 14

Buset, Ignac Kajetan, pl. (1745–1803), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli leta 1780 – duhovnik, škof v Trstu.

Izviral je iz leta 1642 poplemenitene novomeške meščanske rodbine.⁹³ Rodil se je v očetovem dvorcu Tariška vas pri Boštanju ob Savi 10. avgusta 1745 kot sin Jožefa Gabrijele pl. Buseta in Marije Cecilije, rojene pl. Učan (Utschan) ter dobil naslednji dan pri krstu ime Ignac Kajetan Bernard.⁹⁴ Leta 1760 ga brez navedbe razreda srečamo med ljubljanskimi gimnazijci z imenom Ignac in pripisom, da je postal tržaški škof.⁹⁵ Izjemno mlad, komaj sedemnajstleten je 29. avgusta 1762 na gradu Stari grad pri Novem mestu prejel tonzuro in štiri nižje kleriške redove.⁹⁶ Med letoma 1762 in 1768 je študiral na Germaniku v Rimu in bil 14. julija 1768 (v Rimu)⁹⁷ posvečen v duhovnika. Teologijo je študiral v Rimu, bil nekaj časa župnik v Avstriji, nato prošt in župnik v Pazinu (1774) ter dekan za avstrijski del poreške škofije. Med letoma 1786 in 1790, v času reorganizacije škofij, je opravljal

⁸⁷ ŠAK, Župnije, Postojna, Matične knjige, M 1785–1812, fol. 64. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 275.

⁸⁸ ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-N-25, 23. 6. 1801, 15. 12. 1790.

⁸⁹ Priloga njegovega zapuščinskega inventarja je kupoprodajna pogodba, ki jo je leta 1773 sklenil v Postojni za neko hubo z Matevžem Vilharjem (AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 76, fasc. XXXIII, N-30, 22. 9. 1773). Prav tam je 15. decembra 1790 datiran tudi njegov dedni dogovor z bratom Karlom Ferdinandom, priloga Nicolettijeve oporoke (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-N-25, 23. 6. 1801).

⁹⁰ Poleg zapuščine v Postojni in zaostalih obveznosti podložnikov Mühlhoffna so Nicolettijeve zemljišča popisali še v gospodvih Postojna, Senožeče in Vipava ter pri postojnskem župnijskem imenju in Rožeku pri Vipavi (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 76, fasc. XXXIII, N-30, 19. 11. 1801, 1. 12. 1801, 5. 1803, 10. 9. 1803, 18. 7. 1803, 3. 5. 1803, 13. 9. 1803).

⁹¹ SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 275.

⁹² ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 76, fasc. XXXIII, N-30, 19. 11. 1801, pag. 17–18.

⁹³ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 19.

⁹⁴ NŠAL, ŽA Raka, Matične knjige, R 1733–1746, fol. 141v; PREINFALK 2014 (op. 68), str. 29.

⁹⁵ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 657.

⁹⁶ *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 1: 1761–1824* (ur. Jure Volčjak), Ljubljana 2016 (Arhivsko društvo Slovenije. Viri, 39), str. 42.

⁹⁷ Posvečen ni bil ne v Ljubljani (*Ordinacijska protokola* 2016 (op. 96)) ne v Gorici (*Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 2: 1765–1824* (ur. Jure Volčjak), Ljubljana 2012 (Arhivsko društvo Slovenije. Viri, 34)).

službo generalnega vikarja za avstrijski del Istre, postal leta 1790 kanonik v novoustanovljeni škofiji Leoben, naslednje leto, 1791, pa ga je karierna pot pripeljala v Trst, kjer je bil najprej prošt in generalni vikar, leta 1794, po odhodu škofa Hohenwarta na Dunaj, kapitularni vikar, dokler ga ni cesar Franc II. 12. februarja 1796 imenoval za tržaškega škofa. Po škofovskem posvečenju 23. oktobra istega leta je njegov episkopat trajal sedem let do smrti 19. septembra 1803, ko je bil star 58 let. V Trstu, kjer je bil priljubljen in cenjen, si je prizadeval za poživitev verskega življenja. Škofijo je vodil v zelo razburkanem času. Ohranjal je samostojno držo do državne oblasti, ne da bi mu s svojimi nazori uspelo prodreti.⁹⁸

Člana Dizmove bratovščine sta bila tudi njegov oče Jožef Gabrijel (sprejet med letoma 1752 in 1754)⁹⁹ in mlajši brat Janez Nepomuk, izpričan na članskem seznamu leta 1801 (gl. št. 35)

Št. 15

Zois pl. Edelstein, Jožef, baron (1748–1813), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli leta 1780 – zemljiški gospod.

Izviral je iz rodu leta 1739 plemenitenega ljubljanskega trgovca Michelangela Zoisa, doma iz Bergama, in bil pri dvanajstih 6. septembra 1760 skupaj z očetom in sorojenci povzdignjen v baronski stan s predikatom »von Edelstein«. ¹⁰⁰ Bil je drugorojenec iz očetovega zakona z Ivano Kappus pl. Pichelstein, mlajši brat barona Žige (Sigmunda) Zoisa, rojen v Ljubljani 22. novembra 1748 in krščen na ime Jožef Leopold. ¹⁰¹ Izobraževal se je na učnem zavodu za laične gojence duhovnega semenišča v Reggio nell'Emilia, kamor je odšel leta 1761 skupaj z bratoma Žigo in Filipom Antonom Ksaverjem. ¹⁰² Ni potrjeno, da bi se kdaj šolal na ljubljanski jezuitski ¹⁰³ ali na novoustanovljeni novomeški frančiškanski gimnaziji. ¹⁰⁴ Ni ga najti med študenti v Gradcu, kjer je pozneje študiral njegov brat Karel, ¹⁰⁵ kot tudi ne na terezijanski viteški akademiji na Dunaju, kjer kasneje zasledimo več drugih Zoisov. ¹⁰⁶

Svojemu plemenitenemu izvoru primerno je obe ženi našel med mladim plemstvom. S prvo, v Semiču rojeno Katarino pl. Bonazza, se je poročil najpozneje leta 1774, ko se jima je rodil prvi otrok, s Katarino pl. Auenbrugg pa 13. novembra 1782 na Dunaju, leto dni pred plemenitenjem njenega očeta zdravnika. ¹⁰⁷ Tako kot je bil Jožef od svojih sorojencev edini moški nadaljevalec rodu

Zoisov pl. Edelsteinov, je rod nadaljeval samo njegov drugorojenec in glavni dedič Karel. ¹⁰⁸

Jožef baron Zois pl. Edelstein v javnem življenju Kranjske ni imel opaznejše vloge in prav tako ne kot zemljiški gospod. Po očetu Michelangelu je podedoval dvorca in posesti Podpeč pri Gabrovki in Kompolje pri Muljavi, z njima združeno Gabrje ter hišo v Ljubljani. Z družino je sicer pretežno živel na Dunaju, kjer je 15. aprila 1813 umrl v 65. letu starosti. ¹⁰⁹ V svojem dunajskem obdobju je postal tudi prostozidar. ¹¹⁰ Posesti, ki mu jih je oče izročil leta 1773, je obdržal do smrti. ¹¹¹ Sam je istega leta, ko je prevzel navedeno očetovo imetje, od baronice Egkh kupil Selo pri Šentpavlu, ki ga je leta 1801 kot edinega prodal. ¹¹²

Št. 16

Lichtenberg, Ludvik, grof (1743–1808), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli leta 1780 – zemljiški gospod, stanovski odbornik.

Izviral je iz leta 1688 pogrofovljene kranjske rodbine Schwab pl. Lichtenberg, ¹¹³ iz katere je bilo več članov Dizmove bratovščine, med drugim Ludvikov oče Marko Ferdinand, graščak v Koči vasi v Loški dolini in na gospostvu Ortnek pri Ribnici, poročen z Marijo Elizabeto grofico Auersperg s Turjaka. ¹¹⁴ Tako kot vsi njuni otroci se je tudi Ludvik rodil v Ljubljani, in sicer 14. marca 1743, pri krstu dva dni pozneje pa je dobil ime Ludvik Dizma Nepomuk Jošt Ignac. ¹¹⁵ Večinoma je uporabljal dvojno ime Ludvik Dizma. Na ljubljanski jezuitski gimnaziji ga leta 1759 srečamo kot Ludvika v petem, predzadnjem razredu. Pripis *secul.* v kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete ob datumu smrti 15. marec 1808 priča, da je bil nekaj časa redovnik, verjetno jezuit. ¹¹⁶ Pred sekularizacijo najverjetneje niti ni prejel mašniškega posvečenja, zagotovo ne v Ljubljani ali Gorici, saj njegovega imena ni v tamkajšnjih ordinacijskih zapisnikih. ¹¹⁷ Oče Marko Ferdinand grof Lichtenberg mu je leta 1766 dal v zakup dvorec in posest Koča vas v Loški dolini, ki ju je nato leta 1775 od očeta odkupil za 18.000 goldinarjev, ¹¹⁸ po očetovi smrti leto pozneje pa je prevzel še gospostvo Ortnek pri Ribnici. ¹¹⁹ Obe posesti sta po njegovi smrti leta 1808 pripadli sinu Benjaminu. ¹²⁰

V javnem življenju ni bil posebej dejaven, znana je le funkcija svetnika iz gosposkega stanu v deželnem stanovskem odboru (1807). ¹²¹ Oženil se je dvakrat, obakrat v grofovsko hišo. Prvič je 1. junija 1775 na Čušperku sklenil poročno pogodbo z Marijo Ano grofico Auersperg, hčerjo grofa Volfa Nikolaja z Mokric, po njeni zgodnji smrti – umrla je v Ljubljani za poporodno mrzlico – pa

⁹⁸ Luigi TAVANO, Buset zu Faistenberg, Ignatius Cajetanus von, *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches. 1648 bis 1803. Ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker), Berlin 1990, str. 56. Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 25–26, 29.

⁹⁹ GOLEC 2022 (op. 1), str. 245–247.

¹⁰⁰ Miha PREINFALK, *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje. 1: Od Andriollija do Zorna*, Ljubljana 2013 (Blagoslovljeni in prekleti, 3), str. 185–186.

¹⁰¹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1748–1755, pag. 38; PREINFALK 2013 (op. 100), str. 194–196.

¹⁰² Vlado VALENČIČ, Ernest FANINGER, Nada GSPAN-PRAŠELJ, Zois Žiga (Sigismundus) pl. Edelstein, *Slovenski biografski leksikon*, 4/12, Ljubljana 1980, str. 832.

¹⁰³ Prim. ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r; *Ljubljanski klasiki 1563–1965*, Ljubljana 1999.

¹⁰⁴ Prim. Milan DODIČ, Absolventi novomeške gimnazije. 1746–1971, *225 let novomeške gimnazije*, Novo mesto 1971, str. 402–404.

¹⁰⁵ ANDRITSCH 2002 (op. 35); Karel baron Zois je leta 1771 izpričan na študijski stopnji filozofija (Universitätsbibliothek Graz (UBG), Ms 58-1, fol. 303r).

¹⁰⁶ GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22).

¹⁰⁷ PREINFALK 2013 (op. 100), str. 190, 196. Prve poroke ni ne v ljubljanski ne v semiški poročni knjigi (NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1771–1812; ŽA Semič, Matične knjige, P 1721–1785).

¹⁰⁸ PREINFALK 2013 (op. 100), str. 252–253.

¹⁰⁹ KOŠIR 1998 (op. 54), str. 190, 196.

¹¹⁰ KOŠIR 1998 (op. 54), str. 62.

¹¹¹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 148, 229, 361.

¹¹² SMOLE 1982 (op. 15), str. 433.

¹¹³ FRANK 1972 (op. 81), str. 137.

¹¹⁴ GOLEC 2022 (op. 1), str. 218–219.

¹¹⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1740–1747, pag. 136.

¹¹⁶ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 682.

¹¹⁷ *Ordinacijska protokola* 2012 (op. 97); *Ordinacijska protokola* 2016 (op. 96).

¹¹⁸ SMOLE 1982 (op. 15), str. 224.

¹¹⁹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 335.

¹²⁰ SMOLE 1982 (op. 15), str. 224, 335.

¹²¹ *Schematismus* 1807 (op. 27), str. 217.

12. aprila 1779 v Ljubljani z Ivano grofico Petazzi, hčerjo grofa Anselma.¹²² Z družino je pretežno živel v deželni prestolnici, kjer se mu je v drugem zakonu rodilo šest otrok.¹²³ Tam je 15. marca 1808 tudi preminil za kapjo, star 65 let, in bil v skladu z oporočno željo pokopan v Lichtenbergovi rodbinski grobnici v kapeli sv. Jurija pri gradu Ortnek.¹²⁴

V zelo podrobnih inventarjih njegove zapuščine, popisane v grofovi hiši v Ljubljani, na Ortneku in v dvorcu Koča vas, ni niti enega predmeta, ki bi ga lahko povezali z njegovim naročništvom umetniških del.¹²⁵ Morda se kakšen skriva v sumarno popisanih 15 slikah na Ortneku.¹²⁶

Pred Ludvikom Dizmo so postali člani Dizmove bratovščine naslednji grofje Lichtenbergi: stric Jurij Ludvik (1727), oče Marko Ferdinand (1740), očetov bratranec Franc Karel (1741), njegov bratranec Franc Ignac (1759) in Jošt Korbinijan (1760), sin Franca Karla, za njim pa mrzla strica Erazem in Janez Nepomuk (oba člana še 1801) in Franc Ksaver baron Lichtenberg-Janežič (1800).¹²⁷

Št. 17

Apfaltrer, Feliks, baron (1730–1808), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli leta 1780 – cesarsko-kraljevi stotnik.

Izviral je iz stare kranjske plemiške rodbine, ki je pridobila baronski naslov leta 1672¹²⁸ in iz katere je bilo največ članov Dizmove bratovščine (12) za grofi Auerspergi.¹²⁹ Na članskem seznamu iz leta 1801 je naveden brez osebnega imena, zgolj kot »baron Apfaltrer, cesarsko-kraljevi stotnik« (*Freyherr v. Apfaltrer, k. k. Hauptmann*).¹³⁰ Glede na zaporedje članov je bil sprejet razmeroma kmalu po letu 1771 in je bil verjetno starejši od treh baronov Apfaltrerjev, ki mu sledijo. V genealogiji Apfaltrerjev ni razen barona Feliksa Rajmunda Fortunata nikogar, ki bi imel stotniški čin, prihajal s Kranjskega in ustrezal tudi po letih.¹³¹

Rodil se je 25. avgusta 1730 v Ljubljani Janezu Jožefu Sigfridu Antonu baronu Apfaltrerju in Renati Mariji Ignaciji Henriki, rojeni grofici Barbo, ter dobil pri krstu ime Feliks Vajkard Ludvik.¹³²

¹²² PREINFALK 2005 (op. 19), str. 166, 485. Prve poroke za razliko od druge ni ne v poročni matici ljubljanske stolne župnije ne v poročni matični knjigi župnije Šmarje (NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1771–1782; ŽA Šmarje-Sap, Matične knjige, P 1758–1784). Druga poroka: NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1771–1782, pag. 61.

¹²³ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1771–1791, fol. 19–20. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZ-HOFFEN 1905 (op. 59), str. 118–123.

¹²⁴ V mrliški knjigi je sicer datum smrti 16. marec (NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Jakob, Matične knjige, M 1808–1832, fol. 3), vendar bo prav 15. marec, kot beremo v pripisu v kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 682), saj so njegovo oporočno odprlo že tega dne; oporočno je bila napisana 2. aprila 1805 v Ljubljani (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-L-89, 2. 4. 1805).

¹²⁵ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 66, fasc. XXIX/A, L-144, 11. 6. 1808, 25. 6. 1808, 28. 7. 1808.

¹²⁶ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 66, fasc. XXIX/A, L-144, 25. 6. 1808, pag. 45.

¹²⁷ SMOLIK 2001 (op. 10), str. 268–275; *Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 332. Sorodstvena razmerja gl. v: ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 149, Lichtenberg.

¹²⁸ FRANK 1967 (op. 49), str. 26.

¹²⁹ GOLEC 2022 (op. 1), str. 177.

¹³⁰ *Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 332.

¹³¹ Johann Baptist WITTING, Steiermärkischer Adel, *Die Wappen des Adels in Salzburg, Steiermark und Tirol*, Neustadt an der Aisch 1979² (J. Siebmacher's großes Wappenbuch, 28), stp. 65–74.

¹³² NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1722–1731, pag. 330–331. Prim. WITTING 1979 (op. 131), stp. 78.

Med številnimi člani Dizmove bratovščine iz rodbine Apfaltrer je bil tudi njegov oče Janez Sigfrid, sprejet leta 1721, graščak v Črnem Potoku pri Litiji in pozneje še na Kiselsteinu v Kranju.¹³³ O Feliksu je nasprotno znanega zelo malo. Leta 1748 ga srečamo v petem, predzadnjem razredu ljubljanske jezuitske gimnazije. V kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete je pripis, da je umrl leta 1809 kot upokojeni vojaški častnik.¹³⁴ Morda je po gimnaziji obiskoval leta 1752 ustanovljeno vojaško akademijo v Dunajskem Novem mestu.¹³⁵ Kje je služboval, ni znano, zelo verjetno pa se je ob sprejemu v bratovščino zadrževal v domači deželi. Družine si po vsem sodeč ni ustvaril¹³⁶ in na Kranjskem prav tako ni premogel zemljiške posesti.¹³⁷ Umrl je v rodni Ljubljani 25. oktobra 1808 v 79. letu starosti zaradi starostne oslabelosti.¹³⁸

Pred in za njim so postali člani Dizmove bratovščine naslednji Apfaltrerji: Volf Herbard (1716), Janez Gotfrid (1718), njegov oče Janez Sigfrid (1721), Franc Karel (1725), Sigmund Ferdinand (1725 ali 1726), Jožef Leopold (1740), Janez Ignac (1741), Ferdinand (1752), Vencelj (član še 1801), Anton (član še 1801) in Ernest (član še 1801).¹³⁹

Št. 18

Raigersfeld, Maksimilijan, baron (1733–1802), sprejet verjetno ne pred letom 1771 – cesarsko-kraljevi major, višji stražni mojster.

Izviral je iz rodbine leta 1689 plemenitenega Sebastjana Rakovca, stanovskega viceknjigovodje na Kranjskem, sicer kmečkega sina iz okolice Kranja, ki je bil njegov ded. Oče Franc Henrik je znan kot uspešen gospodarstvenik, državni uradnik in kot tak izvrševalec terezijanskih reform. Poročil se je z Marijo Ano baronico Erberg in bil tudi sam 8. avgusta 1747, ko je imel sin Maksimilijan 14 let, povzdignjen v baronski stan.¹⁴⁰

Maksimilijan se je rodil v Ljubljani 9. oktobra 1733 kot šesti od 21 otrok in dobil pri krstu dva dni pozneje ime Franc Benjamin Maksimilijan.¹⁴¹ Za razliko od dveh bratov, od katerih je bil Janez Luka pozneje diplomat, Franc Borgia pa ljubljanski pomožni škof,¹⁴² ga ne najdemo v višjih razredih ljubljanske jezuitske gimnazije.¹⁴³ Najbrž je odšel na leta 1752 ustanovljeno terezijansko vojaško akademijo. V vojski je napredoval do majorja in za razliko od brata Janeza Nepomuka, ki je kot častnik izgubil življenje med sedemletno vojno, dočakal upokojitev.¹⁴⁴ Ko se je 23. oktobra 1775

¹³³ GOLEC 2022 (op. 1), str. 176.

¹³⁴ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 655.

¹³⁵ O akademiji gl. *250 Jahre Alma Mater Theresiana. Festschrift* (ur. Manfred Gänsdorfer), Wiener Neustadt 2001.

¹³⁶ Prim. WITTING 1979 (op. 131), stp. 78; SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59); Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. II, Apfaltrer, pag. 469.

¹³⁷ Prim. SMOLE 1982 (op. 15).

¹³⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1771–1812, pag. 187–188.

¹³⁹ SMOLIK 2001 (op. 10), str. 268–275; *Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 332.

¹⁴⁰ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 121–126, 128–129; Karl Friedrich von FRANK, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 4: O–Sh*, Schloss Senftenegg 1973, str. 136, 138.

¹⁴¹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1731–1740, pag. 82–83. Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 129.

¹⁴² PREINFALK 2014 (op. 68), str. 129.

¹⁴³ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 998.

¹⁴⁴ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 126.

v dvorcu Lukovica pri Brezovici poročil s Terezijo pl. Wollwitz, hčerjo Lovrenca Danijela, od leta 1722 člana Dizmove bratovščine, je v ljubljanski poročni matici naveden kot cesarsko-kraljevi višji stražni mojster,¹⁴⁵ enako kot na članskem seznamu Dizmove bratovščine leta 1801.¹⁴⁶

Raigersfeldi na Kranjskem sicer niso bili vidnejši zemljiški gospodje. Maksimilijanov ded je premogel le malo posesti in še to samo krajši čas, oče pa sploh ni bil vpisan v kranjsko imenjsko knjigo.¹⁴⁷ Tudi v Maksimilijanovi generaciji je bilo podobno. Maksimilijan je od vseh bratov edini vsaj za nekaj časa postal zemljiški gospod. Leta 1780, ko je že bil major, je namreč od Antona Nepomuka barona Tauffererja, od leta 1749 člana Dizmove bratovščine,¹⁴⁸ kupil dvorec Zizaburg v Zgornji Šiški nad Ljubljano, danes znan kot Fajfarjev ali Galetov grad, ki ga je prejšnji lastnik prezidal v slikovit podeželski dvorec. Toda Raigersfeld je dvorec z zelo skromno posestjo že čez štiri leta, 1784, prodal Janezu Nepomuku grofu Auerspergu. Pomenljivo je, da je za posest poleg 5300 goldinarjev kupnine dobil od Tauffererja še knjigo *Nouveau Theatre d'Italie par le Bleau*,¹⁴⁹ kar priča o njegovem zanimanju za umetnost.

V zakonu s pl. Wollwitzovo ni imel otrok.¹⁵⁰ Umrli je kot vdovec in upokojeni major 4. januarja 1802 v Ljubljani v 69. letu starosti za vnetjem rebrne mreže.¹⁵¹

Št. 19

Posarelli (Bosarelli), Vajkard, pl., od 1781 baron (1728–ne pred 1801), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli leta 1780 – generalmajor.

Njegova rodbina je imela od leta 1647 v lasti gospostvo Volčji Potok,¹⁵² pridobila leta 1689 dedni baronski naslov,¹⁵³ konec 17. stoletja pa je njegov ded Franc Jožef prišel do lastništva dvorca Duplje pri Naklem, kjer se je Vajkard rodil 12. aprila 1728, ko je tam gospodaril njegov oče. Vajkardova starša sta bila baron Anton Franc Jožef, ki je leta 1732 postal član Dizmove bratovščine,¹⁵⁴ in Marija Leopoldina grofica Barbo pl. Waxenstein. Pri krstu dva dni pozneje je dobil ime Vajkard Jožef Anton Julij Janez Nepomuk.¹⁵⁵ Leta 1744 je obiskoval peti, predzadnji razred ljubljanske jezuitske gimnazije,¹⁵⁶ nato pa vemo o njegovi življenjski poti malo. Leta 1773 je kot lastnik ene petine Dupelj skupaj s štirimi sestrami prodal podedovano očetovo posest na dražbi,¹⁵⁷ ne da bi na Kranjskem še kdaj postal zemljiški gospod. Morda je obiskoval leta 1752 ustanovljeno vojaško akademijo v

Dunajskem Novem mestu. Po enem rodbinskem rodovnem deblu je postal cesarsko-kraljevi general – stražmojster (*Generalfeldwachtmeister*) na Hrvaškem, bil poročen z neko de Pozzijevo, vdovo pl. Bonazza,¹⁵⁸ drugi rodovnik pa ga, tako kot seznam članov Dizmove bratovščine iz leta 1801, imenuje generalmajor. Ne prvi ne drugi vir ne navajata otrok.¹⁵⁹ 1. maja 1781 je bil Vajkard kot podpolkovnik v slunjskem pehotnem polku povzdignjen v baronski stan.¹⁶⁰ Njegova življenjska pot se je zelo verjetno iztekla zunaj Kranjske,¹⁶¹ najbrž na Hrvaškem. Leta 1801, ko je bil star 73 let, je bil torej še živ.

Iz Posarellijeve rodbine sta bila v Dizmovo bratovščino pred njim sprejeta baron Janez Jožef Anton (1721) iz druge rodbinske veje in oče Anton Franc Jožef Posarelli (1732).¹⁶²

Št. 20

Apfaltrer, Vencelj, baron (1737–1825), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli leta 1780 – major.

Izviral je iz stare kranjske plemiške rodbine, ki je pridobila baronski naslov leta 1672¹⁶³ in iz katere je bilo največ članov Dizmove bratovščine (12) za grofi Auerspergi. Rodil se je 23. novembra 1737 v očetovem dvorcu Črnelo pri Domžalah kot sin barona Franca Karla in Ane Marije, rojene grofice Schwab pl. Lichtenberg, ter bil tri dni pozneje krščen na ime Marija Vencelj Andrej.¹⁶⁴ Njegov oče Franc Karel, član Dizmove bratovščine od leta 1725,¹⁶⁵ ni gospodaril uspešno, saj je šlo Črnelo po njegovi smrti na dražbo (1762).¹⁶⁶ Vencelj tako ali tako ni bil najstarejši sin in predviden za naslednika, zato mu je bila zgodaj namenjena vojaška kariera. Glede na to, da ga ne najdemo v zadnjih dveh razredih ljubljanske jezuitske gimnazije,¹⁶⁷ se je najbrž šolal na leta 1752 ustanovljeni vojaški akademiji v Dunajskem Novem mestu. Znano je, da je kot major služboval pri 47. pehotnem polku. Družino si je ustvaril na Češkem, kjer se je 11. junija 1767 v kraju Chyšeh oženil z Marijo Barbaro pl. Haugwitz, verjetno častniško hčerjo. Otroci so se mlademu paru rodili v Chyšah, Podbořanyh in Žliticalah, mlajši sin Vencelj pa je prav tako postal major, vendar pri brambovstvu.¹⁶⁸ Ni potrjeno, koliko je bil Vencelj baron Apfaltrer sploh povezan s Kranjsko. Sodeč po kraju smrti prve hčere in kraju poroke druge, je v osemdesetih letih 18. stoletja živel v srednječeškem Rakovniku in v Pragi ali okolici. Vsi trije preživeli otroci so ostali na Češkem, žena mu je umrla leta 1824 v Jihlavi, sam pa v začetku naslednjega leta, 5. januarja 1825, v Brnu na Moravskem.¹⁶⁹

Skupaj z njim se je v Dizmovo bratovščino včlanilo 13 Apfaltrerjev (gl. pri št. 17), med njimi njegov oče Franc Karel (1725).

¹⁴⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1771–1812, pag. 37. O Wollwitu gl. GOLEC 2022 (op. 1), str. 181–182.

¹⁴⁶ *Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 332.

¹⁴⁷ SMOLE 1982 (op. 15), str. 64, 199, 264; ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 291r, 536v, 541r, 675v.

¹⁴⁸ O Tauffererju gl. GOLEC 2022 (op. 1), str. 239–240.

¹⁴⁹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 144.

¹⁵⁰ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 129.

¹⁵¹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1771–1812 (moški), pag. 157–158.

¹⁵² SMOLE 1982 (op. 15), str. 536.

¹⁵³ FRANK 1973 (op. 140), str. 100; Boris GOLEC, Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (1. del), *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 61/2, 2013, str. 59.

¹⁵⁴ GOLEC 2022 (op. 1), str. 201.

¹⁵⁵ NŠAL, ŽA Naklo, Matične knjige, R 1690–1730, pag. 400.

¹⁵⁶ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 693.

¹⁵⁷ SMOLE 1982 (op. 15), str. 141.

¹⁵⁸ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 195, Posarel.

¹⁵⁹ ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 119, Possarell.

¹⁶⁰ FRANK 1973 (op. 140), str. 100.

¹⁶¹ Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59).

¹⁶² SMOLIK 2001 (op. 10), str. 268–275. O sorodstvenih razmerjih gl. Johann Baptist WITTING, Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels, *Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft »Adler«*, n. F. 4, 1894, str. 239.

¹⁶³ FRANK 1967 (op. 49), str. 26.

¹⁶⁴ NŠAL, ŽA Dob, Matične knjige, R 1728–1746, fol. 104v.

¹⁶⁵ GOLEC 2022 (op. 1), str. 185–186.

¹⁶⁶ SMOLE 1982 (op. 15), str. 121.

¹⁶⁷ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 655.

¹⁶⁸ WITTING 1979 (op. 131), stp. 69–71.

¹⁶⁹ WITTING 1979 (op. 131), stp. 70–71. Prim. ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. II, Apfaltrer, pag. 594.

Št. 21

Rasp, Janez Nepomuk, grof (1732–1802), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli leta 1780 – zemljiški gospod, stotnik.

Izviral je iz ene starejših plemiških rodbin na Kranjskem, ki je imela kranjsko deželanstvo od začetka 16. stoletja, njena prva posest v deželi pa je bil Osterberg.¹⁷⁰ Njegov ded Janez Ludvik je neupravičeno uporabljal baronski naslov in z vztrajnostjo leta 1708 dosegel pri cesarju nič manj kot povzdignitev v grofovski stan.¹⁷¹ Janez Nepomuk se je rodil očetu Janezu Adamu, od leta 1719 članu Dizmove bratovščine,¹⁷² in materi Mariji Ani Fürnpfeil pl. Pfeilheimb. Rodil se je na očetovem Krumperku 5. julija 1732 in dobil pri krstu dva dni pozneje ime Janez Nepomuk Baltazar Jakob Alojzij.¹⁷³ Kje se je šolal, ni znano, vsaj v zadnjih dveh razredih ljubljanske jezuitske gimnazije ga pogrešamo.¹⁷⁴ Morda je bil med prvimi gojenci leta 1752 ustanovljene vojaške akademije v Dunajskem Novem mestu, saj se je odločil za vojaško kariero in dosegel čin stotnika.¹⁷⁵ Vprašanje, kako dolgo je ostal v aktivni vojaški službi, je prav tako odprto. Ob poroki 1. februarja 1768 v Ljubljani je označen kot stotnik pehotnega polka barona Bulowa.¹⁷⁶ Oženil se je z Barbaro baronico Schmidthoffen, hčerjo Franca Antona barona Schmidthoffna, člana Dizmove bratovščine od leta 1752,¹⁷⁷ ki je bila že vdova po nekem Kirschu in se je bližala štiridesetemu letu starosti. Žena je v letu poroke po svojem očetu podedovala dvorec Lukovica pri Brezovici, tudi njen drugi zakon pa je ostal brez otrok.¹⁷⁸ Janez Nepomuk naj bi ženi sledil kot lastnik leta 1786,¹⁷⁹ čeprav je živela skoraj tako dolgo kot on. Še več, po smrti starejšega brata Janeza Avguština, ki je leta 1784 umrl brez otrok, mu je leta 1788 pripadlo gospostvo Krumperk.¹⁸⁰ Zakonca sta prebivala v Lukovici in Ljubljani, kjer sta drug za drugim na začetku 19. stoletja tudi umrla. Grof Janez Nepomuk je umrl 24. marca 1802, slabo leto za ženo, star malo manj kot 70 let, in bil na lastno željo pokopan na pokopališču na Brezovici.¹⁸¹ V oporoki, sestavljeni v Ljubljani tik pred smrtjo, je Krumperk in Lukovico zapustil nečakinji Ani Mariji grofici Thurn-Valsassina.¹⁸²

Poleg njegovega očeta Janeza Adama je bil od istega leta 1719 član Dizmove bratovščine tudi daljni sorodnik duhovnik Maksimilijan Leopold pl. Rasp, znani podpornik umetnosti.¹⁸³

¹⁷⁰ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 195–198.

¹⁷¹ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 205–206. Prim. Boris GOLEC, Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (2. del), *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 61/2, 2013, str. 258.

¹⁷² GOLEC 2022 (op. 1), str. 172–173.

¹⁷³ NŠAL, ŽA Dob, Matične knjige, R 1728–1746, pag. 53. Prim. Ivan VRHOVNIK, Plemenitniki v dobovskih farnih maticah, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 9, 1899, str. 95; PREINFALK 2016 (op. 31), str. 220–221.

¹⁷⁴ Prim. ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 998. Prav tako ga ni najti med graškimi študenti (ANDRITSCH 2002 (op. 35)) in med gojenci terezijanske viteške akademije na Dunaju (GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22)).

¹⁷⁵ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 209.

¹⁷⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770, pag. 339.

¹⁷⁷ O njem: GOLEC 2022 (op. 1), str. 240–241.

¹⁷⁸ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 209, 221; SMOLE 1982 (op. 15), str. 275.

¹⁷⁹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 275.

¹⁸⁰ SMOLE 1982 (op. 15), str. 246; PREINFALK 2016 (op. 31), str. 208–209.

¹⁸¹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1771–1812, pag. 157–158. Prim. PREINFALK 2016 (op. 31), str. 220.

¹⁸² ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-R-108, 20. 3. 1802. Prim. PREINFALK 2016 (op. 31), str. 209; SMOLE 1982 (op. 15), str. 246–247, 275.

¹⁸³ GOLEC 2022 (op. 1), str. 175–176.

Št. 22

Gallenberg, Sigfrid, grof (1746–1813), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1780 – duhovnik, stolni kanonik v Ljubljani.

Pripadal je eni najstarejših kranjskih plemiških rodbin, ki je bila že leta 1463 med deželanskimi, dobila leta 1666 naslov državnih grofov in imela na Kranjskem posesti do srede 18. stoletja.¹⁸⁴ Rodil se je 23. maja 1746 v Ljubljani Volfgangu Sigmundu grofu Gallenbergu in Ceciliji, rojeni grofici Orzon, ter bil naslednjega dne krščen kot Sigfrid Marija Jožef Nepomuk.¹⁸⁵ Starši so bili kljub grofovskemu naslovu le mali graščaki. Leta 1753 je oče Volfgang Sigmund od svojega bratranca, salzburškega stolnega prošta grofa Riharda, dobil dvorec Zduša pri Kamniku s skromno posestjo.¹⁸⁶ Za Sigfrida ni potrjeno, da bi se šolal na ljubljanski jezuitski gimnaziji,¹⁸⁷ kot tudi ne na novoustanovljeni novomeški frančiškanski¹⁸⁸ ali na graški.¹⁸⁹ Zdi se, da je šel po poti omenjenega sorodnika, ki je uspešno služboval v Salzburgu, saj tudi mašniškega posvečenja ni prejel ne v Ljubljani ne v Gorici, pod katero je spadala kamniška župnija,¹⁹⁰ že leta 1771 pa je postal konzistorialni svetnik salzburškega nadškofa.¹⁹¹ Posvečen je bil leta 1769 s spregledom še nedosežene kanonične starosti.¹⁹² V salzburški nadškofiji je do leta 1778 služboval kot dekan v danes bavarskem Tittmoningu.¹⁹³ Dobro službo v domovini mu je že vnaprej zagotavljal Kurchperg-Gallenbergov kanonikat pri ljubljanski stolnici, ki so ga podeljevali grofje Gallenbergi. Zasedel ga je leta 1784 in ga obdržal do smrti.¹⁹⁴ Medtem se je leta 1800 pri cesarju brez uspeha potegoval za mesto generalnega vikarja tedanje ljubljanske nadškofije.¹⁹⁵ Umrl je v 67. letu starosti 11. marca 1813 v Ljubljani zaradi vnetja mehurja.¹⁹⁶

Št. 23

Pettenege (Petenek), Ahac, pl. (1761–ne pred 1803), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1780 – okrožni komisar.

Izviral je iz leta 1655 poplemenitene kranjske rodbine, katere začetnik je bil Janez Krstnik Petek (Pöttickh), rentni mojster na Kranjskem, ki je dobil plemiški predikat »von Pöttenege«

¹⁸⁴ France KIDRIČ, Gallenberg, *Slovenski biografski leksikon*, 1/1, Ljubljana 1925, str. 200.

¹⁸⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1740–1747, pag. 289. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOF-FEN 1905 (op. 59), str. 86.

¹⁸⁶ SMOLE 1982 (op. 15), str. 566.

¹⁸⁷ Prim. ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r; *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103).

¹⁸⁸ Prim. DODIČ 1971 (op. 104), str. 401–403.

¹⁸⁹ ANDRITSCH 2002 (op. 35).

¹⁹⁰ Prim. *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. I: 1711–1756* (ur. Jure Volčjak), Ljubljana 2013 (Arhivsko društvo Slovenije. Viri, 36); *Ordinacijska protokola* 2016 (op. 96).

¹⁹¹ Ema UMEK, *Erbergi in dolski arhiv*, Ljubljana 1991 (Publikacije Arhive Republike Slovenije. Inventarji. Graščinski arhivi, 5), str. 348. Po Pokornu naj bi postal svetnik šele leta 1797 (Francišek POKORN, *Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788*, Ljubljana 1908, str. 7).

¹⁹² UMEK 1991 (op. 191), str. 349.

¹⁹³ UMEK 1991 (op. 191), str. 349.

¹⁹⁴ Matjaž AMBROŽIČ, Prošti, dekani in kanoniki ljubljanskega stolnega kapitlja, *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani. 1707* (ur. Metod Benedik), Ljubljana 2008, str. 96.

¹⁹⁵ UMEK 1991 (op. 191), str. 359.

¹⁹⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1812–1835, pag. 5–6. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOF-FEN 1905 (op. 59), str. 210.

(Pettenegg).¹⁹⁷ Rodil se je 1. novembra 1761 v Ljubljani očetu Kajetanu Baltazarju in materi Mariji Ani Elizabeti, rojeni prav tako pl. Pettenegg, ter istega dne pri krstu dobil ime Ahac Ksaver Alojz.¹⁹⁸ Oče, ki je med letoma 1752 in 1754 postal član Dizmove bratovščine, je bil prisednik ogradnega sodišča in deželni svetnik, vendar na Kranjskem ni imel zemljiške posesti.¹⁹⁹ Ni potrjeno, da bi se Ahac šolal na ljubljanski, medtem podržavljeni jezuitski gimnaziji, niti ne v Gradcu ali na terezijanski viteški akademiji na Dunaju.²⁰⁰ Ko mu je leta 1786 umrl oče in je bila mati že pokojna, je po očetu podedoval njegovo skromno imetje, ki ga поблиže ne poznamo.²⁰¹ Ob poroki v Ljubljani naslednje leto, 17. aprila 1787, je bil v 26. letu in zaposlen kot okrožni komisar pri novomeškem okrožnem uradu, njegova izbranka pa je bila Marija Ana baronica Gusič,²⁰² v Ljubljani rojena hči Sigmunda Adama barona Gusiča, graščaka na treh belokranjskih gospodstvih.²⁰³ Sam ni bil očitno nikoli zemljiški gospod,²⁰⁴ ampak je ostal uradnik. V zakonu z Gusičevo so se mu v Ljubljani med letoma 1788 in 1791 rodili štiri otroci,²⁰⁵ pet pa med letoma 1792 in 1797 v Celovcu, kjer je medtem napredoval od protokolista deželne pravde prek njenega sekretarja do deželnega svetnika.²⁰⁶ Po ženini smrti 12. septembra 1798²⁰⁷ se je vdovec v kratkem oženil še dvakrat, najprej neznan kje zunaj Celovca s Terezijo, rojeno pl. Rittersburg, ki je 16. januarja 1802 umrla ob porodu,²⁰⁸ in nato 13. februarja 1803 v celovski stolnici z Alojzijo, rojeno pl. Stöger, na Dunaju rojeno hčerjo svetnika pri notranjeavstrijskem apelacijskem sodišču v Celovcu.²⁰⁹ Tudi tretja žena je umrla skupaj z otrokom pri prvem porodu, in sicer 27. novembra istega leta.²¹⁰ Nadaljnja usoda Ahaca pl. Pettenegga ni znana. Kot kaže, ni umrl ne v Celovcu ne v rodni Ljubljani.²¹¹

¹⁹⁷ FRANK 1973 (op. 140), str. 91.

¹⁹⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1755–1762, pag. 353. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 196.

¹⁹⁹ GOLEC 2022 (op. 1), str. 247–249.

²⁰⁰ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r; *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103); ANDRITSCH 2002 (op. 35); UBG, Ms-2; GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22).

²⁰¹ ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-P-117, 11. 4. 1786.

²⁰² NŠAL, ŽA Ljubljana Marijino oznanjenje, Matične knjige, P 1785–1800, fol. 8. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 242.

²⁰³ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 139–140. Prim. ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 119, Genealogica A–P, Pette-nek.

²⁰⁴ Prim. SMOLE 1982 (op. 15).

²⁰⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1784–1795, pag. 129, 152, 184, 216. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 122–123.

²⁰⁶ Archiv der Diözese Gurk, Klagenfurt (ADG), PA Klagenfurt St. Egid, Geburtsbuch IX 1791–1815, pag. 32, 74, 111, 167, 190.

²⁰⁷ ADG, PA Klagenfurt St. Egid, Sterbebuch VII 1795–1800, pag. 91. Prim. PREINFALK 2016 (op. 31), str. 140.

²⁰⁸ ADG, PA Klagenfurt St. Egid, Sterbebuch VIII 1801–1806, pag. 29.

²⁰⁹ ADG, PA Klagenfurt Dom, Trauungsbuch II 1799–1810, fol. 34.

²¹⁰ ADG, PA Klagenfurt St. Egid, Sterbebuch VIII 1801–1806, pag. 82.

²¹¹ Prim. ADG, PA Klagenfurt St. Egid, Index zu Sterbebuch 1801–1806, Index zu Sterbbuch 1807–1831; SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59).

Št. 24

Auersperg, Nikolaj (Tolentinski), grof (1753–1828), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1790 – zemljiški gospod.

Izviral je iz vodilne kranjske plemiške rodbine grofov Auerspergov, ki je grofovski naslov pridobila leta 1630.²¹² Literatura ga pozna kot Nikolaja Tolentinskega. Rodil se je 4. septembra 1753 v Novem mestu kot sin grofa Volfa Nikolaja z Mokric in Terezije, rojene grofice Lichtenberg, pri krstu pa dobil ime Marija Nikolaj Tolentinski Sigmund Kozma Damjan Peter Regalat.²¹³ Zgodaj je izgubil starše in že pri šestih letih leta 1759 postal očetov naslednik, čeprav je imel starejšega brata, ki bi mu po uveljavljenih načelih šlo prvenstvo. Nikolaj Tolentinski zaradi slabega vida ni mogel upati ne na vojaško ne na politično kariero.²¹⁴ Vprašanje, kje je pridobil formalno izobrazbo in kakšno, ostaja odprto.²¹⁵ V mladosti in tudi pozneje je veliko potoval, kar je zelo dobro dokumentirano. V predrevolucionarnem Parizu si je denimo ogledal Beaumarchaisovo Figarovo svatbo in se navdušil nad delom francoskih enciklopedistov. Po ženini smrti je bil na prelomu 18. in 19. stoletja kar šest let zdoma, tokrat v Rimu in Berlinu, tako da je mokriško posest v Nikolajevo veliko škodo medtem upravljal mlajši brat Jošt.²¹⁶

Poročil se je pri 25 letih 22. septembra 1778 na nevestini domači Gomili pri Boštanju s Terezijo baronico Mordax pl. Portendorf, hčerjo barona Jožefa Ernesta, ki mu je 13 let pozneje v Ljubljani rodila sina Nikolaja, edinega znanega preživelega otroka grofovskega para.²¹⁷

Grof Nikolaj Tolentinski se je po vrnitvi z drugega potovanja ustalil na Mokricah in se posvetil prenovi gradu, predvsem njegove okolice, kjer je nasadil velik park.

Jugozahodni grajski trakt je v njegovem času dobil reprezentančne baročne prostore, in sicer po nekem lesenem modelu iz Firenc. Od oblasti si je tudi kmalu priskrbel dovoljenje, da spremeni dotedanje pašnike ob dvorcu v nasade, nato pa je pod vplivom sodobnih francoskih enciklopedistov in izkušenj, ki si jih je bil nabral med dolgoletnim potepanjem po Evropi, uresničeval svoje zamisli. V duhu časa je v osrednji del parka postavil ermitaž.²¹⁸

Kmalu so se tudi pri njem začela kazati znamenja duševne bolezni, ki je zaznamovala že njegovega starejšega brata Franca Ksaverja. Zaradi izbruhov blaznosti je družina leta 1812 sklenila, naj gospostvo Mokrice prevzame tedaj še mladoletni sin Nikolaj, ki je dobil dva skrbnika. Nikolaja Tolentinskega so za nekaj časa odpeljali na svakovo Gomilo, kjer se je vedno bolj umikal v svoj svet.²¹⁹ Umrl je pri 75 letih zaradi zagnojitve na nogah 5. oktobra 1828 na Mokricah, kjer je v grajski kapeli tudi pokopan.²²⁰

²¹² PREINFALK 2005 (op. 19), str. 378.

²¹³ Kapiteljski arhiv Novo mesto (KANM), Matične knjige Novo mesto Kapitelj, R 1746–1756, pag. 264. Prim. PREINFALK 2005 (op. 19), str. 494.

²¹⁴ PREINFALK 2005 (op. 19), str. 166; SMOLE 1982 (op. 15), str. 299.

²¹⁵ Ni ga najti med dijaki in študenti v Ljubljani (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r; *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103)) ali v Gradcu (ANDRITSCH 2002 (op. 35); UBG, Ms-2). Prav tako ne na viteški akademiji, kjer je študiral njegov starejši brat Franc Ksaver (GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22), str. 31), ne na novomeški gimnaziji (DODIČ 1971 (op. 104), str. 402–404).

²¹⁶ PREINFALK 2005 (op. 19), str. 168–169.

²¹⁷ PREINFALK 2005 (op. 19), str. 168, 494; SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 305. Poročna matica župnije Boštanj je izgubljena.

²¹⁸ Ivan STOPAR, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. 2: Dolenjska. 2: Med Bogenšperkom in Mokricami*, Ljubljana 2001 (Grajske stavbe, 13), str. 100–101.

²¹⁹ PREINFALK 2005 (op. 19), str. 169.

²²⁰ NŠAL, ŽA Velika Dolina, Matične knjige, M 1811–1832, fol. 52; PREINFALK 2005 (op. 19) str. 494.

Kot slaboviden in tipičen podeželski plemič ni mogel imeti posebne vloge v javnem življenju. Preden je duševno zbolel, se je ne nazadnje veliko mudil na potovanjih. Nosil je podedovana naslova vrhovnega dednega deželnega komornika in vrhovnega dednega deželnega maršala na Kranjskem in v Slovenski marki,²²¹ njegovih morebitnih drugih funkcij pa ne poznamo. Kot mnogi drugi Auerspergi je bil član plemiškega lovskega društva »Diana lovka«.²²²

Člani Dizmove bratovščine so postali številni drugi Auerspergi, skupaj 13 (gl. pri št. 4).

Št. 25

Gandini (Gendin), Vencelj Mihael, pl. (1759–1834), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1790 – zemljiški gospod, magistratni uradnik.

Izviral je iz kranjske rodbine italijanskega rodu, ki je leta 1631 pridobila plemiški naslov s predikatom »von Lilienstein«.²²³ Rodil se je v očetovem dvorcu Hrib pri Preddvoru 27. septembra 1759 kot sin Sigmunda Andreja in Karoline Jožefe, rojene Dinzl pl. Angerburg, ter pri krstu dva dni pozneje dobil ime Vencelj Wolfgang Mihael.²²⁴ Oče Andrej Sigmund je bil le manjši zemljiški gospod, vendar prisodnik kranjskega ograjnega sodišča in nekaj časa poverjenik kranjskih deželnih stanov, od leta 1748 pa tudi član Dizmove bratovščine.²²⁵ Vencelja oziroma Venceslava srečamo pri 17 letih leta 1776 med tremi študenti zadnjega, šestega razreda ljubljanske, tedaj že nekdanje jezuitske gimnazije, ki so si tisto leto zaslužili nagrado.²²⁶ O njegovem morebitnem nadaljnjem šolanju ni podatkov.²²⁷

Bliže kot vloga zemljiškega gospoda sta mu bila uradniška služba in življenje v deželni prestolnici. Potem ko mu je mati Karolina Jožefa leta 1788 izročila po svojem očetu podedovani dvorec Turn pod Novim gradom pri Preddvoru, je posest že leta 1793 za dobrih 54.000 goldinarjev prodal Martinu Urbančiču.²²⁸ Vsekakor pa mu je status graščaka prišel še kako prav, da se je lahko oženil z grofovsko hčerjo. 1. marca 1791 se je v Šentrupertu na Dolenjskem poročil z Rozalijo, hčerjo rakovniškega graščaka Dizme grofa Barba pl. Waxensteina.²²⁹ Po prodaji Turna sta zakonca leta 1794 za 6000 goldinarjev kupila Abondijev dvorec, pristavo pred Nemškimi vrati v Ljubljani, a sta tudi to malo posest že čez tri leta prodala, zanjo pa iztržila le dobro desetino cene ob nakupu.²³⁰ Konec 18. stoletja je Vencelj že bil uradnik, in sicer protokolist pri deželni pravdi (1798).²³¹ V uradniški službi pri tem sodnem oblastvu ga srečujemo še četrto stoletja, vsaj do leta 1822.²³² Bil je lastnik hiše

²²¹ PREINFALK 2005 (op. 19), str. 494.

²²² PREINFALK 2005 (op. 19), str. 154.

²²³ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 89, Gandin; Karl Friedrich von FRANK, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 2: F–J*, Schloss Senftenegg 1970, str. 68.

²²⁴ NŠAL, ŽA Preddvor, Matične knjige, R 1742–1759, fol. 133r.

²²⁵ GOLEC 2022 (op. 1), str. 237–238.

²²⁶ *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103), str. 312.

²²⁷ Njegovega imena ni med gojenci terezijanske viteške akademije na Dunaju (GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSI MONTESOLE 1913 (op. 22)) niti na graškem liceju (UBG, Ms-2).

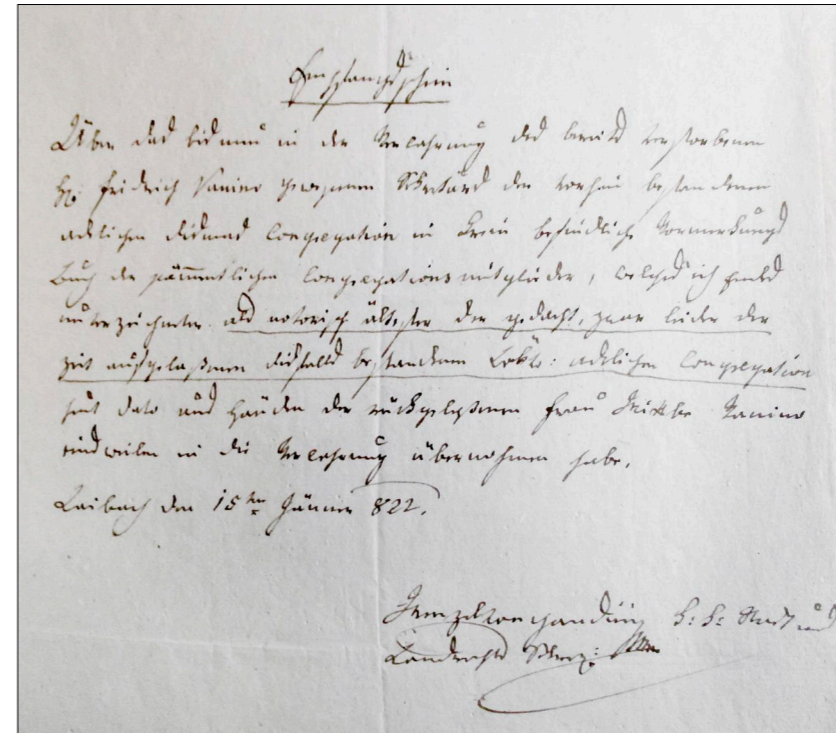
²²⁸ SMOLE 1982 (op. 15), str. 515.

²²⁹ NŠAL, ŽA Šentrupert, Matične knjige, P 1784–1820, pag. 16.

²³⁰ SMOLE 1982 (op. 15), str. 63.

²³¹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Jakob, Matične knjige, P 1785–1816, pag. 17.

²³² Leta 1807 je bil tajnik deželne pravde in aktuar njenega depozitnega urada (*Schematismus* 1807 (op. 27), str. 104, 105). Kot tajnik je izpričan tudi petnajst let pozneje (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 127, Izvlečki iz biografij v Dizmovi kroniki in Breckerfeldove pripombe k biografijam, 15. 1. 1822).

2. Gandinovo potrdilo o prevzemu bratovščinske spominske knjige, 15. januar 1822, Arhiv Republike Slovenije

v Poljanskem predmestju (1825),²³³ ob smrti prav tam pa je v mrliški knjigi naveden kot cesarsko-kraljevi jubilirani sekretar mestne in deželne pravde. Umrl je 10. januarja 1834 v 75. letu starosti za oslabeledostjo,²³⁴ ne da bi zapustil potomstvo.²³⁵

Po njegovi zaslugi se je ohranila bratovščinska spominska knjiga, t. i. Dizmova kronika, ki jo je 15. januarja 1822 kot najstarejši živeči član medtem ugasle bratovščine prevzel iz rok vdove njegove tajnika Friderika Vanina²³⁶ in jo izročil v hrambo sočlanu Jožefu Kalasancu baronu Erbergu, v čigar arhivu se je ohranila (sl. 2).²³⁷

Iz rodu Gandinijev pl. Liliensteinov sta člana Dizmove bratovščine postala tudi njegov oče Sigmund Andrej (1748) in mlajši brat Sigmund (član še leta 1801).²³⁸

Št. 26

Taufferer (Tauferrer), Janez Nepomuk, baron (1752–1832), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1790 – duhovnik, stanovski poverjenik, stolni kanonik v Ljubljani in na Dunaju.

²³³ Boris GOLEC, K podobi Ljubljane po kongresu leta 1821. Stavbe in njihovi lastniki v franciscejskem katastru, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 69/1, 2021, str. 80.

²³⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Peter, Matične knjige, M 1825–1840, fol. 111.

²³⁵ Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59). V oporoki, datirani v Ljubljani 7. januarja 1834, je večino imetja zapustil nečakinjam (ARS, AS 308, Zbirka testamentov deželnega sodišča v Ljubljani, III-G-202).

²³⁶ ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 127, Izvlečki iz biografij v Dizmovi kroniki in Breckerfeldove pripombe k biografijam, 15. 1. 1822.

²³⁷ O tem gl. pri Erbergu (št. 36).

²³⁸ GOLEC 2022 (op. 1), str. 237–238.

Izviral je iz znane kranjske plemiške rodbine, poplemenitene leta 1585 kmalu zatem, ko se je pojavila na Kranjskem. Baronski naslov s predikatom »zum Weixelbach«, po dvorcu Turn (Novi grad) ali Višnje pri Višnji Gori, je dobila dobrih sto let pozneje, leta 1687.²³⁹

Janez Nepomuk se je rodil 25. februarja 1752 v Ljubljani očetu baronu Janezu Nepomuku, turnskemu graščaku, in Mariji Ceciliji, rojeni baronici Schram pl. Ottenfeld iz sedmograškega Kronstadta (Brašov). Pri krstu istega dne je dobil ime Janez Nepomuk Aleksander Matija.²⁴⁰ Kaže, da se ni šolal na ljubljanski jezuitski gimnaziji,²⁴¹ kot tudi ne na novomeški frančiškanski²⁴² ali v Gradcu.²⁴³ Mašniško posvečenje je prejel 10. junija 1775 v Ljubljani še pred dopolnjeno kano-nično starostjo, pri dobrih 23 letih.²⁴⁴ Glede na rodbinsko zaledje mu je bila zagotovljena lepa kariera. Tako je že leta 1778 zasedel Wollwitzev kanonikat v ljubljanskem stolnem kapitlju, leta 1786 pa predsedal na Lambergovega.²⁴⁵ Leta 1807 ga srečamo v vrhu deželne samouprave, kot enega od stanovskih poverjenikov.²⁴⁶ Njegova karierna pot se je zalomila med francosko okupacijo Kranjske, ko je bil leta 1809 postavljen za člana začasne deželne vlade, še istega leta pa so ga, potem ko dežela ni plačala predpisane kontribucije, aretirali in ga skupaj z nekaterimi drugimi talci odpeljali v Palmanovo. Po sklenitvi schönbrunnskega miru so ga sicer izpustili, ker pa se ni strinjal s francoskim režimom, je leta 1810 odšel za župnika župnije Spišske Vlachy na Slovaškem.²⁴⁷ Kanonikat v Ljubljani je odložil²⁴⁸ in dobil pozneje savojski kanonikat pri dunajski stolnici sv. Štefana. Na Dunaju je 9. februarja 1832 tudi umrl v starosti 79 let.²⁴⁹

Pred njim so od Tauffererjev postali člani Dizmove bratovščine že njegov praded Marko Anton (1702), ded Maksimilijan Anton Ignac (1727), dedov brat kostanjeviški opat pater Aleksander (1740) in oče Anton Tadej Janez Nepomuk (1749). Janez Nepomuk je bil tako četrta generacija dizmovcev.²⁵⁰

Št. 27

Hohenwart (Hochenwart), Sigmund, pl., od 1767 grof (1730–1820), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1790 – duhovnik, škof v Trstu in St. Pöltnu, knezonadškof na Dunaju.²⁵¹

Izviral je iz starega kranjskega rodu pl. Hohenwartov,²⁵² iz njegove veje s Kolovca pri Kamniku, kjer se je rodil 2. maja 1730 kot sin Franca Karla pl. Hohenwarta in Ane Frančiške Karoline

baronice De Leo ter dobil pri krstu ime Sigmund Anton.²⁵³ Njegov oče, član Dizmove bratovščine od leta 1736 ali 1737, je opravljal pomembne funkcije, med drugim je bil glavar na Reki in vladni svetnik. V poznih letih, 23. aprila 1767, ko je bil sin star 37 let, mu je uspelo doseči povzdignitev neposredno v grofovski stan.²⁵⁴ Sigmund za razliko od mlajšega brata Antona, ki je prav tako postal duhovnik, gimnazije najbrž ni končal v Ljubljani.²⁵⁵ V letih 1749–1751 je v Gradcu študiral filozofijo in nato od 1755 do 1759 prav tam teologijo. Mašniško posvečenje je prejel 7. oktobra 1759 (v Gradcu), deloval nekaj let kot ljudski misijonar na Štajerskem, nato kot profesor obče zgodovine na terezijanski viteški akademiji na Dunaju in kot rektor ustanove za skandinavske študente v Linzu. Na priporočilo Marije Terezije je leta 1777 postal učitelj zgodovine bodočega cesarja Franca II. (I.) in njegovih sorojencev na nadvojvodskem dvoru v Firencah, kjer ni bil samo obdan z vrsto pomembnih osebnosti iz kulturnega življenja, ampak je tudi močno vplival na poznejšega cesarja. Po koncu vloge vzgojitelja (1788) se je v Firencah in na Dunaju posvetil zgodovinskim študijam, dokler ga ni cesar Leopold II. leta 1791 imenoval za škofa v Trstu. Le dobri dve leti po prevzemu tržaške škofije je od mladega cesarja Franca II. dobil imenovanje na mesto škofa mlade škofije St. Pölten v Spodnji Avstriji in za apostolskega vojaškega vikarja (1794). Hohenwart je veliko storil za izboljšanje pastorale in discipline v svoji škofiji, pri izvajanju jožefinskih cerkvenodržavnih reform je kljub vdanosti dinastiji pokazal prožnost in zavračal vmešavanje države v cerkvene notranje zadeve. Po slabem desetletju v St. Pöltnu ga je cesar leta 1803 pri 73 letih imenoval za knezonadškofa na Dunaju. Nadškofijo je vodil v turbulentnih vojnih časih (med drugim je leta 1810 poročil Napoleona I. z Marijo Luizo Habsburško), ne da bi kdaj zapustil Dunaj, kar mu je samo dvigovalo ugled. Kot dunajski nadškof je tesno sodeloval s svojim nekdanjim učencem cesarjem Francem II. (od 1804 Franc I.), skrbel za izobrazbo duhovnikov in se kot zgleden, državi zvest krajevni škof v duhu jožefinskih reform posvetil predvsem pastoralni. Umrl je 30. junija 1820 na Dunaju v visoki starosti 90 let in našel zadnji dom v stolnici sv. Štefana.²⁵⁶

Člani Dizmove bratovščine so postali tudi njegov oče Franc Karel (1736 ali 1737), stric Leopold Ludvik (1740 ali 1741), brat Jurij Jakob (1757), daljni sorodnik Ludvik (1760) in nečak Franc (član še 1801).²⁵⁷

Št. 28

Rosetti, Bernard, baron (1756–1817), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1790 – zemljiški gospod, cesarsko-kraljevi komornik, stanovski poverjenik, svetnik deželnega glavarstva, guverner.

Izhajal je iz rodbine vipavsko-notranjskih baronov Rosettijev, poplemenitenih leta 1629, ki so bili po najnovjših ugotovitvah verjetno avtohtona vipavska rodbina.²⁵⁸ Ena njena veja je leta 1678 izprosila povzdignitev v baronski stan s predikatom, ki je vseboval imena posesti Roženek, Razdrto

²³⁹ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 228–230.

²⁴⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1748–1755, pag. 204. Prim. PREINFALK 2016 (op. 31), str. 250–251.

²⁴¹ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r.

²⁴² Prim. DODIČ 1971 (op. 104), str. 402–404.

²⁴³ ANDRITSCH 2002 (op. 35); UBG, Ms-2.

²⁴⁴ *Ordinacijska protokola* 2016 (op. 96), str. 86. Prim. POKORN 1908 (op. 191), str. 7.

²⁴⁵ AMBROŽIČ 2008 (op. 194), str. 96.

²⁴⁶ *Schematismus* 1807 (op. 27), str. 218.

²⁴⁷ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 243.

²⁴⁸ POKORN 1908 (op. 191), str. 78; AMBROŽIČ 2008 (op. 194), str. 96.

²⁴⁹ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 243, 351.

²⁵⁰ GOLEC 2022 (op. 1), str. 193.

²⁵¹ O njem gl.: Erwin GATZ, Hohenwart Sigismund Anton Graf, *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945. Ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Berlin 1983, str. 324–326.

²⁵² O Hohenwartih gl. Avgust PIRJEVEC, Hohenwart, *Slovenski biografski leksikon*, 1/3, 1928, str. 330–331.

²⁵³ NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1727–1738, fol. 55v.

²⁵⁴ GOLEC 2022 (op. 1), str. 207–208.

²⁵⁵ Anton pl. Hohenwart je leta 1748 izpričan na višjih jezuitskih študijah, na stopnji logika (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 671). Leta 1740 je bil na poetiki vpisan Sigmund pl. Hohenwart (pag. 671), ki pa glede na starost ne more biti identičen s poznejšim škofom.

²⁵⁶ GATZ 1983 (op. 251), str. 325–326.

²⁵⁷ SMOLIK 2001 (op. 10), str. 268–275; *Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 332. O sorodstvenih razmerjih: ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 111, Hohenwart.

²⁵⁸ GOLEC 2020 (op. 41), str. 115.

in Orehek: »Rosetti Freiherr von und zu Rossanegg, Herr auf Prāwaldt und Nußdorff«. ²⁵⁹ Baron Bernard se je rodil v Ljubljani 9. maja 1756 Karlu Leopoldu baronu Rosettiju in Mariji Henriki Suzani, rojeni grofici Prank, ob krstu pa je dobil ime Bernard Anton Marija Jožef Janez Nepomuk. ²⁶⁰ Šolal se je v rodni Ljubljani na jezuitski gimnaziji, kjer ga leta 1770 srečamo v predzadnjem, petem razredu. ²⁶¹ Nedvomno je identičen z baronom Rosettijem s Kranjskega, ki je brez navedbe osebne ga imena leta 1774 izpričan med študenti filozofije v Gradcu, ²⁶² saj tedaj ni bilo nobenega drugega Rosettija njegovih let. ²⁶³

Bil je srednje velik zemljiški gospod s precej razdrobljeno posestjo po tedanjem Notranjskem. Leta 1784 ali 1785 mu je oče izročil posesti Na Školu in Orehek, ²⁶⁴ s čimer je najverjetneje pridobil tudi Šikulje, ki so neznano kdaj postale pristava posesti na Školu in jih je leta 1802 prodal Kraški dvorni kobilarni. ²⁶⁵ Medtem je leta 1795 vzel v devetletni najem freisinško škofjeloško gospostvo, ki je bilo še pred iztekom pogodbe sekularizirano (1803). ²⁶⁶ Dve leti prej mu je sestrična po materi Eleonora baronica Raunach za poravnavo svojih dolgov prepustila mali Šilentabor, ²⁶⁷ leta 1809 pa je vse posesti, vključno z imenjema Razdrto in Podbrje pri Orehovici, ki sta bili najverjetneje sestavni del Orehka, prodal neplemiškemu kupcu Matiji Dolencu, poštnemu mojstru v Sežani. ²⁶⁸ Baron Rosetti namreč tedaj ni več živel na Kranjskem in je posesti upravljal na daljavo.

V javnem življenju Kranjske ga srečamo kot stanovskega poverjenika in nato svetnika deželnega glavarstva, imel je naslov cesarsko-kraljevega komornika, v času prve francoske okupacije leta 1797 je bil imenovan v desetčlanski gubernij in bil kratek čas v letih 1808–1809 guverner združenega kranjsko-goriškega deželnega glavarstva. Predtem in zatem je opravljal pomembne državne službe zunaj domače dežele. V letih 1803–1805 je bil avstrijski guverner v Kotorju, tretja francoska okupacija (1809), po kateri se je umaknil na Dunaj, ga je doletela kot guvernerja v Trstu, nato je postal vladni predstavnik v Galiciji in se slednjič vrnil v Trst, kjer je bil od leta 1815 provizorični vodja primorskega gubernija, od leta 1816 do smrti naslednje leto pa guverner. ²⁶⁹ S Trstom je bil povezan že v svojih ljubljanskih letih, saj so ga tam sprejeli v prostozidarsko ložo, preden je leta 1792 postal mojster starosta novoustanovljene lože v Ljubljani, kar je ostal do prepovedi prostozidarstva tri leta pozneje. ²⁷⁰

Že v zrelih letih se je 4. novembra 1801 v Ljubljani oženil z Marijo Alojzijo Ano grofico Lamberg, vdovo po grofu Strassoldu, s katero očitno ni imel otrok. ²⁷¹ Umrl je po težki bolezni 24. maja 1817 v Trstu v starosti 61 let. ²⁷²

Od Rosettijev je bil poleg njega član Dizmove bratovščine še njegov oče Karel Leopold, sprejet leta 1758. ²⁷³

Št. 29

Mordax, Jožef, baron (1751–1831), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1790 – zemljiški gospod.

Izviral je iz stare koroške plemiške rodbine, ki je nosila plemiški predikat po gradu Portendorf, ²⁷⁴ imela na Kranjskem od prve polovice 16. stoletja posesti na vzhodnem Dolenjskem, najprej Graben in nato Grm, ²⁷⁵ leta 1671 pa dobila baronski naslov. ²⁷⁶ Jožefov oče Jožef Ernest je po svojem dedu Janezu Andreju leta 1739 podedoval dvorec Gomila (Spodnji Erkenštajn), po materi Frančiški Izabeli, rojeni grofici Thurn-Valsassina, pa leta 1749 dvorec Impoljca, oba v dolenskem delu Posavja. ²⁷⁷ Poročen je bil s Cecilijo, rojeno baronico Hallerstein, s katero je imel več hčera in edinega sina Jožefa. ²⁷⁸ Jožef se je rodil v Impoljci in bil krščen 13. septembra 1750 na ime Jožef Aleks Dionizij. Srednje ime je dobil po svojem krstnem botru Aleksandru baronu Tauffererju, opatu cisterce v Kostanjevici in članu Dizmove bratovščine (od 1740), ki ga je pri krstu nadomeščal cistercijan pater Danijel Mordax, Jožefov stric. ²⁷⁹ Očeta je izgubil že leta 1754, star dobra tri leta, ²⁸⁰ ko je postal tudi naslednik Impoljce, ²⁸¹ medtem ko je Gomila najbrž že takrat pripadla bratrancu Francu Antonu baronu Mordaxu. Ta jo je nato z oporoko leta 1778 zapustil Jožefu, ki je bil priznan za lastnika leta 1795. ²⁸²

Jožef je obiskoval ljubljansko jezuitsko gimnazijo, kjer ga leta 1765 srečamo v petem, predzadnjem razredu. ²⁸³ Ni znano, koliko in kje se je udejstvoval v javnem življenju. Kot vse kaže, je ostal podeželski graščak. Poročil se je že v zrelejših letih, 27. oktobra 1788 v Kostanjevici na Krki z Jožefo baronico Hallerstein, hčerjo pokojnega barona Franca Adama, graščaka na Raki. Za Jožefa je v poročni matici navedeno, da prihaja z Mokric, poročna priča pa je bil tamkajšnji graščak Nikolaj grof

²⁵⁹ FRANK 1973 (op. 140), str. 190.

²⁶⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1755–1762, pag. 57. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 98.

²⁶¹ Njegovo identiteto potrjuje pripis, da je postal cesarski svetnik, guverner v Trstu in da je umrl leta 1817 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 644). Ni ga med gojenci terezijanske viteške akademije na Dunaju (GEM-MEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22)).

²⁶² UBG, Ms-2, fol. 16r.

²⁶³ Prim. Johann Baptist WITTING, Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels, *Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft »Adler«*, n. F. 5, 1895, str. 254–256.

²⁶⁴ SMOLE 1982 (op. 15), str. 317, 332.

²⁶⁵ SMOLE 1982 (op. 15), str. 479.

²⁶⁶ Pavle BLAZNIK, *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*, Škofja Loka 1973, str. 444–446.

²⁶⁷ SMOLE 1982 (op. 15), str. 480.

²⁶⁸ SMOLE 1982 (op. 15), str. 317, 332, 479–480.

²⁶⁹ KOŠIR 1998 (op. 54), str. 59; Rudolf ANDREJKA, Vrhovni predstavniki državne uprave na Kranjskem od 1747 do 1941, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 24, 1943, str. 104; WITTING 1895 (op. 263), str. 256.

²⁷⁰ KOŠIR 1998 (op. 54), str. 52–53, 59.

²⁷¹ Po poročni matici je bil tedaj cesarski komornik in deželni svetnik na Kranjskem (NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1771–1812, pag. 93). Witting poroko zmotno datira z 12. septembrom 1791 (WITTING 1895 (op. 263), str. 256).

²⁷² Giuseppe Maria MAINATI, *Croniche ossia Memorie storiche sacro-profane di Trieste cominciando dall' XI. secolo sino a' nostri giorni*, 6, Venezia 1818, str. 242.

²⁷³ GOLEC 2022 (op. 1), str. 255.

²⁷⁴ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 167, Mordax.

²⁷⁵ SMOLE 1982 (op. 15), str. 649–650.

²⁷⁶ FRANK 1972 (op. 81), str. 259.

²⁷⁷ SMOLE 1982 (op. 15), str. 158, 191. Sorodstvena razmerja gl.: ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 167, Mordax.

²⁷⁸ NŠAL, ŽA Raka, Matične knjige, Ind R 1747–1769, s. p. Prim. ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 167, Mordax.

²⁷⁹ NŠAL, ŽA Raka, Matične knjige, R 1747–1783, pag. 53. O opatu Tauffererju gl. GOLEC 2022 (op. 1), str. 219.

²⁸⁰ Oče Jožef Ernest je umrl 19. februarja 1754 v 44. letu starosti in bil 23. februarja pokopan v Marijini cerkvi na Studencu (NŠAL, ŽA Raka, Matične knjige, M 1746–1781, fol. 19r).

²⁸¹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 191.

²⁸² SMOLE 1982 (op. 15), str. 158.

²⁸³ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 632. Med študenti graškega liceja ga ni (UBG, Ms-2).

Auersperg,²⁸⁴ Jožefov svak, poročen z njegovo sestro Terezijo,²⁸⁵ ki je malo pred njim postal član Dizmove bratovščine (gl. št. 24). Jožef baron Mordax je bil tedaj po vsem sodeč zakupnik mokriškega gospostva. Z ženo sta se ustalila v Impoljci, kjer se jima je rodil edinec Jožef, ki je že po nekaj tednih umrl.²⁸⁶ Samo ugibamo lahko, zakaj je baron Mordax posest Gomila leta 1823 za 20.000 goldinarjev prodal svoji ženi Jožefi. Po njeni smrti leta 1825 mu je pripadla nazaj,²⁸⁷ sam pa se je 5. septembra 1827 v domači župniji na Studencu oženil z ženino precej mlajšo sestro Alojzijo baronico Hallerstein, ki je že dotlej prebivala pri baronskem paru Mordax na Impoljci.²⁸⁸ Jožef baron Mordax je umrl zaradi starostne oslabelosti na četrto obletnico svoje druge poroke, 5. septembra 1831 na Impoljci, star 81 let,²⁸⁹ obe posesti, Impoljco in Gomilo, pa je podedovala njegova vdova.²⁹⁰ Ostareli baron je prvotno sicer nameraval zapustiti svoje imetje posvojencu Maksu grofu Lichtenbergu, vendar se je ta v 23 letih izkazal za nevrednega dediča, zato mu je Jožef v oporoki, napisani 1. septembra 1830 v Impoljci, namenil samo nujni delež, ki mu je pripadal po posvojitveni pogodbi.²⁹¹

Baron Mordax je kot edini iz svojega rodu nesporno postal član Dizmove bratovščine po za-
slugi svojega svaka, mokriškega graščaka Nikolaja grofa Auersperga.

Št. 30

Hohenwart (Hochenwart), Franc, grof (1771–1844),²⁹² sprejet med letoma 1770 in 1800, verjetno okoli leta 1795 – zemljiški gospod, cesarsko-kraljevi komornik, okrožni glavar, naravoslovec, muzealec.

Izviral je iz rodbine Hohenwart z gradu Kolovec pri Kamniku, in sicer iz veje, ki je bila povzdignjena v grofovski stan leta 1767, štiri leta pred njegovim rojstvom.²⁹³ Rodil se je kot prva grofovska generacija očetu Juriju Jakobu, članu Dizmove bratovščine od leta 1757, in materi Frančiški Henriki pl. Hohenwart, ki je bila hči očetovega bratranca, rodila pa mu je kar 17 otrok, vse v Ljubljani.²⁹⁴ Kot drugorojenec je prišel na svet 24. maja 1771 in dobil pri krstu ime Franc Ksaver Jožef Hanibal.²⁹⁵ Pozneje ga srečujemo kot Franca Jožefa. Ne preseneča, da ga ni najti med dijaki podržavljene jezuitske gimnazije v Ljubljani.²⁹⁶ Vzgaljal ga je namreč v Firencah njegov stric Sigmund (gl. št. 27), vzgojitelj bodočega cesarja Franca I. (II.).²⁹⁷ Med študijem na Dunaju se je Franc navdušil za naravoslovne vede in montanistiko, v katerih se je po vrnitvi v domov izpopolnil pri baronu Žigi Zoisu.²⁹⁸

Oženil se je 23. novembra 1796 v Ljubljani z Marjeto baronico Erberg, hčerjo barona Volfa Danijela iz Dola pri Ljubljani in sestro znamenitega Jožefa Kalasanca barona Erberga, tudi člana Dizmove bratovščine (gl. št. 36),²⁹⁹ ki je bila sedem let starejša in mu ni rodila otrok.³⁰⁰

Grof Franc je bil dinamičen zemljiški gospod, kar je postal pri 25 letih. Oče mu je leta 1806 izročil domači Kolovec pri Kamniku ob pogoju, da se ne bo zadolžil, ničesar odprodal in da ga bo ponudil v predkup sorodnikom. Ob izročitvi je izrecno poudaril, da prodaje ne želi, ker je gospostvo v Hohenwartovih rokah že štiristo let. Franc, ki ni imel potomcev, je Kolovec po 23 letih lastništva leta 1829 izročil bratu Andreju.³⁰¹ Leta 1808 je po očetu podedoval Ravne ob Pivki, ki jih je obdržal do smrti,³⁰² nato je leta 1823 pridobil Zdušo pri Kamniku in jo že čez pet let prodal,³⁰³ vmes pa leta 1826 od zadnjega barona Buseta, Janeza Nepomuka (gl. št. 35), kupil Tariško vas in Jelšo (Jevše), obe pri Boštanju ob Savi, ki ju je imel v lasti do konca.³⁰⁴ Po smrti leta 1844 mu je kot lastnik Raven, Tariške vasi in Jelše sledil nečak Karel.³⁰⁵

Grof Franc je do svojih poznih štiridesetih let služboval kot uradnik, glede na pedigre pa mu je uspelo pridobiti tudi naslov cesarsko-kraljevega komornika.³⁰⁶ Leta 1795 je postal okrožni komisar v Ljubljani in nato leta 1803 namestnik okrožnega glavarja v Kopru, kjer so ga Francozi naslednje leto aretirali. Tik pred francosko zasedbo Kranjske je leta 1809 zasedel mesto okrožnega glavarja v Novem mestu, organiziral odpor proti Francozom in bil celo obsojen na smrt z ustrelitvijo, ki jo je prehitela sklenitev miru z Avstrijci. Leta 1816 so ga poslali za gubernijskega svetnika v Benetke, štiri leta zatem pa je stopil v pokoj.³⁰⁷

Ko je leta 1820 zapustil državno službo, se je povsem posvetil znanosti in prosveti. Sodeloval je pri oživilni Kranjski kmetijski družbi, na čelu katere je bil v letih 1827–1834, s še večjo vnemo pa se je lotil organizacijskega dela pri leta 1821 ustanovljenem Kranjskem deželnem muzeju, ki mu je kot predsednik muzejskega kuratorija v tridesetih letih pomagal na noge. Muzeju je med drugim podaril zelo bogato in lepo urejeno zbirko konhilij ter vrsto srednjeveških listin.³⁰⁸

Nazadnje je živel v svojem dvorcu Tariška vas, kjer je preminil za splošnim prisadom (gangreno) 29. avgusta 1844, star 72 let, pokopali pa so ga na Rovah pri Kamniku, v grobnici rodbine Hohenwart.³⁰⁹

²⁸⁴ NŠAL, ŽA Kostanjevica na Krki, Matične knjige, P 1786–1806 (Marijin Studenec), s. p. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 304. O Auerspergu gl. SMOLE 1982 (op. 15), str. 299.

²⁸⁵ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 167, Mordax; PREINFALK 2005 (op. 19), str. 494.

²⁸⁶ NŠAL, ŽA Studenec, Matične knjige, R 1771–1812, fol. 57; M 1771–1810, fol. 25. Prim. ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 167, Mordax.

²⁸⁷ SMOLE 1982 (op. 15), str. 191.

²⁸⁸ NŠAL, ŽA Studenec, Matične knjige, P 1816–1886, fol. 13.

²⁸⁹ NŠAL, ŽA Studenec, Matične knjige, M 1810–1857, fol. 28.

²⁹⁰ Smole je v prepričanju, da je sin Jožef preživel, mislila, da je bil on dedič po materi Jožefi, poročen z Alojzijo baronico Hallerstein, v resnici pa je šlo vseskozi za Jožefa st. (SMOLE 1982 (op. 15), str. 158, 191).

²⁹¹ ARS, AS 308, Zbirka testamentov deželnega sodišča v Ljubljani, III-M-181, 1. 9. 1830.

²⁹² O njem: Josip MAL, Hohenwart Franc Jož. Hanibal, *Slovenski biografski leksikon*, 1/3, Ljubljana 1928, str. 331.

²⁹³ PIRJEVEC 1928 (op. 252); FRANK 1970 (op. 223), str. 210.

²⁹⁴ GOLEC 2022 (op. 1), str. 243–244. Prim. ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 111, Hohenwart.

²⁹⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1771–1701, pag. 6, 7 (dva vpisa krsta).

²⁹⁶ *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103).

²⁹⁷ Ivan VRHOVEC, *Zgodovina Novega mesta*, Ljubljana 1891, str. 127.

²⁹⁸ MAL 1928 (op. 292).

²⁹⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Jakob, Matične knjige, P 1785–1816, fol. 40; PREINFALK 2014 (op. 68), str. 42.

³⁰⁰ Prim. ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 111, Hohenwart: ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. XXV, Hohenwart, s. p. (XIV, Franz Xaver Josef Hannibal).

³⁰¹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 226.

³⁰² SMOLE 1982 (op. 15), str. 417.

³⁰³ SMOLE 1982 (op. 15), str. 566.

³⁰⁴ SMOLE 1982 (op. 15), str. 204, 498.

³⁰⁵ SMOLE 1982 (op. 15), str. 204, 417, 498. Smole Karla zmotno imenuje Frančev sin. O sorodstvenem razmerju: ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. XXV, Hohenwart, s. p. (XV, Karl Sigismund Georg Franz Andreas).

³⁰⁶ SMOLE 1982 (op. 15), str. 287.

³⁰⁷ VRHOVEC 1891 (op. 297), str. 127.

³⁰⁸ MAL 1928 (op. 292). O Hohenwartu kot muzealcu gl. zlasti: Jernej KOTAR, Od ustanovitve Kranjskega deželnega muzeja v Ljubljani do odhoda kustosa Henrika Freyerja (1821–1852), *Narodni muzej Slovenije. 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl), Ljubljana 2021, str. 31–56; Miha ŠIMAC, Prvi gradniki muzeja, *Narodni muzej Slovenije 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl), Ljubljana 2021, str. 137–139.

³⁰⁹ NŠAL, ŽA Rova, Matične knjige, M 1828–1882, fol. 16. Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 52.

Hohenwart je bil potrjeno tudi naročnik umetniških del. Vsekakor je najbolj znan njegov portret v drži ostarelega učenjaka za pisalno mizo in s peresom v roki, delo Matevža Langusa iz leta 1835.³¹⁰

V Dizmovi bratovščini se je pred njim znašlo pet Hohenwartov, med njimi njegov ded Franc Karel (od 1736 ali 1737), oče Jurij Jakob (od 1757) in stric Sigmund, ki je postal škof treh škofij (član še 1801) (gl. št. 27).

Št. 31

Brigido, Mihael, baron (1742–1816),³¹¹ sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1795 – ljubljanski knezoškof.

Bil je tretji in najmlajši med brati Brigido, sprejetimi v Dizmovo bratovščino (gl. št. 9, 10). O njem je glede na uspešno kariero tudi največ znanega. Rodil se je 9. februarja 1742 v Trstu kot četrti otrok Janeza Hieronima barona Brigida iz istrskega Lupoglava in Brezovice (pri Gradinu) in Marije Poliksene, rojene baronice Prihovske, ter bil krščen na ime Mihael Leopold Jožef Andrej.³¹² Ni znano, da bi se tako kot njegova starejša brata Jožef in Pompej šolal v Ljubljani.³¹³ Leta 1762 je stopil v skupnost regularnih kanonikov avguštincev v Vorau na Štajerskem, ki jo je po desetih letih iz zdravstvenih razlogov zapustil. Medtem je kot »italijanski študent« študiral v Gradcu, kjer je leta 1764 dosegel doktorat iz filozofije in bakalavreat iz teologije ter bil 13. januarja 1765 posvečen v duhovnika. Opravljal je različne službe v skupnosti vorauskih kanonikov, bil nekaj časa generalni vikar sekovskega škofa, nato pa kot župnik in stolni kanonik deloval v novoustanovljeni škofiji Spiš na Slovaškem. Cesar Jožef II. ga je leta 1787 papežu predlagal za mesto spiškega škofa, ker pa se je medtem izpraznilo škofovsko mesto v Ljubljani, ga je imenoval za prvega nadškofa in metropolita v Ljubljani, kar je uradno postal s papeško potrditvijo 7. aprila in škofovskim posvečenjem 24. aprila 1788. Cesar je Brigidu podelil še naslov tajnega dvornega svetnika in mu prepustil v uživanje dohodke spiške škofije, hkrati pa je bil prvi ljubljanski nadškof tudi vitez malteškega viteškega reda. Kot nadškof in metropolit je moral najprej izpeljati že dogovorjene spremembe škofijskih meja in konstituirati novoustanovljeno ljubljansko metropolijo.³¹⁴ Že pred škofovskim imenovanjem ga srečamo med prostozidarji, kar je postal tudi njegov brat in sočlan v Dizmovi bratovščini Jožef.³¹⁵

Ljubljansko nadškofijo in metropolijo je vodil 18 let, ko se je moral umakniti zaradi zamere cesarja Franca II. (I.), ki si jo je nakopal s pastirskim pismom leta 1804. Slovensko zgodovinopisje Brigidu po krivici očita, da je bilo to pastirsko pismo »janzenistično«. Cesar je dosegel Brigidovo odstavitev, ukinitve ljubljanske metropolije in vrnitev nadškofije na raven navadne škofije. Mihaela Brigida je v zameno za izgubo funkcij in naslovov 5. decembra 1806 papež potrdil za škofa v Spišu, kjer se je posvetil predvsem vzgoji in izobrazbi duhovnikov. Že hudo bolan je poleti 1816 obiskal rodni Trst, da bi se v tamkajšnji stolni cerkvi, kjer ga je 74 let prej krstil tržaški škof grof Petazzi,

zahvalil Bogu za petdeset let duhovništva. Umrl je 23. julija 1816 za vodenico in bil pokopan v tržaški stolnici.³¹⁶

Kot dolgoletni škof ordinarij in metropolit je bil Brigido povezan z različnimi naročili umetniških del v ljubljanski nadškofiji. Plod neposrednega naročila je njegov portret s konca 18. stoletja v nadškofijskem dvorcu v Ljubljani.³¹⁷

Št. 32

Schweiger, Franc Ksaver (Franc Jožef), pl., od 1764 baron (1739–1813), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1795 – cesarsko-kraljevi komornik, stanovski poverjenik.

Izviral je iz rodbine, ki je izšla s Kočevskega, se začela družbeno vzpenjati konec 16. in v začetku 17. stoletja in bila poplemenitena leta 1623. Od leta 1659 je nosila predikat pl. Lerchenfeld, potem ko se je usidrala v dvorcu in posesti Blagovica.³¹⁸ Franc Ksaver, znan tudi kot Franc Jožef, kar je bilo njegovo krstno ime, se je rodil v Ljubljani 18. novembra 1739 kot prvi sin Franca Karla pl. Schweigerja in Marije Frančiške, rojene grofice Thurn-Valsassina.³¹⁹

Oče je poleg Blagovice posedoval še dvorce in imenja Otočec (po 1727), Rocen (od 1736), Zbure (od 1753) in Repnje (po 1758), ki jih je po njegovi smrti leta 1761 podedoval sin Franc (Ksaver) Jožef.³²⁰ Pri 22 letih je bil ta že premožen zemljiški gospod in 19. septembra 1764 mu je uspelo zase in za brata Janeza Nepomuka izposlovati baronski naslov, za katerega je sicer zaprosil že oče.³²¹ Šolal se je na ljubljanski jezuitski gimnaziji, kjer ga leta 1758 srečamo v petem, predzadnjem razredu,³²² o morebitnem nadaljnjem šolanju pa ni podatkov. Njegov mlajši brat Janez Nepomuk, ki je postal častnik in pozneje živel na Češkem, je, denimo, v letih 1756–1766 obiskoval terezijansko viteško akademijo na Dunaju.³²³

Ker brat ni imel potomcev, je Franc Jožef edini nadaljeval baronski rod Schweigerjev pl. Lerchenfeldov. Poročil se je dvakrat, s sestrama baronicama Taufferer, v Ljubljani rojenima hčerama Antona barona Tauffererja s Turna pri Višnji Gori, in imel skupaj kar 19 otrok. Prvič je stopil pred oltar 29. oktobra 1766 v Višnji Gori z Marijo Julijo, drugič pa 23. aprila 1778 v Prečni pri Novem mestu z Marijo Hedviko.³²⁴ Z družino je večinoma živel v deželni prestolnici, kjer so se mu rodili tudi vsi otroci.³²⁵

Bil je dober gospodar in v rodbinski posesti je v njegovem času prišlo do precej sprememb. Leta 1808 je za 67.000 goldinarjev prodal Rocen in leta 1810 še Blagovico, medtem pa leta 1808 za 132.220 goldinarjev na dražbi kupil Schweigerjevo matično posest, obsežno gospostvo Klevevž. Tako se je v zadnjih letih povsem usmeril v upravljanje svoje dolenske posesti.³²⁶

³¹⁶ DOLINAR 2007 (op. 311), str. 241–244.

³¹⁷ DOLINAR 2007 (op. 311), str. 233–234.

³¹⁸ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 136–138.

³¹⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1731–1740, pag. 340. Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 147.

³²⁰ SMOLE 1982 (op. 15), str. 84, 339, 424, 564.

³²¹ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 136, 142.

³²² ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 704.

³²³ GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22), str. 31; PREINFALK 2014 (op. 68), str. 142.

³²⁴ Pri obeh porokah je kot ženino domovanje naveden Otočec (NŠAL, ŽA Višnja Gora, Matične knjige, Ind P 1751–1829, s. p. (višnjegorska poročna matica ni ohranjena); ŽA Prečna, Matične knjige, P 1771–1784, pag. 20). Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 147. Prim. ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 233, Schweiger pl. Lerchenfeld.

³²⁵ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 147–151.

³²⁶ SMOLE 1982 (op. 15), str. 84, 218, 424. Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 142.

³¹⁰ Matevž Langus: *Grof Franc Hohenwart*, 1835, Narodni muzej Slovenije, <https://www.nms.si/si/zbirke/digitalne-zbirke/umetnostne-zbirke/9683-Grof-Franc-Hohenwart> (10. 8. 2022).

³¹¹ O njem gl. France Martin DOLINAR, *Ljubljanski škofje*, Ljubljana 2007, str. 231–246; France Martin DOLINAR, Brigido, Mihael, *Novi Slovenski biografski leksikon*, 3, Ljubljana 2018, str. 375–378.

³¹² DOLINAR 2007 (op. 311), str. 235.

³¹³ Prim. ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r.

³¹⁴ DOLINAR 2007 (op. 311), str. 235–237. V graški univerzitetni matriki njegovega imena ni (ANDRITSCH 2002 (op. 35)).

³¹⁵ KOŠIR 1998 (op. 54), str. 56.

Njegovo javno delovanje poznamo po drobcih. V baronski diplomu iz leta 1764, ko je bil star 25 let, je naveden kot kranjski stanovski poverjenik,³²⁷ izpričan je kot cesarsko-kraljevi komornik,³²⁸ stanovski poverjenik je bil tudi leta 1807, ko je hkrati opravljal funkcijo ravnatelja stanovskega gledališča,³²⁹ nazadnje pa je pod Francozi kratek čas kot župan (mer) vodil merijo Št. Peter (Otočec).³³⁰ Umril je kot dvakratni vdovec na Otočcu 20. junija 1813 v 74. letu za zlatenico.³³¹ Po baronovi smrti se je njegova posest razdrobila med številne potomce, kar je pozneje privedlo do postopnega obubožanja rodbine.³³²

Št. 33

Codelli pl. Fahrenfeld (Fannenfeld), Franc Ksaver (1736–1808), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1795 – duhovnik, stolni kanonik.

O njem je kljub visokemu duhovniškemu položaju znanega zelo malo. Pripadal je kranjski in goriško-furlanski rodbini, ki je dosegla plemiški naslov leta 1666 in leta 1679 predikat »von Fahrenfeld«. Franc Ksaver je bil član goriške veje, ne kranjske, ki je leta 1749 dobila baronstvo.³³³ Rodil se je v Gorici Jožefu Antonu pl. Codelliju in Luciji Ani, rojeni pl. Pullini, ter bil krščen 12. februarja 1736.³³⁴ Kdaj ga je življenjska pot zanesla na Kranjsko, ni znano. Verjetno šele v zrelih letih, ko je dobil Codellijev kanonikat v ljubljanskem stolnem kapitlju. Malo je verjetno, da bi v Ljubljani obiskoval jezuitsko gimnazijo.³³⁵ Tudi o njegovem študiju teologije in mašniškem posvečenju ni podatkov. Posvečenja ni prejel ne v rodni Gorici ne v Ljubljani.³³⁶ Od leta 1788 je bil ljubljanski stolni kanonik, imetnik Codellijevega kanonikata, ustanove njegovih sorodnikov.³³⁷ Umril je 17. oktobra 1808 v Ljubljani za vročinsko boleznijo (legarjem), star 73 let.³³⁸

Št. 34

Apfaltrer, Anton, baron (1735–1809), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1795 – cesarsko-kraljevi stotnik.

³²⁷ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 136.

³²⁸ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 147.

³²⁹ *Schematismus* 1807 (op. 27), str. 217, 223.

³³⁰ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 142.

³³¹ NŠAL, ŽA Šentpeter-Otočec, Matične knjige, M 1812–1826, fol. 3. Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 147. Ohranjena je njegova oporoka, datirana 10. junija 1813 na Otočcu (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-S-207).

³³² PREINFALK 2014 (op. 68), str. 142.

³³³ Miha PREINFALK, Codelli, *Novi Slovenski biografski leksikon*, 4, Ljubljana 2022, str. 254–255. Prim. ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 43, Codelli.

³³⁴ Ludwig SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*, Görz 1904, str. 112, 310.

³³⁵ V kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete je leta 1750 med petošolci (poetika) dopisan neki *Codella Franciscus*, vendar brez plemiškega predikata in pripisa, da je postal duhovnik oziroma kanonik (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 660).

³³⁶ *Ordinacijska protokola* 2012 (op. 97); *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 1: 1750–1764*, (ur. Jure Volčjak), Ljubljana 2010 (Arhivsko društvo Slovenije. Viri, 31).

³³⁷ AMBROŽIČ 2008 (op. 194), str. 97.

³³⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1771–1812 (moški), pag. 187–188. Prim. POKORN 1908 (op. 191), str. 8; SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 210. Ohranjena je njegova oporoka v italijanščini, datirana 21. junija 1804 v Ljubljani (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-C-50).

Izviral je iz stare kranjske plemiške rodbine, ki je pridobila baronski naslov leta 1672³³⁹ in iz katere je bilo največ članov Dizmove bratovščine za grofi Auerspergi. Pripadal je kratkotrajni veji, ki je ugasnila v njegovi generaciji.³⁴⁰ Rodil se je 16. januarja 1735 v Ljubljani baronu Sigmundu Ferdinandu in Ivani Elizabeti pl. Erberg, istega dne pri krstu pa dobil ime Anton Jožef Janez Nepomuk.³⁴¹ Njegov oče, član Dizmove bratovščine od leta 1725 ali 1726, je po svojem očetu poddedoval gospostvo Češenik pri Domžalah, a ga je prodal že leta 1737, ko je bil Anton star dve leti. Poslej je družina brez posesti živela v Ljubljani,³⁴² kjer najdemo ovdovelega očeta in dve sestri ob ljudskem štetju leta 1754 kot najemnike v Gasperinijevi hiši na Bregu.³⁴³ Sina Antona tedaj ni bilo v Ljubljani,³⁴⁴ ga pa zasledimo štiri leta zatem, leta 1758, v predzadnjem, petem razredu ljubljanske jezuitske gimnazije, ko je bil star že 23 let. Da gre res zanj, potrjuje pripisani datum smrti 16. oktober 1809.³⁴⁵ Bržkone je pred letom 1758 obiskoval vojaško akademijo v Dunajskem Novem mestu. Ker si tako kot starejši brat Wolfgang ni ustvaril družine, je njegova veja Apfaltrerjev izumrla. Do upokojitve je napredoval do stotnika,³⁴⁶ ni pa znano, kje je služboval. Umril je 2. oktobra 1809 na Starem trgu v Ljubljani zaradi oslabelosti, star 74 let.³⁴⁷

Skupaj z njim se je v Dizmovo bratovščino včlanilo 12 Apfaltrerjev (gl. pri št. 17), med njimi njegov oče Sigmund Ferdinand (1725 ali 1726).

Št. 35

Buset, Janez Nepomuk, pl., od 1799 baron (1753–1837), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1795 – zemljiški gospod, gubernijski svetnik.

Izviral je iz leta 1642 plemenitene novomeške meščanske rodbine.³⁴⁸ Rodil se je 2. maja 1753 v Ljubljani kot sin Jožefa Gabrijela pl. Buseta in Marije Cecilije, rojene pl. Učan (Utschan), ter dobil naslednji dan pri krstu ime Sigmund Aleksander Janez Nepomuk.³⁴⁹ Šolal se je na ljubljanski jezuitski gimnaziji, kjer ga leta 1768 najdemo v petem razredu s pripisom, da je postal cesarski svetnik.³⁵⁰

Imel je lepo uradniško kariero, saj je bil med drugim okrožni komisar v Temišvaru, kranjski deželni odbornik, gubernijski svetnik, po odpravi gubernijev stanovski odposlanec na dvoru, sicer pa še predsednik Kranjske kmetijske družbe, častni član Poljedelske družbe in član ljubljanske

³³⁹ FRANK 1967 (op. 49), str. 26.

³⁴⁰ WITTING 1979 (op. 131), stp. 49.

³⁴¹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1731–1740, pag. 138. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 74.

³⁴² GOLEC 2022 (op. 1), str. 186–187.

³⁴³ *Ljubljanske družine v 18. stoletju* (ur. Lovro Šturm), Ljubljana 2018, str. 50.

³⁴⁴ Poleg očeta in dveh sester je bil popisani njegov starejši brat Wolfgang, ki ga popis imenuje vojak in mu daje 20 let (*Ljubljanske družine* 2018 (op. 343), str. 50), kar je šest premalo (prim. WITTING 1979 (op. 131), stp. 69).

³⁴⁵ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 655.

³⁴⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Jakob, Matične knjige, M 1808–1832, fol. 24. Prim. WITTING 1979 (op. 131), stp. 69.

³⁴⁷ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Jakob, Matične knjige, M 1808–1832, fol. 24.

³⁴⁸ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 19.

³⁴⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1748–1755, pag. 269–270. Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 29.

³⁵⁰ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 640. Med študenti graškega liceja njegovega imena ni (UBG, Ms-2).

Filharmonične družbe.³⁵¹ Cesar Franc II. ga je za zasluge 15. oktobra 1799 kot edinega Busetov povzdignil v baronski stan s predikatom »von Faistenberg«. Ker ni bil poročen in ni imel potomcev, je baronski naslov z njegovo smrtjo ugasnil, z njim pa tudi Busetov rod na Kranjskem.³⁵²

Janez Nepomuk je bil lastnik petih gradov in dvorcev, ne sicer vseh hkrati. Z bratoma si je od leta 1777 kot dediščino po očetu kratek čas delil Tariško vas pri Boštanjju, svoj delež nato odstopil bratu Francu Antonu, leta 1795 pa mu je mati to posest izročila kot edinemu lastniku,³⁵³ in sicer hkrati z Boštanjem, s katerim je prevzel tudi vse dolgove, ki so to posest bremenili.³⁵⁴ Kratek čas, od leta 1806 do 1811, je bil tudi lastnik Fajfarjevega ali Galetovega gradu v Zgornji Šiški pri Ljubljani, do katerega je prišel z nakupom.³⁵⁵ Leta 1824 je svojo posest razširil z dvema pridobitvama na območju Boštanja. Od sestrične Cecilije baronice Gall pl. Gallenstein je dobil gospostvo Erkenštajn (Novi grad v Jablanici)³⁵⁶ in kupil še dvorec Jelša (Jevše).³⁵⁷ S tem je kot zemljiški gospod dosegel zenit, nato pa je naglo sledil strm padec, saj je že leta 1826 zaradi dolgov moral prodati tri od štiri dvorcev skupaj s posestjo – Boštanj, Tariško vas in Jelšo.³⁵⁸ Obdržal je le Erkenštajn, ki je bil prodan na dražbi po njegovi smrti.³⁵⁹ V zadnjem letu življenja je s svojimi težavami obremenjeval Ljubljancane in se nasploh vedel zelo moteče, tako da so mu dodelili skrbnika.³⁶⁰ Umrli je kot jubilirani cesarsko-kraljevi gubernijski svetnik 27. februarja 1837 v 84. letu starosti v Ljubljani zaradi starostne oslabelosti.³⁶¹

Člana Dizmove bratovščine sta bila tudi njegov oče Jožef Gabrijel (sprejet med letoma 1752 in 1754)³⁶² in starejši brat Ignac Kajetan, tržaški škof, prav tako izpričan na članskem seznamu leta 1801 (gl. št. 14).

Št. 36

Erberg, Jožef, baron (1771–1843), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1795 – zemljiški gospod, stanovski uradnik, cesarsko-kraljevi komornik, tajni svetnik, zbiralec starin in umetnin, kulturni zgodovinar in mecen.

Zadnji član Dizmove bratovščine iz Erbergove rodbine, znan pod imenom Jožef Kalasanc baron Erberg, je pomembna osebnost kulturne zgodovine slovenskega prostora.³⁶³ Izviral je iz kranjske mitničarske rodbine, katere dve veji sta bili poplemeniteni v letih 1642 in 1665, njegov praded Janez Danijel pa je leta 1714 skupaj z bratom dobil dedni baronski naslov.³⁶⁴ Rodil se je 27. avgusta

1771 v Ljubljani očetu Volfu Danijelu, graščaku v Dolu pri Ljubljani, in materi Mariji Ani, rojeni grofici Neuhaus, ter dobil pri krstu ime Jožef Kalasanc Ferdinand Avgust Alojzij.³⁶⁵ Očeta je izgubil že pri dvanajstih letih (1783) in postal kot edini sin njegov naslednik na posesti Dol pri Ljubljani.³⁶⁶ Ni potrjeno, da bi se šolal na podržavljeni jezuitski gimnaziji v Ljubljani.³⁶⁷ Vsaj že tretji gimnazijski razred je končal na Dunaju, kot tudi druge študije do vključno pravnega leta 1792.³⁶⁸ Po vrnitvi na Kranjsko se je 23. junija 1794 v Gorici oženil z Jožefo Katarino grofico Attems, hčerjo grofa Janeza Ludvika, s katero je imel sedem otrok, ki so se večinoma rodili v Ljubljani, ena hči v Dolu in najmlajša na Dunaju.³⁶⁹ Preden se je začasno preselil v cesarsko prestolnico, je bil na Kranjskem dobro desetletje v službi deželnih stanov, od 1795 do 1804 kot odborniški svetnik in nato do 1808 kot odbornik (finančni referent). Ko pa je žena Jožefa leta 1808 postala vzgojiteljica na dunajskem dvoru, se je še sam preselil tja in sedem let, do leta 1815, opravljal službo vzgojitelja bodočega cesarja Ferdinanda I., s katerim je vzpostavil posebno vez, ki je trajala vse do Erbergove smrti. Z naslovom cesarsko-kraljevega komornika je že prišel na Dunaj, tam pa postal tajni svetnik in prejemnik več odlikovanj. Dvorno službo je verjetno zapustil zaradi živčne bolezni (duševna bolezen ni dokazana), ki ga je pestila več let. Umaknil se je v svoj dvorec Dol, kjer je še dobrega četrto stoletja živel v prostovoljni osami, a nikakor ne brez stikov s svetom, saj je vzdrževal obsežno korespondenco s sorodniki, prijatelji in znanci.³⁷⁰ Umrli je 10. julija 1843 za prsno vodenico v starosti 72 let in bil pokopan ob župnijski cerkvi sv. Marjete v Dolu.³⁷¹ Kot dolski graščak ga je nasledil sin Jožef Ferdinand, s čigar smrtjo štiri leta pozneje je Erbergov rod po moški strani ugasnil.³⁷²

Jožef Kalasanc baron Erberg se je odlikoval po obsežnem znanju, prefinjenem okusu, plemenitosti in ljubeznivosti. Po vrnitvi na Kranjsko se je ves predal svojim posebnim načrtom. Znan je predvsem po zbirateljski vnemi – strastno je zbiral vse, kar je bilo povezano z zgodovino Kranjske –, po ohranjenem bogatem arhivu,³⁷³ v katerega je vključil tudi druge rodbinske in graščinske arhive, ter po svojem rokopisnem osnutku literarne oziroma kulturne zgodovine Kranjske (1825). Postal je član raznih ljubljanskih korporacij (deželne hranilnice, Kranjske kmetijske družbe in Filharmonične družbe) in bil tudi vztrajen podpornik novoustanovljenega kranjskega deželnega muzeja, za katerega je imel v Erbergovem času največ zaslug njegov svak Franc grof Hohenwart, prav tako član Dizmove bratovščine (gl. št. 30).³⁷⁴

Erberg je bil velik ljubitelj umetnosti, pri čemer je ostala njegova ljubezen usmerjena predvsem v zbiranje in ohranjanje spomenikov, ki so bili kakor koli povezani s Kranjsko. Ponašal se je tudi z deli Dürerja, Tiziana, Renija, Rubensa in Donnerja. Med zbirkami gre omeniti galerijo znamenitih

³⁵¹ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 25.

³⁵² FRANK 1967 (op. 49), str. 146. Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 19, 25.

³⁵³ SMOLE 1982 (op. 15), str. 498.

³⁵⁴ SMOLE 1982 (op. 15), str. 95.

³⁵⁵ SMOLE 1982 (op. 15), str. 144.

³⁵⁶ SMOLE 1982 (op. 15), str. 324.

³⁵⁷ SMOLE 1982 (op. 15), str. 204.

³⁵⁸ SMOLE 1982 (op. 15), str. 95, 204, 498.

³⁵⁹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 324.

³⁶⁰ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 25.

³⁶¹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1836–1866, fol. 10. Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 29.

³⁶² GOLEC 2022 (op. 1), str. 245–247.

³⁶³ O njem gl. zlasti: France KIDRIČ, Erberg Jožef Kalasanc, *Slovenski biografski leksikon*, 1/1, Ljubljana 1925, str. 162–166.

³⁶⁴ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 39.

³⁶⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1771–1791, pag. 9. Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 52.

³⁶⁶ SMOLE 1982 (op. 15), str. 136.

³⁶⁷ *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103).

³⁶⁸ KIDRIČ 1925 (op. 363), str. 162; PREINFALK 2014 (op. 68), str. 49.

³⁶⁹ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 52–53; SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1904 (op. 334), str. 326.

³⁷⁰ KIDRIČ 1925 (op. 363), str. 162; PREINFALK 2014 (op. 68), str. 49.

³⁷¹ NŠAL, ŽA Dol pri Ljubljani, Matične knjige, M 1834–1843, fol. 41. Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 52. Erberg je med letoma 1816 in 1843 napisal štiri oporoke, ki so vse v evidenci, v dotičnem fasciklu pa je o njih le zaznamek iz 19. stoletja, da jih tam ni (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, popis III. skupine; III-E-44).

³⁷² SMOLE 1982 (op. 15), str. 136; PREINFALK 2014 (op. 68), str. 50.

³⁷³ Inventar arhiva: UMEK 1991 (op. 191).

³⁷⁴ KIDRIČ 1925 (op. 363), str. 163–166; PREINFALK 2014 (op. 68), str. 50.

Kranjcev, 64 večinoma bakroreznih portretov, ki jih je izročil cesarjevi zasebni biblioteki na Dunaju, upoštevanja vredna zbirka portretov pa je ostala v Dolu. Leta 1791 se je dal upodobiti Herrleinu, pozneje pa dal izdelati bakrorez s svojo sliko.³⁷⁵ Še več, Erberg se je že zgodaj sam poskušal v slikanju in risanju, a se je skoraj vse porazgubilo, vrednost njegovih del pa ni presejala diletantstva.³⁷⁶ V zvezi z umetniškimi deli in naročništvom teh je treba vsekakor omeniti, da je bil njegov oče Volf Danijel, prav tako član Dizmove bratovščine, mecen oziroma eden glavnih naročnikov del Fortunata Berganta, ki je izdelal tudi več Erbergovih portretov in umrl v njegovi hiši v Ljubljani dve leti pred rojstvom Jožefa Kalasanca.³⁷⁷

Veliko Erbergove zapuščine je bilo sčasoma uničene oziroma izgubljene. Dolski dvorec je doživel skoraj popolno uničenje med drugo svetovno vojno. Od nekdanj slovečega grajskega parka v Dolu, ki ga je Jožef Kalasanc dal urediti konec 18. stoletja, ni ostalo skoraj nič. Ohranjena sta le paviljona, ki ju je dal postaviti v vrtu in sta bila posvečena znanosti in umetnosti. Zadnje simboličarajo v nišah postavljeni kipi štirih muz – slikarstva, arhitekture, pesništva in glasbe. Severni paviljon je bil namenjen knjižnici, južni pa muzeju in je tako prototip prvega muzeja na Slovenskem.³⁷⁸

Jožef Kalasanc baron Erberg je bil že deveti član Dizmove bratovščine iz Erbergove rodbine in četrta zaporedna generacija. Njegov prastric Franc Jakob pl. Erberg je izpričan kot njen prvi podpredsednik (1689), praded Janez Danijel (član od 1689) kot njen drugi predsednik, nato pa sta se ji pridružila še ded Franc Mihael (1709) in oče Volf Danijel (1761). Poleg teh so bili člani še Janez Adam (1700), Franc Mihael (1709), Volf Adam (od 1723) in Anton Gotard (1734).³⁷⁹ Erbergi so tako ostajali povezani z družbo sv. Dizme od samih začetkov do njenega konca. A ne samo to, zasluga Jožefa Kalasanca je tudi ohranitev spominske knjige bratovščine, t. i. Dizmove kronike, in drugega gradiva.³⁸⁰

Št. 37

Kaiserstein, Franc, baron (1762–1830), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1795 – tajnik deželnega glavarstva.

V Dizmovo bratovščino ga je vsekakor pripeljal svak Jožef Kalasanc baron Erberg, ki je na članskem seznamu vpisan neposredno pred njim (gl. št. 36). Franc baron Kaiserstein se je rodil 16. decembra 1762 v Celovcu in dobil ob krstu ime Franc Jožef Baltazar Karel Štefan Janez.³⁸¹ Oče

baron Franc Jožef se je na Koroško iz rodne Bavarske priselil kot otrok, potem ko je njegov oče po svojem sorodniku podedoval fidejkomisno posest, katere sestavni del sta bila dvorec Tentschach in hiša v Celovcu.³⁸² Sodobna poročila in njegovi lastni zapisi ga kažejo kot izobraženega, sposobnega, plemenitega moža z okusom in dobrim znanjem jezikov. V državni službi je prišel do položaja deželno-glavarstvskega svetnika, komornika in notranjega mestnega svetnika v Celovcu.³⁸³ Mati Marija Terezija grofica Christalnigg je izvirala iz znane koroške grofovske rodbine in bila prvič poročena s Karlom Jožefom baronom Valvasorjem, pranečakom polihistorja Janeza Vajkarda. Polestra Franca barona Kaisersteina Franciška (Francesca) Fanny Valvasor, poročena Morelli (1761–1829), zadnja oseba, rojena s priimkom Valvasor, pa je postala žena goriškega zgodovinarja Carla Morellija pl. Schönfelda in jo v novejšem času spet odkrivamo kot pisateljico.³⁸⁴ Ko je prek Kaisersteinov vstopila v rodbino Jožefa Kalasanca barona Erberga, je bila v osebnih in pisnih stikih tudi z njim.³⁸⁵

Baron Kaiserstein pritegne pozornost že zaradi sorodstvenih vezi, veliko manj pa vemo o njem samem. Izviral je iz leta 1665 pobaronjenega rodu uradnikov in častnikov.³⁸⁶ Ni znano, kje se je šolal, najverjetneje na podržavljeni jezuitski gimnaziji v Celovcu in očitno ne na dunajski terezijanski viteški akademiji³⁸⁷ ali v Gradcu.³⁸⁸ Po vsem sodeč je obiskoval terezijansko vojaško akademijo v Dunajskem Novem mestu, saj je prišel do čina konjeniškega nadporočnika. Vojsko naj bi zapustil zaradi nesrečnega padca, po katerem so mu morali operirati glavo. Tako ga leta 1783 najdemo kot praktikanta pri beljaškem okrožnem uradu in nato kot tajnika kranjske deželne pravde v Ljubljani.³⁸⁹ Pri 31 letih se je 20. maja 1793 v Erbergovi zasebni kapeli v Ljubljani oženil s Primitivo, hčerjo Volfa Danijela barona Erberga iz Dola pri Ljubljani,³⁹⁰ ki mu je med letoma 1795 in 1800 v Ljubljani rodila tri otroke. Pri krstu prvega (1795) je baron Kaiserstein naveden kot tajnik deželnega glavarstva.³⁹¹ Medtem mu je umrl oče (1799) in Franc je kot predstavnik svoje rodbinske linije s pogodbo leta 1802 odstopil podedovane posesti bratrancu Johannu iz druge linije. Z družino se je prejkone že tedaj preselil na Dunaj, po katerem so se njegovi potomci v razlikovanje od koroških sorodnikov imenovali dunajski Kaisersteini.³⁹² Dvorec Ehrenthal na Koroškem je bil prodan, Franc pa je na Dunaju postal vladni svetnik in komornik.³⁹³ Umrl je 16. julija 1830 pri 68 letih na Dunaju in bil pokopan v Stárkovu na severnem Češkem, kjer je imela njegova rodbina posest.³⁹⁴

³⁷⁵ KIDRIČ 1925 (op. 363), str. 164.

³⁷⁶ KIDRIČ 1925 (op. 363), str. 165.

³⁷⁷ Barbara MUROVEC, Bergant, Fortunat, *Novi Slovenski biografski leksikon*, 2, Ljubljana 2017, str. 311–312; Katra MEKE, Portret Volbenka Danijela barona Erberga, (1761), *Fortunat Bergant (1721–1769)* (ur. Katra Meke), Narodna galerija, Ljubljana 2021, str. 180–181.

³⁷⁸ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 50. O parku: Marjan MUŠIČ, Erbergova parkovna kompozicija v Dolu pri Ljubljani, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 9/2, 1961, str. 93–109. O knjižnici: Luka VIDMAR, Knjižnice na Slovenskem v zgodnjem novem veku, *Jezik in slovstvo*, 67/1–2, 2022, str. 269–270.

³⁷⁹ SMOLIK 2001 (op. 10), str. 268–275; *Spominska knjiga 2001* (op. 2), str. 332.

³⁸⁰ KIDRIČ 1925 (op. 363), str. 164. Danes je bratovščinska spominska knjiga ali t. i. Dizmova kronika v Zbirki rokopisov Arhiva Republike Slovenije (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/1), v Erbergovem dolskem arhivu pa so v okviru Breckerfeldovega arhiva ostali izvlečki iz biografij v njej, dva izvoda seznama članov leta 1801 in potrdilo Vencija pl. Gandinija iz leta 1822 o prevzemu Dizmove kronike iz rok vdove njenega nekdanjega tajnika Friderika Vanina (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 127, Izvlečki iz biografij v Dizmovi kroniki in Breckerfeldove pripombe k biografijam).

³⁸¹ ADG, PA Klagenfurt St. Egid, Hs. 9, Geburtsbuch VI 1761–1782, fol. 29r. Prim. Oskar GÖSCHEN, *Die Kaiserstein. Geschichte des Hauses*, Wien 1872, str. 64.

³⁸² GÖSCHEN 1872 (op. 381), str. 33, 35, 49. Prim. rodovnik brata Karla v Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt (KLA), KLA 665, Zenegg Genealogische Sammlung, Sch. 21/6, Kaiserstein.

³⁸³ GÖSCHEN 1872 (op. 381), str. 63, 66, 68.

³⁸⁴ O njej: Boris GOLEC, »Kontesa Fanny« – skica pozabljenega romanopiske. »Nomen est omen«: rojena kot baronica Valvasor, hči grofice Christalnigg, soproga Carla Morellija, življenjska sopotnica Petra Nisitea, *Zgodovina za vse*, 22/1, 2015, str. 5–28.

³⁸⁵ GOLEC 2015 (op. 384), str. 7, 11, 16–17, 19–20.

³⁸⁶ FRANK 1972 (op. 81), str. 3; GÖSCHEN 1872 (op. 381), str. 2–4. Prim. ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 120, Kaiserstein.

³⁸⁷ GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22).

³⁸⁸ UBG, Ms-2.

³⁸⁹ GÖSCHEN 1872 (op. 381), str. 68–69.

³⁹⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1771–1812, pag. 164. Prim. PREINFALK 2014 (op. 68), str. 53.

³⁹¹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Jakob, Matične knjige, R 1795–1802, fol. 111; NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1795–1805, fol. 77, 109.

³⁹² GÖSCHEN 1872 (op. 381), str. 59–60.

³⁹³ GÖSCHEN 1872 (op. 381), str. 70–71.

³⁹⁴ GÖSCHEN 1872 (op. 381), str. 71; PREINFALK 2014 (op. 68), str. 53. O Kaisersteinih v Stárkovu gl. Rodinný

Št. 38

Auersperg, Aleksander, grof (1770–1818), sprejet pred letom 1800 – zemljiški gospod, svetnik deželnega odbora, cesarsko-kraljevi komornik.

Bil je zadnji član Dizmove bratovščine iz vodilne kranjske plemiške rodbine grofov Auerspergov, ki je grofovski naslov pridobila leta 1630.³⁹⁵ Rodil se je 18. avgusta 1770 v Ljubljani kot sin grofa Riharda Jožefa s Šrajbarskega turna in Marije Beatrike, rojene grofice Falkenhayn, pri krstu istega dne pa dobil ime Marija Aleksander Jožef Sigfrid Joahim Frančišek Serafinski Alojz Liberat.³⁹⁶ O njegovem šolanju ni podatkov. Ni ga najti med ljubljanskimi gimnazijci, prav tako ne med novomeškimi, med gojenci terezijanske viteške akademije na Dunaju in tudi ne na graški gimnaziji in liceju.³⁹⁷

Poročil se je 2. julija 1805 v Ljubljani s Cecilijo baronico Billichgrätz iz Polhovega Gradca, bogato dedinjo, hčerjo barona Jožefa Antona, ki mu je v zakon prinesla celotno družinsko dediščino in mu rodila pet otrok, med njimi kot prvorojenca pesnika in politika Antona Aleksandra s psevdonimom Anastasius Grün (1806–1876).³⁹⁸

Grof Aleksander je bil precej premožen zemljiški gospod. Leta 1798 je po očetu Rihardu Jožefu podedoval združeni gospostvi Krško in Šrajbarski turn ter bližnji dvorec Velika vas, ki pa ga je še istega leta prodal mlajšemu bratu Rihardu.³⁹⁹ Sodeč po rojstvih otrok, je deloma živel v Ljubljani in deloma na Šrajbarskem turnu.⁴⁰⁰ Od njegovih javnih služb je znana le služba okrožnega komisarja,⁴⁰¹ leta 1807 pa je bil svetnik iz gosposkega stanu v deželnem odboru in imel glede na poreklo naslov cesarsko-kraljevega komornika.⁴⁰² Sicer pa je bil privrženec razsvetljenstva, član prostozidarske lože in Filharmonične družbe v Ljubljani. Zanimal se je za zgodovino, heraldiko in genealogijo. Umrl je še mlad, pri 47 letih 8. februarja 1818 na Šrajbarskem turnu za prsno vodenico in bil pokopan na pokopališču v Leskovcu pri Krškem.⁴⁰³ Njegov naslednik je postal edini sin, tedaj mladoletni Anton Aleksander.⁴⁰⁴

Oporoka grofa Aleksandra, datirana 1. maja 1815, posredno in neposredno govori o naročništvu umetniških del. Grof Aleksander je v njej poltretje leto pred smrtjo določil, da družinski portreti, zlata doza in doza iz slonovine s podobo njegove soproge neodtujljivo pripadajo glavnemu dediču.⁴⁰⁵ Skoraj brez dvoma je bil sam naročnik lastnega portreta, ki ga danes hrani Narodni muzej

archiv Kaisersteinū, Stárvkov (1624) 1694–1930, Státní oblastní archiv v Hradci Králové, https://stare.vychodoce-skearchivy.cz/zamrsk/8034_rodinny-archiv-kaisersteinu-starkov-1624-1694-1930_nad_709/ (30. 1. 2022).

³⁹⁵ PREINFALK 2005 (op. 19), str. 378.

³⁹⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1762–1770 (drugi del), pag. 18. Prim. PREINFALK 2005 (op. 19), str. 403.

³⁹⁷ Prim. *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103); DODIČ 1971 (op. 104); GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTE-SOLE 1913 (op. 22); UBG, Ms-2.

³⁹⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1771–1812, pag. 210; PREINFALK 2005 (op. 19), str. 202–203, 403, 568.

³⁹⁹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 244, 419, 520.

⁴⁰⁰ SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 128–130, 292.

⁴⁰¹ PREINFALK 2005 (op. 19), str. 403.

⁴⁰² *Schematismus* 1807 (op. 27), str. 216.

⁴⁰³ NŠAL, ŽA Leskovec pri Krškem, Matične knjige, M 1812–1822, fol. 63. Prim. PREINFALK 2005 (op. 19), str. 403.

⁴⁰⁴ SMOLE 1982 (op. 15), str. 244.

⁴⁰⁵ ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-A-91, 1. 5. 1815.

Slovenije.⁴⁰⁶ V slovenski umetnostni in kulturni zgodovini dobro znani portret žene Cecilije, delo Jožefa Tominca, pa je nastal že po njegovi smrti.⁴⁰⁷

Člani Dizmove bratovščine so postali številni drugi Auerspergi, skupaj 13, med njimi njegov ded Aleksander (od 1739), oče Rihard Jožef (od 1757) in stric Sigfrid (od 1760) (gl. pri št. 4).

Št. 39

Kušlan (Kuschland), Karel, baron (1745–1809), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno okoli 1795 – zemljiški gospod.

Izviral je iz ljubljanske rodbine Kušlan, ki je bila leta 1623 plemenitena in je leta 1631 dobila še predikat »von Moosthal«. Približno tedaj je pridobila tudi dvorec Zablate na ljubljanskem Barju, ki je ostal v njenih rokah vse do konca 19. stoletja. Od leta 1718 so se Kušlani naslavljali z baronskim naslovom.⁴⁰⁸

Karel, znan tudi kot Karel Jožef, s polnim krstnim imenom Karel Magnus Jožef, se je rodil 8. novembra 1745 v Zablatih pri Brezovici kot sin Karla Valentina in Jožefe Julijane, rojene baronice Gusič.⁴⁰⁹ Njegov oče je podedoval edino Kušlanovo posest Zablate kot drugorojenec, čeprav bi bil na vrsti za dedovanje stric Volf Kajetan. Ta je imel potem uspešnejšo kariero od brata in bil leta 1738 sprejet tudi v Dizmovo bratovščino kot edini iz Kušlanovega rodu pred nečakom Karlom.⁴¹⁰ Karel prav tako ni bil prvorojenec in mu najverjetneje sprva ni bila namenjena skromna rodbinska posest. Imel je starejšega brata častnika, ki pa je ostal na Hrvaškem.⁴¹¹ Karel se je šolal na ljubljanski jezuitski gimnaziji, kjer ga brez navedbe razreda srečamo leta 1761 s pripisom *Secularis*, kar pomeni, da je bil očitno nekaj časa v jezuitskem redu.⁴¹² Njegova sekularizacija se ujema s sklepanjem, da mu sprva ni bilo namenjeno dedovanje rodbinske posesti, in z dejstvom, da se je pozno poročil. Oče mu je Zablate izročil leta 1781 v zameno za dosmrtno letno rento in vzdrževanje.⁴¹³

Karel se je poročil šele v 44. letu, pri čemer je prekršil pravila stanovsko primerne proke. 13. januarja 1789 se je v domači župnijski cerkvi na Brezovici oženil z Ljubljančanko Heleno Breskvar, hčerjo čolnarja Jožefa Breskvarja iz ljubljanskega predmestja Trnovo.⁴¹⁴ Žena, ki tudi ni bila več najmlajša, mu je v Zablatih, kjer sta živela, rodila samo dva otroka.⁴¹⁵ Karel je umrl 15. januarja

⁴⁰⁶ *Grof Aleksander Auersperg (oče Anastasiusa Grüna)*, 1. polovica 19. stoletja, Narodni muzej Slovenije, <https://www.nms.si/si/zbirke/digitalne-zbirke/umetnostne-zbirke/slike/portreti/9697-grof-aleksander-auersperg-oc-anastasiusa-gruna> (10. 8. 2022). Dr. Ferdinand Šerbelj avtorstvo portreta z veliko verjetnostjo pripisuje Janezu Andreju Herrleinu, ki je umrl eno leto pred grofom Auerspergom (informacija F. Šerbelja avtorju 11. 8. 2022).

⁴⁰⁷ Jožef Tominc: *Cecilija grofica Auersperg*, 1821, Narodna galerija, <https://www.ng-slo.si/si/stalna-zbirka/1820-1870/cecilija-grofica-auersperg-jozef-tominc?workId=1698> (1. 8. 2022).

⁴⁰⁸ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 91–93. Gl. tudi: Anton KOBLAR, Ljubljančani 17. stoletja, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 10, 1900, str. 206.

⁴⁰⁹ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 99. Ni znano, kje je bil krščen. V krstni matici ljubljanske šentpeterske župnije njegovega krsta ni (NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Peter, Matične knjige, R 1739–1746).

⁴¹⁰ GOLEC 2022 (op. 1), str. 212–213.

⁴¹¹ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 96, 99.

⁴¹² ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 679.

⁴¹³ SMOLE 1982 (op. 15), str. 547.

⁴¹⁴ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 96, 99. NŠAL, ŽA Brezovica, Matične knjige, P 1784–1812, fol. 3. O Breskvarjih gl. *Ljubljanske družine* 2018 (op. 343), str. 209–210.

⁴¹⁵ PREINFALK 2014 (op. 68), str. 96, 99.

1804 v 64. letu za notranjim vnetjem, pokopali pa so ga v skladu z oporoko v Notranjih Goricah.⁴¹⁶ Zablate je v oporoki zapustil sinu Janezu Nepomuku, ki jih je kmalu zatem za odškodnino prepustil svoji sestri.⁴¹⁷

Kot vse kaže, Karel baron Kušlan ni posegal po (vidnejših) javnih funkcijah.⁴¹⁸ Ostal je mali graščak, ki prebiva v svojem skromnem dvorcu in gospodari na majhni posesti. Kaj oziroma kdo ga je pripeljal v Dizmovo bratovščino, lahko samo ugibamo. Ob vsem, kar o njem vemo, dobimo vtis, kot da je v družbo zašel po naključju, a prav naključje je v takih primerih najbrž treba izključiti najprej.

Št. 40

Apfaltrer, Ernest, baron (1742–1815), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno malo pred letom 1800 – duhovnik.

Izviral je iz stare kranjske plemiške rodbine, ki je pridobila baronski naslov leta 1672⁴¹⁹ in iz katere je bilo za grofi Auerspergi največ članov Dizmove bratovščine (12). Rodil se je v dvorcu Grmače pri Litiji tamkajšnjemu graščaku Janezu Ignacu baronu Apfaltrerju in Katarini Jožefi, rojeni baronici Gusič, ter bil 4. januarja 1742 krščen kot Ernest Baltazar.⁴²⁰ Najprej se je šolal na ljubljanski jezuitski gimnaziji, kjer ga leta 1759 najdemo skupaj z bratom Janezom Nepomukom kot Ernesta v petem, predzadnjem razredu, s pripisom, da je pozneje postal duhovnik, brat pa častnik.⁴²¹ Še kot gimnazijec in s polnim dvojnimi imenoma Ernest Baltazar, doma iz Šmartna (pri Litiji) na Kranjskem, je 23. septembra 1758 v Gorici prejel tonsuro in štiri nižje kleriške redove.⁴²² V mašnika ni bil posvečen v Gorici, pod katero je tedaj spadala šmarska župnija, ampak morda v Ljubljani.⁴²³ Ko si je leta 1768 z bratom Ignacem in Janezom Nepomukom razdelil očetovo dediščino, je že bil duhovnik in mu je pripadla hiša v Ljubljani.⁴²⁴ O njegovi duhovniški poti je malo znanega. Najbrž je deloval na župnijah tedaj velike goriške nadškofije. Po jožefinski preureditvi škofijskih meja ga leta 1788 (še) ni bilo v ljubljanski (nad)škofiji, ki je obsegala skoraj celotno Kranjsko.⁴²⁵ Ko je postal član Dizmove bratovščine, kar se je glede na vrstni red članov na seznamu zgodilo ob zatonu 18. stoletja, pa je že moral biti v domači deželi. Leta 1796 mu je po smrti brata Franca pripadlo Apfaltrerjevo gospostvo Grmače z rodnim dvorcem. Po poravnavi je tri četrtine gospostva štiri leta pozneje, leta 1800, prevzel njegov nečak Alojz, ki je po Ernestovi smrti leta 1815 dobil majorat Grmače s pridru-

⁴¹⁶ NŠAL, ŽA Brezovica, Matične knjige, M 1784–1812, fol. 63v; ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-K-130, 14. 10. 1807, kodicil 27. 12. 1808.

⁴¹⁷ SMOLE 1982 (op. 15), str. 547; PREINFALK 2014 (op. 68), str. 96–97.

⁴¹⁸ Preinfalk navaja, da je bil uslužbenec postojnskega okrožnega urada (PREINFALK 2014 (op. 68), str. 96) in da se je poročil v Notranjih Goricah (PREINFALK 2014 (op. 68), str. 99), vendar je v brezoviški poročni matici vpisan samo spregled postojnskega okrožnega urada za dvojni oklic (NŠAL, ŽA Brezovica, Matične knjige, P 1784–1812, fol. 3).

⁴¹⁹ FRANK 1967 (op. 49), str. 26.

⁴²⁰ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1737–1769, fol. 30r. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 332.

⁴²¹ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 655.

⁴²² *Ordinacijska protokola* 2010 (op. 336), str. 23.

⁴²³ V ordinacijskih zapisnikih ljubljanske škofije je v tem času vrzel (*Ordinacijska protokola* 2013 (op. 190); *Ordinacijska protokola* 2016 (op. 96)).

⁴²⁴ SMOLE 1982 (op. 15), str. 177.

⁴²⁵ POKORN 1908 (op. 191).

ženima imenjema Roje in Loka (pri Zidanem Mostu) ter hišo v Ljubljani.⁴²⁶ Ernest baron Apfaltrer je preminil v Ljubljani 24. septembra 1815 v 74. letu starosti za kapjo.⁴²⁷

Bil je zadnji od 12 Apfaltrerjev, ki so od leta 1702 dalje postali člani Dizmove bratovščine (gl. pri št. 17), med njimi njegov oče Janez Ignac, sprejet leta 1741. Na seznamu članov iz leta 1801 so poleg njega navedeni še trije, vsi častniki (gl. št. 17, 20 in 34).

Št. 41

Schluderbach, Bernard (tudi Jožef Bernard), pl. (1754–1823), sprejet med letoma 1771 in 1800, verjetno malo pred letom 1800 – duhovnik, (eks)cistercijan, namestnik priorja v Stični, stolni župnik, kanonik in prošt v Ljubljani.

Izviral je iz leta 1609 poplemenitene uradniške rodbine Schluderbacher s Tirolskega,⁴²⁸ katere začetnik na Kranjskem je bil njegov ded Janez Jožef, sodni sel kranjskih deželnih stanov, leta 1727 sprejet v Dizmovo bratovščino.⁴²⁹ Oče Janez Anton je v letu njegovega rojstva 1754 ob ljudskem šte-tju naveden kot (stanovski) regulator, poročen z Ano Katarino in stanujoč v Schluderbachovi hiši v Židovski ulici v Ljubljani.⁴³⁰ Starša sta se pred letom 1748, ko se jima je v Ljubljani rodil prvi otrok, poročila nekje zunaj kranjske prestolnice,⁴³¹ očitno v materini župniji. Bernard je bil rojen in krščen 8. septembra 1754, ob rojstvu pa je dobil krstno ime Marija Jožef Franc.⁴³² Šolal se je na ljubljanski jezuitski gimnaziji, ki jo je končal leta 1771 kot Jožef.⁴³³ Višje študije je nadaljeval v cistercijskem samostanu Stična, v katerega je vstopil 31. decembra 1774 in izrekel redovne zaobljube 1. januarja 1776, a jih je moral zaradi mladosti ponoviti. Kleriške redove do prezbiterata je leta 1776 prejel od ljubljanskega škofa, zdaj že kot Bernard, medtem ko je bil v mašnika posvečen 10. februarja 1779 v Zagrebu. Njegov dve leti mlajši brat Lovrenc je prišel v Stično dobro leto pred Bernardom in bil posvečen v mašnika poldrugo leto za njim. Bernard, kar je bilo redovno ime, je v Stični opravljal več funkcij, med njimi bibliotekarja, namestnika priorja in tajnika arhidiakonatske pisarne. Ob

⁴²⁶ SMOLE 1982 (op. 15), str. 177. Loka je bila v rokah Apfaltrerjev do leta 1830 (Hans PIRCHEGGER, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültlen, Städte und Märkte*, München 1962 (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, 10), str. 249).

⁴²⁷ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1812–1835, pag. 29–30. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 210.

⁴²⁸ Frank se sklicuje na izvirnik plemiške diplome bratov Schluderbacher v takratnem Državnem arhivu v Ljubljani (FRANK 1973 (op. 140), str. 253). V resnici gre za prepis, izdelan v dunajski dvorni pisarni leta 1724 (ARS, AS 1064, Zbirka plemiških diplom, št. 97) in popisan v zapuščinskem inventarju Bernardovega deda Janeza Jožefa pl. Schluderbacha (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 101, fasc. XXXXII, S-115, 24. 10. 1729, pag. 16–17).

⁴²⁹ GOLEC 2022 (op. 1), str. 191–192.

⁴³⁰ *Ljubljanske družine* 2018 (op. 343), str. 45. Ljudsko štetje daje Janezu Antonu 38 let, kar pomeni, da se je rodil leta 1716. Tega leta je bil rojen sin Janeza Jožefa pl. Schluderbacha st., ki je ob krstu dobil enako ime kot oče (NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1692–1740, pag. 260) in ni imel nobenega brata z imenom Anton.

⁴³¹ Poroke ni v poročni matici ljubljanske stolne župnije niti v oklicni knjigi, kamor so vpisovali tudi poroke ljubljancev v drugih župnijah (NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770; Boris GOLEC, Najstarejša oklicna knjiga v slovenščini. Knjiga ženitnih oklicev ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja iz let 1737–1759 (ur. Marija Ogrin), Ljubljana 2022, https://sources-online.org/exist/apps/ezmono/Golec_Oklici/Golec_Oklici.xml (1. 9. 2022)).

⁴³² NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, R 1748–1755, pag. 338. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 96. O rojstvu in identiteti prim. Jože MLINARIČ, *Stiška opatija 1136–1784*, Novo mesto 1995, str. 936.

⁴³³ V kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete 1771 sta pripisa, da je postal kanonik v Ljubljani in da je umrl 27. oktobra 1823 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 645). Njegov dve leti mlajši brat Lovrenc je bil leta 1772 v petem, predzadnjem razredu, v isti knjigi pa je pripis, da je bil pozneje stiški cistercijan (pag. 647).

ukinitvi samostana leta 1784 je bil verjetno priorjev namestnik, nekaj časa učitelj normalke v Stični (?), nato pa kaplan ljubljanskega škofa, kanonik, stolni župnik in slednjič stolni prošt.⁴³⁴ Kanonik »ad baculum« je postal leta 1796, bil nato v letih 1819–1823 stolni dekan in le nekaj mesecev pred smrtjo prošt.⁴³⁵ Kot kanonik je leta 1807 izpričan na funkciji svetnika stanovskega odbora iz duhovniškega stanu.⁴³⁶ Umril je 27. oktobra 1823 v Ljubljani zaradi zagnovitve pljuč, star 69 let.⁴³⁷ Brat Lovrenc je malo pred njegovo smrtjo postal kanonik Codellijevega kanonikata (1820)⁴³⁸ in umrl 31. oktobra 1835 kot zadnji od članov nekdanjega stiškega konventa.⁴³⁹

Št. 42

Gallenfels, Ignac, baron (1734–1806),⁴⁴⁰ sprejet med letoma 1775 in 1800, verjetno malo pred letom 1800 – zemljiški gospod.

Izviral je iz rodu baronov Gallenfelsov, ustanoviteljev gospostva Golnik,⁴⁴¹ ki so baronski naslov pridobili leta 1695.⁴⁴² Bil je sin Andreja Evzebija, prav tako člana Dizmove bratovščine (od 1732), graščaka na Golniku in Podvinu in prisednika kranjskega ograjnega sodišča,⁴⁴³ ter Neže Rebeke grofice Paradeiser. Rodil se je na Bledu 5. junija 1734, ko je bil njegov oče zakupnik in glavar blejskega briksenskega gospostva, pri krstu pa je dobil ime Janez Nepomuk Ignac.⁴⁴⁴ Šolal se je na ljubljanski jezuitski gimnaziji, kjer ga kot barona Ignaca srečamo leta 1750 v petem, predzadnjem razredu.⁴⁴⁵ Neznano kdaj po očetovi smrti (1748), vsekakor ne pred polnoletnostjo, je prevzel očetovo posest Podvin, ki jo je leta 1776 prepustil starejšemu bratu Karlu,⁴⁴⁶ in polovico posesti Golnik, drugo polovico pa je istega leta odkupil od brata Jožefa.⁴⁴⁷

Baron Ignac se ni ženil,⁴⁴⁸ prav tako ni znano, da bi se posebej udeleževal v javnem življenju in slednjič se je odpovedal še vlogi zemljiškega gospoda, ko je Golnik leta 1798 za 37.000 goldinarjev

prodal.⁴⁴⁹ Umril je 15. septembra 1806 v Ljubljani v 73. letu starosti za koliko.⁴⁵⁰ V oporoki je za svojega glavnega dediča imenoval kranjsko žensko ustanovo in prednostni užitek namenil svojim poimensko navedenim neporočenim sorodnicam, zapuščino pa je predstavljal letni pritok kupnine od tedanjega lastnika Golnika.⁴⁵¹

Člana Dizmove bratovščine sta bila pred njim tudi njegov stric Jožef Anton (od 1726) in oče Andrej Evzebij (od 1732).⁴⁵²

Št. 43

Lichtenberg-Janežič, Franc Ksaver, pl., od 1770 baron (1743–1832), sprejet 7. septembra 1800⁴⁵³ – zemljiški gospod, okrožni glavar, svetnik deželnega glavarstva in gubernija v Ljubljani (sl. 3).⁴⁵⁴

Pripadal je baronski liniji Schwabov pl. Lichtenbergov, pri čemer je njegovemu očetu Leopoldu Liviju pl. Lichtenbergu uspelo s pomočjo ponarejenega rodovnika dokazati sorodstvo z leta 1660 pobaronjenimi Lichtenbergi in leta 1770 pridobiti potrditev baronskega naslova.⁴⁵⁵ Francu Ksaverju je bilo tedaj 27 let. Njegov oče je sicer posedoval majhni posesti Grič pri Primskovem in Sela pri Šmartnu pri Litiji ter leta 1763 pridobil še bližnji Črni Potok.⁴⁵⁶ Franc Ksaver se je rodil na Selih in bil 17. decembra 1743 krščen na ime Jožef Ksaver.⁴⁵⁷ Medtem ko se je njegov oče rodil kot plemič, to ne velja za mater Marijo Marjeto, ki je prišla na svet še kot hči škofjeloškega trgovca Matevža Režena, poplemenitenega v pl. Segallo šele pet let po njenem rojstvu. Pred Lichtenbergom je bila poročena z Antonom pl. Janežičem (Janeschitsch), čigar priimek je po spletu okoliščin pozneje dobil kot dodatek tudi njen sin iz drugega zakona Franc Ksaver baron Lichtenberg.⁴⁵⁸ O njem dolgo ni znanega ničesar. Po vsem sodeč se ni šolal ne na ljubljanski jezuitski ne na novomeški frančiškanski gimnaziji, ni ga najti med učenci latinske šole v Rušah ne med graškimi gimnazijci in gojenci dunajske viteške akademije.⁴⁵⁹ Vsekakor pa je moral pridobiti ustrezno izobrazbo, da je lahko posegel po uradniških službah.

⁴³⁴ MLINARIČ 1995 (op. 432), str. 936–937. O ordinacijah v Ljubljani gl. *Ordinacijska protokola* 2016 (op. 96), str. 88, 91. Leta 1788, ko je kot ekscistercijan še služboval v Stični, je bil označen za zglednega duhovnika. Tedaj se je posvečal pouku mladine in ni deloval v pastoralni, zaradi telesne oslabelosti pa je imel status »penzionista« (POKORN 1908 (op. 191), str. 117).

⁴³⁵ AMBROŽIČ 2008 (op. 194), str. 95, ga imenuje z dvojnimi imeni Jožef Bernard.

⁴³⁶ *Schematismus* 1807 (op. 27), str. 217.

⁴³⁷ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1812–1835, pag. 115–116. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZ-HOFFEN 1905 (op. 59), str. 211.

⁴³⁸ AMBROŽIČ 2008 (op. 194), str. 97.

⁴³⁹ MLINARIČ 1995 (op. 432), str. 937.

⁴⁴⁰ Ker je na članskem seznamu iz leta 1801 o njem tako malo izhodiščnih podatkov – samo ime, priimek in baronski naslov –, v rodbini baronov Gallenfelsov pa sta bila v tem času dva Ignaca (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 142, Gallenfels), je bilo treba enega izločiti. Odpadel je Ignac Ksaver Danijel, rojen 4. julija 1729 na Zapricah pri Kamniku (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1727–1738, fol. 39v), ki je 29. maja 1743 umrl kot ljubljanski gimnazijec (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1731–1747, fol. 84v; ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 53).

⁴⁴¹ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 142, Gallenfels; SMOLE 1982 (op. 15), str. 155.

⁴⁴² FRANK 1970 (op. 223), str. 66.

⁴⁴³ O njem GOLEC 2022 (op. 1), str. 200.

⁴⁴⁴ NŠAL, ŽA Bled, Matične knjige, R 1740–1740, fol. 63v–64r (vpis 15. 8. 1740).

⁴⁴⁵ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 669. Ob vpisu je tudi pripis datuma smrti 14. september 1806.

⁴⁴⁶ SMOLE 1982 (op. 15), str. 368.

⁴⁴⁷ SMOLE 1982 (op. 15), str. 155.

⁴⁴⁸ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 142, Gallenfels.

⁴⁴⁹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 368.

⁴⁵⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Jakob, Matične knjige, M 1785–1808, fol. 166. Mrliška matica navaja, da je samski, kar je poleg navedbe starosti 73 let še zadnja potrditev, da gre za pravo osebo.

⁴⁵¹ ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-G-123, 10. 4. 1806.

⁴⁵² GOLEC 2022 (op. 1), str. 200.

⁴⁵³ *Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 224–225.

⁴⁵⁴ Zgolj teoretično bi bilo mogoče, da gre za njegovega neznanega kdaj in kje umrlega sina Franca Ksaverja, o katerem je zelo malo znanega. Nazadnje ga srečamo leta 1796 kot petošolca ljubljanske gimnazije (*Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103), str. 331). Ker je bil rojen 10. junija 1782, bi bil ob sprejemu v Dizmovu bratovščino star komaj dobrih 18 let (prim. ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. XXII, Lichtenberg/Lichtenberg Janežič, s. p. (Johann Nepomuk Sigfried Josef)).

⁴⁵⁵ Lidija SLANA, Lichtenbergi na Tuštanju, *Iz zgodovine gradu Tuštanj pri Moravčah* (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2009 (= *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 57/2), str. 195–196; FRANK 1972 (op. 81), str. 137.

⁴⁵⁶ SMOLE 1982 (op. 15), str. 124, 171, 435.

⁴⁵⁷ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1737–1769, fol. 40v. Prim. ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. XXII, Lichtenberg/Lichtenberg Janežič, s. p. (Schwab von Lichtenberg-Janeschitsch Freiherr Franz Xaver).

⁴⁵⁸ Boris GOLEC, Matevž Režen pl. Segalla (1665–1722) – od podložiškega otroka s Sorškega polja do zgornjesavskega gospoda, *Iz zgodovine Zgornje Gorenjske* (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2016 (= *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 64/3), str. 414–438; Lidija SLANA, Lastniki dvorca Jablje skozi čas in portreti nekaterih lastnikov iz 18. in 19. stoletja, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 64/2, 2016, str. 226, 235–241.

⁴⁵⁹ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r; ANDRITSCH 2002 (op. 35); Jože MLINARIČ, Seznam imen iz latinske kronike, *Ruška kronika* (ur. Josip Teržan), Ruše 1985; GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22).

3. Vpisni list Franca Ksaverja barona Lichtenberga-Janežiča, Spominska knjiga bratovščine sv. Dizme, Arhiv Republike Slovenije

Čeprav je bil sin manj premožnega in manj uglednega graščaka, mu je pred oltar uspelo pripeljati grofovsko hčerko. Imel je namreč neizmerno srečo, da je dedoval za celo vrsto sorodnikov in si občutno povečal premoženje. Najprej ga je polbrat Jožef Anton baron Janežič, ki ni imel otrok, leta 1777 v oporoki imenoval za svojega glavnega dediča ob pogoju, da bo prevzel tudi grb in ime baronov Janežičev.⁴⁶⁰ Kmalu zatem se je Franc Ksaver, tedaj živeč v Postojni, kjer je opravljal funkcijo notranjskega okrožnega glavarja, 5. maja 1779 v Ljubljani oženil s Hijacinto, hčerjo Janeza Nepomuka grofa Ursini-Blagaja,⁴⁶¹ graščaka na Boštanju pri Žalni,⁴⁶² ki je nedolgo prej (verjetno ne pred letom 1771) postal član Dizmove bratovščine (gl. št. 12). Naslednje leto 1780 je Franc Ksaver za umrli polbratom baronom Janežičem podedoval posesti Jablje in Medijo; slednjo je v rodbino prinesla njuna skupna teta po materi, vdova zadnjega medijskega Valvasorja.⁴⁶³

Z družino je pretežno živel v Ljubljani, kjer mu je žena rodila tri sinove, enega pa v Postojni, kjer je vsaj še leta 1783 služboval kot okrožni glavar.⁴⁶⁴ V javnem življenju Kranjske je bil dokaj opazen. Opravljal je tudi funkciji deželno-glavarskega in nato gubernijskega svetnika v Ljubljani.⁴⁶⁵ Tudi kot zemljiški gospod je pridobival na veljavi. Leto dni pred sprejemom v Dizmovo bratovščino je leta 1799 nasledil očeta kot lastnik treh posesti južno od Litije, Črnega Potoka, Griča pri Primskovem in rodnih Sel, ki jih je obdržal do smrti, ko mu je kot lastnik sledil edini še živeči sin Leopold. Do konca je imel v lasti tudi Jablje, medtem ko je Medijo leta 1807 prodal.⁴⁶⁶ Nazadnje je živel v Črnem Potoku, kjer je umrl 10. septembra 1832 v visoki starosti 89 let, pokopali pa so ga na pokopališču v Šmartnu pri Litiji.⁴⁶⁷

Z njegovim naročništvom je mogoče povezati izdelavo oziroma predelavo petih portretov rodbine Lichtenberg iz druge polovice 18. stoletja, ki so v Narodno galerijo v Ljubljani prišli iz dvorca Jablje. Med njimi sta portreta Franca Ksaverja in njegove žene Hijacinte.⁴⁶⁸

V Dizmovo bratovščino je bilo iz njegovega širšega sorodstva sprejetih osem grofov Lichtenbergov (gl. pri št. 16), njega pa je v družbo najverjetneje pripeljal tast Janez Nepomuk grof Ursini-Blagaj (gl. št. 12).

Št. 44

Lichtenberg, Janez Nepomuk, grof (1764–1832), sprejet verjetno leta 1800 ali 1801 – zemljiški gospod, vitez Leopoldovega reda.

Pripadal je leta 1688 pogrofovljeni kranjski rodbini Schwab pl. Lichtenberg,⁴⁶⁹ iz katere je izšla vrsta članov Dizmove bratovščine. Rodil se je 14. marca 1764 v Ljubljani kot sin Adama Sigfrida

⁴⁶⁰ SMOLE 1982 (op. 15), str. 196, SLANA 2009 (op. 455), str. 196.

⁴⁶¹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1771–1812, pag. 62. Prim. PREINFALK 2016 (op. 31), str. 274.

⁴⁶² SMOLE 1982 (op. 15), str. 98.

⁴⁶³ SMOLE 1982 (op. 15), str. 196, 286.

⁴⁶⁴ ŠAK, Župnije, Postojna, Matične knjige, R 1747–1785, s. p. (10. 6. 1782, 16. 5. 1783, 18. 6. 1783); SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 118–120; ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. XXII, Lichtenberg/Lichtenberg Janežič, s. p. (Schwab von Lichtenberg-Janeschitsch Freiherr Franz Xaver).

⁴⁶⁵ ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. XXII, Lichtenberg/Lichtenberg Janežič, s. p. (Schwab von Lichtenberg-Janeschitsch Freiherr Franz Xaver).

⁴⁶⁶ SMOLE 1982 (op. 15), str. 124, 171, 191, 286, 436.

⁴⁶⁷ NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1830–1840, fol. 15.

⁴⁶⁸ SLANA 2016 (op. 458), str. 226, 235–241, 245–246.

⁴⁶⁹ FRANK 1972 (op. 81), str. 137.

Kajetana grofa Lichtenberga in Marije Terezije, rojene baronice Dietrich, ter dobil istega dne pri krstu ime Janez Nepomuk Sigfrid Jožef.⁴⁷⁰ Tedaj je bila družinska posest še v rokah deda Franca Karla, ki jo je znatno povečal, leta 1775 pa je njen del podedoval sin Sigfrid, in sicer gospostvi Prapreče in Podsmreka pri Višnji Gori. Sigfrid je leta 1791 po bratu Volfu Sigmundu dedoval še belokranjsko gospostvo Smuk⁴⁷¹ in ga leta 1793 za 46.000 goldinarjev prodal sinu Janezu Nepomuku.⁴⁷² Kako je še ne tridesetletni Janez Nepomuk zbral kupnino in kaj je počel dotlej, ostaja neznano. Ni ga najti ne med ljubljanskimi ne med novomeškimi gimnazijci, prav tako ne v Gradcu, kot tudi ne na terezijanski viteški akademiji na Dunaju.⁴⁷³ Potem ko je postal smuški graščak – Smuk je nato do konca njegovih dni ostal edina grofova posest –, se je 2. januarja 1794 v Novem mestu oženil, in sicer s tujko, s hrvaško plemkinjo Agnes, hčerjo stotnika Adama pl. Zdenčaja (Zdénscay).⁴⁷⁴ Zakonca sta, sodeč po rojstvih otrok, najprej živela v Novem mestu in nato v dvorcu Turn pri Semiču, sestavnem delu smuške posesti, kjer je Agnes preminila po sedmem porodu.⁴⁷⁵ Janez Nepomuk je naslednjega četrto stoletja preživel kot vdovec in umrl 14. aprila 1832 na Smuku za rumeno mrzlico, star 68 let.⁴⁷⁶ Smuško gospostvo s Turnom si je po njegovi smrti razdelilo sedem otrok.⁴⁷⁷

Razen navedbe v mrliški matični knjigi, da je bil vitez Leopoldovega reda,⁴⁷⁸ ni podatkov, da bi se kje posebej udejstvoval. V Dizmovu bratovščino ga je najverjetneje pripeljal Nikolaj grof Auersperg z Mokric (gl. št. 24), ki je bil njegova poročna priča.⁴⁷⁹ Iz Lichtenbergove rodbine je bilo devet članov Dizmove bratovščine (gl. pri št. 16), med njimi njegov ded Franc Karel (1741), stric Jošt Korbinijan (1760) in bratranec Erazem (član še 1801).

Št. 45

Elsner, Franc Ksaver, baron (1765–1840), sprejet verjetno leta 1800 ali 1801 – zemljiški gospod, okrožni sekretar.

Med člani Dizmove bratovščine je bil prvi in edini iz svojega rodu po očetovi strani. Po materi je izviral iz stare kranjske plemiške rodbine Apfaltrerjev, iz katere je bilo največ članov (12) za Auerspergi, med njimi njegov ded baroa Janez Sigfrid, graščak v Črnem Potoku pri Litiji in na Kiselsteinu v Kranju (gl. pri št. 17). O očetu Frideriku Viljemu baronu Elsnerju je znanega malo. Rodil se je v kraju Krappitz v Šleziji (danes Krapkowitz na Poljskem),⁴⁸⁰ po vstopu v avstrijsko

vojaško službo (1739) pa naj bi mu bil priznan baronski naslov.⁴⁸¹ Na Kranjskem se prvič pojavi ob sinovem rojstvu leta 1765 kot baron in stotnik pehotnega polka Botta. Skrivnostno je tudi ozadje rojstva Franca Ksaverja. Rodil se je v Kranju 20. oktobra 1765 kot Elsnerjev nezakonski sin in bil naslednjega dne krščen na ime Friderik Ksaver. Rodila ga je Marija Ana baronica Apfaltrer, v kateri prepoznamo hčer tedaj že pokojnega kiselsteinskega graščaka Janeza Sigfrida. V krstni matici župnije Kranj je še pripis, da je bil otrok s poroko staršev pozakonjen.⁴⁸² To se je lahko zgodilo nič prej kot 23 let pozneje, kajti njegova starša sta sklenila zakonsko zvezo šele 23. oktobra 1798 pri Sv. Jakobu v Ljubljani, pri čemer je očeta, občutno mlajšega od matere, tedaj že polkovnika in stanujočega v dunajskem predmestju, zastopal namestnik.⁴⁸³ O Francu Ksaverju dolgo ne vemo nič, niti tega, ali so ga poznali kot Elsnerja ali kot Apfaltrerja. Kaže tudi, da se ni šolal na ljubljanski ali graški gimnaziji, niti ne na terezijanski viteški akademiji na Dunaju.⁴⁸⁴ Materialno eksistenco mu je omogočila ali pa vsaj izboljšala dediščina. Leta 1802 je namreč po teti Antoniji baronici Apfaltrer podedoval dvorec Novi grad v Mengšu, ki ga je ta kupila na prelomu iz 18. v 19. stoletje. Franc Ksaver je ostal njegov lastnik slabo desetletje, do leta 1811, ko ga je za slabih 26.000 goldinarjev prodal,⁴⁸⁵ odtlej pa ga na Kranjskem ne srečamo več kot zemljiškega gospoda.

Nevesto si je poiskal na Štajerskem, in sicer v Celju, kjer se je 1. marca 1803 pri 36 letih oženil z domačinko Barbaro grofico Thurn-Valsassina,⁴⁸⁶ hčerjo grofa Sigmunda in Terezije, rojene baronice Berlendis.⁴⁸⁷ Zakoncema sta se prva dva otroka rodila v Mengšu, dva v Ljubljani, vmes pa eden leta 1812 na gradu Bokalce pri Ljubljani, pri čemer je Elsner označen kot imetnik gospostva,⁴⁸⁸ v resnici je bilo gospostvo last grofov Lambergov, on pa očitno samo zakupnik.⁴⁸⁹ Verjetno si je šele po francoski dobi poiskal državno službo, in sicer ga leta 1825 srečamo kot okrožnega sekretarja.⁴⁹⁰ Družina je tedaj in še naslednja desetletja živela v ljubljanskem Trnovem, kjer je leta 1831 umrl sin Jožef in leta 1850 žena Barbara, ta že kot vdova.⁴⁹¹ Franc Ksaver je preminil za možgansko kapjo 1.

⁴⁸¹ Otto Titan von HEFNER, Der Adel des Herzogtums Krain und der Grafschaften Görz und Gradiska, *Der Adel in Kärnten, Krain und Dalmatien*, Neustadt an der Aisch 1980² (J. Siebmacher's großes Wappenbuch, 29), str. 8. V Frankovi zbirki plemiških diplom ni nobenega Elsnerja (FRANK 1967 (op. 49)).

⁴⁸² NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, R 1749–1771, pag. 1227. – Do vpisa krsta je privedel Elsnerjev rodovnik, v katerem je Franc Ksaver naveden samo z imenom Ksaver, s Kranjem kot krajem rojstva in z nepopolno rojstno letnico 176. (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 65, Elsner). Mati Marija Ana Suzana se je rodila 3. avgusta 1744 v Črnem Potoku pri Litiji (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1719–1737, fol. 89r, 98r; prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 331).

⁴⁸³ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Jakob, Matične knjige, P 1785–1816, fol. 50. V poročni matici je Friderik Viljem baron Elsner naveden kot 50-letnik, Marijana baronica Apfaltrer pa kot 60-letnica, a jih je v resnici štela 65. Pri obeh je bila to prva poroka.

⁴⁸⁴ Prim. *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103); UBG-2; GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22).

⁴⁸⁵ SMOLE 1982 (op. 15), str. 290.

⁴⁸⁶ NŠAM, Matične knjige, Celje Sv. Danijel, P 1769–1804, pag. 191.

⁴⁸⁷ Žena se je rodila 7. decembra 1778 v Celju (NŠAM, Matične knjige, Celje Sv. Danijel, R 1773–1784, pag. 85; prim. ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 65, Elsner).

⁴⁸⁸ NŠAL, ŽA Mengeš, Matične knjige, R 1798–1808, pag. 52, 74; ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1806–1820, pag. 57, 121; ŽA Dobrova, Matične knjige, R 1812–1835, fol. 3.

⁴⁸⁹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 91. – Po Hefnerju naj bi Franc pridobil inkolat na Kranjskem 26. novembra 1801 kot posestnik Bokalc (HEFNER 1980 (op. 481), str. 8).

⁴⁹⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana Trnovo, Matične knjige, R 1812–1826, fol. 136. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 262.

⁴⁹¹ NŠAL, ŽA Ljubljana Trnovo, Matične knjige, Ind M 1817–1850; M 1825–1833, pag. 105.

⁴⁷⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1762–1770, pag. 56. Prim. ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. XXII, Lichtenberg/Lichtenberg Janežič, s. p. (Johann Nepomuk Sigfried Josef).

⁴⁷¹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 448, 641–642. Prim. SLANA 2009 (op. 455), str. 192.

⁴⁷² SMOLE 1982 (op. 15), str. 448.

⁴⁷³ *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103); DODIČ 1971 (op. 104); UBG, Ms-2; GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22).

⁴⁷⁴ KANM, Matične knjige Novo mesto Kapitelj, P 1770–1845, fol. 54. Prim. ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. XXII, Lichtenberg/Lichtenberg Janežič, s. p. (Johann Nepomuk Sigfried Josef). O Adamu Zdenčaju gl. *Zaključki hrvatskog sabora. 9: 1777–1808*, Zagreb 1974, str. 83.

⁴⁷⁵ ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. XXII, Lichtenberg/Lichtenberg Janežič, s. p. (Johann Nepomuk Sigfried Josef). Prim. SLANA 2009 (op. 455), str. 192.

⁴⁷⁶ NŠAL, ŽA Semič, Matične knjige, M 1826–1847, fol. 38. – Oporoko je sestavil deset let pred smrtjo, 14. junija 1832 v Turnu pri Semiču (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-L-140).

⁴⁷⁷ SMOLE 1982 (op. 15), str. 448.

⁴⁷⁸ NŠAL, ŽA Semič, Matične knjige, M 1826–1847, fol. 38.

⁴⁷⁹ KANM, Matične knjige Novo mesto Kapitelj, P 1770–1845, fol. 54.

⁴⁸⁰ ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. II, Apfaltrer, pag. 654.

januarja 1840 na Starem trgu 22 kot upokojeni okrožni komisar, star 74 let,⁴⁹² morda na novoletnem obisku.

Št. 46

Ravbar Ludvik, baron (1776–1831), sprejet verjetno leta 1800 ali 1801 – duhovnik, kanonik v Olomucu.

Rodil se je v stari kranjski rodbini Ravbar (Rauber), ki je bila leta 1681 pobaronjena in je do njegovega časa že močno obubožala in biološko opešala.⁴⁹³ Na svet je prišel 30. aprila 1776 v mitninski hiši pri črnuškem mostu nad Ljubljano kot edini sin mostninarja Bernarda barona Ravbarja in Ivane, rojene baronice Pittoni. Pri krstu tri dni pozneje je dobil ime Ludvik Filip Bernard.⁴⁹⁴ Njegov oče je bil sicer graščak v Dragomlju in Mengšu, kjer je imel v lasti Ravbarjev grad. Mengeško posest je mati kot varuhinja dveh mladoletnih otrok leta 1798 prodala na dražbi, leta 1803 pa je v roke istega lastnika prišel še Dragomelj.⁴⁹⁵ Ludvik se je najprej šolal na idrijski normalki (glavni šoli),⁴⁹⁶ nato na ljubljanski gimnaziji, kjer ga leta 1794 srečamo v predzadnjem, petem razredu,⁴⁹⁷ in na filozofiji na liceju.⁴⁹⁸ Tudi bogoslovje je najbrž končal v Ljubljani, kjer je leta 1796 prejel prve štiri nižje kleriške redove in prav tam tri leta pozneje tudi ostale do vključno mašniškega posvečenja 11. maja 1799 na mizni naslov verskega sklada.⁴⁹⁹ Rodovnik Ravbarjev z začetka 19. stoletja ga navaja kot svetnega duhovnika, beneficiata pri oltarju sv. Barbare v ljubljanski stolnici in kaplana v Idriji.⁵⁰⁰ Član Dizmove bratovščine je očitno postal kot beneficiat v deželni prestolnici. Po prvem kaplanskem mestu je kot kaplan služboval še v Šmartinu pri Kranju, dokler ni leta 1806 postal idrijski župnik, dekan in šolski nadzornik, kar je ostal 15 let. Medtem je bil leta 1816 imenovan za domicelarja stolnega kapitlja v Olomucu. Leta 1821 je zasedel mesto dekana in župnika v moravskih Mohelnicah, slednjič pa leta 1824 kot konzistorialni svetnik in stolni kapitul postal olomuški stolni kanonik ter hkrati direktor moravske stanovske akademije. Bil je priljubljen, osebno skromen in prizadeven duhovnik ter zadnji poganjek Ravbarjevega rodu. Umril je za posledicami kapi 23. decembra 1831 v Olomucu v 56. letu starosti.⁵⁰¹

Pred njim je postal član Dizmove bratovščine njegov ded baron Karel Bernard (1739).⁵⁰² Leta 1801 je bil Ludvik s 25 leti njen najmlajši član.

⁴⁹² NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Jakob, Matične knjige, M 1840–1849, fol. 1.

⁴⁹³ Rudolf ANDREJKA, Ravbar (Rauber), *Slovenski biografski leksikon*, 3/9, Ljubljana 1960, str. 36; FRANK 1972 (op. 81), str. 144; Boris GOLEC, *Valvasor. Njegove korenine in potomstvo do danes*, Ljubljana 2016 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 13), str. 123–141.

⁴⁹⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Peter, Matične knjige, R 1775–1781, pag. 22. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 257; ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 210, Rauber; Die Freiherren von Rauber zu Weineck, *Illyrisches Blatt*, 13, 1. 4. 1841, str. 54.

⁴⁹⁵ SMOLE 1982 (op. 15), str. 138, 291.

⁴⁹⁶ Die Freiherren 1841 (op. 494), str. 54.

⁴⁹⁷ *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103), str. 329.

⁴⁹⁸ Die Freiherren 1841 (op. 494), str. 54.

⁴⁹⁹ *Ordinacijska protokola* 2016 (op. 96), str. 122, 127–128.

⁵⁰⁰ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 210, Rauber.

⁵⁰¹ Die Freiherren 1841 (op. 494), str. 54–55. Prim. Ravbarji. Wikipedija, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Ravbarji> (22. 1. 2022).

⁵⁰² GOLEC 2022 (op. 1), str. 211–212.

Št. 47

Lazarini, Franc, pl., od 1771 baron (1765–1832),⁵⁰³ sprejet verjetno leta 1800 ali 1801 – zemljiški gospod.

Pripadal je italijanski trgovski rodbini, ki se je na Kranjsko priselila v 17. stoletju, pridobila v 18. stoletju zemljiško posest predvsem na Dolenjskem in Notranjskem s kranjsko Istro, slednjič pa so bili štirje bratje 1. avgusta 1771 povzdignjeni v baronski stan.⁵⁰⁴ Franc je bil druga generacija baronov, ob pobaronjenju očeta Ignaca Gotfrida v šestem letu starosti. Živel je zelo razgibano življenje in velja za začetnika ter osrednjo osebnost smledniške veje Lazarinijev. Rodil se je 13. decembra 1765 v dvorcu Gotnik pri Ilirski Bistrici omenjenemu očetu in materi Mariji Eleonori, rojeni baronici Apfaltrer, ter dobil pri krstu ime Franc Ksaver Ignac Anton.⁵⁰⁵ Njegov ded po materini strani Janez Sigfrid baron Apfaltrer, ki je umrl še pred vnukovim rojstvom, je bil član Dizmove bratovščine dobra štiri desetletja (od 1721), poleg deda pa še 11 drugih Apfaltrerjev (gl. pri št. 17). Franc je preživel mladost skupaj s štirimi brati na rodbinskem gradu Gotnik v dolini reke Reke. Kje se je šolal, ni znano, je pa vsekakor pridobil stanu primerno izobrazbo.⁵⁰⁶ Verjetno se je šolal v Ljubljani, a so evidence podpržavljene jezuitske gimnazije ravno za ta čas pomanjkljive,⁵⁰⁷ lahko pa tudi na Reki in v Trstu. Terezijanske viteške akademije na Dunaju po vsem sodeč ni obiskoval⁵⁰⁸ in prav tako ne graške gimnazije z licejem.⁵⁰⁹

Oče Ignac Gotfrid baron Lazarini je ob sinovem rojstvu upravljal rodbinsko imetje skupaj s svojo materjo, katere delež je prevzel šele po njeni smrti (1777). Poleg gospodstva Gotnik in posestva Klana, ki ju je podedoval, je posedoval še manjša posestva v kranjski Istri: Brgud, Mune in Brajda ob morju v neposredni bližini Reke.⁵¹⁰ Posest je leta 1792 razdelil med tri sinove, pri čemer je Franc dobil Gotnik in Klano.⁵¹¹ Še prej je mladenič po materinem bratu Volfu Hanibalu baronu Apfaltrerju, umrlem leta 1786, oporočno podedoval gospodstvo Podsreda, ki ga je morda sam upravljal.⁵¹²

5. maja 1793 se je že kot gotniški graščak v Ljubljani oženil z Marijo Jožefo baronico Jurič, hčerjo Ferdinanda barona Juriča z Radeljce pri Raki na Dolenjskem, ki mu je v zakon prinesla lepo doto.⁵¹³ Kmalu po poroki je požar popolnoma uničil grad Gotnik (1794),⁵¹⁴ tako da sta zakonca po tej nesreči najprej živela na Reki, kjer se jima je rodil prvi otrok.⁵¹⁵ Požar je Franca najbrž spodbudil, da je leta 1795 Gotnik in Klano prodal očetu Ignacu in od barona Flödniga kupil zadolženo gospodstvo

⁵⁰³ Gl. njegov življenjepis v: Franc LAZARINI, *Zgodovina rodbine Lazarini. Kronika, dokumenti, genealogija, komentarji, zgodbe*, Ljubljana 2013, str. 236–247.

⁵⁰⁴ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 17 sl.; FRANK 1972 (op. 81), str. 118.

⁵⁰⁵ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 174.

⁵⁰⁶ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 235.

⁵⁰⁷ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r; *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103).

⁵⁰⁸ GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22).

⁵⁰⁹ UBG, Ms-2.

⁵¹⁰ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 154, 238; SMOLE 1982 (op. 15), str. 80.

⁵¹¹ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 155.

⁵¹² LAZARINI 2013 (op. 503), str. 237.

⁵¹³ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 154, 238. Datum poroke navaja tudi PREINFALK 2016 (op. 31), str. 165. Ni znano, od kod Lazariniju podatek o poroki pri Sv. Jakobu v Ljubljani (LAZARINI 2013 (op. 503), str. 238), saj te poroke v tamkajšnji poročni matici ni (NŠAL, ŽA Ljubljana Jakob, Matične knjige, P 1785–1816).

⁵¹⁴ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 180–181.

⁵¹⁵ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 181, 239.

Smlednik. Gotovo mu je nakup olajšala tudi dediščina po istega leta umrlem stricu Ludviku baronu Lazariniju, župniku v Krškem.⁵¹⁶ Odtlej je z družino živel v Smledniku in Ljubljani, kjer je leta 1803 kupil hišo na Gosposki ulici, danes znano kot Lazarinijeva.⁵¹⁷ Leta 1807 ga srečamo s funkcijo stanovskega odbornika iz gosposkega stanu.⁵¹⁸ Kot podsreški graščak je leta 1807 poleg podedovanega kranjskega pridobil še štajersko deželanstvo, v okolici Smlednika pa je naslednje leto 1808 kupil posestvo Rocen z inkorporiranimi Repnjami.⁵¹⁹ Med francosko zasedbo se je leta 1809 umaknil na avstrijsko ozemlje, v štajersko Podstvo, in dobil leta 1812 častni naslov cesarsko-kraljevi komornik. Bil je tudi član tričlanske delegacije Kranjske, ki je leta 1813 po odhodu Francozov obiskala cesarja Franca I. Znanstvo s štajerskim plemstvom je privedlo do vdovčeve vnovične poroke, in sicer 1. maja 1814 v Gradcu s skoraj trideset let mlajšo Matildo grofico Stürgkh, ki jo je pripeljal v Smlednik in mu je rodila devet otrok.⁵²⁰ Baron Franc se je na stara leta med drugim ukvarjal z zgodovinsko-genealoškimi študijami. Umrj je v Smledniku 19. aprila 1832 za tuberkulozo v 67. letu starosti. Pokopali so ga na starem smledniškem pokopališču.⁵²¹ Do konca je obdržal gospodstva Smlednik, Rocen in Podstvo, v oporoki pa za glavnega dediča imenoval sina Franca Ksaverja Feliksa.⁵²²

Ni dvoma, da je bil Franc baron Lazarini naročnik več umetniških del. Danes sta v Narodni galeriji v Ljubljani samo njegov portret s konca 18. stoletja in portret njegovega dveletnega, kmalu zatem umrlega sina Hanibala Ignaca (1796), oba delo slikarja Janeza Potočnika.⁵²³

Št. 48

Zergollern, Sigfrid Kajetan, pl. (1744–ne pred 1801), sprejet verjetno leta 1800 ali 1801– verjetno uradnik.

Čeprav je bil Ljubljančan, je o njem znanega zelo malo. Izviral je iz vojaške rodbine Zergoll (Cergol), katere začetnik je dobil plemiški naslov »von Zergollern« leta 1653,⁵²⁴ ko je z družino že živel v Ljubljani.⁵²⁵ Pl. Zergollerni, ki jih je torej ustvarila tridesetletna vojna, so se v zadnji tretjini 17. stoletja za krajši čas povzpeli med kranjske zemljiške gospode⁵²⁶ in pridobili kranjsko deželanstvo (1690),⁵²⁷ pozneje pa niso več premoogli zemljiške posesti.⁵²⁸

⁵¹⁶ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 239; SMOLE 1982 (op. 15), str. 446.

⁵¹⁷ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 240–241.

⁵¹⁸ *Schematismus* 1807 (op. 27), str. 217.

⁵¹⁹ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 241; SMOLE 1982 (op. 15), str. 424.

⁵²⁰ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 243–244.

⁵²¹ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 245–247. – V smledniški mrliški matici je naveden datum 21. april 1832 (NŠAL, ŽA Smlednik, Matične knjige, M 1812–1867, fol. 83).

⁵²² ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III-L-137, 5. 2. 1832. Prim. LAZARINI 2013 (op. 503), str. 246.

⁵²³ LAZARINI 2013 (op. 503), str. 182, 240.

⁵²⁴ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 291, Zergollern; Karl Friedrich von FRANK, *Standeserhebungen und Gnadendenkte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblände bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 5: Si–Z, Schloss Senftenegg 1974, str. 268.*

⁵²⁵ KOBLAR 1900 (op. 408), str. 238–239.

⁵²⁶ SMOLE 1982 (op. 15), str. 275, 423, 513.

⁵²⁷ SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 501.

⁵²⁸ Prim. ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, indeks h knj. 6 (1662–1756).

Sigfrid Kajetan se je rodil 8. februarja 1744 v Ljubljani Janezu Sigfridu pl. Zergollernu in Luciji Ksaveriji, rojeni pl. Wiederkehr, ter dobil pri krstu istega dne ime Sigfrid Kajetan Aleksander.⁵²⁹ Družina je živel v lastni hiši na Mestnem trgu⁵³⁰ in po vsem sodeč ni imela vidnejše družbene vloge.⁵³¹ Ni znano, kje se je Sigfrid Kajetan šolal, a vsaj v zadnjih razredih ni obiskoval ljubljanske jezuitske gimnazije.⁵³² Njegovega imena tudi ni med gojenci terezijanske viteške akademije na Dunaju⁵³³ in med dijaki oziroma študenti v Gradcu.⁵³⁴ Moral je opravljati kakšno državno službo, saj tudi sam ni premoogli zemljiške posesti.⁵³⁵ Oženil se je pozno, pri 48 letih, 1. februarja 1792 v Ljubljani z Marijo Ano baronico Codelli pl. Fahrenfeld,⁵³⁶ hčerjo barona Antona, graščaka v Turnu ob Ljubljani (Kodeljevo).⁵³⁷ Kje sta zakonca živel ter kdaj in kje sta se njuni življenjski poti iztekli, ostaja odprto vprašanje. Morda sta celo zapustila Kranjsko.⁵³⁸ Zergollernovo hišo na Mestnem trgu je prevzel brat Leopold in jo konec 18. stoletja prodal.⁵³⁹

Št. 49

Lichtenberg, Erazem, grof (1775–1841), sprejet verjetno leta 1800 ali 1801 – cesarsko-kraljevi tajni svetnik, podpredsednik vrhovnega pravosodnega urada na Dunaju.

Pripadal je leta 1688 pogrofovljeni kranjski rodbini Schwab pl. Lichtenberg,⁵⁴⁰ ki je dala devet članov Dizmove bratovščine (gl. pri št. 16). Rodil se je 16. oktobra 1775 v Ljubljani Volfgangu Sigmundu grofu Lichtenbergu in Mariji Tereziji, rojeni grofici Auersperg, ter dobil pri krstu ime Marija Erazem Jožef Jernej Gal Frančišek Serafinski.⁵⁴¹ Njegov oče Volf Sigmund je prav tisto leto po svojem očetu podedoval posesti na Dolenjskem in v Beli krajini, Rožek, Sotesko in Smuk,⁵⁴² medtem ko Erazem na Kranjskem nikoli ni postal zemljiški gospod.⁵⁴³ Njegova pot je bila drugačna, vodila ga je v uradniške vrste, ne vemo pa, kje se je šolal. Njegovega imena ni ne med ljubljanskimi ne med novomeškimi gimnazijci,⁵⁴⁴ prav tako ne med gojenci terezijanske viteške

⁵²⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1740–1747, pag. 178. Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 82.

⁵³⁰ *Ljubljanske družine* 2018 (op. 343), str. 98.

⁵³¹ Oče Janez Sigfrid ob smrti 1. septembra 1762 v mrliški matici ni naveden z nobeno funkcijo (NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735–1770, pag. 239).

⁵³² Prim. ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r; *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103).

⁵³³ Prim. GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22).

⁵³⁴ ANDRITSCH 2002 (op. 35); UBG, Ms-2.

⁵³⁵ Prim. SMOLE 1982 (op. 15).

⁵³⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1771–1812, pag. 157; P 1784–1815, pag. 82–83.

⁵³⁷ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 291, Zergollern. O Codelliju; SMOLE 1982 (op. 15), str. 513.

⁵³⁸ Prim. SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59).

⁵³⁹ Jože SUHADOLNIK, Sonja ANŽIČ, *Mestni trg z okolico in Ciril-Methodov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris predela med grajskim hribom z gradom, Cankarjevim nabrežjem, Trančo, Stritarjevo ulico in podgrajskega dela Ciril-Methodovega trga ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, Ljubljana 2000, str. 94–95.

⁵⁴⁰ FRANK 1972 (op. 81), str. 137.

⁵⁴¹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1771–1791, pag. 64. Prim. ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. XXII, Lichtenberg/Lichtenberg Janežič, s. p. (Mar. Erasmus Josef Bartholom. Gallus Franz Seraf.).

⁵⁴² SMOLE 1982 (op. 15), str. 426, 448, 455.

⁵⁴³ Prim. SMOLE 1982 (op. 15), str. 641.

⁵⁴⁴ *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103); DODIČ 1971 (op. 104).

akademije na Dunaju⁵⁴⁵ in tudi ne med študenti graške gimnazije z licejem.⁵⁴⁶ Leta 1800 ga srečamo kot uradnika pri kranjski deželni pravdi, nakar je kariero nadaljeval na Dunaju in se povzpел do mesta podpredsednika vrhovnega pravosodnega urada, kar bi ustrezalo namestniku ministra za pravosodje. Postal je cesarsko-kraljevi tajni svetnik, pripadal pa mu je tudi podedovani naziv višji dedni prirezovalc na Kranjskem. Grof Erazem si ni ustvaril družine in je živel samsko življenje visokega uradnika. Moral je biti odprt človek, saj so se na njegovem dunajskem domu pogosto sestajali Kranjci, med njimi študenti, ki so grofa visoko cenili. Ustanovil je tudi študentsko podporno ustanovo (*Graf Lichtenberg'sches Adjutum*).⁵⁴⁷ Preminil je v 66. letu starosti 2. januarja 1841 za ohromelostjo pljuč in bil pokopan na pokopališču v dunajskem predelu Penzing.⁵⁴⁸

Od grofov Lichtenbergov so bili člani Dizmove bratovščine (gl. pri št. 16) tudi njegov ded Franc Karel (od 1741), stric Jošt Korbinijan (od 1760) in bratranec Janez Nepomuk (član še 1801).

Št. 50

Gandini (Gandin) Sigmund, pl. (1771–1849), sprejet verjetno leta 1800 ali 1801 – cesarsko-kraljevi deželni svetnik, uradnik deželne pravde.

Bil je mlajši brat Vencija Mihaela (gl. št. 25) in sin Sigmunda Andreja (člana od 1748), edinih drugih dveh članov Dizmove bratovščine iz rodu Gandinijev pl. Liliensteinov.⁵⁴⁹ Rodil se je 2. februarja 1771 v očetovem dvorcu Hrib pri Preddvoru kot predzadni otrok in najmlajši sin ter bil krščen na ime Sigmund Blaž.⁵⁵⁰ Šolal se je v Ljubljani na poddržavljeni jezuitski gimnaziji, kjer ga leta 1788 srečamo kot štipendista v predzadnjem, petem razredu.⁵⁵¹ Ni znano, da bi izobrazbo pridobil še kje.⁵⁵² Drugače kot dva brata, Janez Nepomuk in Vencelj Mihael, ki sta podedovala dvorca z zemljiško posestjo,⁵⁵³ sam ni nikoli postal zemljiški gospod, ampak se je odločil za uradniško pot. Tako kot bratoma, poročenima z dvema sestrama iz grofovske rodbine Barbo pl. Waxenstein,⁵⁵⁴ je tudi njemu uspel vstop v grofovsko rodbino. 23. oktobra 1803 se je v Ljubljani kot svetniški avskultant pri deželni pravdi oženil z Vincencijo, v Ljubljani rojeno hčerjo Pavla Alojzija grofa Auersperga, prav tako člana Dizmove bratovščine in poznejšega lastnika fidejkomisa Turjak.⁵⁵⁵ Zakoncema se je v Ljubljani rodilo sedem otrok, ob njihovih rojstvih pa lahko spremljamo tudi očetovo karierno pot od kalkulanta pri deželni pravdi prek stanovskega tajnika in protokolista deželne pravde do cesarsko-kraljevega svetnika pri deželni pravdi na Reki (1817) in nato spet v Ljubljani (1817).⁵⁵⁶

⁵⁴⁵ GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22).

⁵⁴⁶ UBG, Ms-2.

⁵⁴⁷ ZAL, LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. XXII, Lichtenberg/Lichtenberg Janežič, s. p. (Mar. Erasmus Josef Bartholom. Gallus Franz Seraf.).

⁵⁴⁸ Diözesanarchiv Wien (DAW), PA Am Hof, Sterbebuch 1836–1854, fol. 65.

⁵⁴⁹ SMOLIK 2001 (op. 10), str. 267–275; *Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 332.

⁵⁵⁰ NŠAL, ŽA Preddvor, Matične knjige, R 1760–17721, fol. 93v.

⁵⁵¹ *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103), str. 323.

⁵⁵² Ni ga med gojenci terezijanske viteške akademije na Dunaju (GEMMEL-FLISCHBACH, MANUSSI MONTESOLE 1913 (op. 22)) ali med študenti graškega liceja (UBG, Ms-2).

⁵⁵³ SMOLE 1982 (op. 15), str. 187, 515.

⁵⁵⁴ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 303.

⁵⁵⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1784–1815, pag. 374. Prim. PREINFALK 2005 (op. 19), str. 513. O Pavlu Alojziju grofu Auerspergu gl. GOLEC 2022 (op. 1), str. 250.

⁵⁵⁶ SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 128–130, 219. V Ljubljani je spet izpričan ob smrti hčerke leta 1817 (str. 227).

Pozneje ga je življenjska pot zanesla v Celovec, kjer je služboval kot svetnik pri notranjeavstrijskem apelacijskem sodišču. Umrl je za ohromelostjo pljuč 16. januarja 1849, star 78 let.⁵⁵⁷

Št. 51

Ursini-Blagaj, Jožef, grof (1759–1821), sprejet 12. junija 1801⁵⁵⁸ – zemljiški gospod (sl. 4).

Bil je sin grofa Janeza Nepomuka, prav tako člana Dizmove bratovščine (gl. št. 12), in Marije Cecilije, rojene baronice Neuhaus, rojen 29. aprila 1759 v Ljubljani in istega dne krščen na ime Jožef Marija Franc Jurij Leon.⁵⁵⁹ Njegov dom je bil poleg Ljubljane dvorec Boštanj pri Žalni, ki ga je kot četrta generacija Ursini-Blagajev prevzel od očeta leta 1783, ob doseženi polnoletnosti.⁵⁶⁰ Šolal se je na ljubljanski jezuitski gimnaziji, kjer ga leta 1776, ko je bila že poddržavljena, najdemo v zadnjem, šestem razredu,⁵⁶¹ o njegovem morebitnem nadaljnjem šolanju pa ni podatkov.⁵⁶²

Javne službe ga očitno niso zanimale, ampak je živel od svojih posesti in za družino. V javno življenje se je po vsem sodeč pustil vpreči samo v času Ilirskih provinc, ko je postal župan (mer) občine Šmarje, dvorec Boštanj pa občinska hiša. Ženil se je trikrat, prvič 27. januarja 1783 v Ljubljani z Marijo grofico Auersperg s Šrajbarskega turna, drugič 21. septembra 1789 na gradu Plešivec (Tanzenberg) na Koroškem s Karolino baronico Schluga pl. Rastenfeld in tretjič 1. decembra 1804 s polsestro svoje prve žene Viljemino grofico Auersperg. Otroci iz prvega zakona so bili rojeni v Ljubljani, otroci iz drugega pa na Boštanju.⁵⁶³

Leta 1806 je od očeta Janeza Nepomuka za 19.600 goldinarjev kupil gospostvo Rakovnik pri Ljubljani, ki ga je dvanajst let pozneje (1818) izročil sinu Rihardu.⁵⁶⁴ Potem ko je gospostvo Boštanj leta 1825 prepustil sinu Ignacu, si je zagotovil brezplačno stanovanje v hiši na Starem trgu v Ljubljani.⁵⁶⁵ Tam je kot trikratni vdovec 25. septembra 1831 tudi umrl zaradi oslabelosti, star 72 let, pokopali pa so ga blizu Boštanja, v cerkvi sv. Martina na Velikem Mlačevem.⁵⁶⁶

Iz Ursini-Blagajevoga rodu sta izšla samo dva člana Dizmove bratovščine, on in njegov oče.⁵⁶⁷

Št. 52

Argento, Vincenc, baron (1751–1818), sprejet 13. junija 1801,⁵⁶⁸ nadštevilčni (52.) član; stolni prošt in generalni vikar v Trstu (sl.5).

Vincenc baron Argento je pripadal stari tržaški plemiški rodbini, in sicer njeni pazinski veji. Glede na to, da se je rodil v Pazinu, je bil Kranjec, rojen 29. junija 1751, sin Jožefa Bonaventure in Eleonore Angelike, rojene baronice Rampelli pl. Kaiserfeld. Teologijo je študiral na Germaniku v Rimu. Ni znano, kdaj je prejel mašniško posvečenje, že leta 1777 je postal kanonik tržaške stolne

⁵⁵⁷ PREINFALK 2005 (op. 19), str. 513. ADG, PA Klagenfurt St. Egid, Sterbbuch XIII 1846–1852, fol. 71.

⁵⁵⁸ *Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 224–225; SMOLIK 2001 (op. 10), str. 264, 275.

⁵⁵⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1755–1762, pag. 218; PREINFALK 2016 (op. 31), str. 273.

⁵⁶⁰ SMOLE 1982 (op. 15), str. 98.

⁵⁶¹ *Ljubljanski klasiki* 1999 (op. 103), str. 312.

⁵⁶² Ni ga med graškimi gimnazijci in študenti tamkajšnjega liceja (UBG, Ms. 2).

⁵⁶³ PREINFALK 2016 (op. 31), str. 265, 273–274.

⁵⁶⁴ SMOLE 1982 (op. 15), str. 413.

⁵⁶⁵ SMOLE 1982 (op. 15), str. 98.

⁵⁶⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana Sv. Jakob, Matične knjige, M 1808–1832, fol. 136; PREINFALK 2016 (op. 31), str. 273.

⁵⁶⁷ SMOLIK 2001 (op. 10), str. 267–275; *Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 332.

⁵⁶⁸ SMOLIK 2001 (op. 10), str. 274–275.

4. Vpisni list Jožefa grofa Ursini-Blagaja,
Spominska knjiga bratovščine sv. Dizme, Arhiv Republike Slovenije

5. Vpisni list Vincenca barona Argenta,
Spominska knjiga bratovščine sv. Dizme, Arhiv Republike Slovenije

cerkve in bil leta 1800 imenovan za prošta, 15. novembra 1802 pa za generalnega in kapitularnega vikarja. Umrl je 19. januarja 1818 v Trstu v 67. letu starosti in našel zadnje počivališče v stolnici sv. Justa.⁵⁶⁹

S Kranjsko je bil povezan kot zemljiški gospod in deželan. Baroni Argento so namreč leta 1657 dobili kranjsko deželanstvo,⁵⁷⁰ njegov oče Jožef Bonaventura pa je imel od leta 1735 v lasti posest Klana in vsaj od srede 18. stoletja manjšo posest Kršan, obe v kranjski, danes hrvaški Istri.⁵⁷¹ Po očetovi smrti leta 1773 so postali lastniki Klane štirje sinovi, med njimi tudi Vincenc. Potem ko so Klano več kot tri desetletja uživali baroni Lazariniji, so jo ti leta 1845 slednjič priposestvovali.⁵⁷² Glede Kršana so se bratje leta 1799 dogovorili, da tako kot alodialno imenje v Pazinu pripade Jožefu, medtem ko je Ferdinand dobil gospostvo Belvedere, soline in del gozda na Tržaškem.⁵⁷³ Vincenc je v oporoki leta 1817 za svojega glavnega dediča imenoval tedaj edinega še živečega brata Jožefa.⁵⁷⁴

Za sprejem Vincenca barona Argenta v Dizmovo bratovščino kot nadštevilčnega (*Supernumerer*), kakor je naveden na seznamu članov,⁵⁷⁵ je bil zelo verjetno zaslužen njegov predstojnik, tržaški škof Ignac Kajetan pl. Buset, ki je postal član bratovščine verjetno okoli leta 1780 (gl. št. 14).

Sklep

Akademija združenih (*Academia unitorum*) ali bratovščina sv. Dizme je od svoje ustanovitve leta 1688 do ugasnitve, ki jo postavljamo v čas med letoma 1804 in 1821, ohranjala temeljno poslanstvo ustanoviteljev, tj. pripravo na srečno smrt ter molitve in darovanje maš za pokojne člane. Ti so izhajali predvsem iz plemiških vrst – od tod neformalno naslavljanje plemiška družba (kongregacija), a je šlo tudi za akademsko izobražene ljudi, cerkvene odličnike in visoke uradnike na Kranjskem, posebej v Ljubljani.

Zadnja znana sestava bratovščine iz leta 1801 se ni mogla veliko razlikovati od dejansko zadnje (do leta 1810 je umrla kar tretjina članov, skupaj 17). Noben član se za razliko od starejšega članstva ni rodil še kot neplemič – oče Jožefa pl. Zoisa je bil sicer plemeniten slabo desetletje pred njegovim rojstvom, a je kmalu postal baron –, sicer pa pogled na člane kot celoto kaže veliko heterogenost in opazne razlike s strukturo članstva ob ustanovitvi in v prvih desetletjih.

Prvotna bratovščina s konca 17. in iz zgodnjega 18. stoletja je bila v veliki meri družba akademsko izobraženih plemičev in plemenitencev, deloma tudi neplemičev, zlasti pravnikov in zdravnikov, nato pa je v 18. stoletju vse bolj postajala plemiška družba, v katero so na izpraznjena mesta vstopali potomci, sorodniki in prijatelji še živečih in umrlih članov, zadnji zdravnik denimo leta 1722.⁵⁷⁶ Največ članov je v celotnem obdobju delovanja prišlo iz vodilne kranjske plemiške rodbine grofov Auerspergov (13), pri čemer je zgovoren podatek, da je prvi Auersperg pristopil šele

med letoma 1707 in 1709, kot njen 75. član.⁵⁷⁷ Druga najštevilčnejša rodbina, baroni Apfaltrerji z dvanajstimi člani, so začeli vstopati leta 1716, grofje Lichtenbergi z osmimi člani pa šele 1727. Med plemiškimi rodbinami imajo posebno mesto Erbergi, pobaronjeni šele leta 1714, sicer pa so edina rodbina, ki je bila zastopana v večjem številu (9 članov) od samega začetka do konca. Občutno se je skozi čas povečeval delež duhovnikov. Potem ko je bil med 26 ustanovnimi člani en sam, in sicer stolni dekan Janez Anton Dolničar, najdemo v prvih tridesetih letih (1689–1718) med skupno 97 sprejetimi člani 10 ali slabo desetino duhovnikov, med njimi dva opata in generalnega vikarja. V polstoletju 1719–1771 se je ta delež še rahlo dvignil, na slabo šestino (16 od 95), med njimi je bil tudi ljubljanski škof Sigmund Feliks grof Schrattenbach, na članskem seznamu iz leta 1801 pa je duhovnikov že dobra petina (11 od 52), od tega trije škofje ordinariji.

Zadnja dokumentirana sestava članstva je bila zelo pisana, od zunaj dežele živečih častnikov iz rodbin, ki so bile tradicionalno povezane z bratovščino, prek različno premožnih in dejavnih graščakov ter uradnikov do visokih duhovnikov in osebnosti, pomembnih za kulturno zgodovino, muzealstvo in domoznanstvo. Med slednjimi je treba izpostaviti zlasti dva vrstnika, ki ju je povezovalo tudi svaštvo: Jožefa Kalasanca barona Erberga (1771–1846), zbiralca starin in umetnin, kulturnega zgodovinarja in mecena, ustanovitelja prvega zasebnega muzeja na Slovenskem, in Franca grofa Hohenwarta (1771–1844), naravoslovca in muzealca, ki je kot predsednik kuratorija v tridesetih letih 19. stoletja postavil na noge leta 1821 ustanovljeni Kranjski deželni muzej. Hohenwarta je v mladosti na nadvojvodskem dvoru v Firencah vzgajal njegov stric Sigmund grof Hohenwart (1730–1820), nazadnje dunajski nadškof, ki je tudi močno vplival na poznejšega vladarja. Podobno je bil Erberg pozneje na Dunaju sedem let vzgojitelj bodočega cesarja Ferdinanda I. Ne nazadnje najdemo med zadnjimi sprejetimi člani bratovščine Ludvika barona Ravbarja (1776–1831), ki je kot kanonik v Olomucu postal direktor moravske stanovske akademije. Znamenito sorodstvo, in sicer sina Anastasiusa Grüna, je imel tudi Aleksander grof Auersperg (1770–1818), ki se je med drugim zanimal za zgodovino, heraldiko in genealogijo in čigar oporoka edina posredno in neposredno govori o naročništvu umetniških del. Naročanje slednjih si je pri članih Dizmove bratovščine v tem času vse bolj podajalo roko z zavestnim ohranjanjem umetnostne in kulturne dediščine.

Simbolična in zgovorna je ugotovitev, da je Jožef Kalasanc Erberg, ki ima zasluge za ohranitev spominske knjige in drugega bratovščinskega gradiva, pripadal eni od samo dveh rodbin (druga so Wiederkehrji), zastopanih že med ustanovnimi člani (1689). Še več, bil je že deveti član in četrta zaporedna generacija Erbergov, začeni s prastricem kot prvim podpredsednikom in pradedom kot drugim predsednikom. Poleg tega se je poslovil od tega sveta zelo verjetno kot predzadnji od 52 članov s seznama iz leta 1801.⁵⁷⁸

⁵⁶⁹ Biblioteca civica Attilio Hortis, Trieste (BCAH), Manoscritti, Lalbero genealogico Argento, fol. 5, 23.

⁵⁷⁰ SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN 1905 (op. 59), str. 496.

⁵⁷¹ SMOLE 1982 (op. 15), str. 216, 243.

⁵⁷² SMOLE 1982 (op. 15), str. 216.

⁵⁷³ SMOLE 1982 (op. 15), str. 243.

⁵⁷⁴ BCAH, Manoscritti, Lalbero genealogico Argento, fol. 23.

⁵⁷⁵ *Spominska knjiga* 2001 (op. 2), str. 332.

⁵⁷⁶ Prim. SMOLIK 2001 (op. 10), str. 268–275.

⁵⁷⁷ Gl. op. 29.

⁵⁷⁸ Članek je nastal v okviru projekta *Umetnina kot odsev znanja in povezovanja. Pomen izobrazbe in družbene vpetosti umetnikov in naročnikov v poznem srednjem in zgodnjem novem veku* (J6-9439), ki ga iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Literatura

- AMBROŽIČ, Matjaž, Prošti, dekani in kanoniki ljubljanskega stolnega kapitlja, *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani. 1707* (ur. Metod Benedik), Ljubljana 2008, str. 85–102.
- ANDREJKA, Rudolf, Vrhovni predstavniki državne uprave na Kranjskem od 1747 do 1941, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 24, 1943, str. 103–111.
- ANDREJKA, Rudolf, Ravbar (Rauber), *Slovenski biografski leksikon*, 3/9, Ljubljana 1960, str. 36.
- ANDRITSCH, Johann, *Die Matrikeln der Universität Graz. 4: 1711–1765*, Graz 2002.
- BLAZNIK, Pavle, *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*, Škofja Loka 1973.
- DODIČ, Milan, Absolventi novomeške gimnazije. 1746–1971, *225 let novomeške gimnazije*, Novo mesto 1971, str. 397–476.
- DOLINAR, France Martin, *Ljubljanski škofje*, Ljubljana 2007.
- DOLINAR, France Martin, Brigido, Mihael, *Novi Slovenski biografski leksikon*, 3, Ljubljana 2018, str. 375–378.
- FRANK, Karl Friedrich von, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 1: A–E*, Schloss Senftenegg 1967.
- FRANK, Karl Friedrich von, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 2: F–J*, Schloss Senftenegg 1970.
- FRANK, Karl Friedrich von, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 3: K–N*, Schloss Senftenegg 1972.
- FRANK, Karl Friedrich von, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 4: O–Sh*, Schloss Senftenegg 1973.
- FRANK, Karl Friedrich von, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 5: Si–Z*, Schloss Senftenegg 1974.
- Die Freiherren von Rauber zu Weineck, *Illyrisches Blatt*, 13, 1. 4. 1841, str. 53–55.
- GATZ, Erwin, Hohenwart Sigismund Anton Graf, *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945. Ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Berlin 1983, str. 324–326.
- GEMMEL-FLISCHBACH, Max, MANUSSI MONTESOLE, Camillo, *Album der k. k. Theresianischen Akademie (1746–1913). Verzeichnis sämtlicher Angehörigen der k. k. Theresianischen Akademie (ehemals k. k. Theresianische Ritterakademie) von der Gründung durch die Kaiserin Maria Theresia im Jahre 1746 bis zum 1. november 1912 mit kurzen biographischen Daten*, Wien 1913.
- GÖSCHEN, Oskar, *Die Kaiserstein. Geschichte des Hauses*, Wien 1873.
- GOLEC, Boris, Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (1. del), *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 61/1, 2013, str. 5–66.
- GOLEC, Boris, Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (2. del), *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 61/2, 2013, str. 217–272.
- GOLEC, Boris, »Kontesa Fanny« – skica pozabljenega romanopiske. »Nomen est omen«: rojena kot baronica Valvasor, hči grofice Christalnigg, soproga Carla Morellija, življenjska sopotnica Petra Nisitea, *Zgodovina za vse*, 22/1, 2015, str. 5–28.
- GOLEC, Boris, Matevž Režen pl. Segalla (1665–1722) – od podložniškega otroka s Sorškega polja do zgornjesavskega gospoda, *Iz zgodovine Zgornje Gorenjske* (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2016 (= *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 64/3), str. 414–440.
- GOLEC, Boris, *Valvasor. Njegove korenine in potomstvo do danes*, Ljubljana 2016 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 13).
- GOLEC, Boris, *Slovenska posebnost – dvorec Podšentjur v Podkumu. Od nenavadnega nastanka do desetih rodov rodbine Čop*, Ljubljana 2020 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 14).
- GOLEC, Boris, K podobi Ljubljane po kongresu leta 1821. Stavbe in njihovi lastniki v franciscejskem katastru, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 69/1, 2021, str. 43–88.
- GOLEC, Boris, Člani Dizmove bratovščine v polstoletju 1719–1771 – dejanski in potencialni naročniki umetnostnih del, *Acta historiae artis Slovenica*, 27/1, 2022, str. 167–279.
- GOLEC, Boris, Najstarejša oklicna knjiga v slovenščini: knjiga ženitnih oklicev ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja iz let 1737–1759 (ur. Matija Ogrin), Ljubljana 2022, https://sources-online.org/exist/apps/ezmono/Golec_Oklici/Golec_Oklici.xml (1. 9. 2022).
- HEFNER, Otto Titan von, Der Adel des Herzogtums Krain und der Grafschaften Görz und Gradiska, *Der Adel in Kärnten, Krain und Dalmatien*, Neustadt an der Aisch 1980² (J. Siebmacher's großes Wappenbuch, 29).
- KIDRIČ, France, Erberg Jožef Kalasanc, *Slovenski biografski leksikon*, 1/1, Ljubljana 1925, str. 162–166.
- KIDRIČ, France, Gallenberg, *Slovenski biografski leksikon*, 1/1, Ljubljana 1925, str. 200–202.
- KOBLAR, Anton, Ljubljančani 17. stoletja, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 10, 1900, str. 179–239.
- KOŠIR, Matevž, Prostožidarstvo v habsburški monarhiji v 18. stoletju ter prostožidarski loži »Združena srca« v Mariboru in »Dobrodelnost in stanovitnost« v Ljubljani, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 46/1–2, 1998, str. 41–65.
- KOTAR, Jernej, Od ustanovitve Kranjskega deželnega muzeja v Ljubljani do odhoda kustosa Henrika Freyerja (1821–1852), *Narodni muzej Slovenije. 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl), Ljubljana 2021, str. 23–63.
- LAZARINI, Franc, *Zgodovina rodbine Lazarini. Kronika, dokumenti, genealogija, komentarji, zgodbe*, Ljubljana 2013.
- Ljubljanske družine v 18. stoletju* (ur. Lovro Šturm), Celje-Ljubljana 2018.
- Ljubljanski klasiki 1563–1965*, Ljubljana 1999.
- MAINATI, Giuseppe Maria, *Croniche ossia Memorie storiche sacro-profane di Trieste cominciando dall' XI. secolo sino a' nostri giorni*, 6, Venezia 1818.
- MAL, Josip, Hohenwart Franc Jož. Hanibal, *Slovenski biografski leksikon*, 1/3, Ljubljana 1928, str. 331.
- MEKE, Katra, Portret Volbenka Danijela barona Erberga, (1761), *Fortunat Bergant (1721–1769)* (ur. Katra Meke), Narodna galerija, Ljubljana 2021, str. 180–181.
- MLINARIČ, Jože, Seznam imen iz latinske kronike, *Ruška kronika* (ur. Josip Teržan), Ruše 1985, str. 133–247.
- MLINARIČ, Jože, *Stiška opatija 1136–1784*, Novo mesto 1995.
- MUROVEC, Barbara, Bergant, Fortunat, *Novi Slovenski biografski leksikon*, 2, Ljubljana 2017, str. 310–314.
- MÜHLBERGER, Kurt, *Die Matrikel der Universität Wien. 8: 1746/47–1777/78*, Wien-München 2014.
- MUŠIČ, Marjan, Erbergova parkovna kompozicija v Dolu pri Ljubljani, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 9/2, 1961, str. 93–109.
- Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 1: 1750–1764* (ur. Jure Volčjak), Ljubljana 2010 (Arhivsko društvo Slovenije. Viri, 31)
- Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 2: 1765–1824* (ur. Jure Volčjak), Ljubljana 2012 (Arhivsko društvo Slovenije. Viri, 34).
- Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 1: 1711–1756* (ur. Jure Volčjak), Ljubljana 2013 (Arhivsko društvo Slovenije. Viri, 36).
- Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 2: 1761–1824* (ur. Jure Volčjak), Ljubljana 2016 (Arhivsko društvo Slovenije. Viri, 39).

- PIRCHEGGER, Hans, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülten, Städte und Märkte*, München 1962 (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, 10).
- PIRJEVEC, Avgust, Hohenwart, *Slovenski biografski leksikon*, 1/3, Ljubljana 1928, str. 330–331.
- POKORN, Frančišek, *Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788*, Ljubljana 1908. *Postojnsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis*, Postojina 1889.
- PREINFALK, Miha, *Auerspergi. Po sledeh mogočnega tura*, Ljubljana 2005 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 4).
- PREINFALK, Miha, Brigido, *Novi Slovenski biografski leksikon*, 3, Ljubljana 2018, str. 374–375.
- PREINFALK, Miha, Codelli, *Novi Slovenski biografski leksikon*, 4, Ljubljana 2022, str. 254–256.
- PREINFALK, Miha, *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje. 1: Od Andriollija do Zorna*, Ljubljana 2013 (Blagoslovljeni in prekleti, 3).
- PREINFALK, Miha, *Plemiške rodbine na Slovenskem. 17. stoletje. 1: Od Billichgrätzov do Zanettijev*, Ljubljana 2014 (Blagoslovljeni in prekleti, 4).
- PREINFALK, Miha, *Plemiške rodbine na Slovenskem. 16. stoletje. 1: Od Barbov do Zetschkerjev*, Ljubljana 2016 (Blagoslovljeni in prekleti, 5).
- Schematismus für Krain, Görz und Gradiska auf das Jahr 1807*, Laibach 1807.
- SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, Ludwig, *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*, Görz 1904.
- SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, Ludwig, *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*, Görz 1905.
- SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, Ludwig, *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*, Graz 1909.
- SLANA, Lidija, Lichtenbergi na Tuštanju, *Iz zgodovine gradu Tuštanj pri Moravčah* (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2009 (= *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 57/2), str. 171–200.
- SLANA, Lidija, Lastniki dvorca Jablje skozi čas in portreti nekaterih lastnikov iz 18. in 19. stoletja, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 64/2, 2016, str. 225–246.
- SMOLE, Majda, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana 1982.
- SMOLIK, Marijan, Pregled članstva ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma, *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801. 2: Razprave* (ur. Lojze Gostiša), Ljubljana 2001, str. 263–275.
- Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801. 1: Transkripcija besedila, prevod, spremno besedilo* (ur. Lojze Gostiša), Ljubljana 2001.
- STOPAR, Ivan, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. 2: Dolenjska. 2: Med Bogenšperkom in Mokricami*, Ljubljana 2001 (Grajske stavbe, 13).
- SUHADOLNIK, Jože, ANŽIČ, Sonja, *Mestni trg z okolico in Ciril-Metodov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris predela med grajskim hribom z gradom, Cankarjevim nabrežjem, Trančo, Stritarjevo ulico in podgrajskega dela Ciril-Metodovega trga ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, Ljubljana 2000.
- ŠIMAC, Miha, Prvi gradniki muzeja, *Narodni muzej Slovenije. 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl), Ljubljana 2021, str. 131–144.
- TAVANO, Luigi, Buset zu Faistenberg, Ignatius Cajetanus von, *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches. 1648 bis 1803. Ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Stephan M. Janker), Berlin 1990, str. 55–56.
- UMEK, Ema, *Erbergi in dolski arhiv*, Ljubljana 1991–1992 (Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Inventarji. Graščinski arhivi, 5).
- VALENČIČ, Vlado, FANINGER, Ernest, GSPAN-PRAŠELJ, Nada, Zois Žiga (Sigismundus) pl. Edelstein, *Slovenski biografski leksikon*, 4/12, Ljubljana 1980, str. 832–846.

- VIDMAR, Luka, Knjižnice na Slovenskem v zgodnjem novem veku, *Jezik in slovstvo*, 67/1–2, 2022, str. 253–281.
- VRHOVEC, Ivan, *Zgodovina Novega mesta*, Ljubljana 1891.
- VRHOVNIK, Ivan, Plemenitniki v dobovskih farnih maticah, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 9, 1899, str. 77–102.
- WITTING, Johann Baptist, Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels, *Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft »Adler«*, n. F. 4, 1894, str. 89–146.
- WITTING, Johann Baptist, Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels, *Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft »Adler«*, n. F. 5, 1895, str. 162–264.
- WITTING, Johann Baptist, Steiermärkischer Adel, *Die Wappen des Adels in Salzburg, Steiermark und Tirol*, Neustadt an der Aisch 1979² (J. Siebmacher's großes Wappenbuch, 28).
- Zaključci hrvatskog sabora. 9: 1777–1808*, Zagreb 1974.
- 250 Jahre Alma Mater Theresiana. Festschrift* (ur. Manfred Gänsdorfer), Wiener Neustadt 2001.

Viri ilustracij

1–5: © Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana.

Last Members of the Noble Society of St Dismas According to the List of 1801 – Actual and Potential Commissioners of Artworks

Summary

From its establishment in 1688 until its end, placed between 1804 and 1821, the so-called *Academia unitorum* or the Noble Society (Brotherhood) of St Dismas from Ljubljana maintained the fundamental mission of its founders: i.e., carrying out the preparations for a happy death, offering prayers, and celebrating Masses for its deceased members. The latter came mainly from the ranks of the nobility but also included academically educated people, church dignitaries, and high officials in Carniola, especially in Ljubljana.

The article published in the previous issue of the AHAS journal presented the 95 Brotherhood members who had joined between 1719 and 1771 – after the death of the Society's first secretary, Janez Gregor Dolničar (1655–1719), when the earlier principle of documenting the Society's membership and activities had also come to an end. The year 1771 represents an even more prominent gap in our knowledge of the Confraternity's membership, since after that point, the information about only three members – admitted three decades later, in 1800 and 1801 – was entered in the Brotherhood's memorial book or the so-called Album of the Ljubljana Noble Society of St Dismas. The fact that the Society kept gaining new members during these three decades is evidenced by the membership list preserved in the archives of the Confraternity's member, cultural historian and patron, Baron Josef Kalasanc Erberg (1771–1843).

The 1801 membership list, which was published in 2001 together with a facsimile of the memorial book, contains 52 names, ten of which are also known from the memorial book: seven members joined between 1755 and 1760, while the abovementioned three became members between 1800 and 1801. The list represents the latest overview of the Society's membership. However, the information it provides is very scarce in comparison with the membership data in the memorial book, as entries for the vast majority of the members only state their first name, surname, and noble title.

The Society member's biograms in the continuation follow the same principles as in the case of the membership between 1719 and 1771. They do not evaluate the role of the Brotherhood members as art patrons, nor are they based on any systematic collection and analysis of such data. However, when preserved, they do list two sources crucial for art historians: the member's will and probate inventory. The biograms contain the members' personal details (birth, marriage, death, ordination), a brief outline of their origins and social background, formal education, financial standing, and involvement in public life. Regarding the assets, the focus was on landed property, including the ownership of castles and manor houses, but not any houses in towns. In relation to the members' involvement in public life, only their jobs and functions were mentioned, and the references were mostly terse and scattered among various sources.

From the viewpoint of art patronage, the Brotherhood members' wills and probate inventories, stored in two collections of the Provincial Court in Ljubljana kept in the Archives of the Republic of Slovenia, were examined. Unlike in the case of the members accepted between 1719 and 1771, the last wills and testaments and especially the relevant probate inventories of the members who joined later are documented much less frequently. Also in the present contribution, the intention is merely to provide information on the preservation and depositories of both types of sources, which can serve as a guide for the art-historical profession. Wills have once again proved to reveal very little in this respect. As far as probate inventories are concerned, though, the commissioned artworks can be inferred in the case of paintings in particular – especially when they are portrayals of the Confraternity members and their closest relatives – and in the case of church vestments (for castle chapels).

The last documented membership of the Noble Society of St Dismas in 1801 was very heterogeneous, ranging from officers who lived outside the province but came from families traditionally associated with the Brotherhood to more or less wealthy and active lords, officials, senior clergy, and prominent figures in the field of cultural history, museology, and local history. Among the latter, two peers should be underlined in particular: Baron Josef Kalasanc Erberg (1771–1846), a collector of antiquities and artworks, cultural historian, and patron; and Count Franz Hohenwart (1771–1844), a natural scientist and museologist who, as the chairman of the curatorial board in the 1830s, contributed to the development of the Carniolan Provincial Museum, founded in 1821. At this time, the art patronage of the Brotherhood members was becoming increasingly closely associated with conscious efforts to preserve art and cultural heritage.

Nekaj drobcev o Kobilčini sliki *Madona gospe Souvan* v kontekstu naročništva in razstavljanja

Beti Žerovc

Izr. prof. dr. Beti Žerovc, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino,
Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana, beti.zerovc@ff.uni-lj.si

Izveček:

Nekaj drobcev o Kobilčini sliki *Madona gospe Souvan* v kontekstu naročništva in razstavljanja

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek predstavlja podobo *Madona gospe Souvan*, ki jo je Ivana Kobilca naslikala za zasebno naročnico. Slika, o kateri si je slikarka natančno dopisovala s svojo družino, časovno umesti v prve mesece leta 1900. Članek obravnava Kobilčin način ustvarjanja slike, stik s konkretnimi naročniki – Uršulo Souvan in njeno družino – in slikarkine za-držke ob potencialnem razstavljanju slike na drugi razstavi Slovenskega umetniškega društva v Ljubljani leta 1902. Obravnava slike *Madona gospe Souvan*, ki sicer ni pomembnejše Kobilčino delo, nam pomaga bolje razumeti slikar-kin odnos do naročnikov in do razstavljanja v domači Ljubljani.

Ključne besede: Ivana Kobilca, razstavljanje likovne umetnosti na Slovenskem, naročništvo, sakralna umetnost, *Madona gospe Souvan*

Abstract:

Some Observations on Ivana Kobilca's Painting the *Souvan Madonna* in the Light of Contemporary Commissioning and Exhibiting Practices

1.01 Original scientific article

The article presents Kobilca's image of the *Souvan Madonna*, created for a private client. It dates the painting, about which the painter corresponded in detail with her family, to the first months of 1900. The article discusses Kobilca's way of working on the painting, her contact with specific clients – Uršula Souvan and her family – and the painter's reservations about potentially exhibiting the painting in the second exhibition of the Slovenian Art Society in Ljubljana in 1902. Although the *Souvan Madonna* is not among Kobilca's most important paintings, analysing it helps us better understand the painter's attitude towards her clients and exhibiting in her hometown of Ljubljana.

Keywords: Ivana Kobilca, art exhibitions in Slovenia, patronage of art, sacred art, *Souvan Madonna*

Ivana Kobilca (1861–1926) je izvedla več različnih nabožnih motivov in tudi nekatera prestižna cerkvena naročila. V članku obravnavamo njeno podobo Marije v orantski drži, ki je nastala za zasebno naročnico. Gre za nekoliko pozabljeno delo, saj podatke o sliki v starejši literaturi ponekod sicer najdemo,¹ je pa kot podoba do nedavnega izginila iz našega vizualnega spomina. Da je podoba Kobilčino delo, so sčasoma pozabili celo njeni lastniki.²

Sama sem sliko iskala, ker so med prebiranjem Kobilčine korespondence z njeno družino mojo pozornost vzbudile večkratne omembe madone za gospo oziroma družino Souvan v slikarkinem »sarajevskem obdobju«.³ Po Kobilčinem pisanju sodeč, je šlo za ambicioznejše delo, zanimive so njene izjave o zlatem ozadju in bizantinskem slogu slike, ki zanjo nista najbolj značilna. Zanimivi so tudi njeni komentarji o morebitnem razstavljanju te slike v Ljubljani, ki se pojavijo v kasnejših pismih družini in kažejo, da je imela umetnica izdelane predstave, kaj je smiselno razstaviti v nekem okolju in ob neki priložnosti ter zakaj.⁴ Ker je slikarka razstavljanje zelo odločno zavračala, sem začela raziskovati, zakaj naj bi slika, s katero se je Kobilca precej ukvarjala, ne bila primerna za razstavo Slovenskega umetniškega društva v Ljubljani leta 1902.⁵

Madona gospe Souvan (sl. 1) je z oljem naslikana na platno velikosti 60 x 48 cm. Ozadje je zlateno. Desno spodaj je signirana z *I. Kobilca*. Ker si je slikarka o sliki natančno dopisovala s svojo družino, jo lahko z dokajšno verjetnostjo opredelimo kot namenjeno zasebni pobožnosti in jo časovno umestimo v leto 1900, še natančneje, v prvo tretjino tega leta. Ko smo *Madono gospe Souvan* fizično našli, so se mi potrdile domneve, da gre za sliko, ki jo je mogoče videti tudi na zbledeli fotografiji v Arhivu Republike Slovenije. Tam, med množico Kobilčinih fotografij, prav tako najdemo posnetek modelke v pozi, ki jo je Kobilca verjetno uporabila pri izdelavi te slike (sl. 2).⁶

Marija je upodobljena doprsno in poudarjeno centralno. Roki ima dvignjeni, z dlanmi proti gledalcu, blagi obraz zre v nebo. Na sliki prevladuje občutek miline in kontemplacije, na božjo prisotnost oziroma iskanje stika z njo je prek zamaknjenosti upodobljenke opozorjeno prepričljivo, a nevsiljivo. Delo je slikarsko kvalitetno izvedeno in nam lahko služi kot dober prikaz Kobilčinega metierskega znanja. Če spodnji del slike, z oblačili v rdeči in modri barvi, slikarsko ne izstopa ali je morda celo nekoliko trd, so elegantna glava z belo oglavnico, obraz, roke in inkarnat podani izvrstno.

1. Ivana Kobilca: *Madona gospe Souvan*, 1900, zasebna last

2. Ivana Kobilca (?): *Modelka v pozi za sliko Madona gospe Souvan*, fotografija, 1900, Arhiv Republike Slovenije

¹ Sliko v popisu del navaja npr. Ljerka MENAŠE, *Umetniški razvoj Ivane Kobilce*, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 2, 1952, str. 156.

² Kot zanimivost naj povem, da sem sliko iskala pri raznih sorodnikih prvotne lastnice, in njeni lastniki, ne vedoč, da gre za Kobilčino delo, so jo nazadnje našli v stanovanju, ki ga oddajajo študentom.

³ Slikarka je živela v Sarajevu v letih 1897–1905.

⁴ O Kobilčinem razstavljanju gl. Beti ŽEROVC, *Ivana Kobilca and Her Painting for the Ljubljana Town Hall, Slovenia Bows to Ljubljana, in the Context of Women's Painting in the Late Nineteenth Century*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 37, 2013, str. 167–178; Beti ŽEROVC, *Ivana Kobilca – a Career in the Context of Nineteenth-Century Women's Painting*, *Biuletyn Historii Sztuki*, 76/3, 2014, str. 509–534; Beti ŽEROVC, *The Exhibition of Ivana Kobilca in Zagreb in 1890*, *Peristil*, 57/1, 2014, str. 147–157.

⁵ Da naj slika ne bi bila primerna za razstavo, je Ivana Kobilca pisala v več pismih svoji družini, materi ali sestri Mari. Kobilca najstarejšo sestro Marijo, ki je nosila isto ime kot njuna mati, praviloma imenuje Mari. Ta je ohranila obsežno Kobilčino zapuščino pisem in drugih ego-dokumentov (za več o ego-dokumentih gl. npr. Arianne BAGGERMAN, Rudolf DEKKER, Jacques Presser, *Egodocuments and the Personal Turn in the Historiography*, *European Journal of Life Writing*, 7, 2018, str. 90–110), ki je še danes v lasti njenih potomcev. Delno je digitalizirana in dostopna v Narodni in univerzitetni knjižnici in v Narodni galeriji v Ljubljani. Citati iz korespondence so navedeni brez slovničnih popravkov, deli v nemščini so prevedeni v opombah.

⁶ Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 1201, Splošna zbirka fotografij, p. e. 119, Rodbinski fond Kobilca - Pintar, 006306–0001, 957180 0001.

Namenimo uvodoma nekaj besed še naročnici slike in rodbini Souvan. Souvanovi so bili premožni kranjski trgovci, v Ljubljani širše znani vsaj od Franca Ksaverja Souvana (1799–1885) dalje. Franc Ksaver Souvan je bil med drugim soustanovitelj in aktiven član ljubljanske Narodne čitalnice, ustanovljene leta 1861. Del svoje hiše je celo prezidal v čitalniške prostore z restavracijo, kegljiščem, kavarno, plesno dvorano in steklenim salonom.⁷ Različni člani rodbine so bili okoli leta 1900 pomembni protagonisti kranjske umetnostne sredine in tudi kupci umetnin. Med njimi izpostavimo najprej sina prej omenjenega Franca Ksaverja Souvana, Ferdinanda Souvana (1840–1915), med drugim kot začetnika parka Volčji Potok.⁸ Njegov sin Leo (Leon, 1877–1949) je z ureditvijo parka nadaljeval.⁹ Bil je povezan z ljubljanskimi umetniki svoje generacije, zlasti z Matijo Jamo (1872–1947), s katerim je prijateljeval celo življenje. Jama je naslikal odličen mladostni portret Lea Souvana, njegova serija *Šentklavžev* pa je nastajala še v tridesetih letih 20. stoletja, ko je slikar bival v podstrešnem stanovanju Souvanove hiše nasproti ljubljanskega magistrata.¹⁰ Ferdinandovo hčer Almo (1880–1964), kasneje poročeno Urbanc, lepotico in muzo Josipa Murna, sta v znanih portretih upodobila Ivana Kobilca in Ivan Vavpotič (1877–1943).¹¹

»Gospa Souvan«, po Kobilčinih pismih sodeč naročnica obravnavane slike, ne more biti Leova žena, saj se je ta poročil šele nekaj let po nastanku slike. Prav tako to ni njegova mama, pred poroko igralka Rozalija Frölich (1848–1919), saj je bila ta od Ferdinanda Souvana ob nastanku slike že dve desetletji ločena in ni živela v Ljubljani. Izmed vseh potencialnih kandidatk za naročnico se zdi še najbolj možna Uršula Souvan, rojena Kušar (1836–1919), žena Franca Ksaverja Souvana mlajšega (1836–1903), Ferdinandovega brata.¹² O Uršuli Souvan vemo le malo. Imela je več otrok, med drugim sina Huberta (1876–1948) in hčerko Marijo Ano oziroma Marijano, poročeno Kump (1868–1955). Slednjo je Kobilca poznala in jo v poznih osemdesetih letih tudi upodobila tako v olju kot v pastelu.¹³ Kot bo razvidno v nadaljevanju, se Marijana Kump pojavlja v zvezi s sliko Madone v Kobilčinih pismih družini, Hubert Souvan pa je v nedatiranih zapiskih v Kobilčini zapuščini naveden kot njen lastnik.¹⁴

3. Ivana Kobilca: *Madona z detetom*, 1889, zasebna last

Da bi opredelili kontekst *Madone gospe Souvan*, sledi kratko povzeta zgodovina znanih vidnejših Kobilčinih upodobitev Marije, nastalih pred njo.¹⁵

Marijanske motive je slikarka začela resno obravnavati že v osemdesetih letih 19. stoletja v Münchnu, morda že med študijem v zasebni slikarski šoli Aloisa Erdelta, najkasneje pa neposredno po njem. Velika podoba *Madone z detetom* (sl. 3) – danes v zasebni lasti – je nastala v tem času in je prva znana Kobilčina reprezentativna upodobitev te vrste. Kobilca jo je med drugim razstavila na samostojni razstavi v Ljubljani decembra 1889 in v Zagrebu leta 1890.¹⁶ Domnevamo lahko, da se je z njo želela občinstvu in še posebej potencialnim kupcem »priporočiti« kot sposobna slikarka nabožnih motivov. V zapisih in poročilih o razstavi je bila zelo sprejeta, vse do kritike razstave v Zagrebu, ki jo je v *Agramer Zeitung* priobčil tedaj verjetno najznamenitejši hrvaški poznavalec likov-

ne umetnosti Iso Kršnjavi. O tej kritiki in spremljajočem dogajanju je mogoče več prebrati drugje, za potrebe pričujočega članka omenimo le, da je konservativni kritik Kobilco grajal predvsem, ker naj bi bil njen pristop k slikanju božje matere preveč v skladu s tedanjo münchensko modo, preveč realističen in »zemeljski«. ¹⁷ Za Kobilco je bilo to prvo resnejše srečanje z negativno likovno kritiko in je ni pustilo ravnodušne. Glede na obravnavo, ki bo sledila, je verjetno smiselno razmišljati o tem, da je izkušnja za Kobilco predstavljala nekakšen poduk, da nekonvencionalno upodabljanje sakralnih motivov lahko vodi v težave in da je že razstavljanje sakralnih motivov samo po sebi lahko tvegano ter umetniku ne prinaša nujno le koristi, temveč mu prav tako lahko škodi.¹⁸

⁷ O Souvanovih gl. Rudolf ANDREJKA, Souvan, *Slovenski biografski leksikon*, 3/10 (ur. Alfonz Gspan), Ljubljana 1967, str. 411–413; The Souvans and their Park at Volčji Potok, <https://www.arboretum.si/en/events/exhibitions/the-souvans-and-their-park-at-volcji-potok/#AnchorSest> (2. 12. 2020).

⁸ Ferdinand Souvan, Kamniško-komendski biografski leksikon, <https://leksikon.si/Oseba/OsebaId/876> (13. 11. 2019).

⁹ Leon Souvan, Kamniško-komendski biografski leksikon, <https://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/875> (13. 11. 2019).

¹⁰ Za Portret Lea Souvana gl. Beti ŽEROVC, *Slovenski impresionisti*, Ljubljana 2012, str. 38–39; za Šentklavže gl. Tomaž BREJČ, *Realizem, impresionizem, postimpresionizem*, Ljubljana 2006, str. 293–303.

¹¹ Polonca VRHUNC, Katalog razstavljenih del, *Ivana Kobilca (1861–1926)*, Narodna galerija, Ljubljana 1979, str. 144, 240; Milček KOMELJ, Katalog razstavljenih del, *Ivan Vavpotič (1877–1943)*, Narodna galerija, Ljubljana 1987, str. 83, 186.

¹² ANDREJKA 1967 (op. 7), str. 412.

¹³ VRHUNC 1979 (op. 11), str. 123. Za pomoč pri iskanju podatkov o rodbini Souvan in iskanju identitete naročnice se zahvaljujem članom rodbine Souvan in Matjažu Mastnaku, ki se z družino Souvan ukvarja skozi svoje delo v Arboretumu Volčji Potok, katerega del je nekdanji Souvanov park.

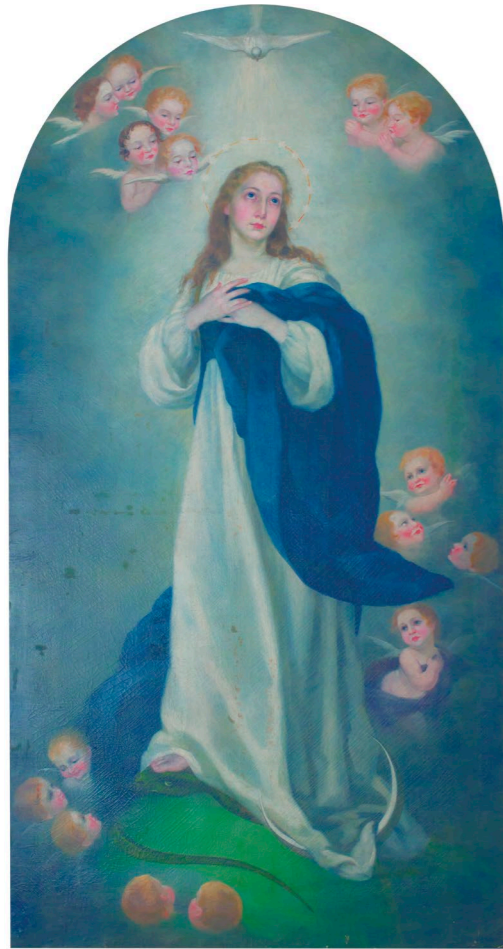
¹⁴ Nedatirani zapiski v Kobilčini zapuščini, zasebna last. Pravniki Hubert Souvan se je leta 1902 poročil s sestrično Leonie Souvan (1877–1969), dvojčico Lea Souvana; gl. The Souvans and their Park (op. 7).

¹⁵ Povsem mogoče je, da vseh Kobilčinih upodobitev Marije ne poznamo. Potencialna neznana dela, ki pa jih seveda ni nujno izvedla, zasledimo tudi v korespondenci. Oseba z nekoliko težko berljivim podpisom, verjetno pater Jožef, ji konec leta 1899 piše razglednico z Brezij v Sarajevo in pravi, da ji(m) bo skice v Ljubljani izročil. Dalje sprašuje: »Kako mislite o sliki Marije Pomočnice? (facsimile). Kedaj bi se lotili tega dela.« Beseda facsimile v oklepaju morda pomeni, da je bila naprošena, da napravi kopijo. Gl. razglednica z Brezij, 28. 11. 1899, zasebna last. S skicami so verjetno mišljene skice z natečaja za stranske oltarje brezjanske cerkve, ki se ga je Kobilca udeležila leta 1899. Naročilo je dobil Ivan Grohar; gl. PoloncaVRHUNC, *Življenje in delo Ivane Kobilce, Ivana Kobilca (1861–1926)*, Narodna galerija, Ljubljana 1979, str. 23.

¹⁶ O obeh razstavah gl. ŽEROVC, Exhibition 2014 (op. 4), str. 147–157.

¹⁷ Iso KRŠNJAVI, Gemälde Ausstellung, *Agramer Zeitung*, 44/45, 22. 2. 1890, s. p. (zaglavje »Kunst, Literatur«).

¹⁸ Podrobneje: ŽEROVC, Exhibition 2014 (op. 4), str. 153–154. V Kobilčini zapuščini (zasebna last) je ostal izrezek iz časopisa z delom članka Im Württembergischen Kunstverein, *Schwäbischer Merkur*, 31. 5. (?) 1892. Pisec med drugim izrecno hvali Kobilčino *Madono z detetom* – domnevam, da gre za isto sliko kot zgoraj – kot zelo posrečeno in tudi ganljivo prav zato, ker je Marija tako človeška in z otrokom nista »klasično« lepa. O pogostih in zelo intenzivnih sporih o pravilnem pristopu umetnikov k nabožni umetnosti v Münchnu okoli leta 1900 gl. "München

4. Ivana Kobilca: Brezmadežna, p. c. Marije sedmih žalosti na Taboru, Podbrezje

5. Ivana Kobilca: Brezmadežna, 1895, ž. c. sv. Lenarta, Kropa

Na Gorenjskem sta še danes dve Kobilčini oltarni sliki z motivom Brezmadežne. Gre za precej podobni sliki, tokrat povsem usklajeni z v 19. stoletju še vedno priljubljenim zelo konvencionalnim upodabljanjem celopostavne, belo-modro odete Marije, obdane z angelci, ki se je zgledovalo pri španskem slikarstvu 17. stoletja in je bilo trdno ukoreninjeno tudi na Kranjskem. Slika, ki se danes nahaja v taborski podružnični cerkvi Marije sedmih žalosti v Podbrezjah (sl. 4) – rojstni vasi Kobilčine matere, ki jo je slikarka redno obiskovala¹⁹ – sledi Murillevi *Brezmadežni* iz leta 1678, danes hranjeni v madridskem Pradu. Slika iz bližnje Kroke (sl. 5), iz župnijske cerkve svetega Lenarta,²⁰ pa

leuchtete». Karl Caspar und die Erneuerung christlicher Kunst in München um 1900 (ur. Peter-Klaus Schuster), Staatsgalerie moderner Kunst im Haus der Kunst, München 1984.

¹⁹ Po navedbah različnih ustnih virov je bila slika Kobilčino darilo ž. c. sv. Jakoba v Podbrezjah. Namenjena naj bi bila za levi stranski oltar, kamor so jo dvigovali ob praznikih. Ko se je to opustilo, so sliko premestili v bližnjo taborsko p. c. Marije sedmih žalosti. Pred kratkim je dobila nov okvir.

²⁰ Župnijski arhiv Kropa, *Kronika župnije Kropa*. V kroniki, ki jo je začel pisati župnik Fran Hoenigmann leta 1900, piše: »Marijo čistega spočetja je izdelala Ljubljanka Ivana Kobilca leta 1895.«

se zdi različica Murillevih motivov Brezmadežne s spuščeni, nekoliko razprtimi rokami.²¹ Slika iz Podbrezj je v izvedbi bolj trda in nesuverena kakor slika iz kroparske župnijske cerkve. Pri obeh zasledimo Kobilčino, v stroki že opaženo težavo: dobro slikana, čvrsta glavna figura nima dobrega stika s slabše izvedenim nezemskim prostorom in njegovimi prebivalci.²²

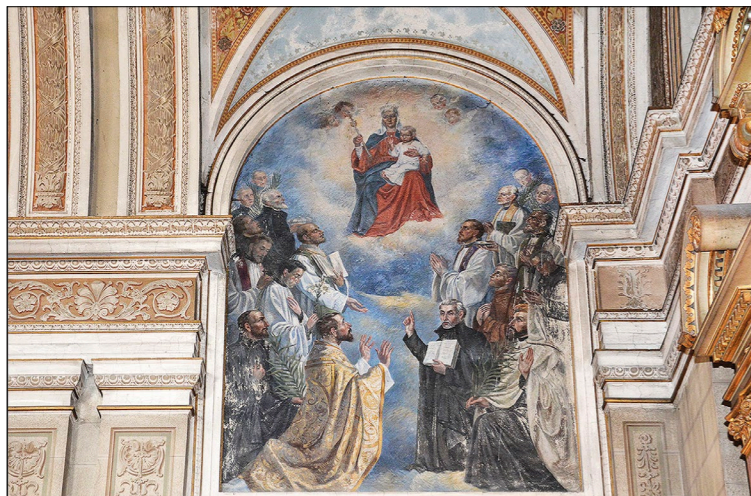
Nekoliko pred *Madono gospe Souvan* je Kobilca upodobila Marijo tudi na stenski poslikavi v Sarajevu, v jezuitski cerkvi sv. Cirila in Metoda.²³ Nad desnim stranskim oltarjem je naslikala motiv Čaščenja Marije s sedečo Marijo, v rdeči obleki in modrem ogrinjalu, z detetom v naročju, ki se ji klanjajo pomembne osebnosti jezuitskega reda (sl. 6). Ker poslikava ni v najboljšem stanju, upodobitev Marije pa je čisto pod stropom in slabo vidna, je o njej in njeni kvaliteti težko govoriti. Očitno pa je, da gre za dokaj konvencionalno in neposrečeno upodobitev. Marija se ne vklaplja

²¹ O motivu Brezmadežne in njegovi uveljavitvi pri nas gl. Lev MENAŠE, *Marija v slovenski umetnosti. Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*, Celje 1994, str. 116–121, 222–223. Prim. BREJC 2006 (op. 10), str. 15–21.

²² Pričujoče besedilo je bilo skoraj dokončano že leta 2016, ko je nastajalo za zbornik *Litterae pictae. Scripta varia in honorem Nataša Golob septuagesimum annum feliciter complentis* (ur. Tine Germ, Nataša Kavčič), Ljubljana 2017. Besedila za zbornik žal nisem pravočasno dokončala, je bilo pa že tedaj dostopno v raziskovalnih krogih. Lidija Tavčar je iz članka povzela dele o Kobilčinem upodabljanju Marije, a je vir nerodno citirala, brez konkretne reference na še neobjavljeni članek; gl. Lidija TAVČAR, *Videla sem svet in življenje. Ob 90. obletnici smrti Ivane Kobilca (1861–1926)*, Podbrezje 2016 (Znameniti Podbrežani), str. 24–25. Kobilčino upodabljanje Marije v slikarstvu t. i. sarajevskem obdobju obravnava Mateja MAUČEC, *Ivana Kobilca v Sarajevu (1897–1905)*, *Ivana Kobilca 1861–1926. »Slikarja je vendar nekaj lepega ...«*, Narodna galerija, Ljubljana 2018, str. 171–197. Za reprodukcije Kobilčinih marijanskih motivov gl. str. 355–357, 410–415.

²³ Gre za Kobilčino največje monumentalno naročilo. Poslikavo cerkve sta izvedla s hrvaškim slikarjem Otonom Ivekovićem. Kobilca je tovrstna naročila pridobivala v okolju, kjer se je veliko in hitro gradilo, kar je pomenilo tudi za likovnike veliko posla. Zdi se, da je bila v Sarajevu dobro povezana tudi s hrvaškimi in slovenskimi cerkvenimi krogi. V zgodnjem pismu iz Sarajeva domačim tudi sama, ko piše, kdo vse ji je v Sarajevu naklonjen, pravi »/.../ kar je tukaj kranjske slovenske strani pri duhovščini je vse za mé /.../« (Pismo Ivane Kobilca domačim(?), Sarajevo (nedatirano, poškodovano), zasebna last). Nekajkrat zasledimo, da je sodelovala z arhitektom Josipom Vancašem, zelo aktivnim tako v Sarajevu kot v Ljubljani (pismo Josipa Vancaša Ivani Kobilca, Sarajevo, 4. 4. 1905, zasebna last). Kakor Kobilca je bil tudi Vancaš v dobrih odnosih z izjemno vplivnim cerkvenim dostojanstvenikom, naročnikom in mecenom Josipom Jurajem Strossmayerjem, ki je cerkev sv. Cirila in Metoda – Vancaševo gradnjo – tudi posvetil; gl. Dragan DAMJANOVIĆ, Arhitekt Josip Vancaš i katedrala s biskupskim sklopom u Đakovu, *Scrinia Slavonica*, 8/1, 2008, str. 174–188. O odnosu Kobilce in Strossmayerja gl. ŽEROVC, *Exhibition 2014* (op. 4), str. 154–157. Vancaš je sodeloval tudi z Antonom Bonaventuro Jegličem, ki je ob Kobilčinem prihodu še deloval v Sarajevu kot pomočnik tamkajšnjega škofa, tudi Kobilčinega portretiranca Josipa Stadlerja, a kmalu zatem postal ljubljanski škof. V letih 1882–1998 je bil med drugim kanonik vrhbosenskega kapitlja v Sarajevu, leta 1897 je tam postal tudi pomožni škof; gl. Josip DEBEVEC, Jeglič, Anton Bonaventura, *Slovenski biografski leksikon*, 1/3 (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman), Ljubljana 1928, str. 390–392. O Kobilčini freski v Sarajevu gl. tudi Mateja MAUČEC, *Vizualna propaganda Stadlerjevih ekumenskih prizadevanj v freskah Ivane Kobilce*, *Acta historiae artis Slovenica*, 26/1, 2021, str. 113–131.

Kobilca v krogu svojih münchenskih prijateljic in znank ni bila edina, ki so jo zanimale monumentalne poslikave. Skoraj zagotovo je dokaj dobro poznala slikarko Lindo Kögel (1861–1940), ki je bila zelo aktivna na Bavarskem, med drugim tudi profesorica na münchenski ženski akademiji (*Damenakademie*), kjer je nekoč študirala skupaj s Kobilčinimi prijateljicami Roso Pfäffinger, Mario Slavono in Kaethe Kollwitz. Linda Kögel je izvajala tudi velika freskantska naročila, med drugim je v letih 1903–1904 poslikala apsidno v münchenski protestantski cerkvi sv. Odršenika. Ta je bila morda za Kobilco zanimiva ob slikanju njene danes uničene oltarne slike za sarajevsko protestantsko cerkev. Kögel, hči znamenitega protestantskega pastora Rudolfa Kögla, je bila dobro seznanjena z evangeličanskimi liturgičnimi zahtevami in navadami; gl. *Ab nach München. Künstlerinnen um 1900* (ur. Antonia Voit), Münchener Stadtmuseum, München 2014, str. 54–59. O Kobilčinem münchenskem krogu in stremljenjih umetnic, povezanih z Društvom likovnic München, katerega članica je bila, gl. ŽEROVC, *Ivana Kobilca and Her Painting 2013* (op. 4), str. 170–174. Prim. Yvette DESEYVE, *Der Künstlerinnen-Verein München e. V. und seine Damen-Akademie. Eine Studie zur Ausbildungssituation von Künstlerinnen im späten 19. und frühen 20. Jahrhundert*, München 2005.

6. Ivana Kobilca:
Čaščenje Marije
(Marija z detetom in svetniki
jezuitskega reda), 1897–1898,
semeniška c. sv. Cirila in Metoda,
Sarajevo

dobro v celotno kompozicijo, nebeško vzdušje ni prepričljivo. Tudi sama slikarka se tako s tovrstnim delom kot s konkretnim izdelkom ni zdela najbolj zadovoljna. Tarnala je o vsem mogočem, zlasti o težaštvu, fizični napornosti takšnega dela. Pogodu ji niso bile tudi vsebinske zahteve naročnika, nadškofa Stadlerja.²⁴

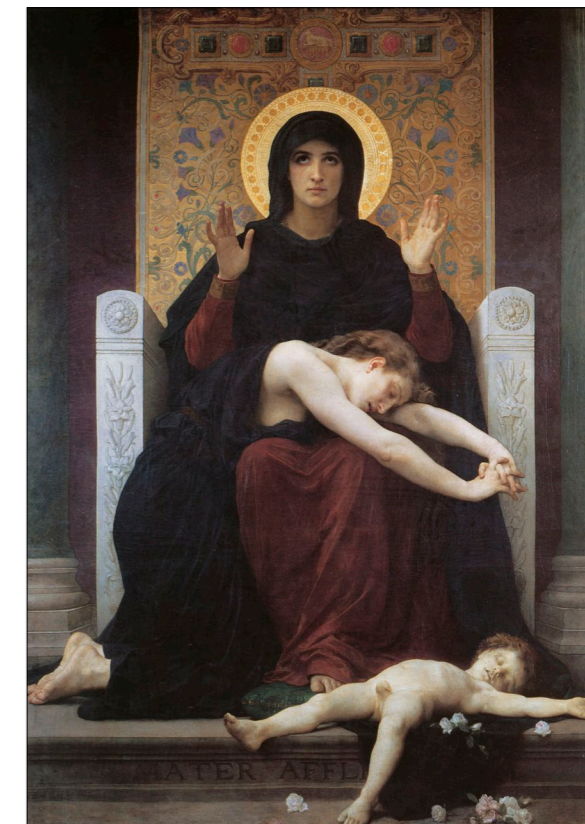
V odnosu do sarajevske in gorenjskih podob je *Madona gospe Souvan* že na prvi pogled drugačna. Ne le, da gre za drugačen tip upodobitve in manjši format, ki zajame le zgornji del telesa upodobljenke, opazna je prav tako mondenost podobe in nasploh ta kot celota deluje veliko bolj kvalitetno ter suvereno. Slednje verjetno zato, ker gre, kot prvo, za slikarski žanr in način dela, v katerih je bila Kobilca izšolana in sta ji šla dobro od rok. Čeprav sakralna, se podoba v izrezu in zamisli od vseh doslej naštetih Madon najbolj približuje portretu, eni Kobilčinih paradnih disciplin. V ikonografski obrazec madone orante je slikarka umestila realistično upodobitev mlade ženske, posvečeno občutje pa dosegla prav s posrečeno psihologizacijo upodobljenkega izraza. Nekoliko nerodnega razmerja med glavno figuro in nezemskim prostorom z njegovimi prebivalci, ki smo ga omenjali pri prejšnjih podobah, tukaj ni. Madono v celoti obdaja enotna pozlata, na kateri je izrisan le dekorativen nimb.

Kot drugo pa je ob razmišljanju o kvaliteti slike treba omeniti, da je Kobilca tudi tokrat predelovala že obstoječ vzorec ali celo že obstoječo upodobitev oziroma združevala več njih. Motivno gre za različico v drugi polovici 19. stoletja na Zahodu zelo priljubljenih »bizantinskih« upodobitev Marije. V njih so slikarji izrazito eklektično kombinirali bizantinske ikonografske tipe in slogovne elemente z nebizantinskim načinom prikaza Marije in zahodnim načinom slikanja. Tovrstne podobe so bile prodajne uspešnice po vsej Evropi, tudi kot reprodukcije.²⁵ Eden izmed njihovih zelo uspešnih izvajalcev je bil znani predstavnik pariške t. i. zlate sredine in priljubljeni profesor na Academii Julian William-Adolphe Bouguereau (1825–1905). Kobilca je umetnika nedvomno dobro poznala in njegova *Mati tolažbe* iz leta 1875, danes hranjena v Musée des Beaux-Arts v Strasbourg

(sl. 7) – ali ena njenih različic ali zelo podobna slika – bi lahko bila izhodišče, ki ga je v *Madoni gospe Souvan* priredila nekoliko po svoje in v specifičnem izrezu. Razlika je tudi v vsebinskem naboju slik. Kobilci nekoliko težki, mračni simbolistični podtoni *Matere tolažbe* niso bili blizu.²⁶

Vloge naročnice v vsebinskem določanju podobe žal ne poznamo. Ne vemo niti, ali so Souvanovi morda sami želeli, da je slika blizu ali celo posnetek že obstoječe slike, ali pa bi jih to dejstvo presenetilo oziroma celo vznemirilo, saj so mislili, da imajo (bolj) originalen izdelek. Pri takšnih razmišljanjih moramo biti previdni in nas ne sme usmerjati sodoben pogled, ki nadvse ceni original. Za ambicioznejše kranjske podobe iz 19. stoletja, zlasti za tiste sakralne narave, se pogosto izkaže, da so kopije ali skoraj kopije. Čeprav po navadi nadalje ne znamo opredeliti, ali si je umetnik s predlogo pomagal samovoljno ali pa je naročnik takšno delo izrecno želel, se prav drugo običajno izkaže za bolj verjetno.

Od občasnega, komaj slišnega literarnega ali revialnega razglabljanja o likovni originalnosti v zadnjih desetletjih 19. stoletja pa je tudi Kranjska z generacijo likovnikov, ki je nastopila okoli leta 1900 oziroma po njem, do le-te začela glasno vzpostavljati poveljevalen odnos. Fizično prezenco je pridobil z intenzivnim razstavljanjem sodobne umetnosti na velikih skupinskih razstavah Slovenskega umetniškega društva in Kazinskega društva, izrazil pa se je tudi v glasnem, nacionalistično podkrepljenem diskurzu – šele skozi modernistične originale naj bi se realizirala slovenska likovna bit.²⁷ Stari vzorec zelo nazornega naročanja umetnin je bil tako dokaj nenadoma in prav v procesih razstavljanja in s tem sproženega pisanja glasno osmešen, češ da se naroča obrtnikom in ne umetnikom, saj pristne sodobne umetnine »vrejo« neposredno iz njih in ne temeljijo na mimetičnosti ter na že obstoječih vzorih. Na Kranjskem je zavladala rahla zmeda: Ali res ni več dovolj kvalitetno posneti dobro izbran motiv, temveč ga je nujno subjektivno prekvasiti? Je bolje posedovati šibek izvorni izdelek kot pa podobo, ki zvesto sledi naravi ali celo že obstoječi sliki? Kako sploh določiti kvaliteto

7. William-Adolphe Bouguereau: *Mati tolažbe*, 1877,
Musée des Beaux-Arts, Strasbourg

²⁴ Stanko VURNIK, Ivana Kobilca. Spomini, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 3/3–4, 1923, str. 109–110.

²⁵ Reprodukcije so bile priljubljene tudi pri nas, najobičajneje dostopne pa v knjigarnah. Te so jih lahko naročale kar prek katalogov, ki so jim omogočali izbor med številnimi, vsebinsko in slogovno razvejanimi nabožnimi motivi v različnih formatih in tehnikah; gl. Peter-Klaus SCHUSTER, *Religiöses bei Hanfstaengl, "München leuchtete"* 1984 (op. 18), str. 90–103.

²⁶ Bouguereau je avtor številnih, tipsko različnih upodobitev Marije. Nekatere značilnosti *Madone gospe Souvan* se zdijo bližje njegovim drugim delom, denimo *Madoni z lilijami* iz leta 1899, ki je danes v zasebni zbirki. O recepciji Bouguereaujevih in drugih podobnih, mondenih sakralnih podob v času, ko je bila Kobilca intenzivneje povezana s Parizom, gl. Émilie MARTIN-NEUTE, *La grammaire du religieux dans la peinture parisienne en 1900: Quand le céleste rencontre le terrestre, Les Religions du XIXe siècle. Actes du IVe Congrès de la Société des études romantiques et dix-neuviémistes*, Paris 2009, <https://serd.hypotheses.org/files/2018/08/EmilieMartin-Neute.pdf> (13. 11. 2019).

²⁷ Beti ŽEROVC, *Rihard Jakopič – umetnik in strateg*, Ljubljana 2002, str. 184–218.

subjektivizirani upodobitvi? In če je takšen pristop morda res primeren za krajine, ali je primeren tudi za druge žanre in celo za cerkveno sliko?

Pri tem je treba omeniti, da se je sakralna podoba, tako v perifernih sredinah kot v likovnih centrih, zaradi navzkrižja interesov med jasno začrtanim bogoslužnim namenom cerkvene slike in vse bolj jasno začrtanimi nameni in cilji profane umetnine, kjer sta bila v ospredje postavljena avtorski izraz in umetnikova avtonomija, vse bolj umikala z velikih, vidnejših skupinskih razstav sodobne umetnosti in s tem tudi iz splošnih umetnostnih polemik. Modernizacija cerkvene umetnosti, ki je bila sicer v desetletjih okoli preloma stoletja zelo aktualna tema, se je vse bolj odvijala po svoje, poglobljala se je nekakšna »dvostranost«, ki je cerkvene umetnine bolj kot prej ločevala od ostalih, saj doktrinarnih zahtev obeh strani hkrati in v isti produkciji ni bilo več mogoče ali jih je bilo le težko realizirati.²⁸

Čeprav je skoraj vse svoje ustvarjalno obdobje preživela v tujini, je bila Kobilca s svojo družino tesno povezana, ne samo prek rednih pisem. Ker so ji družinski člani – zlasti mati, sestra Fani, sestra Mari(ja) in njen mož ter oba otroka – zelo pomagali tudi pri poslu, med drugim s prodajo in razpečevanjem slik, je ta korespondenca polna podrobnosti o slikarkinem delovanju in poslovanju.²⁹ Kobilca v njej ne daje le navodil ali prosi za to in ono, temveč sorodnikom, predvsem sestri Mari, redno in gostobesedno pojasnjuje zares vse mogoče. V prvi vrsti zato, da z njihove strani ne bi prišlo do napačnih potez, posredovanja napačnih podatkov in interpretacij, ki bi lahko ogrozili njen umetniški renome.³⁰ Pa tudi zato, ker so bili člani družine hkrati njeni bližnji prijatelji in zaupniki.

²⁸ Največ je o odnosu do sodobne umetnosti, originala in umetnikove subjektivnosti pri nas v tem času pisal Tomaž Brejc; gl. BREJC 2006 (op. 10), str. 12–113; Tomaž BREJC, Impresionizem in kritika, *Slovenski impresionisti in njihov čas 1890–1920*, Narodna galerija, Ljubljana 2013, str. 58–80. O radikalnih spremembah na področju (likovne) umetnosti v 19. stoletju, ki uveljavljajo usklajeno delovanje vseh protagonistov z zelo kompleksno umetnostno mitologijo, ki kot motive in pogoje za delovanje umetnikov in drugih aktivnih likovnih akterjev vedno znova izpostavlja avtonomijo področja, ljubezen do umetnosti in prirojeni umetniški klic, medtem ko ekonomske in praktične motive zanika, gl. Pierre BOURDIEU, *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge 1984; Pierre BOURDIEU, *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field*, Cambridge 1996.

Prav tako se je Brejc največ ukvarjal tudi z modernizacijo cerkvene slike pri nas v obravnavanem obdobju, a žal predvsem v predavanjih, ki niso javno dostopna. Zlasti predavanje z naslovom *Aprilska premišljevanja* leta 2019 v Narodni galeriji je zajemalo tudi relevantne vsebine za tukaj obravnavane problematike, med drugim ikonografske in konceptualne preobrazbe verske podobe s poudarkom na münchenskem slikarstvu. O tej problematiki drugod gl. npr. MARTIN-NEUTE 2009 (op. 26); *„München leuchtete“* 1984 (op. 18).

²⁹ Kobilca se je dobro znašla pri prodaji svojih del in v preživetvenih strategijah, podobno kot številni drugi kranjski umetniki, ki so izhajali iz trgovskih ali trgovsko-obrtniških družin. V njeni širši generaciji likovnikov so to denimo Matija Jama, Ferdo Vesel, Rihard Jakopič in nekoliko starejši Anton Karinger. Družinsko ozadje in habitus sta pri Jakopiču in Karingerju odigrala bistveno vlogo tudi pri njunem učinkovitem vzpostavljanju platforme za razstavljanje sodobne likovne umetnosti na Kranjskem; o njunem delovanju na tem področju gl. Miha VALANT, Beti ŽEROVC, Društva za likovno umetnost na Kranjskem v obdobju od 1848 do 1918, *Likovne besede. Revija za likovno umetnost*, 113, 2019, str. 4–13. Družinske vezi in mladostniška znanstva umetnikov s kasnejšimi kupci sta prav tako dejavnika, ki zelo pozitivno vplivata na ekonomijo umetnikov; gl. ŽEROVC 2002 (op. 27), str. 9–29; Urška STRLE, Beti ŽEROVC, *Ivana Kobilca in družbena omrežja* (v tisku).

³⁰ Z Urško Strle o Kobilčinem topoglednem odnosu s sestri Mari med drugim zapiše: »Pisma naznačujejo Mari kot glavno osebo za vsem tem. Verjetno je bila zato tudi tista, ki jo je Ivana redno inštruirala, kako ravnati, da v občutljivem umetnostnem svetu, polnem za zunanji svet nerazumljivih pravil ne bo ogrozila sestrinega umetniškega statusa, ji skvarila renomeja. Med vrsticami je bila često poučena, kako sestrin mednarodni uspeh posredovati javnosti, da ta ne bo izpadel pretirano konstruiran in dosežen mukoma, umetnica pa pretirano željna slave

Tako izvemo za zelo osebne zadrege z naročniki ali s čim drugim, za številne Kobilčine umetniške stiske in negotovosti.

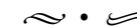
O *Madoni gospe Souvan* piše Kobilca družini večkrat. Opozoriti velja, da je njen govor o naročnikih lahko tako vsakdanji zato, ker sta se družini Souvan in Kobilca poznali in v Ljubljani tudi bivali v neposredni bližini.

V začetku leta 1900 se je Kobilca očitno že intenzivno ukvarjala s sliko. V pismu iz Sarajeva, 8. 1. 1900, sestri Mari piše, da v mukah komponira sliko *Slovenija se klanja Ljubljani* za glavno dvorano ljubljanske občine, zraven pa »/.../ delam sedaj tudi tisto žalostno mater božjo za gospo Souvan v bizantinskem slogu, kar je tudi silno težka naloga«.³¹

Manj kot teden dni kasneje, 14. 1. 1900, zopet piše o sliki – zdi se, da morda odgovarja na priganjanje, naj pohiti – in družini predstavi svoj način dela: »Kadar bode Madona gotova bodem Vam pisala – a to ne bode še tako hitro, ker ko jaz na pol izdelam, jo šele zlatar v roke dobi, ker bode ves Hintergrund zlat, in potem jo še le jaz zvršim, do sedaj sem napravila za njo 3 studije in sedaj gre ganz aus dem Kopf. Ker hočem da bode tako, kakor sem si sama mislila da mora biti, in me tudi sedaj že delo interesira, ko imam že nekaj narejeno pred oči.«³²

Sliko je Kobilca verjetno vseeno dokaj hitro končala in odposlala na Kranjsko, saj je 20. 5. 1900 že nekoliko slabe volje, ker od naročnikov očitno ni bilo povratnih informacij. Tokrat piše materi: »Ali kaj veste koga kaj gospa Souvan k podobi reče? Kaj ne te ljudje so čudni.«³³

Žal podatkov o dejanskem odzivu Uršule Souvan ali drugih članov njene družine doslej nisem zasledila. Lahko pa iz slikarkinih pisem domov razberemo, da slika še junija 1902 ni bila v celoti plačana. Kobilca v pismu špekulira, da bi v terjatev vpletla svojo znanko Marijano Kump, hčer naročnice, in domače nagovarja, naj vprašajo »[...] ako je Marjanca pri Souvanovih ker bi ji jaz rada pisala morda vendar enkrat ostali denar dobim od g. S. sedaj bi prav potrebovala. Ker drugače tako nič ne bode, če gospej direktno pišem tako nič ne pomaga, Marjanca mi pa morda vendar izcuka.«³⁴

K *Madoni gospe Souvan* se je Kobilca vrnila v pismih že čez nekaj mesecev, pozno poleti 1902, ko je slika postala – ne po slikarkini volji – aktualna za razstavljanje na Drugi slovenski umetniški razstavi v Ljubljani. Da bi bolje razumeli njen burni odziv na tovrstne predloge, najprej nekaj besed o Kobilci kot razstavljavki.

Če je »predsarajevsko« obdobje desetletje slikarkinih velikih mednarodnih razstavljalnih uspehov, nima pa še resnega uspeha pri velikih naročilih, se okoli leta 1900 to razmerje precej obrne. Kobilca kot razstavljavka slabi, izredna pa je njena produkcija različnih, tudi velikih in prestižnih podob po naročilu. Zdi se, da si v tistem času sicer še vedno želi uspešnega mednarodnega razstavljanja, a da bi bilo res učinkovito, nima niti volje, kaj šele časa in energije, ki ju je vlagala

ali denarja. Ivana je z Mari pogosto izgubljala živce, ko ta ni razumela, da slike, ki se morda njej zdijo lepe, niso primerne za razstavljanje, čeprav so razlogi – da denimo niso dovolj moderne, originalne ali da so očitno nastale iz (predvsem) ekonomskih vzgibov – običajno ostali neizgovorjeni.« STRLE, ŽEROVC (op. 29).

³¹ Pismo Ivane Kobilca sestri Mari Pintar, Sarajevo, 8. 1. 1900, zasebna last.

³² Pismo Ivane Kobilca sestri Mari Pintar, Sarajevo, 14. 1. 1900, zasebna last. Prevod: ozadje; čisto na pamet.

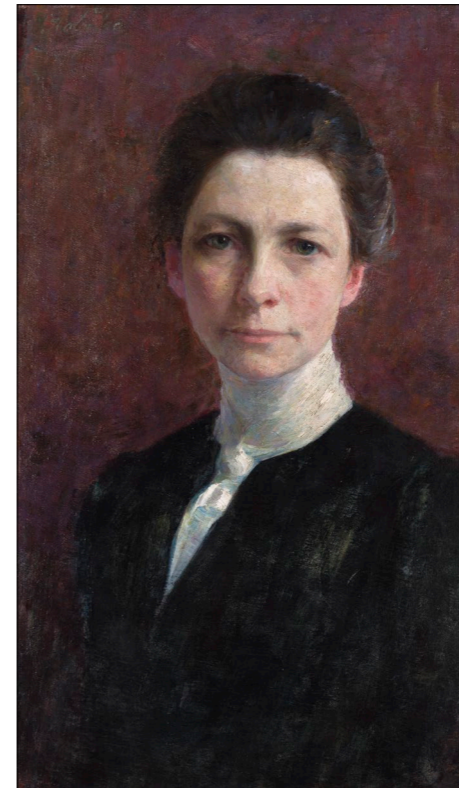
³³ Pismo Ivane Kobilca materi Mariji Kobilca, Sarajevo, 20. 5. 1900, zasebna last. Naročnico je morda zmotil preveč realističen način slikanja Madone in je podobo doživljala kot premalo nabožno.

³⁴ Pismo Ivane Kobilca domačim, Sarajevo, 28. 6. 1902, zasebna last.

v številna izvajalsko zelo naporna, tesno eno za drugim sledeča si naročila. Očitno slikarka ni zmogla obojega hkrati, saj tako kakovostno izvajanje naročil kot ustvarjanje in distribuiranje ambicioznih razstavnih slik pomenita vsako zase polno zaposlitev. Da so Kobilčino šibkejšo in manj ambiciozno razstavno aktivnost očitno opazili tudi njeni domači, lahko razberemo iz slikarkinih nejevoljnih pisemskih pojasnil: »Zakaj da nisem nič v Pariz poslala? Jaz bi bila rada, ko bi bil ves naš Klub tja poslal, a ker ni, se mi to pač bolj pametno zdi, ker jaz mislim s v svetovnih razstavah se toliko vidi, da ljudje le kar mimo gredo, i v bosanskem paviljonu bi se gotovo v Parizu ne prodalo, da bi pa bila v umetniškem oddelku avstrijskem ali pa champs de mars, kaj poslala, pa sem bila prepozna /.../ sploh bi pa bila morala za tam imeti kako prav veliko sliko, za tako delo pa mi sedaj manjka denarja, vsaj veš da velike slike v vsakem oziru veliko stanejo /.../«. ³⁵

Sodeč po pisemih domačim, je hkrati strmo naraščala tudi slikarkina zaskrbljenost, ali bodo njena dela na razstavah ugodno sprejeta. V Ljubljani se ni želela brez potrebe izpostavljati v javnosti z razstavljanjem tudi zato, ker je vedela, da skoraj gotovo ne prinaša zadovoljive donosnosti, v zadnjih sarajevskih letih pa so jo pestile resne finančne težave. O tem izvemo nekaj tudi iz pisma materi iz leta 1902, v katerem ji zaupa, zakaj ne vidi smisla v razstavljanju na Kranjskem, ko zapiše, da »/.../ pri nas tako nobeden nič ne kupi in ne razume, tako da se nima nič od tega.« ³⁶ Hkrati je čutila, da ji je kranjsko okolje veliko manj naklonjeno kot nekoč. Zaznala je, da zlasti mlajši slikarski generaciji niso nujno pogodu ali njen način slikanja ali njena slava in ugled – ali oboje, čemur se ob tedaj pičlih preživetvenih možnostih za umetnike na Kranjskem ne gre čuditi. ³⁷

Umetnica, ki je z več deli razstavljala na Prvi slovenski umetniški razstavi leta 1900, se je tako drugi razstavi leta 1902 na vsak način želela ogniti. Ker so podobno pot ubrali nekateri drugi vidnejši slovenski slikarji, denimo Anton Ažbe in Ferdo Vesel, so mlajši člani Slovenskega umetniškega društva, organizatorji razstave, z več strani pritisnili na slikarko, naj razstavi. Po ohranjeni korespondenci sodeč, se je izgovarjala predvsem v smeri, da nima nič pravnjega za razstaviti, in tako so od doma in od organizatorjev začeli prihajati konkretni predlogi. Očitno so ji med drugim predlagali, naj razstavi tako precej starejšo *Madono z detetom* kot tudi *Madono gospe Souvan*, kar je slikarka odločno zavrnila. Na to temo je ohranjen izjemno oster odgovor agilnemu članu SUD Franu Govekarju, ³⁸ zelo nezadovoljno pismo na to temo pa je poslala tudi domov, saj pasti razstavljanja takšne podobe v dotičnem kontekstu njeni domači, kljub vsem njenim dotlejšnjim poslovnim pojasnilom in podukom, očitno niso razumeli. Slednje eksplicitno pojasnjuje, zakaj naj bi *Madona gospe Souvan* ne bila primerna za Drugo slovensko umetniško razstavo in pod kakšnimi pogoji bi jo razstavila: »Madona od Souvanovih ne sme se razstaviti, to sem že pred 2ma leti rekla, to ni nič za take razstave, ker bi me le raztergali, to kar ima ta Madona je nekaj čisto drugega, kakor sem ti že enkrat pisala, es ist eben kein technisches Kunstwerk, sondern rein nur psychisch viel wert, das also gar nicht für eine Ausstellung ist sondern nur für den Liebhaber. Ko bi jaz imela sama svojo razstavo, torej polno mojih drugih

8. Ivana Kobilca: Avtoportret, 1893–1895, zasebna last

stvari, potem bi bilo to interesantno vmes imeti, a tako ni nič. Če bodem kaj poslala, bodem moj Selbtportret – a najraje pa nič, Ich habe gar keine Lust, da ich keine solche Sachen habe.« ³⁹

Ali je Kobilca v zgoraj citiranem pismu izpovedala vse svoje pomisleke na to temo, ne vemo, a domnevamo lahko, da ne. Dejstvo pa je, da je na podlagi izkušenj in poznavanja okolja ocenila, da slika nikakor ni primerna za tip razstave, ki je bila predvidena. Verjetno se je že samo deklarativno liberalno Slovensko umetniško društvo zdelo umetnici za takšno nabožno sliko povsem neustrezen okvir, še bolj pa jo je najbrž skrbel nov odnos kranjske umetniške scene do likovne originalnosti in modernosti, ki je sčasoma in spodbujan prav z aktivnostmi tega društva vse bolj opredeljeval tudi pričakovanja, kakšna dela sodijo na razstave, in prav tako kritiške zapise o njih. Bala se je lahko, da bi *Madona gospe Souvan* izpostavili kot premalo originalno ali celo kot »neoriginal« – če to morda ni bilo znano – in bi lahko sledile težave ter celo smešenje zaradi tega. Debata bi pri tem morda lahko zašla celo v glasno opredelitev slike kot »kiča«, kakor so v tistem času umetniki imenovali slike, ki so jih delali eksplicitno zaradi zaslužka. ⁴⁰ Takšni pomisleki niso tako nezanemarljivi, saj bi za po-

sledico lahko imeli učinkovito diskreditacijo umetnice, še sploh pri naročnikih. Pri konkretni sliki, ki tudi ob razstavi še vedno ni bila v celoti plačana, ⁴¹ pa bi lahko pomenili dodatno zmanjševanje možnosti, da kadarkoli zares tudi bo. Najmanj, česar se je lahko bala, je bilo, da bo slika označena kot enostavno premalo moderna, tudi kot cerkvena podoba, saj je bila, denimo, vse kaj drugega kot Jakopičeve močne in z grobimi potezami slikane mistične sohe svetnikov ali Kristusa iz tega obdobja. ⁴² Vsega tega enostavno ne vemo, so pa vse to in še marsikaj drugega lahko bili zadržki v slikarkinem premišljevanju in odločanju, zakaj *Madona gospe Souvan* na Drugi slovenski umetniški razstavi ne sme biti.

Verjetno bolj zato, da je ne bi več nadlegovali in da na razstavo ne bi bile vključene nezaželene slike, je v Ljubljano končno poslala svoj izvrstni avtoportret iz devetdesetih let (sl. 8), ki pa je dospel

³⁵ Pismo Ivane Kobilca sestri Mari Pintar, Sarajevo, 8. 1. 1900, zasebna last. Več o Kobilčinem t. i. »sarajevskem obdobju« in o Sarajevskem slikarskem klubu gl. ŽEROVC, Ivana Kobilca 2014 (op. 4), str. 530–534.

³⁶ Pismo Ivane Kobilca materi Mariji Kobilca, Sarajevo, 5. 10. 1902, zasebna last.

³⁷ Gl. npr. pismo Ivane Kobilca sestri Mari Pintar, Sarajevo, 21. 1. 1903, zasebna last; Pismo Ivane Kobilca sestri Mari Pintar, Sarajevo, 1. 5. 1903, zasebna last.

³⁸ Fototeka Narodne galerije, Ljubljana, pismo Ivane Kobilca Franu Govekarju, 19. 9. 1902 (preslikava). Iz pisma razberemo, da so društveniki Kobilci predlagali razstaviti več starih del in tudi *Madono z detetom*, kar je umetnico zelo vznemljilo. Glede teh del slikarka v pismu celo podčrta: »/.../ ne morem na nobeni način dovoliti razstaviti«, in nadaljuje, da »/.../ madona je bila v Ljub. pred 12 leti že v mojej razstavi.« O Govekarjevi vlogi v Slovenskem umetniškem društvu gl. ŽEROVC 2002 (op. 27), str. 43–54.

³⁹ Pismo Ivane Kobilca sestri Mari Pintar, Sarajevo, 10. 8. 1902, zasebna last. (Verjeten) prevod: »/.../ to torej strogo vzeto tehnično ni nobena umetnina, temveč ima le veliko psihično vrednost, torej sploh ni za razstave, temveč le za ljubitelja. /.../ avtoportret /.../ me sploh ne veseli, ker nimam nobenih takih reči.«

⁴⁰ O kičariji je Kobilčin sodobnik in prijatelj Ferdo Vesel pripovedoval Stanku Vurniku, da »/.../ s kičanjem se človek ubije, brezpogojno otopi in še zapije zraven.« Cit. po: Stanko VURNIK, Ferdo Vesel. Spomini, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 4/2, 1924, str. 62.

⁴¹ Še v začetku leta 1903 slikarka piše iz Sarajeva domov, da »/.../ g. Marjanci Kump sem pisala, da naj jih doma podrega – a do sedaj še nič duha ne sluha.« Pismo Ivane Kobilca sestri Mari Pintar, Sarajevo, 21. 1. 1903, zasebna last. Kaj se je na koncu zgodilo s plačilom, ne vemo, stike s člani razvejane družine Souvan pa je slikarka ohranjala tudi kasneje. Denimo, iz Sarajeva piše maja 1905: »Te dni so bili tukaj: Feri Souvan z Vero in pa stara gospa Rudež i njen sin, en večer sem bila z njimi skupaj, sicer jih je pa ena gospodična od tukaj okoli peljala.« Pismo Ivane Kobilca sestri Mari Pintar, Sarajevo, 1. 5. 1903, zasebna last.

⁴² Za nekaj primerov Jakopičevega tovrstnega slikarstva gl. ŽEROVC 2012 (op. 10), str. 163, 168–169.

na razstavo šele po otvoritvi.⁴³ Vendar tudi s sliko, ki je bila med drugim razstavljena leta 1897 na Beneškem bienalu, v Ljubljani ni imela sreče in je doživela nekatere nenaklonjene kritike. Petega oktobra 1902 je zato zelo razočarano pisala domov, da so njen avtoportret verjetno na razstavi slabo obesili in ga – predvsem »tisti, ki mislijo da je vsa umetnija v velikih packah« – ne razumejo, medtem ko ga imajo ona sama in kolegi za njeno najboljšo delo. Celotna zgodba z Drugo slovensko umetniško razstavo jo je tako še dodatno prepričala, da mlado slovensko razstavljalstvo okolje ni zanjo, in jasno je zapisala, da se želi v bodoče čim bolj izogibati Ljubljani in ljubljanskim razstavam.⁴⁴

Tudi čez pol leta, ob pošiljanju velikega, več let nastajajočega naročila za ljubljansko občino, alegorične slike *Slovenija se klanja Ljubljani*, iz Sarajeva domov, veje iz slikarkinih pisem dokajšnje nelagodje. Vidno si ni želela nobenega zganjanja hrupa okoli slike – niti posebnega razstavljanja za širšo javnost zunaj občinske dvorane niti njenega posredovanja v medijih, kjer so jo še dodatno skrbele morebitne reprodukcije slabe kakovosti.⁴⁵ Kljub temu slika ni ostala neopažena. Po sprva zelo toplem sprejemu je sledila ostra kritika slikarja Riharda Jakopiča v *Ljubljanskem zvonu*, ki je sliko izrecno opredelila kot neuspelo in nemoderno, Kobilčin način dela pa kot preživet.⁴⁶ *Slovenija se klanja Ljubljani* je tako postala tisti objekt, v odnosu do katerega se je slikar, ki je kmalu postal ključna osebnost v slovenski likovni umetnosti, prvič manifestativno, *per negationem* izrekel o ciljnih in vlogi sodobne umetnosti – hkrati pa o Kobilci kot tisti, ki jih s svojim delom ne dosega.⁴⁷

Če se za konec vrnemo k izhodiščni ugotovitvi, da je bila *Madona gospe Souvan* v Kobilčinem opusu dolgo neopazna, pa, kljub vsemu doslej povedanemu, še vedno lahko predvsem domnevamo, zakaj je tako. Dejstvo je, da če slik ne razstavljamo in te ne menjajo lastništva – slika je do danes ostala v lasti družine naročnice – to njihovi pojavnosti in prisotnosti v strokovnem pisanju, kaj šele v širši zavesti, praviloma ne koristi. Vendar v našem konkretnem primeru sliki verjetno najmanj koristi že samo dejstvo, da ta v Kobilčinem opusu ne predstavlja zares izjemnega, posebne pozornosti vrednega dela. Slika je zanimiva predvsem zato, ker lahko zaradi velike količine z njo povezanih ego-dokumentov dokaj dobro sledimo slikarkinim refleksijam o njej, procesu njenega nastanka in zgodnjega bivanja, s tem pa obogatimo naše splošno vedenje o slikarki, o načinu njenega delovanja in razmišljanja. Sicer je slika zanimiva v kontekstih Kobilčinega cerkvenega slikarstva ter kranjskega likovnega naročništva in trga v izbranem obdobju, kar pa je del našega takratnega umetnostnega

sistema, ki še čaka na temeljitejšo obravnavo. A čeprav zaenkrat poznamo razmere le v obrisih, je očitno, da je bilo preživetje umetnikov na Kranjskem zelo težavno in tudi to jih je usmerjalo v močno, včasih dokaj neusmiljeno medsebojno tekmovalnost ter v izoblikovanje zelo kompleksnih preživetvenih strategij in prej ali slej tudi izvajanj, ki sicer niso bila njihova intimna izbira.⁴⁸ V zvezi s tem je zgovoren lakoničen zapis na drobnem orumenelem listku iz slikarkine zapuščine: »Ko zopet na svet pridem, bom zopet slikarica, pa samo kot milijonarka, drugače pa na noben način.«⁴⁹

⁴³ VRHUNC 1979 (op. 11), str. 142; Fototeka Narodne galerije, Ljubljana, pismo Ivane Kobilca Franu Govekarju, 19. 9. 1902 (preslikava).

⁴⁴ »/.../ ali se vam moj portret ne dopade? Morda so ga slabo obesili. V Pešti je eminentno visel, tako da je moralo vsakemu koj v oči pasti in umetniki pravijo da je to moje najboljšo delo in meni se tudi to zdi, škoda se mi je zdelo ga za v Ljub. no pa ker ni bilo miru, sem pa poslala, a mislim, da ga tam še ne razumejo, posebno tisti, ki mislijo da je vsa umetnija v velikih packah, no pa to za sé ohranite, jaz nečem našim umetnikom nič nasprotovati.« Pismo Ivane Kobilca materi Mariji Kobilca, Sarajevo, 5. 10. 1902, zasebna last. Iz istega pisma materi je razbrati tudi, da jo je Ivan Vavpotič nagovarjal k bojkotu Druge slovenske umetniške razstave, češ da so tam same otročarije, in k skupinski organizaciji kontrarazstave. Kobilca se je zatekla k svojemu običajnemu odzivu, materi pravi, da »se noče mešati«. O negativnem odnosu ljubljanskih umetnikov do nje večkrat piše domov, in to v različnih obdobjih; gl. npr. pismo Ivane Kobilca sestri Mari Pintar, Berlin, 8. 4. 1909, zasebna last.

⁴⁵ Gl. npr. pismo Ivane Kobilca materi Mariji Kobilca, Sarajevo, 15. 4. 1903, zasebna last.

⁴⁶ Rihard JAKOPIČ, *Slovenija se klanja Ljubljani*, *Ljubljanski zvon*, 4/23, 1903, str. 252–253.

⁴⁷ Več o tem gl. ŽEROVC, Ivana Kobilca and Her Painting 2013 (op. 4), str. 174–176.

⁴⁸ Verjetno lahko v to sfero uvrstimo tudi šibko izvedene Madone, ki so med obema vojnama prihajale iz Jakopičevega ateljeja kot po tekočem traku. Več tovrstnih Jakopičevih del je reproduciranih v: ŽEROVC 2002 (op. 27), str. 8. Za zanimiv primer umetnikovega izoblikovanja preživetvenih strategij in njihovega vpliva na njegovo umetniško produkcijo iz podobnega obdobja gl. Beti ŽEROVC, Predlog drugačne časovne umestitve nekaterih del Mateja Sternena, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 46, 2010, str. 123–162.

⁴⁹ Nedatiran zapis na listku v zapuščini Ivane Kobilca, zasebna last.

Literatura

- Ab nach München. Künstlerinnen um 1900 (ur. Antonia Voit), Münchener Stadtmuseum, München 2014.
- ANDREJKA, Rudolf, Souvan, *Slovenski biografski leksikon*, 3/10 (ur. Alfonz Gspan), Ljubljana 1967, str. 411–413.
- BAGGERMAN, Arianne, DEKKER, Rudolf, Jacques Presser, Egodocuments and the Personal Turn in the Historiography, *European Journal of Life Writing*, 7, 2018, str. 90–110.
- BOURDIEU, Pierre, *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge 1984.
- BOURDIEU, Pierre, *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field*, Cambridge 1996.
- BREJC, Tomaž, *Realizem, impresionizem, postimpresionizem*, Ljubljana 2006.
- BREJC, Tomaž, Impresionizem in kritika, *Slovenski impresionisti in njihov čas 1890–1920*, Narodna galerija, Ljubljana 2013, str. 58–80.
- DAMJANOVIĆ, Dragan, Arhitekt Josip Vancaš i katedrala s biskupskim sklopom u Đakovu, *Scrinia Slavonica*, 8/1, 2008, str. 174–188.
- DEBEVEC, Josip, Jeglič, Anton Bonaventura, *Slovenski biografski leksikon*, 1/3 (ur. Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman), Ljubljana 1967, str. 390–392.
- DESEYVE, Yvette, *Der Künstlerinnen-Verein München e.V. und seine Damen-Akademie. Eine Studie zur Ausbildungssituation von Künstlerinnen im späten 19. und frühen 20. Jahrhundert*, München 2005.
- JAKOPIČ, Rihard, Slovenija se klanja Ljubljani, *Ljubljanski zvon*, 4/23, 1903, str. 252–253.
- KOMELJ, Milček, Katalog razstavljenih del, *Ivan Vavpotič (1877–1943)*, Narodna galerija, Ljubljana 1987, str. 79–101.
- KRŠNJAVI, Iso, Gemaelde Ausstellung, *Agramer Zeitung*, 44/45, 22. 2. 1890, s. p. (zaglavje »Kunst, Literatur«).
- MARTIN-NEUTE, Émilie, La grammaire du religieux dans la peinture parisienne en 1900: Quand le céleste rencontre le terrestre, *Les Religions du XIXe siècle. Actes du IVe Congrès de la Société des études romantiques et dix-neuviémistes*, Paris 2009, <https://serd.hypotheses.org/files/2018/08/EmilieMartin-Neute.pdf>.
- MAUČEC, Mateja, Ivana Kobilca v Sarajevu (1897–1905), *Ivana Kobilca 1861–1926. »Slikarica je vendar nekaj lepega ...«*, Narodna galerija, Ljubljana 2018, str. 171–197.
- MAUČEC, Mateja, Vizualna propaganda Stadlerjevih ekumenskih prizadevanj v freskah Ivane Kobilce, *Acta historiae artis Slovenica*, 26/1, 2021, str. 113–131.
- MENAŠE, Lev, *Marija v slovenski umetnosti. Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*, Celje 1994.
- MENAŠE, Ljerka, Umetniški razvoj Ivane Kobilce, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 2, 1952, str. 115–164.
- “München leuchtete”. *Karl Caspar und die Erneuerung christlicher Kunst in München um 1900* (ur. Peter-Klaus Schuster), Staatsgalerie moderner Kunst im Haus der Kunst, München 1984.
- SCHUSTER, Peter-Klaus, Religiöses bei Hanfstaengl, “München leuchtete”. *Karl Caspar und die Erneuerung christlicher Kunst in München um 1900* (ur. Peter-Klaus Schuster), Staatsgalerie moderner Kunst im Haus der Kunst, München 1984, str. 90–103.
- STRLE, Urška, ŽEROVC, Beti, *Ivana Kobilca in družbena omrežja* (v tisku).
- TAVČAR, Lidija, *Videla sem svet in življenje. Ob 90. obletnici smrti Ivane Kobilca (1861–1926)*, Podbrezje 2016 (Znameniti Podbrežani).
- VALANT, Miha, ŽEROVC, Beti, Društva za likovno umetnost na Kranjskem v obdobju od 1848 do 1918, *Likovne besede. Revija za likovno umetnost*, 113, 2019, str. 4–13.

- VRHUNC, Polonca, Katalog razstavljenih del, *Ivana Kobilca (1861–1926)*, Narodna galerija, Ljubljana 1979, str. 115–289.
- VRHUNC, Polonca, Življenje in delo Ivane Kobilce, *Ivana Kobilca (1861–1926)*, Narodna galerija, Ljubljana 1979, str. 13–29.
- VURNIK, Stanko, Ivana Kobilca. Spomini, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 3/3–4, 1923, str. 100–112.
- VURNIK, Stanko, Ferdo Vesel. Spomini, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 4/2, 1924, str. 57–74.
- ŽEROVC, Beti, *Rihard Jakopič – umetnik in strateg*, Ljubljana 2002.
- ŽEROVC, Beti, Predlog drugačne časovne umestitve nekaterih del Mateja Sternena, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 46, 2010, str. 123–162.
- ŽEROVC, Beti, *Slovenski impresionisti*, Ljubljana 2012.
- ŽEROVC, Beti, Ivana Kobilca and Her Painting for the Ljubljana Town Hall, Slovenia Bows to Ljubljana, in the Context of Women’s Painting in the Late Nineteenth Century, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 37, 2013, str. 167–178.
- ŽEROVC, Beti, The Exhibition of Ivana Kobilca in Zagreb in 1890, *Peristil*, 57/1, 2014, str. 147–158.
- ŽEROVC, Beti, Ivana Kobilca – a Career in the Context of Nineteenth-Century Women’s Painting, *Biuletyn Historii Sztuki*, 76/3, 2014, str. 509–534.

Viri ilustracij

- 1, 3–6, 8: © Narodna galerija, Ljubljana.
- 2: © Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana.
- 7: Wikimedia Commons.

Some Observations on Ivana Kobilca's Painting the *Souvan Madonna* in the Light of Contemporary Commissioning and Exhibiting Practices

Summary

Ivana Kobilca executed several different religious motifs and also some prestigious church commissions. The article discusses Kobilca's image of *Souvan Madonna*, which was created for a private client, primarily in the context of commissions and exhibiting. The painting, about which the painter corresponded in detail with her family, can be dated to the first months of 1900. Through her comments on the creation of the painting, on her contact with the client and her own family, as well as on the possible exhibition of this painting in Ljubljana, we can follow her way of working on it quite accurately and also speculate that the artist had distinct ideas about what it makes sense to exhibit in a certain environment and on a certain occasion, and why. Among other things, the painter writes in a letter home why the painting was not suitable for the exhibition of the Slovenian Art Society in Ljubljana in 1902.

In order to outline the context for *Souvan Madonna*, we first summarize the history of known prominent depictions of Mary, which Kobilca had previously created. The painter began to depict Marian motifs seriously as early as the 1880s in Munich. There are still two of Kobilca's altar paintings depicting the Immaculate Conception in Gorenjska. They are rather similar paintings, perfectly in tune with the conventional depiction of a full-length, white-and-blue-clad Mary surrounded by angels, modelled on 17th century Spanish painting, which was still popular in the 19th century. Shortly before the *Souvan Madonna*, Kobilca also depicted Mary in a wall painting in Sarajevo, in the Jesuit Church of St. Cyril and Methodius.

Compared to the images of Sarajevo and Gorenjska, the *Souvan Madonna* appears different at first glance. Among other things, it is a different type of depiction and is also executed in a smaller format; the mundaneness of the image is also striking, and in general appears as a work of a higher quality and mastery. When thinking about the quality of the painting, it should be mentioned that also in this case Kobilca reworked an already existing pattern or even an already existing depiction or combined several of them. The motif is a version of the 'Byzantine' depictions of Mary, extremely popular in the second half of the 19th century in the West. In them, the painters eclectically combined Byzantine iconographic types and stylistic elements with the non-Byzantine manner of depicting Mary as well as the Western way of painting in general.

Unfortunately, we do not know what role the patron played as far as the content of the image is concerned. We don't even know whether the *Souvans* themselves may have wanted the image to be close or even a replica of an already existing image, or whether this fact would have surprised or even upset them, as they thought they had a (more) original product. We must be careful in such considerations and we must not be guided by a modern view that highly values the original. The more ambitious Carniolan images of the 19th century, especially those of a sacral nature, often turn out to be copies or almost copies. Although we usually do not know how to determine with certainty whether an artist made use of a template of their own volition or whether the client explicitly ordered them to work in such a way; the latter usually turns out to be more likely.

The article analyses the *Souvan Madonna* in the context of a transition to a new cultural environment where, in contrast to the occasional, barely audible reflection on artistic originality in literature or academic journals in the last decades of the 19th century, Carniola began to proudly proclaim its virtues with an up and coming generation of artists of its own becoming active around or after 1900. This trend gained visibility through the active presentation of contemporary art at the large group exhibitions of the Slovenian Art Society and the Casino Society, and was also expressed in a loud, nati-

onalistically supported discourse – the Slovenian artistic genius was presented as being finally realized through original modernist work. The old pattern of a very precise commissioning of works of art was thus ridiculed, saying that commissioning is for craftsmen and not artists, as genuine contemporary works of art should 'spring' directly from the artists and should be not based on mimeticism and already established models. This stirred a slight confusion in Carniola: is it really not enough to portray a well-chosen motif with dexterity, but rather is it necessary to create it subjectively and imaginatively? Is it better to possess a weak original product than an image that faithfully follows nature or even an already existing image? How to determine the quality of a subjectivized depiction at all? And if such an approach may indeed be appropriate for landscapes, is it also appropriate for other genres and even for religious imagery?

In such a context, it becomes understandable why the *Souvan Madonna* should not be suitable for the exhibition of the Slovenian Art Society in Ljubljana in 1902. Although the *Souvan Madonna* is not among Kobilca's most important paintings, analysing it helps us better understand the painter's attitude towards her clients and exhibiting in her hometown of Ljubljana.

Postavke Cankarjevega »razvoja stila« v razmerju do Dvořákove »zgodovine duha«

Rebeka Vidrih

Doc. dr. Rebeka Vidrih, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino, Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana, rebeka.vidrih@ff.uni-lj.si

Izveček:

Postavke Cankarjevega »razvoja stila« v razmerju do Dvořákove »zgodovine duha«

1.01 Izvirni znanstveni članek

Izidor Cankar je svoj »razvoj stila«, monumentalno *Zgodovino likovne umetnosti v Zahodni Evropi* od starokrščanske dobe do začetkov baročne umetnosti, napisal na podlagi svoje »sistematike stila«, že razgrnjene v *Uvodu v umevanje likovne umetnosti. Sistematika stila*. Svojega profesorja na dunajski univerzi Maxa Dvořáka v *Uvodu* ni omenil, čeprav je očitno, da je prevzel njegovo terminološko nasprotje med idealizmom in naturalizmom; zato pa je Dvořáka jasno izpostavil kot svoj metodološki vzor v predgovoru k *Zgodovini*. V prispevku primerjamo Cankarjev razvojno-zgodovinski pregled umetniške ustvarjalnosti z Dvořákovo predstavo o poteku zgodovine umetnosti, kakor jo je mogoče razbrati iz njegovih posameznih spisov, ter ugotovimo, da sta si sorodna ne le v izrazoslovju, temveč tudi v vsebini, v temeljnem prepričanju, da je umetnostna zgodovina v bistvu »zgodovina duha« (*Geistesgeschichte*).

Ključne besede: Izidor Cankar, Max Dvořák, zgodovina duha, *Geistesgeschichte*, dunajska umetnostnozgodovinska šola

Abstract:

The Indebtedness of Izidor Cankar's 'Evolution of Style' to Max Dvořák's *Geistesgeschichte*

Izidor Cankar structured his magnum opus on the 'evolution of artistic style', the monumental *History of Visual Art in Western Europe (Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi)* from the Early Christian period to the beginnings of the Baroque, around a concept of the 'systematics of style', which he had presented earlier in his *Introduction to Understanding Visual Art (Uvod v umevanje likovne umetnosti. Sistematika stila)*. In his *Introduction*, he did not mention his professor from Vienna university Max Dvořák, even though it is obvious that Cankar borrowed Dvořák's key terminological contrast between idealism and naturalism. However, he clearly foregrounded Dvořák as his methodological model in the preface to his *History*. In the present contribution, Cankar's evolutionary-historical survey of artistic creativity is compared to Dvořák's vision of the course of art history, as can be inferred from his various essays. It is argued that Dvořák and Cankar's approaches to art history are comparable not only in terminology but also in content, in their fundamental conviction that art history is essentially a *Geistesgeschichte*.

Keywords: Izidor Cankar, Max Dvořák, *Geistesgeschichte*, Vienna School of Art History

I.

Medtem ko je Izidor Cankar svojo »sistematiko stila«, predstavljeno v knjigi *Uvod v umevanje likovne umetnosti. Sistematika stila* (1926), izrecno vzpostavil v razmerju do umetnostnozgodovinskih metodoloških razmislekov Franza Wickhoffa, Aloisa Riegla in Heinricha Wölfflina, je v predgovoru k »razvoju stila«, k monumentalnemu delu *Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi*, 1–3 (od 1926 do 1936), kot svoj metodološki zgled poimensko izpostavil le Maxa Dvořáka.¹ Tako ostraločnica med Cankarjevimi vzorniki seveda ne vzdrži: Dvořákové postavke so prav tako sestavni del Cankarjeve sistematike – teoretske osnove, v katerih je utemeljen njegov razvoj stila – kakor so tudi Wickhoffove, Rieglove in Wölfflinove ugotovitve vključene v njegov zgodovinski pregled zahodnoevropske umetnosti.² Svojo »sistematiko stila« je Cankar razumel kot dopolnitev, izpopolnitev zamisli in usmeritev, ki so jih že bili ponudili Wickhoff, Riegl in Wölfflin – kot nekaj, kar njihovo delo na neki način presega in prekaša,³ v predgovoru k »razvoju stila« pa je Cankar Dvořáku predvsem pritrjeval. Ni mu namenil nobene kritične pripombe, nasprotno, strinjal se je z njim in poudaril, da je za razliko od velikih ustanoviteljev dunajske umetnostno-zgodovinske šole – ki naj

1. Izidor Cankar, *Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi*, 1–3, Ljubljana 1926–1936

¹ Izidor CANKAR, *Uvod v umevanje likovne umetnosti. Sistematika stila*, Ljubljana 1926, str. 5–6; Izidor CANKAR, *Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi. 1: Razvoj stila v starokrščanski dobi in zgodnjem srednjem veku. Od početkov krščanske umetnosti do l. 1000*, Ljubljana 1926 (reprint Ljubljana 1992), str. 6.

S pričujočim prispevkom nadaljujemo preučevanje teoretskih postavk in predpostavk Cankarjevih dveh temeljnih umetnostnozgodovinskih del, začeto s prispevkom o njegovi *Sistematiki stila* (Rebeka VIDRIH, *The Scope and Ambition of Izidor Cankar's 'Systematics of Style'*, *Journal of Art Historiography*, 22, 2020, str. 1–31; tudi Rebeka VIDRIH, *Kategorije Cankarjeve »sistematike stila« v razmerju do Wickhoffovih, Rieglovih in Wölfflinovih svetovnonazorskih in slogovnih pojmov*, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. (v tisku)). V obeh prispevkih nas zanima Cankarjevo teoretsko razmerje do njegovih umetnostnozgodovinskih predhodnikov, in sicer samo do tistih, na katere se Cankar izrecno nanaša. Primerjavam z drugimi misleci, ki pa jih Cankar sam (kot svoje vzornike oziroma tekmece) ne omenja, bodo posvečeni predvideni nadaljnji prispevki.

² V seznamih literature (»Slovstvo, rabljeno in za obravnavano dobo rabljivo«) Cankar navaja v prvi knjigi svoje *Zgodovine likovne umetnosti* Rieglovo *Spätromische Kunstindustrie* (1927²) in Wickhoffovo *Römische Kunst. Die Wiener Genesis* (1912²) ter v tretji knjigi Wölfflinova dela *Die klassische Kunst. Eine Einführung in die italienische Renaissance* (1904), *Die Kunst Albrecht Dürers* (1919) in *Albrecht Dürer, Handzeichnungen* (1921). Od Dvořákovih del pa navaja v prvi knjigi *Katakombenmalereien. Die Anfänge der christlichen Kunst* (iz *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*, 1924), v drugi knjigi *Die Illuminatoren des Johann v. Neumarkt* (iz *Gesammelte Aufsätze zur Kunst-Geschichte*, 1929) in *Idealismus u. Naturalismus in der got. Skulptur u. Malerei* (iz *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, 1924), v tretji knjigi pa *Geschichte der italienischen Kunst im Zeitalter der Renaissance. 1: Das 14. und 15. Jahrhundert* (1927), *Geschichte der italienischen Kunst im Zeitalter der Renaissance. 2: Das 16. Jahrhundert* (1928), *Das Rätsel der Brüder Van Eyck mit einem Anhang über die Anfänge der holländischen Malerei* (1925) in *Pieter Bruegel d. Ä.* (1922).

Med študijem na dunajski univerzi je Cankar poslušal naslednja Dvořáková predavanja: v študijskem letu 1911/1912 »Geschichte der italienischen Skulptur und Malerei im Zeitalter der Renaissance« in »Kunsthistorische Übungen« v zimskem ter »Italienische Skulptur und Malerei im Zeitalter der Renaissance II«, »Die Anfänge der niederländischen Malerei« in »Kunsthistorische Übungen« v letnem semestru; v študijskem letu 1912/1913 pa »Geschichte der italienische Barockkunst« in »Kunsthistorische Übungen« v zimskem ter »Grundriß einer Geschichte der reproduzierenden Künste«, »Erklärung ausgewählter Kunstwerke« in »Kunsthistorische Übungen« v letnem semestru. V zimskem semestru 1919/1920, ko se je Cankar zaradi priprav na habilitacijo iz umetnostne zgodovine med novembrom 1919 in koncem januarja 1920 ponovno mudil na Dunaju, je Dvořák predaval o umetnosti visoke renesanse (»Die Kunst der Hochrenaissance«). Tone SMOLEJ, *Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja*, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 48, 2012, str. 193–194; Željko OSET, *Vogalni kamni kulturnih ustanov*, v: Alenka Puhar, *Izidor Cankar. Mojster dobro zasukanih stavkov. Življenje in delo Izidorja Cankarja 1886–1958*, Ljubljana 2016, str. 191–192; Jaromír NEUMANN, *Das Werk Max Dvořáks und die Gegenwart*, *Acta Historiae Artium*, 8/3–4, 1962, str. 211.

³ CANKAR, *Uvod* 1926 (op. 1), str. 5–6. Glej tudi: VIDRIH 2020 (op. 1).

bi umetnostni razvoj pojmovali kot avtonomen in neodvisen od zgodovinskih okoliščin, logično potekajoč iz forme v formo, iz stila v stil – z iskanjem vzporednic »med umetnostjo in ostalimi emanacijami duševnega življenja« krenil na novo pot.⁴ Cankar je brez kakršnega koli pomisleka in brez kanca dvoma pritrdil Dvořáku, kateremu naj bi v njegovem zadnjem pomembnejšem delu o gotski umetnosti zgodovina umetnosti postala »zgodovina duha«.⁵

Cankarjeva »zgodovina umetnostnega stila« – ki hoče biti več kot zgolj seznam imen, katalog ohranjenih umetnin ali zbirka življenjepisov, ki ne graja in ne hvali, ne sodi in ne predpisuje, temveč zgolj analizira in pojasnjuje – si torej prizadeva, da bi značaj in vsebino ter zlasti smiselnost tega stila pokazala, izpeljala iz splošnih kulturnih oziroma duhovnih dispozicij obdobja.⁶ Zgodovino umetnosti obravnava razvojno in organsko, torej kot vrsto dogodkov, ki v časovni zaporednosti drug drugega sodoločajo, a ki so hkrati v organski zvezi z ostalim razvojem duhovnega življenja, saj so umetnostne tvorbe nujna posledica duhovnih razpoloženj posameznih dob, so izraz teh razpoloženj, so izraz duševnega stanja obdobja.⁷ Ena in ista miselnost namreč oblikuje v posameznih dobah tako

⁴ CANKAR, *Zgodovina* 1926 (op. 1), str. 6.

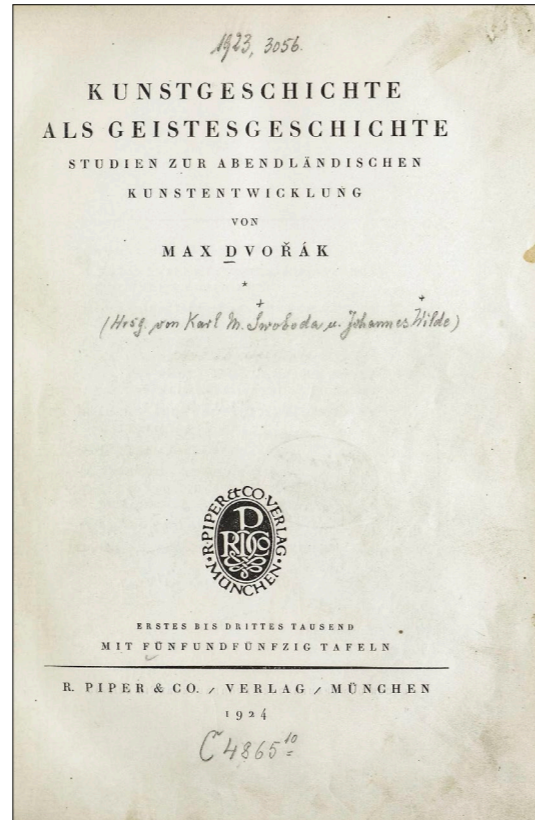
⁵ CANKAR, *Zgodovina* 1926 (op. 1), str. 6: *Iz odpora proti temu mehaničnemu pojmovanju so si veliki ustanovniki dunajske umetnostno-zgodovinske šole ustvarili svojo razvojno sintezo; po njih je umetnostni razvoj avtonomen, logično potekajoč iz forme v formo, iz stila v stil, neodvisen od ostalih zgodovinskih dogodkov, med katerimi se vrši. Tako mišljenje je bilo potrebno kot reakcija na tedanje materialistično pojmovanje umetnosti, po katerem naj bi bila forma umetnine posledica dotične umetniške tehnike in materiala, a danes ne ustreza več. Zveza med ostalim kulturnim razvojem in razvojem umetnosti se vidi tako jasna, da bi morali smatrati ono presumptivno avtonomnost umetnosti kot napako in duhovni organski, brez katere si življenja predstavljati ne moremo, in tako je Maks Dvořák sam v svojem zadnjem večjem predsmrtnem delu o gotiki krenil na novo pot in iskal paralel med umetnostjo in ostalimi emanacijami duševnega življenja; njemu je pred koncem življenja zgodovina umetnosti postala »zgodovina duha«.*

⁶ CANKAR, *Zgodovina* 1926 (op. 1), str. 5, 7; Izidor CANKAR, *Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi. 3: Razvoj stila v dobi renesanse. Od leta 1400 do leta 1564*, Ljubljana 1936 (reprint Ljubljana 1992), str. 33–34.

⁷ CANKAR, *Zgodovina* 1926 (op. 1), str. 5–6: *To dvojje je dalo tej knjigi obliko, ki jo ima; ona hoče biti zgodovina umetnostnega stila in hoče iz splošnih kulturnih dispozicij dobe pokazati smiselnost pa potrebo tega stila; ona ne graja in ne hvali umetnostnih tvorb, ker jih smatra za nujno posledico duhovnih razpoloženj posameznih dob, in jih le predstavlja kot izraz teh razpoloženj; ona ne sodi in ne predpisuje, marveč analizira in pojasnjuje. Prav v našem*

umetnost kot družbeno razmerje in zato so stilne spremembe vzročno povezane s spremembami v splošnem duševnem življenju.⁸

Tudi Dvořák je izpostavil, da je pravi in najpomembnejši substrat zgodovine umetnosti, ko naj bi ta bila več kot zgolj zgodovina umetnikov, razvoj formalnih problemov predstavljanja, njena prva naloga pa raziskati razvojno-zgodovinska načela.⁹ Pri tem se je treba zavedati, da je družbena sprememba le zunanja posledica precej globljega preobrata, ki je na enak način izoblikoval tudi novo človekovo razmerje do knjig in do narave, nove splošne umetnostne potrebe in ne le nov slog, zato je v duhoslovnih vedah treba specializacijo nujno dopolniti z razumevanjem za splošne duhovne probleme – umetniške pojave vsakega obdobja je treba s popolnim objektivizmom dojeti kot dosledne pojave celotnega svetovnega nazora te ali one dobe.¹⁰ Predstava, da je treba različna področja duhovnega življenja posamezno obravnavati, da je treba celokupnost razvoja razstaviti v različne evolucije, je po Dvořákovem mnenju zmotna; predstava, da ljudje neke generacije v pesništvu, religiji in umetnosti občutijo in hočejo različne stvari, je absurdna – saj nam le razumevanje skupnih ciljev in idealov nekega obdobja lahko ponudi, česar od še tako obširne rekonstrukcije dogodkov, ki zadevajo samo umetnost, ne bi mogli pričakovati: resnični vpogled v živo enkratnost zgodovinskega procesa ali, z drugimi besedami, globlje podoživljanje preteklosti.¹¹

2. Max Dvořák, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924

času se mnogo razpravlja, kako naj se obravnava zgodovina umetnosti. Mislim, da je ne moremo drugače pojmovati kot razvojno in organsko, to je, kot vrsto dogodkov, ki v časovni zaporednosti drugi drugega sodoločajo, a ki so hkrati v organski zvezi z ostalim razvojem duhovnega življenja.

⁸ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 6, 30.

⁹ Max DVOŘÁK, *Das Rätsel der Kunst der Brüder van Eyck. Mit einem Anhang über die Anfänge der holländischen Malerei*, München 1925, str. 14.

¹⁰ Max DVOŘÁK, *Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt*, v: Max Dvořák, *Gesammelte Aufsätze zur Kunstgeschichte*, München 1929, str. 75–76; Max DVOŘÁK, *Geschichte der Italienischen Kunst im Zeitalter der Renaissance. Akademische Vorlesungen von Max Dvořák. 1: Das 14. und 15. Jahrhundert*, München 1927, str. 6–7; Max DVOŘÁK, *Idealismus und Realismus in der Kunst der Neuzeit. Die Entwicklung der modernen Landschaftsmalerei. Akademische Vorlesungen aus dem Archiv des Kunsthistorischen Instituts der Universität Wien*, Alfter 1994, str. 15.

¹¹ Max DVOŘÁK, *Geschichte der Italienischen Kunst im Zeitalter der Renaissance. Akademische Vorlesungen von Max Dvořák. 2: Das 16. Jahrhundert*, München 1928, str. 107, 113: *Die Vorstellung, daß die Menschen einer Generation etwa in Dichtung, Religion und Kunst verschiedenes empfinden und wollen, ist absurd. Nur das Verstehen dieser einer Zeit gemeinsamen Ziele und Ideale kann uns bieten, was wir von einer noch so extensiven Rekonstruktion der die Kunst allein betreffenden Begebenheiten nie erwarten können: einen wirklichen Einblick in das lebendig*

A Cankar zgodovino umetnostnega stila, ki umetnine noče obravnavati zgolj kot izraz individualne umetniške psihologije, temveč umetnostne dogodke določene dobe razume kot pojave enotnega kulturnega organizma, vendarle pazljivo razločuje in ločuje tako od zgodovine, ki bi slonela na temelju širših, narodnih individualnosti, kot od zgodovine, ki umetnost razume kot produkt gospodarskega razvoja družbe.¹² Za Cankarja niti razbiranje specifičnega nacionalnega značaja niti »materialistični socializem« ne prideta v poštev.¹³ Po Cankarjevem mnenju nacionalni značaj, ki predstavlja določeno stalnico, pač ne more biti formalni razlog razvoja umetnosti; lahko je vzrok nians v umetnostnem razvoju raznih narodov, nikakor pa ne more biti pojasnilo razvoja kot takega.¹⁴ Tudi gospodarsko stanje ne more biti formalni umetnostni dejavnik: ni dvoma, da je umetnostna dejavnost odvisna od gospodarskih razmer ter se z gospodarskim blagostanjem vred dviga in pada, a prav tako ni dvoma, da umetnina kot taka, po svojem stilu, nikakor ni odvisna od sočasne socialnega stanja stvari.¹⁵ Le duh časa je namreč tisti, ki poseže v politično in socialno

Einmalige des geschichtlichen Vorgangs oder, mit anderen Worten, ein tieferes Wiedererleben der Vergangenheit. V literaturi je sicer uveljavljeno mnenje, da je svojo »zgodovino duha« (*Geistesgeschichte*) Dvořák razvil postopoma, da je začel kot strog formalist v tradiciji dunajske umetnostnozgodovinske šole ter nato s to tradicijo prelomil (mdr. Arthur ROSENAUER, Nachwort. Max Dvořák – *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*, v: Max Dvořák, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924 (reprint Berlin 1995), str. 277–283; Ján BAKOŠ, Max Dvořák – a Neglected Re-Visionist, *Wiener Schule. Erinnerung und Perspektiven* (ur. Maria Theisen), Wien-Weimar-Köln 2004 (= *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 53), str. 55–71; Hans AURENHAMMER, Max Dvořák (1874–1921). Von der historischen Quellenkritik zur Kunstgeschichte als Geistesgeschichte, *Österreichische Historiker. Lebensläufe und Karrieren 1900–1945*, 2 (ur. Karel Hruza), Wien-Weimar-Köln 2012, str. 169–200). Dejansko pa je Dvořák že v svojih najzgodnejših pomembnejših spisih (»Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt« (1901); »Das Rätsel der Kunst der Brüder van Eyck« (1903)) spremembe sloga vezal na spremembe v splošnem dojemanju sveta in je v poznejših delih to navezovanje kvečjemu le še bolj poudarjal. Tudi še vedno dokaj uveljavljeno stališče, da je Dvořákovega učitelja Riegla zanimala zgolj forma in je bil šele Dvořák tisti, ki je v okviru dunajske umetnostnozgodovinske šole zanimanje razširil še na svetovnonazorsko vsebino (tega mnenja je bil, kot vidimo, tudi Cankar), je zmotno. Že za Riegla je bil namreč slog svetovnonazorsko določen (glej Rebeka VIDRIH, Institucionalizacija umetnostnozgodovinske vede in formalizem kot njena prva paradigma, *Philological Studies*, 1, 2009, str. 1–11). Dvořák z Rieglovim delom torej ne prelamlja, temveč ga nadaljuje. Pripomniti je tudi treba, da Dvořák sam za svojo umetnostnozgodovinsko pozicijo ni uporabljal nobenega posebnega izraza, temveč so njegovemu delu posthumno ime *Geistesgeschichte* nadedli njegovi učenci.

Poleg zgoraj navedenih del so v kontekstu pričujočega prispevka relevantne še naslednje pomembnejše študije Dvořákovega dela s stališča umetnostnozgodovinske teorije: Otto BENESCH, Max Dvořák. Ein Versuch zur Geschichte der historischen Geisteswissenschaften, *Repertorium für Kunstwissenschaft*, 44, 1924, str. 159–197; NEUMANN 1962 (op. 2); Mitchell SCHWARZER, Cosmopolitan Difference in Max Dvořák's Art Historiography, *The Art Bulletin*, 74/4, 1992, str. 669–678; Hans AURENHAMMER, Max Dvořák, Tintoretto und die Moderne. Kunstgeschichte „vom Standpunkt unserer Kunstentwicklung“ betrachtet, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 49, 1996, str. 9–39; Riccardo MARCHI, Max Dvořák e la storia dell'arte come parte della *Geistesgeschichte*, v: Max Dvořák, *Idealismo e naturalismo nella scultura e nella pittura gotica* (ur. Riccardo Marchi), Milano 2003, str. 107–197; Hans AURENHAMMER, Inventing "Mannerist Expressionism". Max Dvořák and the History of Art as History of the Spirit, *The Expressionist Turn in Art History. A Critical Anthology* (ur. Kimberly A. Smith), Farnham-Burlington, 2014, str. 187–208. Monografske obravnave Dvořákovu umetnostnozgodovinsko delo žal še ni bilo deležno.

¹² CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 5–6, 139.

¹³ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 6.

¹⁴ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 6.

¹⁵ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 6: *Zgodovina, ki bi slonela na temelju širših, narodnih individualnosti, bi bila prav tako težko združljiva z razvojnim pojmovanjem dogodkov. Značaj etnoloških skupin predstavlja nekaj v glavnem stalnega, more torej tvoriti temelj razvoju, a mu ne more biti formalni razlog, kakor izpričuje dejstvo, da si je umetnost raznih etnoloških skupin mnogokdaj in mnogokje v bistvenih potezah enaka, tako da bi etnološko individualna psihologija pač mogla biti vzrok nians v umetnostnem razvoju raznih narodov, nikakor pa ne pojasnilo razvoja samega. Zopet drugače pojmuje zgodovino umetnosti materialistični socializem, ki vidi v njej produkt gospodarskega razvoja družbe. K temu nazoru je treba reči, da kakor gotovo je umetnostna dejavnost odvisna od*

življenje in se pojavi tudi v formah likovne umetnosti; duh časa v obliki svetovnega nazora je tisti, ki oblikuje in izoblikuje tako organizacijo socialnega in političnega življenja nekega obdobja kot tudi njegovo umetnost.¹⁶ Cankar je torej usklajen z Dvořákom, ki je prav tako zagovarjal izhajanje iz političnega in družbenega razvoja, čeprav ne zato, da bi odkrili nove neposredne in materialne povezave med njimi in izdelovanjem umetnosti, temveč zato, da bi na vprašanje zgodovinskega razvoja odgovorili z vzporejanjem splošnih kulturnih tokov ter sočasnih premen v umetnosti.¹⁷ Že Dvořák je opozoril, da je postavka materialističnega zgodovinskega dojemanja – postavka, da vsak razcvet umetnosti, literature, znanosti stoji v vzročni povezavi s političnimi uspehi in predvsem z gospodarskim vzponom – napačna in da je intenzivnost duhovnega življenja v splošnem neodvisna od takih materialnih predpostavk, ter poudaril, da je vedno in povsod primarna duhovna potreba.¹⁸

II.

Cankarjevo razvojno in organsko obravnavanje umetnosti, kot sam opozarja, pa se omejuje le na tiste dežele, ki so za razvoj stila pomembne, in na tiste umetnine, ki tvorijo v stavbi pretekle umetnosti konstruktivne člene; na tiste umetniške osebnosti, ki so k razvoju stila znatno pripomogle,

gospodarskih razmer ter se z gospodarskim blagostanjem vred dviga in pada, vendar ne moremo z ničimer pokazati, kako bi bila na primer poznorimska skulptura po svojem stilu odvisna od tedanjega socialnega stanja stvari, ali kako bi bil gotski lok z vsemi svojimi umetnostnimi posledicami nujen produkt socialnega reda v poznem srednjem veku.

¹⁶ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 96–97. Kljub temu Cankar vendarle dopušča, da družbenopolitične okoliščine bistveno vplivajo na duhovno življenje. Za 6. stoletje tako na primer izpostavlja »dva pojavi odločilne važnosti za nadaljnje duševno življenje Zahodne Evrope«, in sicer organizacijo frankovske države ter organizacijo meništva: »po prvi je socialno življenje dobilo novo, od antike neodvisno in za ves srednji vek veljavno formo, druga pa je oblikovala značaj verskega, nramnega, znanstvenega in umetnostnega življenja« (CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 95). Nasploh namenja Cankar precej prostora oziroma pozornosti opisom političnega in družbenega dogajanja, s katerim pojasnjuje stilne značilnosti oziroma spremembe. Obravnavo posameznih umetnostnih obdobij vselej začne z uvodnim orisom kulturnih in družbenopolitičnih okoliščin in šele v nadaljevanju preide na obravnavo same umetnosti, v kateri kaže, kako so te okoliščine v tej umetnosti razvidne. Načeloma jih predstavlja kot vzporednice (»postanek romanske skulpture je marveč kulturno vzporeden pojav postanku nominalizma, investiturnega boja, križarskih vojn, mistike, novega epičnega in lirskega pesništva, drame«, Izidor CANKAR, *Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi. 2: Razvoj stila v visokem in poznem srednjem veku. Od leta 1000 do leta 1400*, Ljubljana 1931 (reprint Ljubljana 1992), str. 117), res ne postavlja eksplicitne vzročne zveze, ki jo je bil v predgovoru izrecno zavrnil, vendarle pa je ustvarjen vtis, da družbenopolitična situacija predhodi umetnosti (»umetnost [je] izraz duševnega stanja dobe, družbe in njenih udov, kakor religija, filozofija, nramnost, veda, socialni red, pesništvo, glasba«, CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 6). Skratka, razmerje odvisnosti oziroma soodvisnosti – lahko sklenemo – je pri Cankarju dejansko precej bolj zapleteno, bolj kompleksno, kot se morda na prvi pogled oziroma izrecno zdi.

¹⁷ DVOŘÁK 1925 (op. 9), str. 9: *Man ging von der politischen und sozialen Entwicklung aus, doch nicht, um neue unmittelbare und materielle Beziehungen zwischen ihr und der Kunstproduktion aufzudecken, sondern man begnügt sich damit, die Frage nach der geschichtlichen Entwicklung durch eine Parallele zwischen allgemein kulturellen Strömungen und gleichzeitigen Wandlungen in der Kunst zu ersetzen.*

¹⁸ DVOŘÁK 1927 (op. 10), str. 4: *Es war ein locus communis der materialistischen Geschichtsauffassung der jüngsten Vergangenheit, daß jede Blüte der Kunst, der Literatur, der Wissenschaften in ursächlichem Zusammenhang mit politischen Erfolgen und vor allem mit wirtschaftlichem Aufstieg stehe. Das ist in einer solchen Verallgemeinerung sicher nicht richtig. [...] Die Intensität des geistigen Lebens ist im allgemeinen von solchen materiellen Voraussetzungen unabhängig. Max DVOŘÁK, Schongauer und die Niederländische Malerei, v: Max Dvořák, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924 (reprint Berlin 1995), str. 152: *Immer und überall ist das geistige Bedürfnis das Primäre – in der Kunst und überall in der Geschichte der geistigen Entwicklung der Menschheit.**

in na tista njihova dela, ki pomenijo dejanski napredek v tem razvoju.¹⁹ Poudarja tudi, da se vse umetnostne zvrsti istega obdobja formalno enako razvijajo; lahko sicer v tem razvoju ena ali druga zvrst prehyteva ali zaostaja, nikakor pa ni mogoče, da bi si bile v stilnih tendencah nasprotne.²⁰

Celotno snov Cankar razdeli v tri velika obdobja, ta pa členi v poglavja glede na tri likovne zvrsti, arhitekturo, slikarstvo in kiparstvo. V prvem delu (starokrščanska doba in zgodnji srednji vek) je najprej obravnavano slikarstvo, ker ga Cankar smatra za vodilno umetnost tedanjega časa, sledita kiparstvo in arhitektura. Drugi del (visoki in pozni srednji vek) je časovno razdeljen v dve veliki poglavji, romaniko in gotiko, ki sta naprej razdeljeni po likovnih zvrsteh z vodilno arhitekturo na prvem mestu. Tretji del (doba renesanse) pa je razdeljen v dve veliki poglavji po prostorskem ključu, na umetnost v Italiji ter v severnih deželah. Nadalje je italijanska umetnost členjena s slogovnorazvojnimi etapami (naturalizem zgodnje in realizem visoke renesanse ter začetki slikovitega stila) in te so dalje deljene glede na likovne zvrsti. Severnjaška umetnost je kot celota najprej členjena po likovnih zvrsteh, z vodilnim slikarstvom na čelu, znotraj teh pa po posameznih deželah, najprej je obravnavana vodilna Nizozemska.

Cankar svoj umetnostnozgodovinski pregled začne v 3. stoletju n. št., v trenutku, ko se je krščanstvo uveljavilo v središču tedanje Evrope, v Rimu. Medtem ko sta politeistično in materialistično poganstvo z naturalizmom v umetnosti ter monoteistično in spiritualistično krščanstvo z umetniškim idealizmom dva kulturna in religiozna sistema v najostrejšem nasprotju, se vendarle stikata v poganski poslednji ter krščanski prvi fazi, v skupnem življenjskem razpoloženju pozne poganske in mlade krščanske kulture, saj je antimaterialistična, vseskozi supernaturalna poteza značilna za celotno poznoantično oziroma starokrščansko obdobje.²¹

V tem prvem obdobju, v dobi prakrščanskega spiritualizma, ko je krščanska cerkev kot organizacija še odklanjala vsako vmešavanje v posvetne zadeve, se je »idealistični stil življenja in umetnosti« razkrival zlasti v katakombnem slikarstvu ter starokrščanski baziliki.²² Na podobah alegoričnega in simboličnega značaja se je čas ustavil v negibni simetriji, v prvih starokrščanskih cerkvah z radikalno izvedeno enosmernostjo pa je obiskovalec usmerjen zgolj in samo k oltarju – ena sama smer namreč vodi celotno starokrščansko umetnost, smer iz fizične narave v nadnaravno kraljestvo duha.²³ V naslednjem stoletju se je nova religija utaborila na zemlji, postala je dejavnik državnega življenja in socialnega reda, in iz penetracije obeh svetov, starega naturalizma in novega spiritualizma, se je izoblikoval starokrščanski realizem s svojimi ilustracijami docela konkretiziranih zgodovinskih dogodkov, kakor o njih poroča Sveto pismo.²⁴

Naposled je krščanstvo dokončalo delo svoje notranje, cerkvene organizacije in dogradilo svoj miselni sistem, pastorala se je monumentalizirala in umetnost je postala oznanjevalka vzvišenih idej in zveličavnih misli.²⁵ Na podobah s teološko vsebino, na podobah spekulativnega in versko-spoznaviškega značaja je tako konkretna, realistična snov idealistično modificirana v teološko spekulativne namene, minljiv dogodek je monumentaliziran v večno stanje, zato lahko govorimo o

¹⁹ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 7; CANKAR 1931 (op. 16), str. 277.

²⁰ CANKAR 1926 (op. 1), str. 139; CANKAR 1931 (op. 16), str. 153: »vse stremijo vedno v isto smer in v njih stilu more biti le gradualna razlika uspeha, ne more pa biti med njimi stilno-načelnega razpora«.

²¹ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 11, 31, 139.

²² CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 40; CANKAR 1931 (op. 16), str. 73.

²³ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 38, 153, 279, 284.

²⁴ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 41, 42, 44, 48.

²⁵ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 67, 88, 190.

starokrščanskem monumentalnem stilu kot zvezi realizma in idealizma.²⁶ Z nadaljnjo organizacijo frankovske države in organizacijo meništvja pa se je izoblikoval samobiten in povsem srednjeveški ploskovito-idealistični stil.²⁷ Stil popolne ploskovitosti, brezprostornosti in brezsovnosti, stil najčistejšega idealizma, ki je do skrajnosti izvedena negacija naturalizma, stil, za katerega je slika le opora fantaziji, da se duh dvigne v svoj, idejni svet.²⁸

Toda z ustanovitvijo države Karla Velikega se je Zahodna Evropa konsolidirala, navezale so se politične in kulturne vezi s preteklostjo, idealistična krščanska sedanost se je ponovno povezala z antičnim naturalizmom in nastopila je renesansa v političnem in kulturnem oziru.²⁹ S to realistično reakcijo se je karolinška arhitektura – glede na starokrščansko baziliko – zgostila v trdno formiran, iz posameznih samostojnih delov sestavljen prostor, v prostorno določnejšo, organsko doslednejšo in telesno bolj plastično stavbo.³⁰ Arhitektura je postala vodilna zvrst in to ostala tudi v romanski dobi, ko se je sever Zahodne Evrope narodnostno razločil na Francoze in Nemce, Italija pa je ostajala »leglo večnih nemirov in težkih cesarskih skrbi«. ³¹ To je bila doba konfliktov: v prvi vrsti konflikta med cerkvijo in državo, boja za investituro, toda v tem konfliktu so bile duhovne sile močnejše od fizičnih in ta konflikt se je zaključil z načelno in dejansko zmago Cerkev.³² Zakon subordinacije je zato za srednjeveško duhovno kulturo bistvenega značaja: zakon podrejenosti skulpture arhitekturi, podložnika gospodarju, posvetne oblasti cerkveni, naravno spoznane resnice nadnaravno razodeti, telesa duši, stvarstva Bogu.³³ Prevladujoča značilnost romanske arhitekture je tako mnogotera enovitost, mnogoličnost in hkrati duhovna enotnost: posamezni prostorski deli so poudarjeni, toda podrejeni prostorski dominantni, to je križiščnemu kvadratu kot vozlu, sestavljenemu iz teles glavne ladje, prečne ladje in podaljšanega kora.³⁴ Longitudinalna tendenca je še vedno jasna, vendar se gibanje v oltarni smeri zdaj odvíja z ritmičnimi zastoji.³⁵ Stavbni organizem je plastično izoblikovan in je izraz novega realističnega čuta.³⁶ V okviru podedovanega supranaturalizma že klije novi naturalizem, v okviru racionalni sholastiki ustrezajoče tektonike dobi svoj prostor s fantastičnimi figuralnimi kapiteli tudi čustvena mistika.³⁷

Vendar je v gotski dobi papeška avtoriteta vidno upadla; medtem ko je bilo na papeškem dvoru, med duhovništvom in med menihi mogoče opaziti propadanje nravnosti, se je laično življenje krepilo in vzpenjalo; razkril se je dualizem srednjeveškega pogleda na svet, nazor, sestavljen iz fizičnega, izkustveno-snovnega ter metafizičnega, apriorno idejnega dela.³⁸ Arhitektura je še obdržala svojo vlogo vodilne umetnostne zvrsti; v gotski katedrali se je z zatrtjo prečno in hkrati razširjeno vzdolžno ladjo vzpostavilo trdno in skoraj enovito stavbno telo, tradicionalna enosmer-

nost krščanske cerkve je bila tako premagana, nekdanje gibanje k oltarju je zamenjal dinamični pogon prostora navzgor, načelo dinamične rasti je premagalo romansko statiko.³⁹ V kiparstvu in slikarstvu pa se je pokazala divergentnost dveh poti: francoska gotika je dalje organsko razvijala srednjeveške naturalistične elemente, medtem ko je italijanska začela spet prevzemati iz antike.⁴⁰ Naturalizmu pozne zahodne gotike se je tako nasproti postavil idealizem italijanskega trecenta, v Giottovem slikarstvu sta se prekrizala stari idealizem in novi realizem.⁴¹

V obdobju renesanse se je umetnost še naprej razvijala v dve smeri; obema je bila podlaga nova življenjska moč mest, obe je poganjala ista naturalistična reakcija, toda splošne kulturne tendence so bile različne.⁴² V Italiji, razkosani na mnogo držav, tekmujočih med sabo v politiki in v umetnosti, je na osnovi giottovske umetnosti in humanističnih prizadevanj nastal nov stil, italijanska renesansa: renesansa umetnosti in življenja v duhu antike, toda v krščanskem duhovnem okviru.⁴³ Že z Giottom je umetnina postala formalni organizem svoje vrste, ki se ravna po lastnih zakonih in živi od gledalca neodvisno življenje, v nadaljevanju so posamezne zvrsti likovne umetnosti razpadle v paralelne, samostojno se razvijajoče načine umetnostnega delovanja in tako se je končala srednjeveška podrejenost vseh umetnosti arhitekturi.⁴⁴ Umetnost je tu in zdaj postala najvišja dobrina in vsa pozornost naturalistične zgodnje renesanse se je obrnila izključno k naravi, k vprašanju, kako pravilno, torej izkustveno-zakonito obnoviti v slikarstvu in kiparstvu podobo vidnega sveta.⁴⁵ V arhitekturi je zavladal princip prostorne plastičnosti, načelo o enakovrstnosti in enakovrednosti posameznih členov, s katerim stavba postane izraz uravnovešenih statičnih sil.⁴⁶ V realizmu visoke renesanse pa je popolno znanje naturalizma spet združeno z idealističnimi tendencami, s hotenjem »na osnovi dognanih naravnih zakonov ustvarjati lastne konfiguracije, presnavljati vidni svet«, s hotenjem ne zgolj obnavljati naravne oblike, temveč ustvarjati iz njih formalne enote, kakršnih v naravi ni najti.⁴⁷ Visokorenesančna umetnost stremi iz individualizirane mnogovrstnosti k tipiki, iz zveste obnove narave k njeni lepotni predelavi, iz objektivnega naturalizma k idealističnemu subjektivizmu; v visokorenesančni arhitekturi so relativno samostojni deli združeni v harmonično enoto, ki vzbuja v nas – po Wölfflinu – vtis miru, zaokroženosti, jasnosti oziroma dojem »bogastva«. ⁴⁸

Toda kmalu je nastopil trenutek religiozne stiske zaradi uspehov severne reformacije, duh se je zaposlil s skrbjo za religiozno obnovo družbe, z vztrajanjem na poti katoliške verske tradicije se je začel boj za novo čvrstjšo organizacijo Cerkev okrog starega jedra.⁴⁹ Pojavil se je subjektivizem, nove forme začetkov slikovitega stila so izražale individualna, subjektivna umetnikova čustva, v arhitekturi pa se je začelo ponovno uvajanje zakona subordinacije, podrejanja stranskih delov

²⁶ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 69, 70, 94.

²⁷ CANKAR *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 95.

²⁸ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 103, 108, 228.

²⁹ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 126, 228.

³⁰ CANKAR, *Zgodovina 1926* (op. 1), str. 295.

³¹ CANKAR 1931 (op. 16), str. 8, 72.

³² CANKAR 1931 (op. 16), str. 11–12.

³³ CANKAR 1931 (op. 16), str. 142.

³⁴ CANKAR 1931 (op. 16), str. 26, 38, 55, 192.

³⁵ CANKAR 1931 (op. 16), str. 38, 192.

³⁶ CANKAR 1931 (op. 16), str. 54.

³⁷ CANKAR 1931 (op. 16), str. 20, 56, 62, 65–66, 72.

³⁸ CANKAR 1931 (op. 16), str. 170; CANKAR 1936 (op. 6), str. 13.

³⁹ CANKAR 1931 (op. 16), str. 177, 186, 191, 198, 203.

⁴⁰ CANKAR 1931 (op. 16), str. 288.

⁴¹ CANKAR 1931 (op. 16), str. 304, 312.

⁴² CANKAR 1936 (op. 6), str. 7, 28, 211.

⁴³ CANKAR 1936 (op. 6), str. 7, 28, 207.

⁴⁴ CANKAR 1936 (op. 6), str. 92; CANKAR 1931 (op. 16), str. 141.

⁴⁵ CANKAR 1936 (op. 6), str. 12–13.

⁴⁶ CANKAR 1936 (op. 6), str. 42, 46, 47.

⁴⁷ CANKAR 1936 (op. 6), str. 108, 120, 144.

⁴⁸ CANKAR 1936 (op. 6), str. 110, 161, 163.

⁴⁹ CANKAR 1936 (op. 6), str. 28, 191, 192, 211.

glavnemu, težnja k zbiranju mas in kopičenju nasprotij.⁵⁰ S subjektivno razgibano, v notranjem konfliktu se vijóčo maso in dinamično rastjo svojih arhitekturnih tvorb predstavlja tako Michelangelo dopolnitev renesanse in hkrati začetek novega, baročnega stila.⁵¹

Medtem se je na Severu z reformacijo enotnost cerkvene organizacije zdrobila, s kmečkimi upori so se začeli energični socialni boji proti fevdalnemu redu, individualni človek se je izvijal iz podrejenosti enotni verski organizaciji, se umsko in moralno osamosvajal.⁵² To duhovno stanje sta tvorila dva elementa: konservativni idealistični, kakor ga je razkrivala volja ohraniti nepokvarjen Kristusov nauk, ter uporno individualistični in racionalistični, naturalistični element, ki je bil pravzaprav negacija srednjeveške duhovne dediščine.⁵³ Ta krščanski realizem, kot sintezo zelo starega in zelo novega, idealizma in naturalizma, je zlasti razodevalo vodilno nizozemsko slikarstvo, v katerem sta se združevala naturalistično opisovanje narave ter sestavljanje konfiguracij višjega, nenaturalističnega reda.⁵⁴ Nizozemska in francoska umetnost sta temeljili v nadaljevanju gotske tradicije, v izpopolnjevanju njenih naturalističnih elementov, ki pa se mu je pridružil vpliv sočasne, bolj idealistične italijanske umetnosti.⁵⁵ Nemška umetnost je bila konservativnejša; izhajajoča iz pretežno idealističnega stila se je le počasi s pomočjo tujih vplivov razvijala v smeri objektivnega realizma.⁵⁶ Svoj vrhunec, svoje izpolnilo so osnovne težnje nizozemske umetnosti 15. in prve polovice 16. stoletja dosegle v Brueglovem slikarstvu.⁵⁷ S svojo pozornostjo, obrnjeno »k vsakdanjim pojavom zgolj tostranskega, včasih žalostnega, drugič veselega, a vedno po sebi zanimivega življenja«, s svojim brezobzirnim kazanjem resnice je Bruegel obenem začetnik holandskega naturalizma prihodnje dobe.⁵⁸

Cankarjeva pripoved o zgodovini zahodnoevropske umetnosti se je na tej točki zaključila. Naslednje veliko poglavje, obravnava (naturalistične, slikovite) baročne umetnosti, žal ni doživelo objave in smer Cankarjeve razdelave lahko zgolj zaslutimo iz opazk, ki jih je mimogrede ponudil za primerjavo z realistično renesanso. Razcepljenost, dvojno smer razvoja je očitno predvideval tudi v nadaljevanju. Michelangelo in Bruegel, dve skrajnosti renesančnega realizma, predstavljata tudi izhodišči za umetnost nove dobe.⁵⁹ Iz Michelangelovih stvaritev izhaja slikoviti stil baroka, herojski in patetični barok kot izraz – po Wölfflinu – živahnosti, razburkanosti, viharne čustvenosti, ekstaze in patosa; umetnost absolutističnega dvora in bogatega plemstva ter številčno okrnjene, toda notranje okrepljene in v novem sijaju bleščeče cerkve.⁶⁰ Brueglove slike pa postavljajo temelj naturalistične holandske umetnosti 17. stoletja in modernega naturalizma sploh; tu so podane osnove miselnosti novega veka in vse sodobne miselnosti.⁶¹ Medtem ko so v Italiji v miselnem, verskem in družbenem oziru še vedno prevladovale konservativne tendence, kristalizirane okrog

prebujenega katolištva, so na protestantskem Severu iskali nove poti v filozofiji, verstvu in organizaciji družbe, tu in zdaj se je izoblikoval tip novega človeka.⁶²

III.

Neposredna primerjava predstavljenega Cankarjevega »razvoja stila« z Dvořákovim predstavo o celotnem zgodovinskem razvoju umetnosti ni mogoča, saj je Dvořák v svojih posameznih študijah preučeval le izbrana obdobja oziroma teme. Dvořák naj bi sicer nameraval napisati tudi umetnostnozgodovinski pregled, vendar mu načrta ni uspelo realizirati.⁶³ Iz raznih njegovih spisov pa je vendarle mogoče razbrati oziroma sestaviti naslednji kratek poenostavljen in shematiziran povzetek.

Za poznoantično, starokrščansko in zgodnjersrednjeveško obdobje je po Dvořákovem mnenju bistven antimaterializem: krščanski subjektivizem je začel premagovati pogansko objektiviranje, duh je začel zmagovati in prevladovati nad materijo.⁶⁴ Za celotni srednji vek je nasploh značilen spiritualizem krščanskega svetovnega nazora, čeprav se v gotiki temu temeljnemu subjektivizmu pridruži tudi že težnja po objektiviranju, ob idealizmu se – na temelju izredno kompliciranega zgodovinskega razvoja zaradi pogojne sekularizacije duhovnih sil – že pojavi tudi naturalizem.⁶⁵ Za Dvořáka je namreč gotika tista velika prelomnica v razvoju evropske umetnosti, ki krščansko umetnost deli na dve veliki obdobji. Do 13. stoletja ima krščanska vera status vednosti, naloge njene zgodovinske in teološke programske umetnosti so dekorativne in pedagoške, umetnost je doktrinarnega in pripovedujočega značaja. Od 14. stoletja dalje pa stopi v ospredje osebna pobožnost, nabožne podobe nagovarjajo posameznikova verska občutja.⁶⁶ Že v gotiki, in ne šele v renesansi, se pojavi tista naturalistična težnja, ki je podlaga celotne novoveške umetnosti.⁶⁷ V 14. stoletju se umetnost razcepi v dve smeri, v francosko naturalistično ter v idealistično smer italijanskega trecenta z Giottom na čelu, kjer umetnost končno pridobi svojo avtonomijo, postane tretja duhovna velesila in je poleg dveh svetov, tostranstva in onostranstva, vzpostavljen tretji svet umetniške koncepcije.⁶⁸ Za 14. in 15. stoletje je torej značilen naturalizem, severnjaški stvarni naturalizem kot skupek posameznih opazovanj na eni ter italijanski slikovito-naturalistični slog s pojmovanjem slike kot enovitega prereza narave, podprtega z objektivnimi zakonitostmi, na drugi strani.⁶⁹ V italijanski renesansi je naravna razlaga sveta nadomestila nadnaravno razlago, renesančno objektiviranje sveta je nadomestilo srednjeveški subjektivni nazor.⁷⁰ Toda naturalizem zgodnje renesanse

⁵⁰ CANKAR 1936 (op. 6), str. 170, 182, 187, 191, 193.

⁵¹ CANKAR 1936 (op. 6), str. 7, 178.

⁵² CANKAR 1936 (op. 6), str. 28, 212.

⁵³ CANKAR 1936 (op. 6), str. 221.

⁵⁴ CANKAR 1936 (op. 6), str. 233, 265.

⁵⁵ CANKAR 1936 (op. 6), str. 7, 333–334, 452.

⁵⁶ CANKAR 1936 (op. 6), str. 355, 371.

⁵⁷ CANKAR 1936 (op. 6), str. 316.

⁵⁸ CANKAR 1936 (op. 6), str. 316, 320, 323.

⁵⁹ CANKAR 1936 (op. 6), str. 454.

⁶⁰ CANKAR 1936 (op. 6), str. 28, 178, 182, 261.

⁶¹ CANKAR 1936 (op. 6), str. 28, 211, 316.

⁶² CANKAR 1936 (op. 6), str. 453–454.

⁶³ Johannes WILDE, Karl Maria SWOBODA, Vorwort der Herausgeber, v: Max Dvořák, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924 (reprint Berlin 1995), str. ix; ROSEN- UER 1995 (op. 11), str. 277–278.

⁶⁴ Max DVOŘÁK, Idealismus und Naturalismus in der gotischen Skulptur und Malerei, v: Max Dvořák, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924 (reprint Berlin 1995), str. 52; DVOŘÁK 1928 (op. 11), str. 191.

⁶⁵ DVOŘÁK 1924 (op. 64), str. 103–104.

⁶⁶ DVOŘÁK 1929 (op. 10), str. 174–178, 183; DVOŘÁK 1925 (op. 9), str. 149–150; DVOŘÁK 1924 (op. 18), str. 159.

⁶⁷ DVOŘÁK 1925 (op. 9), str. 242; DVOŘÁK 1927 (op. 10), str. 3, 59–60.

⁶⁸ DVOŘÁK 1927 (op. 10), str. 20, 23–24; DVOŘÁK 1924 (op. 64), str. 124, 113.

⁶⁹ DVOŘÁK 1929 (op. 10), str. 112–118; DVOŘÁK 1928 (op. 11), str. 190; DVOŘÁK 1924 (op. 64), str. 132.

⁷⁰ DVOŘÁK 1927 (op. 10), str. 88, 148.

je kmalu nasledil formalni idealizem visoke renesanse,⁷¹ pa tudi že ponovni pojav subjektivizma z manierizmom (subjektivizem duhovne vsebine in objektivna sredstva upodabljanja) ter nastankom baroka (subjektivizem sredstev upodabljanja in objektivne duhovne vsebine).⁷² Na Severu pa je Bruegel zastopnik tiste realistične usmeritve umetnosti, ki postane konstitutivni dejavnik evropske umetnosti v 17. in 18. stoletju.⁷³

Cankarjeva osnovna shema razvoja umetnosti je torej precej sorodna Dvořákovim postavkam. Cankar sledi Dvořáku tudi v karakterizaciji posameznih pojavov, najbolj očitno morda v poudarjanju Brueglovega mesta in vloge v razvoju umetnosti in modernega duha. Edini občutnejši odmik od Dvořáka je opaziti pri obravnavi manierizma: medtem ko Dvořák velja za enega izmed utemeljiteljev manierizma kot specifične in avtonomne slogovne enote, pa je za Cankarja manierizem zgolj obrobni pojav v dokaj nevprašljivem poteku razvoja iz visoke renesanse, preko Michelangela, neposredno v barok.⁷⁴

Sorodnost med Dvořákom in Cankarjem je seveda tudi terminološka. Dvořákov izrazi idealizem, naturalizem in realizem – in ne, npr., Rieglovo taktilno in optično ali Wölfflinovo linearno in slikovito – so tiste oznake, ki jih je Cankar prevzel in jih v »sistematiki stila« postavil za temeljne svetovnonazorske oziroma svetovnonazorsko-stilistične kategorije. Oba razumeta idealizem kot subjektivno težnjo k ponotranjenosti in poduhovljenosti ter naturalizem kot objektivno usmerjenost k zunanemu svetu. Dvořák teh oznak sicer ni uporabljal tako zelo dosledno kot Cankar, kar je razumljivo, saj je večinoma pisal posamezne študije in ne poenotene zgodovine umetnosti. Sprva sta namreč zanj nasprotje tvorila naturalizem in idealizem, kasneje je menil, da je izraz realizem ustrežnejši od izraza naturalizem, končno, v študiji gotske umetnosti, ki jo izrecno omenja tudi Cankar, pa se je vrnil k dvojici idealizem – naturalizem.⁷⁵ Dvořák je opozoril, da ni občeveljavnega merila, s katerim bi bilo mogoče obravnavati razvoj umetnosti, vendar pa obstaja določena možnost orientiranja, ki temelji globoko v človekovi naravi in vedno znova izvaja svoj vpliv.⁷⁶ Ta možnost orientiranja leži v dualizmu človekove narave, v dualizmu duha in materije, v nasprotju med čutnim in duhovnim posnemanjem, med resničnostjo in idealizmom – vendar bi bilo po njegovem mnenju napačno ti dve gledišči razumeti kot trajni estetski kategoriji, kot določeno notranjo zakonitost umetnosti.⁷⁷ Cankar pa se zdi bolj gotov. Trdi, da sta idealizem in naturalizem formi, ki

koreninita globoko v človekovi naravi in označujeta meje umetnostnega udejstvovanja nasploh; sta dva pola, med katerima niha človeški okus in ki izmenično poganjata umetnostni razvoj.⁷⁸

Cankar torej naturalizem in idealizem postavlja za dve osi celotnega razvoja umetnosti in »razvoj stila« piše povsem skladno s svojo »sistematiko stila«, z ozirom na temeljne tri kategorije idealističnega ploskovitega, naturalističnega slikovitega in vmesnega realističnega plastičnega stila. Čeprav je v *Uvodu* te kategorije odločno in nadvse jasno razložil v tri samostojne entitete, pa v *Zgodovini* – na podlagi konkretnega gradiva – večino slogov opredeli kot hibridne kombinacije dveh nazorov oziroma stilov ali pa kot vmesno razvojno fazo. Potek umetnostnozgodovinskega razvoja pri Cankarju torej nikakor ni »wölfflinovsko« enostaven, iz ene kategorije v drugo in tako po vrsti naprej. Poleg tega Cankar posamezna obdobja le redko poimenuje s svojimi lastnimi kategorijami (npr. »ploskoviti-idealistični stil« za umetnost 7. in 8. stoletja), v pretežni meri uporablja že uveljavljene obdobje in slogovne termine (romanika, gotika, renesansa, barok), ki pa jih sicer res opredeli oziroma vsebinsko razloži s svojimi kategorijami. Cankar torej v *Zgodovini* ni tako shematičen, kot bi morda pričakovali glede na *Uvod*, čistost »sistematike stila« se v »razvoju stila« precej zabriše, mestoma skorajda razkroji. Medtem ko pri Dvořáku nedosledna raba izrazov ustvarja vtis nedoločnosti in celo neodločnosti, pa se pri Cankarju prej zdi, da si prizadeva posamezne načine umetniškega ustvarjanja čim bolj natančno, niansirano opredeliti.

Sklenemo lahko, da je Cankar Dvořákov delo nadaljeval v dveh ozirih. V *Sistematiki stila* je, dobesedno, sistematiziral Dvořákov sicer še precej ohlapno terminologijo, in sicer tako, da jo je povezal z Rieglovo in Wölfflinovo ter izvedel mojstrsko sintezo vseh njihovih teoretskih postavk. Nato pa je v *Razvoju stila*, na temelju tako sistematiziranih analitičnih kategorij, postavil zgodovinski pregled umetnosti, ki ga je bil Dvořák sicer načrtoval, vendar ne uresničil.⁷⁹ Predvsem pa je Cankar dedič dunajske umetnostnozgodovinske šole nasploh in še posebej Dvořáka s prepričanjem, da se v določenem stilu razkriva določen svetovni nazor, s prepričanjem, da umetnostna zgodovina je in mora biti »zgodovina duha«.

Orientierungsmöglichkeit liegt in dem Dualismus der menschlichen Natur, in dem Dualismus, der als Geist und Materie bezeichnet werden kann, in dem Gegensatz zwischen dem sinnlichen Wahrnehmen und dem spirituellen, im Gegensatz zwischen der Wirklichkeit und dem Idealismus. [...] wäre es falsch, wenn man diese zwei Gesichtspunkte als bleibende ästhetische Kategorien auffassen wollte, als innere Gesetzmäßigkeit, wie es von Worringer (Abstraktion und Einfühlung) geschehen ist.

⁷¹ DVOŘÁK 1927 (op. 10), str. 194; Max DVOŘÁK, Pieter Bruegel der Ältere, v: Max Dvořák, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924 (reprint Berlin 1995), str. 220.

⁷² DVOŘÁK 1928 (op. 11), str. 193, 204–205.

⁷³ DVOŘÁK 1924 (op. 71), str. 257.

⁷⁴ Manierizem na hitro omeni le v okviru italijanskega poznorenesančnega slikarstva za Rafaelove in Michelangelove učence ter z njim označuje slikarstvo francoske fontainebleaujske šole, od arhitekturnih del omeni le Peruzzijev Palazzo Massimi, v razdelku »prvi znaki baroka« (CANKAR 1936 (op. 6), str. 168–170, 194, 345–352). Nikakor ne moremo sklepati, da Cankar umetnostnozgodovinske razprave o manierizmu ne bi poznal, kaže pa, da se mu vprašanje manierizma v danem kontekstu ni zdelo zares relevantno. Podobno je v prvi knjigi nakazal, da se razprave »Orient oder Rom«, razprave, ali je krščanska umetnost prišla v Evropo z Vzhoda ali se je pač razvila na evropskih tleh, zaveda, vendar je odločno sklenil, da »taka podrobna vprašanja utegnejo biti prav zanimiva«, vendar »za tistega, kdor motri celokupnost kake umetnostne kulture v nje organskem razvoju, niso važna« (CANKAR, *Zgodovina* 1926 (op. 1), str. 154).

⁷⁵ DVOŘÁK 1925 (op. 9), str. 7, 173–174; DVOŘÁK 1994 (op. 10), str. 15–16; DVOŘÁK 1924 (op. 64).

⁷⁶ DVOŘÁK 1994 (op. 10), str. 15.

⁷⁷ DVOŘÁK 1994 (op. 10), str. 15: *Es gibt kaum einen allgemeingültigen Maßstab, nachdem die Evolution der Kunst betrachtet werden könnte, aber es gibt eine gewisse Orientierungsmöglichkeit, die sicherlich angewendet werden kann, weil sie tief in der Natur des Menschen begründet ist und immer wieder ihren Einfluß ausüben muß. Diese*

⁷⁸ CANKAR, *Uvod* 1926 (op. 1), str. 67: *Človeški okus niha [...] med dvema poloma, ki označujeta meje umetnostnega udejstvovanja sploh, med naturalizmom in idealizmom. Ko občuduje zvestobo naravi v umetnini, se s tem izjavlja za naturalizem; ko občuduje idejno preustvarjeno, preurejeno, po lastnih idejah o stvarih preoblikovano naravo, se nagiba k nasprotnemu polu, idealizmu. Obedve formi imata, se zdi, svoje korenine globoko v človekovi naravi, le da poganja sedaj ena, potem druga, kakor zahteva mena časov v organskem razvoju določene kulturne skupine.*

⁷⁹ Da je Cankar dovršil oziroma sistematiziral Dvořákov misli, je poudaril že Mikuž v prvi obsežnejši obravnavi Cankarjeve *Zgodovine* (Stane MIKUŽ, Izidor Cankar, *Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi, Zbornik za umetnostno zgodovino*, 14, 1936/1937, str. 77–78). Prve temeljiteje študije Cankarjevega umetnostnozgodovinskega dela nasploh je opravil Stele (France STELE, Izidor Cankar, utemeljitelj ljubljanske umetnostno zgodovinske šole, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 4, 1957, str. 9–30; France STELE, Izidor Cankar, v: CANKAR 1959² (op. 1), str. 231–277; France STELE, Slovenska umetnostna zgodovina po l. 1920, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 8, 1970, str. 27–44), s stališča umetnostnozgodovinske teorije pa so pomembne še zlasti Brejčeve študije, ki so sicer pretežno osredotočene na Cankarjev *Uvod* (Tomaž BREJČ, Assunta, Izidor Cankar in moderna umetnostna zgodovina, *Sodobnost*, 36/6–7, 1988, str. 669–677; Tomaž BREJČ, Pro et Contra. Osemdesetletnica znamenite knjižice, *Umetnostna kronika*, 13, 2006, str. 10–31; Tomaž BREJČ, Terminologija Izidorja Cankarja. Geneza štirih pojmov: umetnina kot organizem, umetnostno hotenje, forma in stil, *Umetnostna kronika*, 20, 2008, str. 2–25).

Literatura

- AURENHAMMER, Hans, Max Dvořák, Tintoretto und die Moderne. Kunstgeschichte „vom Standpunkt unserer Kunstentwicklung“ betrachtet, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 49, 1996, str. 9–39.
- AURENHAMMER, Hans, Max Dvořák (1874–1921). Von der historischen Quellenkritik zur Kunstgeschichte als Geistesgeschichte, *Österreichische Historiker. Lebensläufe und Karrieren 1900–1945* (ur. Karel Hruza), 2, Wien-Weimar-Köln 2012, str. 169–200.
- AURENHAMMER, Hans, Inventing “Mannerist Expressionism”: Max Dvořák and the History of Art as History of the Spirit, *The Expressionist Turn in Art History. A Critical Anthology* (ur. Kimberly A. Smith), Farnham-Burlington 2014, str. 187–208.
- BAKOŠ, Ján, Max Dvořák – a Neglected Re-Visionist, *Wiener Schule. Erinnerung und Perspektiven* (ur. Maria Theisen), Wien-Weimar-Köln 2004 (= *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 53), str. 55–71.
- BENESCH, Otto, Max Dvořák. Ein Versuch zur Geschichte der historischen Geisteswissenschaften, *Repertorium für Kunstwissenschaft*, 44, 1924, str. 159–197.
- BREJC, Tomaž, Assunta, Izidor Cankar in moderna umetnostna zgodovina, *Sodobnost*, 36/6–7, 1988, str. 669–677.
- BREJC, Tomaž, Pro et Contra. Osemdesetletnica znamenite knjižice, *Umetnostna kronika*, 13, 2006, str. 10–31.
- BREJC, Tomaž, Terminologija Izidorja Cankarja. Geneza štirih pojmov: umetnina kot organizem, umetnostno hotenje, forma in stil, *Umetnostna kronika*, 20, 2008, str. 2–25.
- CANKAR, Izidor, *Uvod v umevanje likovne umetnosti. Sistematika stila*, Ljubljana 1926.
- CANKAR, Izidor, *Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi. 1: Razvoj stila v starokrščanski dobi in zgodnjem srednjem veku. Od početkov krščanske umetnosti do l. 1000*, Ljubljana 1926 (reprint Ljubljana 1992).
- CANKAR, Izidor, *Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi. 2: Razvoj stila v visokem in poznem srednjem veku. Od leta 1000 do leta 1400*, Ljubljana 1931 (reprint Ljubljana 1992).
- CANKAR, Izidor, *Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi. 3: Razvoj stila v dobi renesanse. Od leta 1400 do leta 1564*, Ljubljana 1936 (reprint Ljubljana 1992).
- DVOŘÁK, Max, Idealismus und Naturalismus in der gotischen Skulptur und Malerei, v: Max Dvořák, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924 (reprint Berlin 1995), str. 41–147.
- DVOŘÁK, Max, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924 (reprint Berlin 1995).
- DVOŘÁK, Max, Pieter Bruegel der Ältere, v: Max Dvořák, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924 (reprint Berlin 1995), str. 217–257.
- DVOŘÁK, Max, Schongauer und die Niederländische Malerei, v: Max Dvořák, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924 (reprint Berlin 1995), str. 149–189.
- DVOŘÁK, Max, *Das Rätsel der Kunst der Brüder van Eyck. Mit einem Anhang über die Anfänge der holländischen Malerei*, München 1925.
- DVOŘÁK, Max, *Geschichte der Italienischen Kunst im Zeitalter der Renaissance. 1: Das 14. und 15. Jahrhundert*, München 1927.
- DVOŘÁK, Max, *Geschichte der Italienischen Kunst im Zeitalter der Renaissance. 2: Das 16. Jahrhundert*, München 1928.
- DVOŘÁK, Max, *Gesammelte Aufsätze zur Kunstgeschichte*, München 1929.
- DVOŘÁK, Max, Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt, v: Max Dvořák, *Gesammelte Aufsätze zur Kunstgeschichte*, München 1929, str. 74–207.

- DVOŘÁK, Max, *Idealismus und Realismus in der Kunst der Neuzeit. Die Entwicklung der modernen Landschaftsmalerei. Akademische Vorlesungen aus dem Archiv des Kunsthistorischen Instituts der Universität Wien*, Alfter 1994.
- MARCHI, Riccardo, Max Dvořák e la storia dell'arte come parte della *Geistesgeschichte*, v: Max Dvořák, *Idealismo e naturalismo nella scultura e nella pittura gotica* (ur. Riccardo Marchi), Milano 2003, str. 107–197.
- MIKUŽ, Stane, Izidor Cankar. Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 14, 1936/1937, str. 73–78.
- NEUMANN, Jaromír, Das Werk Max Dvořáks und die Gegenwart, *Acta Historiae Artium*, 8/3–4, 1962, str. 177–213.
- OSET, Željko, Vogalni kamni kulturnih ustanov, v: Alenka Puhar, *Izidor Cankar. Mojster dobro zasukanih stavkov. Življenje in delo Izidorja Cankarja 1886–1958*, Ljubljana 2016, str. 187–203.
- ROSENAUER, Arthur, Nachwort. Max Dvořák – Kunstgeschichte als Geistesgeschichte, v: Max Dvořák, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924 (reprint Berlin 1995), str. 277–283.
- SCHWARZER, Mitchell, Cosmopolitan Difference in Max Dvořák's Art Historiography, *The Art Bulletin*, 74/4, 1992, str. 669–678.
- SMOLEJ, Tone, Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 48, 2012, str. 177–196.
- STELE, France, Izidor Cankar, utemeljitelj ljubljanske umetnostno zgodovinske šole, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 4, 1957, str. 9–30.
- STELE, France, Izidor Cankar, v: Izidor Cankar, *Uvod v umevanje likovne umetnosti. Sistematika stila*, Ljubljana 1959², str. 231–277.
- STELE, France, Slovenska umetnostna zgodovina po l. 1920, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 8, 1970, str. 27–44.
- VIDRIH, Rebeka, Institucionalizacija umetnostnozgodovinske vede in formalizem kot njena prva paradigma, *Philological Studies*, 1, 2009, str. 1–11.
- VIDRIH, Rebeka, The Scope and Ambition of Izidor Cankar's 'Systematics of Style', *Journal of Art Historiography*, 22, 2020, str. 1–31.
- VIDRIH, Rebeka, Kategorije Cankarjeve »sistematike stila« v razmerju do Wickhoffovih, Rieglovih in Wölfflinovih svetovnonazorskih in slogovnih pojmov, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. (v tisku).
- WILDE, Johannes, SWOBODA, Karl Maria, Vorwort der Herausgeber, v: Max Dvořák, *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924 (reprint Berlin 1995), str. ix–xii.

Viri ilustracij

- 1: Rebeka Vidrih.
2: Universitätsbibliothek Heidelberg.

The Indebtedness of Izidor Cankar's 'Evolution of Style' to Max Dvořák's *Geistesgeschichte*

Summary

In his *Introduction to Understanding Visual Art. Systematics of Style (Uvod v umevanje likovne umetnosti. Sistematika stila, 1926)*, Izidor Cankar presented and expounded three fundamental categories for the analysis of artworks in terms of their style and worldview: planar idealism, plastic realism and painterly naturalism. Competing with his predecessors – Franz Wickhoff, Alois Riegl and Heinrich Wölfflin – he attempted, in his own words, “to complete these investigations, to encapsulate and formalise the characteristics of style in a system”, and he intended his ‘systematics of style’ to be a further and final elaboration of his predecessors’ partial and provisional efforts. This ‘systematics of style’, however, merely laid the foundations; it provided the tools for art-historical analyses and the means for writing the history of art in its entirety. From the very beginning, it was meant to be supplemented or expounded more fully in his ‘evolution of artistic style’, the monumental *History of Visual Art in Western Europe (Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi)*, which was published in instalments from 1926 till 1936 and divided into three parts: the Early Christian Age and Early Middle Ages, the High and Late Middle Ages, and the Age of the Renaissance. An outline for a fourth book on the Baroque period was prepared but unfortunately not completed, and it remained unpublished.

In the *Systematics of Style*, Cankar offered a rather robust and combative critique of Wickhoff’s, Riegl’s and Wölfflin’s previous investigations and, curiously, did not mention his esteemed professor Max Dvořák at all, even though Cankar’s conceptual debt to Dvořák is evident. In the preface to the *History of Visual Art in Western Europe*, however, Dvořák is the only art historian mentioned and is presented here as Cankar’s principal guide in art-historical methodology. Although Cankar’s own position in the relation to his professor is not clearly articulated, his total acceptance of Dvořák’s assumptions and claims as well as of his line of thought can be gleaned from the lack of critical engagement with them. Cankar foregrounds Dvořák as the representative of Vienna School of art history who has supposedly broken with the established understanding of artistic development as “autonomous, logically running from form to form, from style to style, independent from other historical events amongst which it takes place” and has introduced a ‘history of spirit’. According to Cankar, Dvořák alone “set out on a new path and searched for parallels between art and other manifestations of spiritual life” and strived to identify “the connection between cultural development and the development of art”.

Cankar’s own ‘history of artistic style’, following Dvořák’s example of *Geistesgeschichte*, likewise attempts to “demonstrate the logic and necessity of this style in terms of the general dispositions of a particular period”. History of art is thus understood “developmentally and organically, that is, as a series of events which co-determine each other in a time sequence but which are simultaneously organically connected to the rest of ‘spiritual’ life”. Artistic creations are thus “a necessary consequence of the spiritual dispositions of particular periods”, they are their expression.

One can argue that Cankar continued Dvořák’s work in two directions. First, in the *Systematics of Style* he essentially systematised Dvořák’s analytical terminology. Cankar proceeded from Dvořák’s rather loose and not quite fixed understanding of idealism versus naturalism and subjective versus objective, added a third category of realism (which Dvořák in places equated with naturalism) and postulated three worldviews and corresponding styles. Then, based on such systematised categories, he undertook a historical survey of art, which Dvořák himself had supposedly planned but not managed to realise. In outline, it is very similar to Dvořák’s conceptions, as can be inferred from his individual studies. Cankar follows Dvořák also in his characterisations of particular phenomena: most obviously perhaps

in emphasising Bruegel’s place and role in the development of art and the modern spirit. On the other hand, for Cankar, mannerism does not represent as important a movement as it certainly did for Dvořák. In Cankar’s vision of the history of art, mannerism was a minor side development in an otherwise direct evolution of art from the Renaissance to the Baroque.

Cankar’s ‘evolution of style’ is not as schematic as one might expect after the definitiveness of his ‘systematics of style’. Just like Dvořák, he adjusts his three fundamental categories to fit the actual artistic reality, rather than the other way round, so that in fact there is no neat and clearly defined succession of idealism, realism and naturalism in the history of art. Also, for both Dvořák and Cankar, social and political conditions represent an integral part of a *geistesgeschichtliche* interpretation, sometimes even to the point of ambiguity. Reading Cankar’s ‘evolution of style’, one is at least occasionally under the impression that those social and political conditions are not merely a parallel manifestation of the same prevailing and all-pervading *Geist* but that, at the same time, they themselves determine artistic activity. Ultimately, however, both expressly emphasise that, in Cankar’s words, it is the spirit that informs not only art but “the organisation of social and political life” itself, and that, in Dvořák’s words, “the leading force is always and everywhere the *spiritual* need”.

Besedilo tega dela je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 4.0 CC BY NC ND, ki pa ne velja za slikovno gradivo. Za kakršnokoli nadaljnjo rabo slikovnega gradiva je treba pridobiti dovoljenje imetnika avtorskih pravic, navedenega v poglavju Viri ilustracij. Za avtorske pravice reprodukcij odgovarjajo avtorji objavljenih prispevkov.

The text of this publication is available under the conditions of the Slovenian licence Creative Commons 4.0 CC BY NC ND, which is not valid for the published images. Any further use of images requires permission from the copyright holder, stated in the section Photographic Credits. The copyrights for reproductions are the responsibility of the authors of published papers.